

[illegible]

Ədəbiyyat

DƏRSLİK

© 2013 Pearson Education, Inc. or its affiliate(s). All rights reserved. Pearson Education, Inc., publishing as Pearson Benjamin Cummings, 101 Philip Drive, Assinippi Park, New York, NY 10984-2135

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT HİMNİ

Musiqisi *Üzeyir Hacıbəylinin*,
sözləri *Əhməd Cavadındır*.

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadırız!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

Soltan Əliyev
Bilal Həsənov
Aynur Mustafayeva
Sədaqət Məmmədova

Ədəbiyyat

7

Ümumtəhsil məktəblərinin 7-ci sinfi üçün
Ədəbiyyat fənni üzrə dərslik

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
bn@bakineshr.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

B A K I N Ə Ş R

Bakı – 2018

Ədəbiyyat

Başlıqlar

Dərsləklə necə işləməli?	6
Ədəbiyyat insanı zənginləşdirən vasitədir	8

ŞİFAHİ XALQ ƏDƏBİYYATINDAN SEÇMƏLƏR

Dərzi şagirdi Əhməd (nağıl).	12
Durna teli ("Koroğlu" dastanından)	27
Xəzinəqaya əfsanəsi (təbiiq və ümumiləşdirmə)	41
Arıların qəzəbi (qiymətləndirmə materialı)	46

VƏTƏN SEVGİSİ, QƏHRƏMANLIQ SƏHİFƏLƏRİ

Səməd Vurğun. Azərbaycan	48
Mehdi Hüseyn. Odlu qılınc	52
Mirzə İbrahimov. Azad	60
Bəxtiyar Vahabzadə. Vətəndaş	68
Zahid Xəlil. Sonuncu güllə (təbiiq və ümumiləşdirmə)	72
Mikayıl Rzaquluzadə. Babəkin andı (qiymətləndirmə materialı)	75

MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR, HƏMİŞƏYAŞAR HİKƏTLƏR

Abbasqulu ağa Bakıxanov. Hikmətin fəziləti	78
Çingiz Aytmatov. Manqurt ("Gün var əsrə bərabər" əsərindən)	84
Hikmət Ziya. Kərgədan və qarışqa	95
Fikrət Qoca. Anamın sözləri (təbiiq və ümumiləşdirmə)	99
Abdulla Şaiq. Usta Bəxtiyar (qiymətləndirmə materialı)	103

UŞAQ ALƏMİ, UŞAQ TALEYİ

Süleyman Sani Axundov. Nureddin	106
Ənvər Məmmədخانlı. Qızıl qönçələr	117
Elçin Hüseynbəyli. Nəvə	125
Mir Cəlal. Bahar (tətbiq və ümumiləşdirmə)	132
Viktor Hüqo. Qavroş (qiymətləndirmə materialı)	137

TƏBİƏTƏ VURĞUNLUQ, TƏBİƏTƏ QAYĞI

Mikayıl Müşfiq. Yağış yağarkən	140
Bayram Həsənov. İki bala	144
Əliağa Kürçaylı. Qaranquş	152
İlyas Əfəndiyev. Şəhərdən gələn ovçu (tətbiq və ümumiləşdirmə)	157
Hüseyn Arif. Yaşıl işıq (qiymətləndirmə materialı)	162

İnşa və esseni necə yazmalı?	163
Layihələr üzrə iş	166
Sinifdən xaric oxu materialları	169
İfadəli oxuda istifadə edilən şərti işarələr	195
Lüğət	196
Qısa ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti	206
Oxumağı məsləhət görürük	208

DƏRS LİKLƏ NECƏ İŞLƏMƏLİ?

İzahlarla tanış olun. Bu, yerinə yetirəcəyiniz tapşırıqlar, öyrənəcəyiniz mətnlər barədə sizdə aydın təsəvvür yaradacaqdır.

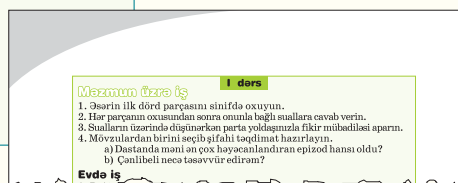
- 1 Yada salın.** Mövzu ilə bağlı bildiklərinizi xatırlatmağa, maraq və istəklərinizi ifadə etməyə istiqamətləndirəcəkdir.

Düşünün. İlk fərziyyələr söyləməyə, araşdırmalar aparmağa yönəldəcəkdir.

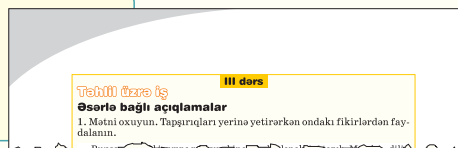
Oxuda aydınlaşdırın. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırmaq, bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

- 2 Məzmun üzrə iş.** Əsərin məzmununun öyrənilməsi, zəruri bacarıqların yaradılması və tətbiqi ilə bağlı yerinə yetirilən işlər əhatə olunur.

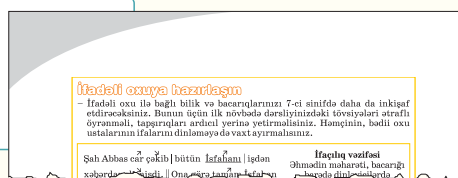
- 3 Təhlil üzrə iş.** Əsərin təhlili, bununla bağlı zəruri bacarıqların yaradılması və tətbiqi üzrə işlər əhatə olunur.

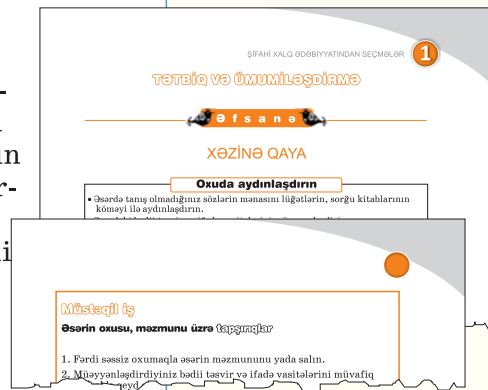
- 4 Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş.** Bilik və bacarıqların tətbiqi, müxtəlif mövzularda müzakirələrin aparılması, yaradıcı xarakterli işlərin icrası üçün nəzərdə tutulmuşdur.

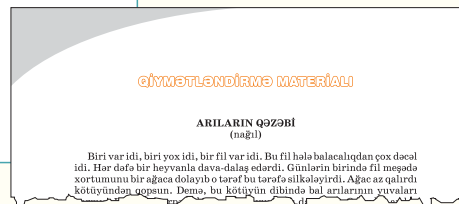
- 5 İfadəli oxuya hazırlaşın.** İfadəli oxu ilə bağlı tövsiyələr verilir, bilik və bacarıqlarınızın inkişafı məqsədilə tapşırıqlar təklif edilir.

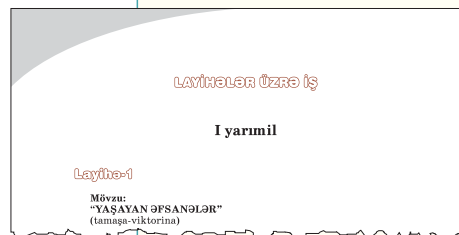
6 Tətbiq və ümumiləşdirmə. Hər bölmənin sonunda bilik və bacarıqlarınızın tətbiqinə, ümumiləşdirilməsinə geniş imkan yaradan dərslər keçəcəksiniz. Bölməyə uyğun seçilmiş bir əsərin oxusu (bu, dərəcə qədər həyata keçiriləcəkdir), məzmununun öyrənilməsi, təhlili və s. üzrə işləri **müstəqil** yerinə yetirəcəksiniz.

7 Qiymətləndirmə materialları.
Bölmələrin sonunda həyata keçirilən kiçik summativ qiymətləndirmə üçün nəzərdə tutulmuşdur.

8 Layihə üzrə iş. Layihələr müxtəlif mənbələrlə müstəqil işləməyiniz, yaradıcı fəaliyyət göstərməyiniz üçün təklif edilmişdir.

Unutmayın!

Dərslikdəki cədvəllərdə qeydlər etməyin. Həmin cədvəlləri dəftərinizdə, iş vərəqlərində çəkərək cavabları orada yazın.

Ədəbiyyat insanı zənginləşdirən vasitədir

Əziz şagirdlər!

Siz artıq keyli bədii əsərlə – əfsanə, nağıl, dastan, hekayə və s. ilə tanışsınız. Bu əsərlər insanın həyatı, onun arzu və düşüncələri, hisləri, eləcə də, təbiət, heyvanlar, quşlar aləmi barədə təsəvvürlərinizi daha da zənginləşdirib. Həmin əsərləri oxuduqca doğma vətənimiz haqqında, xalqımızın taleyi və mənəvi dəyərləri barədə məlumatınız genişləniib.

Aşağı siniflərdə, həmçinin bədii əsərlərin oxusu, təhlili, qiymətləndirilməsi ilə bağlı bacarıqlara yiyələnmişsiniz. Siz bədii əsərləri müxtəlif formalarda oxumağı öyrənmişsiniz. Onların məzmununu yığcam, geniş və yaradıcı nağıl etməkdə çətinlik çəkmirsiniz. Bu və ya digər əsərin janrını, mövzunu, ondakı başlıca fikri – ideyanı, qəhrəmanların xarakterindəki mühüm cəhətləri, epitet, bənzətmə, mübaligə, bədii sual kimi təsvir və ifadə vasitələrini müstəqil müəyyənləşdirmək bacarığına da yiyələnmişsiniz. Müxtəlif mövzularda yığcam inşa, esse yazmaq da artıq sizin üçün çətin deyildir. Bu bacarıqlarınızı VII sinifdə daha da dərinləşdirəcək, bədii əsərin təhlili, ondakı mühüm problemin aydınlaşdırılması və s. bağlı yeni bacarıqlara yiyələnəcəksiniz. Eləcə də, yeni janrlar, bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə tanış olacaq, onların dəyərləndirilməsi üzrə zəruri bacarıqlar qazanacaqsınız.

Bunun üçün əvvəlki siniflərdə olduğu kimi, bədii ədəbiyyatın mühüm mövzuları üzrə yazılmış əsərləri oxuyacaq, araşdıracaq, onlara münasibət bildirəcəksiniz. Vətən, təbiət, xalqımıza xas olan mənəvi dəyərlər, yaşlılarınızın həyatı, taleyi və s. mövzularda olan bu əsərlər əvvəl öyrəndiklərinizdən məzmunca fərqlənir. İndi digər sənətkarların həmin mövzulara necə münasibət bəslədiklərini aydınlaşdıracaq, öyrəndikləriniz barədə öz fikir və mülahizələrinizi bildirəcəksiniz. Səməd Vurğun, Mehdi Hüseyn, Ənvər Məmmədخانlı, İlyas Əfəndiyev və digər qüdrətli sənətkarların bədii fikir və düşüncələri ilə tanış olacaq, onların həmsöhbətinə çevriləcəksiniz.

Unutmayın ki, bir çox görkəmli sənətkarlar insan həyatında bədii ədəbiyyatın rolunu yüksək qiymətləndirmiş, özlərində olan ən yaxşı

cəhətlər üçün kitablara borclu olduqlarını söyləmişlər. Nizami Gəncəvi bədii əsəri insana gözəl hislər aşılayan, onu zənginləşdirən xəzinəyə bənzədərək yazırdı:

Dünyada nə qədər kitab var belə,
Çalışıb, əlləşib gətirdim ələ.
Axtardım, aradım, sonra da vardım,
Hər gizli xəznədən bir dürr çıxardım.

Lakin bədii əsərdən bəhrələnmək, “gizli xəzinədən dürr çıxarmaq” üçün oxucu əsəri diqqətlə oxumalı, onun üzərində dönə-dönə düşünməli, nəticə çıxarmalıdır.

Bədii əsəri anlayaraq mütaliə edən insanın təkcə hisləri yox, ağılı, düşüncəsi də zənginləşir. Əsərdəki əhvalat və hadisələr diqqətli oxucunun qəlbinə güclü təsir edir, onda vətənpərvərlik, mübarizlik, insanpərvərlik, xeyirxahlıq, əməksevərlik, təbiətə məhəbbət kimi ali hislərin yaranmasına səbəb olur. Əsərləri mütaliə etdikcə təcrübəsi çoxalan oxucunun hisləri daha zərif və davamlı olur. Bədii nümunələrdəki dərin mənanı, gözəlliyi duyan, onu qiymətləndirməyi bacaran oxucu həyatda gördüklərinə də laqeyd qalmır, fəal münasibət bildirir.

Azərbaycan torpaqlarının erməni qəsbkarlarından azad edilməsi uğrunda döyüşlərdə şəhid olan əsgərlərimizin çantasından Xəlil Rzanın şeir kitabları tapılmışdır. Xalqımızı düşmənlə ölüm-dirim mübarizəsinə, son qələbə döyüşlərinə səsləyən bu kitablar əsl sənət əsərinin tərbiyəvi gücünü bir daha sübut edir.

Abdulla Şaiqin “Köç” hekayəsinin mütaliəsi zamanı oxucu doğma yurdun təbiəti haqqında biliklərə yiyələnir, təbiətə qayğıkeş münasibətin zəruriliyini dərk edir.

Bədii əsər insanda yalnız gözəllik hissini inkişaf etdirmir, həm də onun həyat təcrübəsini artırır. Yaxşı oxucu həyatda şahidi olduğu hadisələri başa düşməkdə, başqalarının davranış və əməllərinə düzgün qiymət verməkdə çətinlik çəkmir.

Bədii ədəbiyyat cəmiyyət, təbiət, heyvanlar, quşlar aləmi haqqında məlumatla zəngin olur. Diqqətli oxucu bədii əsərdən çox şey öyrənir, biliklərini daim genişləndirir. Oxuduqları onun düşüncələrinə, qəlbinə təsir edir, onu kamilləşdirir, səhv addım atmaqdan çəkindirir.

Çox mütaliə edən, faydalı kitablar oxuyan insanın nitqi daha aydın və səlis olur, söz ehtiyatı zənginləşir. O, xalqımızın söz xəzinəsinə dərinləndən bələd olmaqla öz fikirlərini aydın, anlaşılıqlı çatdırmaqda çətinlik çəkmir.

Həm şifahi, həm də yazılı ədəbiyyat xalqımızın mənəvi sərvətidir. Bu sərvətə dərinlən bələd olmaq, ondan bəhrələnmək həmişə vacibdir. Elə buna görə də ədəbiyyatımızı yuxarı siniflərdə də öyrənəcəksiniz. Sınıf-dən-sinfə inkişaf edən bacarıqlarınız səmərəli fəaliyyətinizə imkan yaradacaqdır.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

1. Bəzi mövzuların bədii ədəbiyyat üçün dəyişməz, daimi olmasının səbəbini necə izah edərsiniz?
2. Sizcə, bədii ədəbiyyat oxucuya nə zaman güclü təsir edir?
3. Bədii ədəbiyyat vasitəsilə hansı bilikləri mənimsəmişsiniz?
4. Ədəbiyyat dərslərində hansı bilik və bacarıqlara yiyələnmişsiniz?

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

“Bədii ədəbiyyat insana hansı həyatı bacarıqlara yiyələnməkdə kömək edir?” mövzusunı müzakirə edin.

Evdə iş

Kitabxanadan və ya internetdəki mənbələrdən istifadə etməklə görkəmli sənətkarların, tanınmış şəxsiyyətlərin bədii ədəbiyyatın insan həyatındakı rolu barədə fikirlərindən nümunələr toplayın.

ŞİFAHİ XALQ ƏDƏBİYYATINDAN SEÇMƏLƏR

Şifahi xalq ədəbiyyatının ayrı-ayrı janrları ilə tanışsınız. Aşağı siniflərdə atalar sözləri, tapmacalar və s. janrları öyrəndiniz.

Beşinci sinifdə əfsanə və nağıllarla daha ətraflı tanış oldunuz. Altıncı sinifdə isə şifahi xalq ədəbiyyatının dastan janrı haqqında geniş məlumat qazandınız.

Şifahi xalq ədəbiyyatı ilə tanışlığınız yeddinci sinifdə də davam edəcəkdir. Nağıl və dastan janrına məxsus yeni cəhətlərlə tanış olacaq, onların öyrənilməsi ilə bağlı fərqli bacarıqlara yiyələnəcəksiniz.

1

DƏRZİ ŞAGİRDİ ƏHMƏD

Yada salın	Düşünün
- Bu vaxtadək oxuduğunuz, eşitdiyiniz hansı nağılların adını çəkə bilərsiniz? - Nağıl janrına məxsus hansı cəhətləri xatırlayırsınız?	Nağılların çox sevilməsinin, uzunömürlü olmasının səbəbini nədə görürsünüz?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

(ixtisarla)

1

Hamam-hamam içində, xəlbir saman içində, dəvə dəlləklik elər, köhnə hamam içində. Qarışqa şıllaq atdı, dəvənin budu batdı, milçək mindik, çay keçdik, yabynan dovğa içdik...

Sizə kimdən xəbər verim, şah oğlu Şah Abbasdan.

Günlərin bir günündə Şah Abbas vəzir Allahverdi xana dedi:

– Çoxdandı sənnən səyahətə çıxmırıq, gəl bir dərviş-libas olub çıxmaq mahala, görək, nə var, nə yox.

Hər ikisi libaslarını çıxardıb bir dəst dərviş libası geydi, hərəsi əlinə bir ağac, bir kəşkül alıb, “Ya Əli, səndən mədəd!” deyib çıxdılar İsfahan şəhərinə. Burda da meydan qurub başladılar oxumağa. Deyirlər ki, Şah Abbasın çox gözəl avazı varmış. Bir dərzü şagirdini çağıraraq dedi:

– Get o dərvişlərə söylə ki, ustam deyir, məclislərini qurtarandan sonra mənə qonaqdılar.

Şagird o saat baş üstə deyib özünü dərvişlərə yetirdi, ədəbnən salam verib dedi:

- Nağıl janrı üçün yeni nə müşahidə etdiniz?
- Şah Abbas haqqında nə bilirsiniz?
- “Başqasına dil verməsinlər” ifadəsinin mənasını necə başa düşdünüz?

– Baba dərviş, ustam deyir ki, bu gecəni mənə qonaqdılar, başqasına dil verməsinlər...

Axşam dərvişlər gəldilər. Salam verib, içəri daxil oldular. Sonra başladılar söhbətə. Bunlar söhbət eləyirdilər, şagird də əlində iş görürdü. Birdən ustası gördü ki, şagird yuxulayıb. Şagirdin adı Əhməd idi. Usta Əhməd di dürtmələyib durğuzdu, dedi:

– Ədə, zalım oğlu, nə yatırsan, gecə qurtarmadı ki?

– Usta, sən məni niyə oyatdın? İş qaçmırdı ki, işi bir saat sonra da hazır edə bilərdim, – deyə Əhməd cavab verdi.

Usta dedi:

– Oğul, indi oyadanda nə olar, nəyin ziyana getdi?

Şagird qəmgin-qəmgin dedi:

– Usta, doğru deyirsən, bir şeyim ziyana getməyib, ancaq bir yuxu görürdüm, heç olmayan kimi. O yuxum yarımçıq qaldı, ona heyifsilənirəm.

– Oğul, o necə yuxu idi ki, ona heyifsilənirsən?

– Usta, hər nə buyursan, onu yerinə yetirməyə hazıram, amma o yuxunu deməram.

Usta da, dərvişlər də təəccüb eləyib, bir-birinin üzünə baxdılar. Usta o saat başa düşdü ki, qonaqlar da bu yuxunu bilmək istəyir.

Usta və dərvişlər nə qədər yalvardılar, olmadı. Başladılar onu dilə tutmağa. Yenə Əhməd dedi, deməram ki, deməram.

– Usta, demir, qoy deməsin, sən də heç üstünü vurma.

• Əhmədin yuxusuna hamının maraq göstərməsinin səbəbini necə izah edərsiniz?

Xülasə, dərvişlər ustayla xudahafizləşib düşdülər yola. Küçəyə çıxan kimi Şah Abbas Allahverdi xana dedi:

– Vəzir, gerek Əhmədin yuxusunu biləm.

Şah Abbas taxta çıxan kimi əmr elədi ki, filan yerdə bir dərzi var, onun Əhməd adlı bir şagirdi var, bu saat həmin Əhmədi mənim hüzuruma gətirin.

İki fərtaş özünü yetirdi həmin dərzinin dükanına. Əhmədi götürüb Şah Abbasın divanxanasına tərəf yönəldilər.

2

Bəli, Əhmədi gətirdilər şahın hüzuruna.

Şah Abbas gülə-gülə dedi:

– Oğul, mən eşitmişəm, sən bir yuxu görübsən, heç kimə demirsən. Söylə görüm, o yuxu nədi?

Əhməd cavab verdi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, mən əhd eləmişəm ki, o yuxunu heç kimə deməyim.

Şah Abbas nə qədər çox dedi, Əhməd o qədər az eşitdi. Şah Abbas axırda qəzəblənib çığırdı:

– Cəllad gəlsin, bu haramzadanın boynunu vursun!

Cəllad yapışdı Əhmədin yaxasından, istədi aparsın, vəzir Allahverdi xan Şah Abbasın qulağına dedi:

– İndi bunu öldürsən, yuxunu bilməyəcəksən. Yaxşısı budur ki, Əhmədi bir yaxşıca döydürüb göndərək zindana. Orada ağıllanar.

Şah Abbas cəlladı azad eləyib, üzünü tutdu Əhmədə:

– Ey Əhməd, hələlik mən sənin qanından keçirəm. Gəl sən biryolluq o yuxunu aç.

– Qibleyi-aləm sağ olsun, əmr sizindi, mən deməyəcəyəm.

Şah bu cavabı eşidən kimi əmr elədi, bir dəstə çubuq, bir şallaq gətirdilər. Əhmədi döyməyə başladılar. Əhməd heç cıncırını da çıxarmadı.

Şah Abbas gördü, Əhməd lap çubuq altında ölsə də, bir söz deməyəcək. Əmr elədi, Əhmədin əl-qolunu açdılar, üzünü tutub zindanbana dedi:

– Apar, bunu sal mənim xüsusi zindanıma.

Əhmədi zindana salan kimi biçarə ayaq üstə dura bilməyib, tirtap uzandı yerə. Ayağının, bədəninin sızılısından dayana bilməyib başladı hönkür-hönkür ağlamağa.

Şah Abbasın bir qızı var idi. Adına Pəri Soltan deyərtilər. Pəri Soltanın evi zindana bitişik idi. O gördü zindandan ağlamaq səsi gəlir. Yanındakı qaravaşdan soruşdu:

– Ay qız, quldan, kənizdən atam kimi zindana saldırıb? Zindandan qulağıma ağlamaq səsi gəlir.

Qaravaş dedi:

- Yusif kimdir? Onun haqqında nə bilirsiniz? Əhməd nə üçün ona bənzədilir?

– Xanım, zindana bir oğlan salıblar, bilmi-rəm kimdi, vallah, deyirsən, Yusifdi, qəbirdən qalxıb, özü də 18–19 yaşında.

Xülasə, qaravaş Əhmədi o qədər tərif elədi ki, Pəri Soltan görməzdən, bilməzdən Əhmədə aşiq oldu. Qız dedi:

– Dur gedək, bir özüm ona baxım.

Pəri Soltan Şah Abbasın gözünün ağı-qarası təkcə övladıydı. Özü də elmlı, kamallı bir qız idi. Bir sözlə, elmiynən gözəlliyi bərabər idi. Pəri Soltan özünü zindanın qapısına yetirdi. Deşikdən içəri baxıb nə gördü? Gördü, vallah, bir oğlan uzanıb zarıldayır, deyirsən, Yusifdi, qəbirdən çıxıb.

Pəri Soltan Əhmədi görən kimi aşiqi-şeyda olub, az qaldı ürəyi getsin, üzünü qaravaşa tutub dedi:

– Ey qaravaş, əhsən sənə zəhminə. Ancaq mən nə təhər eləyim ki, bu oğlan barədə bir əhval bilim, görüm bu, kimdi, nəçidi, nə üçün zindana salınıb? Bunları bilsəm, qalanı asandı.

3

Qaravaş tez getdi zindanbanı çağırmağa. Zindanban dinməz-söyləməz düşdü qaravaşın dalınca.

Xanım özünü acıqlı göstərüb dedi:

– Bu, kimdi, bunun günahı nədi? Bunu bura kim saldırıb?

– Əgər xatiriniz istəyirsə, bu saat buyurun, qapını açım, özünüz zəhmət çəkib danışdırın, ya da istəyirsiniz, mən özüm öyrənib sizə xəbər verim.

Pəri Soltan şad olub dedi:

– Elə gəlmişkən yaxşı olar ki, özüm bir əhval bilim, bir də day sonraya qalmasın.

– Əmr sənindi, nə cür istəyirsən, elə də olsun.

Zindanban açarı çıxartdı, qapını açdı, xanım, qaravaş içəri daxil olub, qapını örtülər. Zindanban çəkilib bir tərəfdə durdu.

- Nağıllara məxsus hansı cəhətləri müşahidə etdiniz?

Qapının səsinə Əhməd çevrilib gördü, paho, budu bir cüt nazənin sənəm gəlir, deyirsən, on dörd gecəlik aydı, buludun altından çıxıb.

Qızlar ona yaxınlaşıb salam verdilər.

Əhməd zəndlə baxıb yəqin elədi ki, xeyr, bunlar nə huridi, nə də pəridi, lap insandı ki var.

Pəri Soltan xanım gülə-gülə Əhmədə dedi:

– Oğlan, adın nədi?

– Xanım, mənim adım Əhməddi, özüm də filan dərzinin şagirdiyəm. Bizə görə nə qulluğunuz var?

– Əhməd, hələ qulluq sonrakı məsələdi. Sən bir dərzisi şagirdi, ağır adamın birisən. Mənə düzünü de görüm, səni bura nə üçün salıblar?

Əhməd bütün əhvalatı başdan-ayağa Pəri Soltana nağıl elədi.

- “Ürəyi şan-şan olmaq” ifadəsini necə başa düşürsünüz?

Pəri Soltan əhvalatı Əhməddən eşidəndə ürəyi şan-şan olub dedi:

– Əhməd, niyə yuxunu açıb biryolluq canını qurtarmırsan?

Əhməd dedi:

– Xeyr, xanım, ölsəm, yenə də yuxunu açmayacağam. Açısaydım, elə əvvəldən açardım.

Pəri Soltan Əhmədin bu kişiliyinə təəccüb eləyib, öz ürəyində “afərin” dedi. Məhəbbəti ona bir idisə, min oldu.

...Hər gün Pəri Soltan Əhmədə baş çəkir, yemək göndərir, davadərmanla yaralarına məlhəm qoydururdu.

Əhməd Pəri Soltanın bu rəftarına məəttəl qalmışdı. Day yazıq nə bilirdi ki, Pəri Soltanın ürəyində nə var?

Bir gün zindanban izin alıb dedi:

– Xanım, zindanın dibindən sarayın otaqlarından birinə qapı açaram. Bu yazığı ora apararıq. Yaralarına məlhəm qoymaq, sağaltmaq orda daha rahat və asan olar.

Pəri Soltan bir qədər fikirləşib dedi:

– Onda sən qapını aç.

İki saat tamam olmamış zindanban qapını açıb hazır elədi.

Pəri Soltanla qaravaş hərəsi bir tərəfdən Əhmədin qoluna girib apardılar o biri otağa. Əhmədin bədəninə təzədən məlhəm qoyub yaxşıca sarıdılar.

Pəri Soltan dedi:

– Əhməd, mən Şah Abbasın qızı Pəri Soltanam, bura da mənim otaqlarımdan biridi.

Əhməd yeyib-içib günü-gündən gözəlləşirdi. Pəri Soltanın da məhəbbəti günü-gündən artırdı.

4

Elə bu vaxt Firəng padşahından Şah Abbasa elçi gəlib qızı Pəri Soltanı oğluna istədi. Şah Abbas razı olmayıb, elçini geri qaytarıldı. Bir neçə gün keçmişdi, səhər durub gördülər nə? İsfahanın dörd tərəfini qoşun bürüyüb. Firəng padşahının vəziri Şah Abbasın yanına adam göndərib dedi:

– Mən Firəng padşahının vəziriyəm, gəlmişəm qızının elçiliyinə. Əgər verməsən, mən qırx cavan oğlanla cavan qız gətirmişəm. Onların qırxı da bir boyda, bir sifətdə, bir yaşda. İyirmisi oğlandı, iyirmisi də qızdı. Elə bir adam tap ki, onlara əl vurmamış, oğlanları, qızları bir-birindən ayırsın. Yoxsa sən torpağını at torbasında daşıdaram.

Şah Abbas vəziri, vəkili yığıb məsləhət istədi. Hərə bir söz dedi. Axırda Allahverdi xan izin alıb dedi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, biz dava eləməmiş, qan tökməmiş, qızımızı kəcavəyə qoyub yeddi illik baci-xərəcənin Firəng padşahının oğluna göndərə bilmərik. Namussuz yaşamaqdansa, namuslu ölmək daha əfzəldi. Hələlik dava eləyib nəhaq qan tökməyə, görək bu qızın oğlanları tanıyan bir adam tapa bilərikmi? Əgər bu yolun qurtarmasaq, onda ölün-cən vuruşarıq. Pəri xanımı aparsalar da, qoy biz öləndən sonra aparsınlar.

- “Yoxsa sənin torpağını at torbasında daşıdaram” cümləsində hansı fikir ifadə olunub?

Hamı – əyan-əsrəf vəzir Allahverdi xanın rəyini bəyənib “əhsən” dedi. Şah Abbas car çəkirdi, nə qədər İsfahanda adam var idi, böyükdən kiçiyə yığıdılar divanxananın qabağına. Hamı öz baxtını sınamaq istədi, amma heç bir nəticə hasil olmadı.

Şah Abbas zindanbanı çağırıdırıb, Əhmədi istədi. Vəzir Allahverdi xan əhvalatı Əhmədə nağıl etdi. Əhməd dedi:

– Qibleyi-aləm, mən bu məsələni açmazdım, çünki mənə nəhaqdan çox incidibsen, amma yenə də qeyrətim yol vermir. Mən bu bəlanı İsfahan şəhərinin üstündən rədd edəcəyəm, ancaq bir şərtən. Gərək qızın Pəri xanımı mənə verəsən, ondan sonra bu məsələni açam.

Şah Abbas Əhmədi bir qədər o yana-bu yana çəkib, axırda razı oldu. Əmr elədi Əhmədə faxır libas geyindirdilər, məclis qurulub Pəri xanımın şərbətini içirdilər. Ondən sonra Əhməd durub Şah Abbasa təzim edib, ərz elədi:

– Şah sağ olsun, indi buyur, həmin cavanları da, Firəng padşahının vəzirini də qonaq çağırınsınlar. Mən orda oğlanlarnan qızları bir-birindən ayıraram. Özü də əl suyunu mən özüm hazırlayıb, özüm də tökəcəyəm.

5

Əhməd zindanbanla qayıtdı zindana. Ertəsi gün meydana gəlib o saat qaydaynan suyu hazır elədi. Ondən sonra həmin qırx cavanı düzdü evin bir tərəfinə. Vəzir Allahverdi xanı qoydu bu qırx adam oturan cərgənin başına, əl suyunu tökməyə başladı.

Elə ki su vəzir Allahverdi xanın əlinə dəydi, gördü su istidi, ancaq ar eləyib əlini çəkmədi. Elə ki oğlanlara növbə yetişdi, onlar da əllərini çəkmədilər. Amma qızların əllərinə su düşən kimi əllərini çəkdilər. Hər kim əlini çəkdi, o saat Əhməd onu durğuzub Firəng padşahının vəzirinin cərgəsində oturdurdu. Belə-belə qızların iyirmisi də seçilib, o biri tərəfə getdilər. Qurtarandan sonra üzünü Allahverdi xana tutub dedi:

– Xan, sənin başındakılar kişidi.

Firəng padşahının vəzirinə dedi:

– Sənin başındakılar isə qızlardır.

Qonaqlar çörəklərini yeyib, suyu süzülmüş kimi düşdülər yola.

Bunlar o yana gedən kimi Şah Abbas Əhmədi çağırıdırıb dedi:

– Qızımın nişanlısısan, bu öz yoluynan, dustaqsan, bu da öz yoluynan, indisöylə görüm, yuxu nə idi?

– Şah sağ olsun, mən də köhnə Əhmədəm, öz yolumnan gedirəm, nə bilirsən elə.

- Şah Abbasın Əhmədlə bu rəftarı sizdə hansı hiss və düşüncə yaratdı?

Şah Abbas Əhmədi bir yaxşı döydürüb, nişan paltarını da qoltuğuna verib yenə göndərdi zindana.

Pəri Soltan Əhmədin bədəninə məlhəm qoyub sarıdı. Bunları burada qoyum, sizə kimdən xəbər verim, Firəng padşahından. O, əhvalatı bilib oğluna dedi:

– Heç fikir eləmə, bu dəfə elə bir şey göndərərəm ki, daha onu açan olmaz.

Firəng padşahı bir kağız da öz dilindən Şah Abbasa yazdırıb, üç at da vəzirə verib, yenə İsfahana qayıtdı. Vəzir naməni götürüb Şah Abbasın hüzuruna gəldi.

Şah Abbas da Allahverdi xana işarə elədi ki, naməni oxusun. Vəzir Allahverdi xan naməni ucadan oxumağa başladı: “Ey Şah Abbas, bu namə sənə çatan kimi ya qızın Pəri Soltanı kəcavəyə qoy, yeddi ilin baci-xərəcəyinə və cəhizlərinə mənəim oğluma göndər; ya da üç at göndərmişəm, üçü də bir boyda, bir buxunda, bir rəngdə, bir çəkiddə. Onlardan biri biryaşardı, biri ikiyaşardı, biri də üçyaşardı. Tanıyarsan görüm, biryaşar hansıdı, ikiyaşar hansıdı və üçyaşar hansıdı. Əgər bunları yerinə yetirə bilməsən, o vaxt hazır ol, davamızı davadı. Sənin üstünə o qədər qoşun töküm ki, göydə ulduzların sayı olsun, qoşunun sayı olmasın”.

Şah Abbas üzünü tutdu elçilərə və dedi:

– İndi siz azadsınız, üç gündən sonra sizə cavab verərik.

6

Firəng padşahının vəziri getdi. Şah Abbas üzünü məclisə tutub dedi:

– Sözləyin görək, nə tədbir etməliyik.

Şah Abbas Firəng padşahının vəzirinə xəbər göndərdi ki, biz atları taparıq, əgər tapmasaq, davamızı davadı. Sizə verən Allah bizə də verər...

Atlar çəkdirildi meydana. Bütün İsfahanın əhli üç günün müddətində bir-bir ata baxıb baş açmağa bilmədilər. Axırda vəzir Allahverdi xan izin alıb dedi:

– Qibleyi-aləm, biz niyə belə fikrə gedirik? Əhmədi gətirək, o, buna, bəlkə, əlac elədi.

Zindanban Əhmədi götürüb gəldi. Əhməd dedi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, mən bu işi düzəldərəm, amma yenə də bir şərtim var. Pəri xanımla kəbinimizi kəsdirin...

- Şah Abbasın “Əhməd ölür, sözündən dönməz” qənaətinə gəlməsinə səbəb nə idi?

Şah Abbas bildi ki, Əhməd ölür, sözündən dönməz. Buna görə Əhməd tərəfdən vəzir Allahverdi xan, Pəri Soltan tərəfdən də vəkil Şah Abbas özü oldu. Kəbin kağızına hər iki tərəf qol çəkib öz möhürü ilə möhürlədi. Sonra da üləmələr qol çəkib, möhürlərini vurub kağızı Əhmədə verdilər.

Əhməd Şah Abbasa dedi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun. Firəng padşahının adamlarına de ki, sabah tezdən atları gətirsinlər meydana. Mən də gələrəm ora. Siz də əmr eləyin,

həmin yerdə bir qab süd, bir qab arpa, bir az da yonca hazır olsun. Sonra mən atları tanıyaram.

Şah Abbas car çəkib bütün İsfahanı işdən xəbərdar eləmişdi. Ona görə tamam İsfahan əhli də böyükdən kiçiyə meydana idi. Fərraşlar bir qab süd, bir torba arpa, bir bağ da yonca hazır eləyib meydana bir yerində qoydular. Atlar arpanı, südü və yoncanı görəndə üçü də dartınıb az qaldı mixləri çıxartsınlar. Əhməd də lap başa südü, sonra yoncanı, sonra da arpanı qoydurmuşdu.

- Atların yaşını daha hansı yolla müəyyənləşdirmək mümkündür?

Əhməd atların özünü yeyib tökməsini görəndə bildi ki, acdırlar. Ona görə əmr elədi, atları açdılar. Üçyaşar at açılan kimi özünü saldı arpanın üstünə.

İkiyaşar at südün yanından keçib başladı yoncanı yeməyə, biryaşar at da özünü südün üstünə salıb başladı xorhaxornan içməyə.

Əhməd bunları görəndə gülə-gülə atların qabağına keçib dedi:

- Bax, arpa yeyən bu at üçyaşardı. Ondan ötüb yonca yeyən ata yaxınlaşdı:
- Bu, ikiyaşardı, – sonra süd içən atı da göstərdi, – bu da biryaşardı.

Firəng padşahının vəziri təsdiq edib dedi:

– Düzdü.

Camaat bu sözləri eşidəndə yerbəyerdən hamısı Əhmədə əhsən deyib, ona dua edə-edə dağıldılar.

Firəng padşahının vəziri yenə bikef, məlul, qoşunu da götürüb suyu süzülə-süzülə düşdü yola.

Şah Abbas yenə əmr elədi. Əhmədi falaqqaya bağladılar. Əhmədi bir yaxşı döyüb göndərdilər zindana.

7

Firəng padşahı on gün qoşuna istirahət verdi. On gündən sonra təzədən səfər tədarükü görüldü köç təbili vuruldu. Firəng padşahı gətirib vəzirə üç alma, bir də bir kağız verib dedi:

– Bunları Şah Abbasa verərsən.

İsfahan əhli Firəng qoşununu gördü, o saat bildilər ki, iş nə üzdədi. Elçi kağızı Şah Abbasa çatdırdı:

“Ey Şah Abbas, bu namə sənə çatan kimi qızın Pəri Soltanı yeddi ilin baci-xəracıyla və cehiziylə göndərərsən mənim oğluma. Əgər göndərməsən, ya gərək bizlə dava edəsən, ya da sənə üç alma göndərirəm. Biri bu-ilkı, biri bildirki, biri də inişilkidi. Taparsınız görüm, inişilki hansıdı, bildirki hansıdı və builkı hansıdı”.

Üç gün idi ki, İsfahan əhli gəlib almaya baxırdı. Şah Abbas üzünü tutub vəzir Allahverdi xana dedi:

– Vəzir, ta mənim torpağımda bir şəxs qalмайıb bu sirri açıb düşməni bizim başımızdan rədd eləsin?

Vəzir Allahverdi xan cavab verdi:

– Şah, yenə bir nəfər var, o, bu işə çarə edər. O da Əhməddi.

– Əgər biz bu dəfə də Əhmədi gətirsək, o deyəcək, gərək qızın toyunu

- Şah Abbasa haqq qazandırmaq olarmı?

eləyib mənə verəsən, ondan sonra mən almaları tapım. Mən də ki qızımı dərzilə şagirdinin birinə verə bilmərəm.

Padşahlar içində rüsvey olub, başım aşağı olar.

Vəzir Allahverdi xan gülüb dedi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, Əhməd kimi bir ağıllı, qoçaq oğlanla qohumluq adama başasağıllığı deyil, başucalığı gətirər.

Şah Abbas gülə-gülə dedi:

– Vəzir Allahverdi xan, əhsən sənin dediyinə, sən düz deyirsən. Əmr elə, Əhmədi gətirsinlər, lap özü deməsə də, Pəri Soltanı verəcəyəm ona. Onu nahaqdan döyüb çox incitmişəm.

Vəzir Allahverdi xan o saat sifariş elədi zindanbana:

– Əhmədi izzəti-calalnan gətir hüzurə.

Zindanban Əhmədi gətirdi. Şah Abbas üzünü Əhmədə tutub dedi:

- Şah Abbasın bu sözləri onun hansı niyyətini ifadə edir? – Arvadın Pəri xanımı Firəng padşahı istəyir, özü də üç alma göndərüb: biri builki, biri bildirki, biri də inşilkidi. Gərək onları tanıyasın.

Yoxsa ya Pəri Soltan xanımı aparacaqlar, ya dava eləyəcəklər. İndi o almaları tanıya bilərsənmi?

Əhməd ədəblə dedi:

– Bəli, qibleyi-aləm sağ olsun, tanıyaram, ancaq gərək əvvəlcə toy edib Pəri xanımı mənə tapşırırsınız, ondan sonra almaları tanıyaram.

Şah Abbas gülüb dedi:

– Sən deyən olsun.

Bütün İsfahanı çıraqban eləyib qırx gün, qırx gecə toy eləməyə başladılar. Qırx birinci gün Şah Abbas Pəri Soltanın əlindən tutub ikisinin də əlinədən öpdü, hər iki aşiqi bir-birinə tapşırdı.

8

Səhəri Əhməd calalla meydana gəlib gördü, Şah Abbas, Vəzir Allahverdi xan, başqa vəzir-vəkillər və Firəng padşahının vəziri oturub onu gözləyirlər.

Əhməd bu cür gizli sirlər açmağı beş barmağı kimi bilirdi. Odu ki, ürəkli idi. Şah Abbasa hörmətlə baş endirib, dedi:

– Atayi-mehribanım, əmr edin, üç qab su gətirsinlər.

Üç qab su gətirdilər. Əhməd qabları meydanın ortasına yan-yana düzüb, hər almanı bir qabdakı suya atdı. Gördülər, almalar suya düşən kimi biri suya batdı, qabın lap dibində durdu, birisi gah suya batdı, gah da üzə çıxdı. O birisi isə suyun üzündə ipək kimi o tərəf-bu tərəfə üzdü. Əhməd əmr elədi, qulamlar qabların üçünü də götürüb Şah Abbasa, bütün əyan-əşrəfə, vəzir-vəkilə və camaata göstərdilər. Ondən sonra gətirib qoydular Firəng padşahının vəzirinin qabağına. Sonra Əhməd üzünü məclisə tutub dedi:

- Almaların hansı ilin məhsulu olduğunu başqa yolla müəyyənləşdirmək mümkündürmü? – Bax o lap batan builkidi, çünki o, hələ təzədi, boyda o biriləri ilə bir olsa da, suyu çəkilməyib, ona görə də ağırdı. O birisi ki gah batıb, gah da çıxır, o da bildirkidi, çünki onun da suyu çəkilib, amma yenə də bir az vaxtı qalıb.

Amma o alma ki elə saman kimi üzündə qalıb, o inşilkidi, onun suyu elə çəkilib ki, quruyub qov kimi qalıb. Ona görə də suya batmır.

Ondan sonra hamı Əhmədə dua edə-edə öz evinə getdi.

Bu əhvalatdan bir müddət sonra Şah Abbas Pəri Soltana qonaq getdi. Bir çox otaqlardan keçib Pəri Soltan xanımın xüsusi istirahət otağına çatdı. İçəri girəndə gördü Əhməd uzanıb, Pəri Soltan da onun başının üstündə oturub. Bunlar Şah Abbası gördülər, həya eləyib tez yerlərindən qalxdılar. Pəri Soltan xanım qaçıb pərdənin dalında gizləndi.

Əhməd qah-qah çəkib güldü.
Şah Abbas Pəri Soltanı pərdə arxasından çıxarıb, hər iki övladının üzündən öpüb dedi:

– Əhməd, söylə görüm, mən qapıdan girəndə Pəri Soltan niyə qaçıb gizləndi, sən niyə qah-qah çəkib güldün?

Əhməd gülə-gülə dedi:

- Uzun müddət susduğuna görə Əhmədə haqq qazanmaq olarmı? O, başqa cür hərəkət edə bilməzdimi?

– Atayi-mehribanım, ürəyin şad olsun, çünki o yuxu ki, mən görmüşəm, zahir oldu, ona görə qah-qah çəkib güldüm. İndi daha açıb deyə bilərəm. Çünki bu günü gözləyirdim.

Qibleyi-aləm, onda mən yuxuda gördüm ki, bir ay mənim başımın üstündə doğdu, birdən bir qara bulud gəlib onu aldı. İndi həmin yuxu zahir oldu. Pəri xanım ay, sən də buludsan.

Şah Abbas gülüb Əhmədin ağlına əhsən dedi. Hər üçü – ata, bala, damad bir yerdə çörək yeyib, mətləb və muradlarına çatdılar. Allah sizi də mətləb və muradınıza çatdırsın.

I dərş

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin ilk dörd parçasının oxusundan (bunu fərdi səssiz oxu, səslə oxunun dinlənilməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz) sonra parta yoldaşınızla birlikdə mətnin kənarındakı suallara cavab hazırlayın.
2. Mətnin 4-cü parçasına aid suallar tərtib edin. Kiçik qruplarda birləşib, tərtib etdikləriniz də daxil olmaqla, bütün sualların cavabını müzakirə edin.
3. Çıxardığınız nəticələr barədə təqdimatlar edin.
4. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.
 - a) Nağıldakı obrazlardan birinin zahirî görünüşünü təsvir edin. Əsərdən gətirdiyiniz nümunələr əsasında obrazın zahirî görünüşü ilə daxili aləmi arasında uyğunluğun olub-olmadığını aydınlaşdırın. Öyrəndiyiniz yeni sözlərdən istifadə etməyi unutmayın.
 - b) Əhməd bugünkü gənclərə nümunə ola bilərmi? Öyrəndiyiniz yeni sözlərdən, əsərdən seçdiyiniz nümunələrdən istifadə edin.

Evdə iş

1. Nağılın ardını oxuyun.
2. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dərş

Məzmun üzrə iş

1. Evdə oxuduğunuz parçaları bir daha nəzərdən keçirin, sonra suallara parta yoldaşınızla birlikdə cavab hazırlayın.
2. Kiçik qruplarda fikir mübadiləsi aparıb cavabları təqdimatlar əsasında müzakirə edin.

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

3. Sxemi dəftərinizə köçürün və əsərdəki hadisələrin ardıcılığını əks etdirin.

Şah Abbas və vəziri mahalda gəzməyə çıxır, bir dərziyə qonaq olurlar.

4. Nağılın məzmununa uyğun hansı atalar sözlərini xatırlada bilərsiniz?

5. Öyrəndiyiniz bədii təsvir vasitələrini işlətməklə iki cümlə yazın.

6. Aşağıdakı fikirlərdən hansı doğrudur?

- A) Şah Abbasın məqsədi Əhmədin iradəli olub-olmadığını yoxlamaq idi.
- B) Firəng padşahının məqsədi Əhmədi zindandan xilas etmək idi.
- C) Əhmədlə qohum olmağı Şah Abbasa vəziri məsləhət gördü.
- D) Şahın hüsurunda hər dəfə döyülən Əhmədin yaralarına zindanban məlhəm qoyur, onun qayğısına qalır.
- E) Firəng padşahının ilk tələbi almaların fərqləndirilməsi ilə əlaqədar idi.

7. Fikirlərdən biri səhvdir. Onu müəyyən edin.

- A) Əhvalat İsfahan şəhərində baş verir.
- B) Əhməd qızları və oğlanları isti suyun köməyi ilə seçir.
- C) Əhmədin ağıllı, fərasətli olduğunu ilk başa düşən vəzir olur.
- D) Əhməd ağıllı, iradəli olduğu üçün Pəri Soltan onu yüksək qiymətləndirir.
- E) Əhməd Firəng padşahının İsfahana qoşun göndərəcəyini, onun niyyətini əvvəlcədən bilirdi.

Evdə iş

Mövzulardan birini seçib dərsləyinizdəki (səh. 163–165) “İnşa və essenin necə yazmalı?” mətnindəki tövsiyələrə əsaslanmaqla işləyin.

- a) “Nağılda xalqın hansı arzu və istəkləri ifadə olunmuşdur?” mövzusunda inşa yazın.
- b) “Nağıl mündə hansı hiss və düşüncələr yaratdı?” mövzusunda esse yazın.

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Bu əsərdə nağıl janrına məxsus bir çox cəhətlər əksini tapıb. Məsələn, dilinin şirinliyi, adi danışqda işlənən sözlərə geniş yer verilməsi, gözlənilməz hadisələrin bir-birini əvəz etməsi və s. diqqəti dərhal cəlb edir.

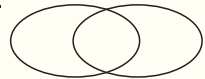
Bu deyilənlərlə, eləcə də nağıl janrının digər xüsusiyyətləri ilə bağlı müşahidələrinizi davam etdirin.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Əhmədin xasiyyətindəki, davranışındakı hansı cəhətlər onu nağıldakı digər obrazlardan fərqləndirir? Fikrinizi əsərdən nümunələr gətirməklə əsaslandırın. Gəldiyiniz nəticəni aşağıdakı cədvəldə əks etdirin.

Obrazın adı: Əhməd	
Əhmədin xarakteri və davranışı üçün mühüm olanlar hansılardır?	Nə üçün belə düşünürsünüz ?

3. Əhməd sizə hansı nağıl qəhrəmanını xatırladır? Onların oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini müəyyənəldir. Nəticələrinizi Venn diaqramında əks etdirə bilərsiniz.

4. Şah Abbasla vəzir Allahverdi xana nağıl yaradıcılarının və özünüzmünasibətinizi açıqlayın. Onların davranış və əməllərindəki fərqi əsərdən gətirdiyiniz nümunələr əsasında müəyyən edin. Fikrinizi cədvəldə əks etdirməyiniz məqsəduyğundur.

Nağıl yaradıcılarının Şah Abbasa münasibəti	Nağıl yaradıcılarının vəzirə münasibəti	Sizin onlara münasibətiniz

5. Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrinin rolunu necə izah edərsiniz?

Bədii təsvir və ifadə vasitəsinin işləndiyi cümlə	Fikrin təsir gücünün artmasında onun rolu

6. Digər bir janrla (məsələn, hekayə ilə) müqayisə etməklə əsərin nağıl olduğunu əsaslandırın. İşləyərkən aşağıdakı cədvəldən istifadə edin.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə edilir	Nağıl (nümunə göstərməklə izah edin)	Hekayə (nümunə göstərməklə izah edin)

7. Sizcə, nağıldakı başlıca fikir – ideya nədir? Cədvəldəki fikirlərə münasibət bildirin. Öz variantınızı təklif edin.

Əsərin ideyası hansıdır?	Nə üçün belə düşünürsünüz?
1. Təmkinli, səbirli insan bütün çətinliklərə üstün gəlir.	
2. Adi peşə sahibi olan yoxsul Əhməd hökmdarlara qarşı qoyulmuş, ağıl və fərasətinə görə onlardan üstün tutulmuşdur.	
3. Xalq öz sevimli qəhrəmanını – Əhmədi Vətənin müdafiəçisi kimi yaratmışdır.	
4. Nağılda inadkarlıq və dözümlülük başlıca fikir kimi ön plana çəkilmişdir.	

İfadəli oxuya hazırlaşın

- İfadəli oxu ilə bağlı bilik və bacarıqlarınızı 7-ci sinifdə daha da inkişaf etdirəcəksiniz. Bunun üçün, ilk növbədə, dərsləyinizdəki tövsiyələri ətraflı öyrənməli, tapşırıqları ardıcıl yerinə yetirməlisiniz. Həmçinin bədii oxu ustalarının ifalarını dinləməyə də vaxt ayırmalısınız.
- İndi öyrəndiyiniz əsərdən bir epizodu, məsələn, “Şah Abbas car çəkib bütün İsfahanı işdən xəbərdar etmişdi” cümləsindən “Şah Abbas əmr elədi” cümləsinə qədər olan parçanı iş vərəqinizə, yaxud dəftərinizə köçürün. Mətnin sağ kənarında boş yer saxlayın. Seçdiyiniz parçanı bir daha diqqətlə oxuyub başlıca fikri aydınlaşdırın. Onun əsasında ifaçılıq vəzifəsini – dinləyicilərə nəyi çatdıracağınızı müəyyənləşdirin. Bir variant belə ola bilər: “Əhmədin məharəti, bacarığı barədə dinləyicilərdə təsəvvür yaratmaq”.
- Mətni cümlə-cümlə oxuyub səsinizin aldığı çalarları (təəccüb, heyranlıq və s.) qeyd edin.
- Dərsləyinizin sonunda verilmiş şərti işarələrdən istifadə etməklə fasilələrin yerini, səsinizdəki dəyişmələri (tonun yüksəlməsi, alçalması və s.), tələffüzçə fərqləndiriləcək sözləri (məntiqi vurğu qəbul edənləri) müəyyənləşdirib qeyd edin. Nəticədə mətn aşağıdakı şəkllə (burada bir hissəsi verilir) düşəcək.

Şah Abbas car çəkib | bütün İsfahanı | işdən
xəbərdar eləmişdi. || Ona görə tamām İsfahan
əhli də böyükdən kiçiyə | meydanda idi. ||
Fərraşlar bir qab süd, | bir torba arpa, | bir
bağ da yonca hazır eləyib | meydanın bir
yerində qoydular. ||

İfaçılıq vəzifəsi
Əhmədin məharəti, bacarığı
barədə dinləyicilərdə
təsəvvür yaratmaq.

Nağılvəri

Təəccüblə

Seçdiyiniz parçanı evdə bu qayda ilə sona kimi işləyib oxusuna hazırlaşın.

Unutmayın! Aşağı siniflərdən “mövzu”, “ideya” sözləri ilə tanışsınız. Əsərin mövzusunun, ideyasının müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı tapşırıqlar yerinə

yetirmiş, müəyyən təcrübə qazanmışsınız. Bu dərslikdə “əsərdə diqqətə çatdırılan mühüm problem”, “əsərdə qaldırılan başlıca problem” kimi ifadələrə tez-tez rast gələcəksiniz. Yazıçının əsərdə qaldırdığı problem insanları düşündürən, həlli vacib sayılan mühüm bir məsələ olur. Yazıçı bu problemin bədii həllini verir. Lakin oxucular bir çox hallarda problemin fərqli həllini mümkün sayırlar. Təsadüfi deyildir ki, bu, dərslikdə sizə təklif olunmuş tapşırıqlarda nəzərə alınmışdır.

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

8. Cədvəli dəftərinizə köçürün və tamamlayın.

№	Epitet və bənzətmənin işləndiyi cümlələr	Cümlələrin epitet və bənzətməsiz yazılışı	Fikrin təsir gücün dəki fərqi izah edin
1	Dəli külək göz açmağa imkan vermir, acı şaxta nəfəslərini kəsirdi.		
2	Daş kimi ağırlaşmış ayaqlarını zorla çəkirdilər.		

9. Parçaları oxuyun, hansı ədəbi növə və qola (şifahi, yaxud yazılı) aid olduqlarını müəyyənləşdirin. Onların janrları barədə nə deyə bilərsiniz?

a “Dəmirçinin gözüünün ağı-qarası bir oğlu var idi. Dəmirçinin oğlu o qədər tənbel idi ki, dünyada tayı-bərabəri yox idi. İyirmi yaşına çatmışdı, amma hələ bir qara qəpik qazanmamışdı. Aylar keçdi, illər dolandı, dəmirçi qocaldı.”

b “Bir gün bizim həyətə yeni qonşular köçdü. Oğlan və qız. Onlar bizdən kiçik idilər, hətta adlarını da bilmirdik. Onlar heç vaxt bir-birindən ayrılmır, pilləkəndə oturub oynamağımıza baxırdılar.”

DURNA TELİ

("Koroğlu" dastanından)

Yada salın	Düşünün
- Koroğlu barədə nə bilirsiniz? - Xalq qəhrəmanı kimlərə deyilir?	Koroğlunun xalqın yaddaşında əsrlər boyu yaşamasına səbəb, sizcə, nədir?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

(ixtisarla)

1

Koroğlunun bir xasiyyəti vardı ki, boş vaxtlarda həmişə dəlilərlə məşq eləyərdi. At minmək, nizə oynatmaq, qılınc vurmaq, qalxan tutmaq, ox atmaq onların səhər-axşam peşələri idi.

Koroğlu Dəmirçioğlu da yanında bir uca yerdə durub məşqə baxırdı. Xanımlar da onların yanında idilər. Bir də baxdılar ki, budu, bir dəstə atlı çapa-çapa gəlir, qabaqlarında da Eyvaz. Amma Eyvaz, nə Eyvaz...

Durna telini də ki sancıb başına, elə bil qeysər balasıdır, başına cıqqa qoyub. Nigar xanım baxdı, özünü saxlaya bilmədi, üzün Koroğluya tutub dedi:

– Koroğlu, bir bu yana bax, gör o gələn kimdi?

Sən demə, Koroğlu da elə ona baxırmış. Nigar deyəndə Koroğlu sazi basdı döşünə, dedi:

Nigar xanım, sənə deyim,
Bu gələn Eyvaz, bu gələn.
Əynindəki polad geyim,
Bu gələn Eyvaz, bu gələn.

Eyvazım on beş yaşında,
Qüdrət qələmi qaşında,
Durna teli var başında,
Bu gələn Eyvaz, bu gələn.

Telli xanım da burada idi. Dəmirçioğlu sağalmışdı deyən onun da kefi saz idi. Baxıb, baxıb birdən qayıtdı ki:

– Nigar xanım, görürsənmi, durna teli Eyvaza necə yaraşır. Gör o, kişilərə elə yaraşanda bizə necə yaraşar? Gəl uşaqları göndərək, gedib bizə də durna teli gətirsinlər.

Elə bu sözdə Eyvaz gəlib çatdı onların bərabərinə. Atdan düşüb Nigar xanıma, Koroğluya, Dəmirçioğluna, xanımlara salam verdi, ondan üzünü Koroğluya tutub dedi:

– Eşidirsənmi? Xanımlar durna teli istəyirlər. İzin ver, gedim onlara durna teli gətirim.

Koroğlu bir istədi, izin verməsin. Qorxdı ki, gedə, başına bir xəta-zad gələ. Bir də fikirləşdi ki, getsə yaxşıdı. İgidin başı qalda gərək. Bərkə-boşa düşsə yaxşıdı. Döndü Nigar xanıma, soruşdu:

– Nə deyirsən, getsin, getməsin?

Nigar dönüb Eyvaza baxdı. Gördü, vallah, Eyvaz elə baxır, elə baxır ki, elə bil gözləri ilə dil olub yalvarır. Ürəyi tablamadı. Onu sındırmaq istəmədi. İzin verdi.

Yol uzaq olduğuna görə Eyvaz Qıratı min-di. Dəmirçioğlu ilə Bəlli Əhməd də hərəsi bir seçmə at minib yola düzəldilər. At sürdülər, dərə keçdilər, düz getdilər, gəlib Bağdad ətrafına çatdılar.

Baxdılar, burada o qədər durna var, o qədər durna var ki, cıncıl kimi. Atları ota buraxıb, özləri ox-yaylarını götürüb başladılar durna ovlamağa. Hə birini, beşini, on beşini... Qərək, bir-iki saatın içində bir aləm durna vurdular. Əyləşib bunların tellərini yolub heybələrə yığdılar, ətlərindən də kabab çəkib xurma ağacının dibində yeməyə başladılar. Ola durna ətinin kababı, xurma ağacının sərinə... Yeyib, içib, hərəsi bir tərəfdə yuxuya getdi.

2

Sən demə, Bağdad paşası Aslan paşanın qoruqçusu bunlara göz qoyurmuş. Elə ki onlar yuxuya getdilər, qoruqçu daban aldı Aslan paşanın yanına ki, bəs:

– Nə oturursan? Üç nəfər nabeləd adam gəlib, bu namda, bu nişanda; özləri də filan bulağın başında yatıblar. Amma içlərində bir nəfər var, lap Koroğlunun özüdür ki durub.

Qoruqçu Koroğlu adını çəkək, Aslan paşa qoşun böyüyünü çağırıb hökm elədi ki, hazırlaşsın.

Bəli, təbil vuruldu. Qoşun yığıldı. Yaraqlanıb, yasaqlanıb yola düşdülər.

Qırat ayaqlarını yerə döyüb kişnəməyə başladı. Dəmirçioğlu ilə Bəlli Əhməd Qıratın səsinə yuxudan ayılıb gördülər ki, qoşun dörd bir yanı tutub. Qoşun hərəkətə gələndə Dəmirçioğlu bir dəli nəre çəkib, əl atdı misri qılınca. Dəlilər üç tərəfdən özlərini vurdular dəryayi-ləşkərə. Sağdan vurdular, soldan çıxdılar, soldan vurdular, sağdan çıxdılar. Qoşun dönmüşdü çayırtkəyə, gəldikcə gəlirdi, nə qədər qırdılarsa, nə qoşunun

dalı kəsildi, nə də ki bir yol tapıb aradan çıxma bildilər. Piyadalıq dəliləri əldən-dildən saldı. Amanlarını kəsdi. Axırda onları bir-birlərindən ayrı salıb təklədilər, üçünü də tutub atları ilə bərabər şəhərə gətirdilər.

- Dəlilər barədə Aslan paşaya kim xəbər çatdırdı?
- Dəlilərin tutulmasına səbəb nə oldu?
- Xoca Əziz kim idi və o, tutulmuş dəliləri görəndə nə etmək qərarına gəldi?

İndi bunlar burada qalmaqda olsunlar, sə-nə kimdən deyim, Xoca Əzizdən. Koroğlunun bir bəzircan dostu var idi. Adı Xoca Əziz idi. Qoşun elə ki Eyvazgili tutub şəhərə tərəf gəlməyə üz qoydu, bazara səs düşdü ki, bəs üç nəfər quldur tutublar, asmağa aparırlar. Bazar adamı hamısı çıxdı onların tamaşasına. Xoca Əziz də bu adamların içində idi. Xoca Əziz gördü nə?

Tutulan Eyvazdı, Dəmirçioğludu, bir də Bəlli Əhməddi.

Dünya-ələm Xoca Əzizin gözündə qaraldı. Dedi: “Ey dadi-bidad!.. Bu zalım oğlu zalım uşaqları öldürəcək”. Qaldı mat-məəttəl ki: “Nə təhər eləyim? Mənim burada əlimdən bir iş gəlməyəcək. Ticarət deyil ki, min dənə Bağdad tacirini bir xoruza yükləyim. Xəbərə getsəm, buradan Çənlibelə azı bir həftəlik yoldu. Mən gedəsi, xəbər verəsi, Koroğlu gələsi, yəqin ki, onları öldürürlər”.

Xoca Əziz elə bu götür-qoyda idi, bir də gördü, budu, dustaqlardan bir az aralı üç dənə at gətirirlər. Belə baxanda Qıratı tanıdı. Öz-özünə dedi: “Ey dili-qafil, tapmışam. Nə təhər olsa, gərək Qıratı ələ keçirib Koroğluya xəbər çatdıram”. Bunu deyib Xoca Əziz düşdü onların dalına. Gəlhagəl, gəlhagəl, gəlib çatdılar Aslan paşanın imarətinin qabağına.

3

Aslan paşa dedi:

– Özlərini zindana salın, atlarını buraya gətirin.

Mehtərlər də atları çəkdi Aslan paşanın qabağına. Aslan paşa əmr elədi, mehtərbaşı qabaqca Dəmirçioğlunun atını minib gərdişə gətirdi. Bir o başa sürdü, bir bu başa sürdü, gətirib Aslan paşanın qabağında saxladı. At Aslan paşanın xoşuna gəldi.

Ondan mehtərbaşı Bəlli Əhmədin atını minib cövlənə gətirdi. Aslan paşa bu atı da bəyəndi. Növbə Qıratı gəldi. Bəli, mehtərbaşı Qıratı mindi, nə qədər elədisə, at yerindən tərpənmədi. Mehtərbaşı axırda hirsələnib ata bir taziyanə çəkdi. Qırat bir az da qulaqlarını salladı. Mehtərbaşı bir taziyanə də çəkəndə at quyruğunu qısdı, gözlərinin birini yumdu, axsaya-axsaya yeriməyə başladı. Aslan paşa gülüb dedi:

– Görünür ki, bunlardan ikisi ağadı, birisi nökar. Bu, nökarin atıdır. Çünki elə sir-sifətindən də nökarə oxşayır.

Sonra üzünü mehtərbaşıya tutub dedi:

– O iki atı ilxıya qat! Bu ələngəni də ver o qoruqçuya. Qoy aparıb minsin. Genə ayağını yerdən götürər.

Qıratı verdilər qoruqçuya. Aslan paşanın hərəkəti qoruqçuya yaman dəymişdi. O, gətirdiyi xəbərə görə ənam gözləyirdi. Xələt gözləyirdi. Odu ki, qoruqçu yaman pərt olmuşdu. Xoca Əziz işi belə görəndə ürəyində Qıratı “afərin” dedi. Sonra camaatı yarıb özünü qoruqçuya yetirdi. Dedi:

– Ayə, qoruqçu, neçə verim bu yabıya?

Söz qoruqçunu lap götürdü. Başladı söyüb savaşmağa. Xoca Əziz onu danlayıb başladı dəlil-dəlayil eləməyə ki: “Balam, day bizi niyə söylərsən? Biz nə günahın sahibiyik?”

Qərər, o yan-bu yan, Xoca Əziz yağlı dilini işə salıb qoruqçunun hirsini yatırdı. Atalar deyiblər ki, tacir-tüccar dili ilan yuvasından çıxardar. Axırı ki, Xoca Əziz bir az pul verib Qıratı qoruqçudan aldı. O qədər gözlədi ki, qaş qaraldı. Ocağı asıb qır-saqqızı tökdü tiyana, əridib elədi mum kimi. Sonra bunu bezin üstünə sürüb möhkəm-möhkəm sarıdı Qıratın belinə, özü də çıxıb oturdu üstündə. Qır-saqqız Xoca Əzizi elə tutdu ki, kəndir qayış kimi. Elə ki Xoca Əziz arxayınlaşdı, bildi ki, day yıxılmayacaq, atın başını balaca boşladı. At götürüldü, nə götürüldü. Yazıq Xoca Əzizdə nə Xocalıq qalmışdı, nə də Əzizlik. Bayaq ha huşunu itirdi. At nə qədər yol getdi – bilmədi, necə getdi, bilmədi. Bir də at bərk kişnədi. Xoca Əziz atın səsinə gözlərini açıb gördü Çənlibeldədi.

Dəlilər Qıratın səsinə eşitcək tökülüb gəldilər. Qırat süzüb düz Koroğlunun qabağında dayandı. Üzünü gəlidiyi tərəfə tutub elə kişnədi ki, dağ-daş lərzəyə gəldi. Koroğlu vəfalı atının başını qucaqlayıb üzündən-gözündən öpdü. Baxdılar ki, atın üstündə bir adam var, amma özündə deyil. Yapışdılar qolundan ki, düşürsünlər. Ha çəkdlilər, qopmadı ki, qopmadı. Axırda baxıb gördülər ki, özünü qır-saqqızla ata yapışdırıb. Kişini elə bezqarışıq atdan götürüb yerə qoydular. Koroğlu baxdı ki, Xoca Əzizdi. Di su-zad, Xoca Əziz özünə gəldi. Koroğlu soruşdu:

– Bu nə əhvalatdı?

Xoca Əziz dedi:

– Eyvazı, Dəmirçioğlunu, Bəlli Əhmədi Aslan paşa tutub zindana salıb.

- Xoca Əziz Qıratı necə ələ keçirdi?
- Xoca Əziz Koroğluya xəbər çatdırmaq üçün nə etdi?
- Dəlilərin tutulması xəbəri Çənlibeldə necə qarşılındı?

Özünü tez yetirməsən, bir də onların üzünü görməyəcəksən.

Elə bil dəlilərin üstünə su səpdilər. Xanımlar hamısı başlarını aşağıya saldılar. Koroğlu dönüb Nigara baxdı. Gördü, vallah, Nigar bir haldadı, bir haldadı ki, alma yanaqları Səmərqənd kağızı kimi ağarıb. Ala gözləri bahar buludu kimi dolub. Yaqut dodaqlar bir dəqiqədə elə solub, elə bil lalədi, şaxtaya düşüb.

4

Dünya Koroğlunun gözündə qaraldı. Əlini atıb Qıratın yüyənindən tutdu. Elə qəzəblə ata sıçradı ki, Qıratın əvəzinə ayrı bir at olsaydı, çoxdan beli sınımışdı. Koroğlu dedi:

– Mən getdim. Siz dalımca gələrsiniz, Bağdad bağlarında sizi gözləyəcəyəm. Kim səhər tezdən hamıdan qabaq gəlib mənə salam versə, yüz qızıl alacaq.

Bunu deyib atın başını boşladı. Qırat iki dal ayaqları üstə qalxdı, Bağdad tərəfə üz qoydu.

Dəlilər tələm-tələsik hazırlaşdılar. Yaraqlanıb, yasaqlanıb yola düşdülər. Səhər dan yeri söküləndə Koroğlu bir də gördü ki, Dəli Mehtər, Kosa Səfər, Çopur Mehdi, İsabalı, Tüpdəğidən, Toxmaqvruran, Halaypozan, Tanrıtanımaz, Dilbilməz onun qabağında əl qılıncda dayanıblar. Belə ba-

T.Salahov. “Koroğlu”

xanda gördü ki, Bağdad bağlarında xurmanın sayı var, amma dəlilərin sayı yoxdu. Koroğlu dəlilərə hay vurdu, hamı atlandı. Yavaş-yavaş şəhərə tərəf sürməyə başladılar.

Bir az getmişdilər, gördülər, bir qoca kişi taxıl biçir. Amma elə ağlayır, elə ağlayır ki, yaş gözündən dolu kimi tökülür.

Koroğlu yaxın gəlib soruşdu:

– Ay əmi, niyə ağlayırsan?

Qoca heç başını da qaldırmayıb dedi:

– Neynirsən? Səndən ki mənim dərdimə dərman olmayacaq, çıx yolunla get!

Qoca sözü nə qədər yayındırmaq istədisə, Koroğlu əl çəkmədi. Kişi gördü olmayacaq, axırda dedi:

– İndi ki əl çəkmişən, qabaqca mənə de görüm, sən kimsən? Bu başındakı dəstə-tifaq nədi?

Koroğlu dedi:

– Mən Muradbəyli tərəflərdənəm. Buradan mal almağa gəlmişik. Yollar şuluqdu deyın belə yaraqlı-yasaqlı gəlmişik.

Kişi bir az dayandı, gözünü silib dedi:

– Bizim bu Bağdadda bir paşa var. Adına Aslan paşa deyirlər. Çox namərd, çox müxənnət, çox da hiyləgər adamdı. İndi üç gündü ki, Koroğlu-

nun üç dəlisini tutub zindana salıb. Dünən car çəkib xəbər verib ki, bu gün onları asdıracaq. Bala, doğrusu ki, mən elə mərd oğulların belə namərd əlində ölməyini qəbul eləyə bilmirəm. Əgər mərdi-mərdana meydan açsaydı, təkbətək vuruşub öldürsəydi, mənə yer eləməzdi... Neynim, qocalığın üzü qara olsun. İndi mənim yüzdən artıq yaşı var. Əlimdən bir iş gəlmir. Atalar deyiblər, adam əli ilə iş görə bilmədi, güc verər dilinə. Dil də ki oldu bağlı, ixtiyarı oldu bəylər, paşalar əlində, onda əlac qalır gözə. Adam dəm verir gözünün yaşına.

Qoca sözünü qurtaran kimi Koroğlu dəlilərə hökm elədi ki, qocaya kömək eləsinlər. Dəlilər tutuquşu kimi doluşdular zəmiyə. Bir suiçim saatda qocanın bütün taxılını biçib-dərzləyib, yıgıldılar bir tərəfə. Qoca mat-mat baxırdı ki, görəsən, bunlar kimdilər, nə eləmək istəyirlər. Bir fikrindən keçdi ki, bəlkə, bunlar Aslan paşanın adamlarındandırlar. Taxılı yandırmaq istəyirlər. Amma baxdı ki, yox. Bu, düşmənçiliyə oxşamır.

Elə ki dəlilər qurtardılar, Koroğlu qocaya dedi:

- Qoca biçinçi nə üçün ağlayırdı?
- Koroğlu zəmini nə üçün biçdirdi?
- Biçinçi Koroğluya nəyi məsləhət verdi?

– Qoca, bil və agah ol! Dediysin Koroğlu mənəm. İndi bu saat sənə o Aslan paşanın ürəyinə bir od qoyacağam ki, məhşərəcən yansın. Biz bu saat şəhərə girəcəyik. Sən də bir böyük xurcunla Aslan paşanın xəzinəsinin qabağında məni gözlərsən.

Koroğlu bunu deyib dəlilərə hay vurmaq istəyirdi ki, yola düşsünlər, qoca dedi:

– Koroğlu, ayaq saxla, görürəm ki, Aslan paşa səni yaman qəzəbləndirib. Odu ki, gözlərin qızıb. Ancaq şəhərə belə girmək olmaz. Səni tanıyrlar. Sən özün şəhərə tək gir. Adamların da qoy beş-beş, on-on olub camaata qarışsınlar.

5

Koroğlu dedi:

– Dəlilərim, mən Aslan paşanın məclisində olacağam. Onların o qədər başlarını qatacağam ki, siz yerlərinizi tuta biləsiniz. Mən əlimi bığlarıma çəkməmiş bir adam yerindən tərpənməsin.

Koroğlu sözünü qurtardı. Ondan sonra paltarlarının üstündən bir aşırıq paltarı geyindi, çiyinə də bir saz salıb yola düşdü.

Aslan paşa bir kef-damaqda idi ki, gəl görəsən. Meydanın başında taxt qurdurub əyləşmişdi. Təbil vuruldu. Sədrəzəm irəli gəlib camaata deməlisini dedi, tapşırılmalsını tapşırırdı, sonra bir dəstə yaraqlı əsgər gətirib camaatın qabağında bir cərgə düzdülər ki, işdi, bəlkə, birdən qarışıqlıq-zad oldu. Elə ki hər iş qurtardı, cəllad Eyvazı dar ağacına gətirdi.

Elə bu dəmdə Koroğlu özünü saldı meydana. Aslan paşa qördü ki, budur, bir aşırıq çiyində saz girdi ortalığa.

Dedi:

– Ayə, yanşaqsanmı?

Koroğlu dedi:

– Bəli, paşam, yanşağam.

Aslan paşa dedi:

– Ayə, heç Koroğlunun sözlərindən bilirsənmi?

Koroğlu dedi:

– Ay paşa, izin ver, sənə söz oxuyum, söz olsun. Koroğlu nə adamdı ki, onun sözü belə məclisdə oxuna?!

Paşa dedi:

– Yox, sən bilmirsən! Mən Koroğlunun üç dəlisini tutmuşam. Bu şadyanalıq da onun şadyanalığıdır. İndi sən bir az Koroğlunun sözlərindən de ki, onların ürəkləri açılsın.

Koroğlu bir dönüb dar ayağında dayanan Eyvaza, Dəmirçioğluna, Bəlli Əhmədə baxdı, bir də dönüb camaatın içində dayanan dəlilərinə baxıb, üçtelli sazı bağrına basdı. Barmaqlarını cütləyib tellərə elə vurdu ki, meydan səşə gəldi. Qızılquş kimi bir dəfə meydanı fırlanıb dedi:

Dəlilərim, bu gün dava günüdür,
Müxənnət ölkəsi talanmaq gərək!
Qoç igidlər yarasından bəllənər,
Şərbəttək qanına yalanmaq gərək!

Koroğlu içəndə düşmən qanını,
Mərd meydanda nərəsindən tanını,
Qırın vəzirini, tutun xanını,
Leş leşin üstündə qalanmaq gərək!

Aslan paşa dedi:

– Sağ ol, aşiq! Lap Koroğlu kimi oxuyursan.

Koroğlu dönüb dar ayağındakı dəlilərə baxdı. Dəmirçioğlu gözünü zilləyib bir dar ağacına, Bəlli Əhməd də bir dar ağacına. Bildi ki, bunlar qollarının açılmağına bənddilər ki, ağacları dibindən çıxarıb işə başlasınlar. Dönüb Eyvaza baxdı. Gördü yox, Eyvaz özgə haldadı. Dar ağacının dibində dayanıb gözünü zilləyib Koroğluya. Özü də sevindiyyindən gözləri dolub. Koroğlu onu belə görəndə ürəyi tab gətirmədi. Dedi:

Canım paşa, gözüüm paşa,
Paşa, qoy gəlsin Eyvazı!
Budu sənə sözüm, paşa,
Paşa, qoy gəlsin Eyvazı!

Göydən ildırım tökdürürəm,
Yurdunda bostan əkdirrəm,
Torpağın dara çəkdirrəm,
Paşa, qoy gəlsin Eyvazı!

Əyləşib paşalar, bəylər,
Sinəmdən baş verib millər,
Koroğlu iltimas eylər,
Paşa, qoy gəlsin Eyvazı!

Koroğlu oxumağında olsun, paşa qulaq asmağında, dəlilə də gözləməyində. Sənə kimdən deyim, kimdən deyim, Gizirəğlu Mustafa bəydən.

Bağdad tərəflərdə Gizirəğlu Mustafa bəy adında adlı-sanlı bir igid var idi. Gizirəğlu Mustafa bəy, doğrudan da, qoçaq, qolu qüvvətli bir adam idi. Atası keçmişdə gizir olmuşdu. Sonra xotkarın üzünə ağ olduğuna görə onu dar ağacından asmışdılar. Deyirlər ki, Gizirəğlu Mustafa bəy o zamandan qırx atlı ilə dağlara çəkilmişdi. Paşalara ədavət saxlayırdı. Hərdən atasının düşmənlərindən birinin üstünə gedib, tutub dar ağacından asardı, yenə də çıxıb dağlara çəkilərdi.

Gizirəğlu Mustafa bəy çoxdan idi ki, Koroğlu ilə qabaqlaşmaq istəyirdi. İki qoçun başı bir qazanda qaynamaz deyiblər. Odu ki, Gizirəğlu da deyirdi: “Ya gərək Koroğlunun adı deyilə, ya mənim”. Koroğlu da Gizirəğlu Mustafa bəydən çox eşitmişdi.

6

Bəli, xəbər gəlib çatdı Gizirəğlu Mustafa bəyə ki, Aslan paşa Koroğlunun üç dəlisini tutdurub, özlərini də bu gecə asdıracaq. Gizirəğlu öz adamlarını başına yığıb dedi:

– Mənim Koroğlu ilə haqq-hesabım var, bu, öz yerində. Bir gün gələr, görüşərik, haqq-hesabımızı kəsərik. Amma Aslan paşanın bu nakişiliyinə mən dözə bilmərəm. Axı Koroğlunun dəlilərinin ki onunla heç bir işi yox imiş. Bütün görənlər deyirlər ki, çölün düzündə durna ovlayırmışlar. Aslan paşa bu nakişiliyi eləyir ki, xotkara xoş gəlsin. Mən qoymayacağam o, dəliləri öldürsün.

Başının adamları Gizirəğlunun sözünü bəyəndilər. Bu mərdliyinə “afərin” dedilər. Durub hamısı yaraqlandılar, Bağdada gəldilər. Meydandan bir az aralı bir təpə kimi yer var idi, Gizirəğlu çıxdı təpənin üstünə ki, görsün meydanın ortasında nə var, nə yox? Baxdı ki, Koroğlu aşıq paltarında oxuyur. Onun bu igidliyinə məəttəl qalıb, ürəyində afərin dedi:

– Dayanın görək, bu işin axırı necə olacaq. Mən heç inana bilmirəm ki, o, bu qoşunun içindən öz dəlilərinə qurtarıb qaçırda bilə. And içirəm, dayanıb axıracan gözləyəcəyəm. Əgər gördüm ki, gücü çatmır, gedib kömək eləyəcəyəm. Yox, gücü çatdı, qurtardı, onda dalınca gedib səhərdən çıxandan sonra onunla məsələni ayırd eləyəcəyəm. Ya ona verən Allah, ya mənə.

Gizirəğlu Mustafa bəyin bir şeşpəri var idi ki, ucu haça. Bu, elə bir şeşpər idi ki, məşhuri-aləm. Gizirəğlu haman haça şeşpəri qaldırdı başına, bir dəfə hərəyib tulladı. Koroğlu bir də gördü qabağına bir şey düşdü. Belə baxanda gördü Gizirəğlunun haça şeşpəridi. O saat başa düşdü.

Sədrəzəm ağzını paşanın qulağına yapışdırıb dedi:

– Paşa sağ olsun, mənim bu aşıqdan gözüm su içmir. Bu, Koroğluya oxşayır.

Cəllad Eyvazı dar ağacına gətirmişdi. Gözləyirdi ki, aşıq qurtarsın, sonra ipi Eyvazın boğazına keçirsin.

Koroğlu bir dəli nəre çəkdi:

Hoydu, dəlilərim, hoydu,
Yeriyin meydan üstünə!
Havadakı şahin kimi,
Tökülün al qan üstünə!

Koroğlu çəkər haşanı,
Bəylər edər tamaşanı,
Mən özüm Aslan paşanı,
Hərəniz bir xan üstünə.

Koroğlu oxuya-oxuya əlini bığına çəkdi. Dəlilər töküldülər. Ara qızıışdı. Koroğlu bir həmlədə özünü Aslan paşaya çatdırdı. Misri qılıncın çəkilməyi ilə Aslan paşanın başının yerə düşməyi bir oldu. Dəlilər tə-nabları qılıncladılar. Eyvazı, Dəmirçioğlunu, Bəlli Əhmədi azad elədilər. Koroğlu bir də onu gördü ki, meydanın hər başında bir dənə dar ağacı qalxır-düşür, hər dəfə də on-on beş adamı xurd-xəşil eləyir. Baxdı ki, biri Dəmirçioğlu, biri də Bəlli Əhməddi, hərəsi öz dar ağacını çıxarıb alıb çiyinə, düşüb qoşunun içinə.

Koroğlu qılınc vura-vura özünü çatdırdı xəzinənin qapısına. Gördü qoca buradadı. Qapıya bir əmud ilişdirdi. Bayaq ha qapı parça-tikə olub yerə töküldü. Çağırdı ki:

– Qoca, gəl!

Qoca gəldi. Koroğlu soruşdu:

– Bəs xurcunun hanı?

Qoca dedi:

– Ay bala, vallah, sevindiyimdən bilmirəm heç nə elədim.

Koroğlu dedi:

– Eybi yoxdur. Gir içəriyə!

Qoca girdi içəriyə. Koroğlu ona bir kisə qızıl verdi. Dəlilərdən ikisini də qoşdu ona ki:

– Aparın bunu sağ-salamat qoyun evinə, sonra gəlin.

İndi sənə kimdən deyim, Giziroğlu Mustafa bəylə Koroğludan. Elə ki dəlilər Çənlibelə tərəf yol başladılar, Koroğlu üzünü Kosa Səfərə tutub dedi:

– Kosa Səfər, buradan Çənlibelə neçə yol var?

Kosa Səfər dedi:

– Buradan Çənlibelə iki yol var. Biri haman bu yoldu ki, gedirik. Biri də dağ yoludur ki, bax o təpələrin dalından diklənir.

Koroğluya da elə bu lazım idi. Üzünü dəlilərə tutub dedi:

– Siz bu yol ilə gedin! Mən dağ yolu ilə gedəcəyəm. Əgər siz məndən qabaq Çənlibelə çatdınız, demək ki, uşaqları siz mənsiz qurtarıbsınız. Aslan paşanın xəzinəsinin hamısı sizə çatacaq. Yox, əgər mən tez çatdım, onda xəzinə hamısı mənimdi.

Bunu deyib Koroğlu Qırata bir qamçı göstərib təpəni aşdı. Dəlilər işdən bixəbər hərə öz atına dəyib yola düşdülər. Koroğlu Qırata qaytarıb təzədən təpəyə çıxdı. Elə ki arxayın oldu ki, day dəlilər çıxıb gediblər, ondan yola düşdü, papağını da gözünün üstünə qaldırıb, Qırata yavaş-yavaş çay kənarı ilə sürməyə başladı. Elə bir az getmişdi, uzaqdan bir at kişnəməyi eşidildi. Koroğlu dönüb gördü Giziroğlu Mustafa bəy öz Alapaça atının üstündə budu, elə gəlir, elə gəlir ki, tozu dumana qatıb, dumanı toza. Qırat Alapaçanın səsinə eşitcək dayandı. Koroğlu nə qədər elədisə, at yerindən tərpənmədi. Koroğlu qanrılıb geriye baxdı ki, görsün, Giziroğlu

uzaqdadı, yaxında, bir də onu gördü ki, təpəsinə bir əmud dəydi. Koroğlu özünü atın üstündə saxlaya bilməyib təpəsi üstə yerə gəldi, yumbalanıb çaya düşdü. Giziroğlu tez əlindəki əmudu yerə atıb qılıncını çəkdi ki, düşüb onun başını kəssin, Koroğlu cəld sudan çıxıb onun öz əmudunu götürdü, Giziroğlunun təpəsinə elə bir əmud vurdu ki, bu dəfə də Giziroğlu dığırlandı çaya düşdü. Cəld qalxıb sudan çıxmaq istəyəndə Koroğlu əlini uzadıb yapışdı onun əlindən, çəkib çıxartdı bayıra. Ondan əl elədi misri qılınca ki, dava başlasın, Giziroğlu dedi:

– Koroğlu, əl saxla! Sənin mənimlə bir ədavətin-zadın yoxdu ki?

Koroğlu dedi:

– Mənim xeyr. Sənin mənimlə ədavətin var.

Giziroğlu dedi:

– Yox, mənim də yoxdu. Mən istəyirdim biləm, görəəm, sən güclü olarsan, ya mən? Onu da ki gördüm. Day bundan sonra bizim vuruşmağımız axmaqlıqdı. Əl ver, dost olaq!

Koroğlu ilə Giziroğlu əl verdilər, görüşdülər, öpüşdülər, bir-biri ilə dost olub ayrıldılar.

Giziroğlu oradan birbaşa gəlib çatdı öz adamlarına. Soruşdular ki: “Nə oldu? Hanı Koroğlunun başı?”, Giziroğlu əhvalatı necə olmuşdusa, onlara danışdı. Adamların arasında pıçıpıç başlandı ki, bəs yalan deyir. Giziroğlu nə qədər dedisə, inanmadılar. Axırda qəzəblənib dedi:

– İndi ki belə oldu, gəlin gedək lap Çənlibelə, soruşun onun özündən. Əgər o, mərd adamdırsa, düzünü deyər. Yox, əgər namərdlik eləsə, yalan danışsa, mən lap sizin gözünüzün qabağında onunla vuruşum, siz də tamaşa eləyin.

7

Hamı bu sözə razı oldu. Atlanıb Çənlibelə tərəf yol başladılar. İndi eşidin dəlillərdən. Dəlilər at sürdülər, yol yordular, səhər dan yeri təzəcə söküləndə gəlib Çənlibelə çatdılar. Xanımlar qabağa çıxdılar. Kosa Səfər uzaqdan Nigar xanımı görcək qışqırdı ki:

– Nigar xanım, bircə de görüm, Koroğlu gəlib, ya yox?

Nigar xanım dedi:

– Yox. Gəlməyib.

Kosa Səfər dedi:

– Çox yaxşı. Axır ki, heç olmasa, bircə dəfə mərci biz apardıq. Mənzil başına ondan tez gəldik.

Elə bu dəmdə Qırat bərk kişnədi. Dönüb gördülər Qırat yağ qoruğunda otlayır. Koroğlu da böyrü üstə göy otun üstündə uzanıb gülə-gülə deyir:

– Haradasınız? Sizi gözləməkdən gözümün kökü saraldı ki...

Kosa Səfər dedi:

– Genə mərci sən uddun!

Koroğlu dedi:

– Mərci mən uddum. Ancaq bizim bir adətimiz də var axı. Həmişə mənzilbaşında kim mənə hamıdan qabaq salam versə, mən ona yüz qızıl verərəm. O başdan hərənizə yüz qızıl borcluyam. İndi də ki səhər tezdən genə də yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəli hamınız birdən gəlibsiniz.

Aslan paşanın xəzinəsində də bu qədər qızıl elə ancaq olar. Odu ki, xəzinə sizə çatır. Necə istəyirsiniz, eləcə də öz aranızda bölüşdürün.

Dəlilər hamısı atlardan töküldülər. Süfrə açıldı. Dəlilər yeyib-ichməkdə, çalıb-oynamaqda olsunlar, eşit Giziroğlunun dəstəsindən. Dəstə gəlib o zaman çatdı ki, dəlilər şirin kefdə idilər. Mustafa bəy dedi:

– Bu saat bunların keflərini pozmaq heç insafdan deyil. Gözləyək, qurtarsınlar, sonra.

Bir tərəfdə dayanıb gözləməyə başladılar.

Nigar xanım dedi:

– Koroğlu, indi danış görək necə getdiz? Uşaqları necə qurtardız?

Koroğlu başdan başlayıb əhvalatı axıracan danışdı. Amma Giziroğlunun adını çəkmədi. O barədə bir kəlmə də kəsmədi. Nigar xanım dedi:

– Ay Koroğlu, sən ki belə igidsən, görəsən, bu dünyada sənin kimi ikinci bir adam da var, ya elə anan səni tək doğub?

Koroğlu bir söz demədi. Yavaşca qalxıb Aşıq Cünunun sazını aldı, basdı bağına.

Dedi:

Anadan oğul doğlubdu,
Giziroğlu Mustafa bəy.
Bu dünyaya tək gəlibdi,
Giziroğlu Mustafa bəy.

Bir atı var, Alapaça,
Aman vermir Qırat qaça.
Şəspərinin ucu haça,
Giziroğlu Mustafa bəy.

Hay deyəndə haya basar,
Huy deyəndə huya basar,
Koroğlunu çaya basar,
Giziroğlu Mustafa bəy.

Koroğlu sözünü qurtaran kimi Giziroğlu Mustafa bəy gizləndiyi yerdən çıxıb məclisə gəldi. Dedi:

– Koroğlu, sən, doğrudan da, mərd adamsan. Ancaq özgəsini çox şisirdib özünü çox kiçildirsən. Dayan, indi mən düzünü danışacağam.

Ondan Giziroğlu başlayıb əhvalatı necə olmuşdusa, əvvəldən axıra kimi danışdı. Nə bir kəlmə o yana elədi, nə bir kəlmə bu yana.

Koroğlu ilə Giziroğlu təzədən qucaqlaşdılar, öpüşdülər, görüşdülər, qardaş oldular. Giziroğlunun adamları da gəlib məclisə girdilər. Məclis təzədən başlandı.

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin ilk dörd parçasını sinifdə oxuyun.
2. Hər parçanın oxusundan sonra onunla bağlı suallara cavab verin.
3. Sualların üzərində düşünərkən parta yoldaşınızla fikir mübadiləsi aparın.
4. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.
 - a) Dastanda məni ən çox həyəcanlandıran epizod hansı oldu?
 - b) Çənlibeli necə təsəvvür edirəm?

Evdə iş

1. Dastanın ardını evdə oxuyun.
2. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dər

Məzmun üzrə iş

1. Evdə oxuduğunuz parçaları bir daha nəzərdən keçirin. Sizi düşündürən sualları parta yoldaşınızla, ya da kiçik qruplarda müzakirə edin.
2. Əsərdən seçdiyiniz hissəyə ad verib məzmununu hazırladığınız plan əsasında yaradıcı nağıl edin.

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

3. Sxemi dəftərinizə köçürün və əsərdəki hadisələrin ardıcılığını əks etdirin.

Koroğlu aşiq paltarı geyinib Aslan paşanın məclisinə yollanır.

4. Əsərin dastan janrında olduğunu təsdiq edən iki cəhət yazın.

“Durna teli” dastandır, çünki...

5. Əsərdən seçdiyiniz iki cümləyə epitet və bənzətmə artırın:

Əsərdən seçilmiş cümlələr	Epitet və bənzətmə artırıldıqdan sonra
1.	
2.	

6. Əsərdəki hansı epizodu hadisələrin ən yüksək inkişaf mərhələsi hesab etmək olar? Nə üçün?

Evdə iş

Mövzulardan birini seçib işləyin. Təvsiyələrdən (səh.163-165) faydalanın.

1. “Azərbaycanın xalq qəhrəmanları” mövzusunda inşa yazın.
2. “Əsərdəki hansı epizodları oxumaq mənim üçün daha maraqlı idi?” mövzusunda esse yazın.

III dərş

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Bilirsiniz ki, dastan şifahi xalq ədəbiyyatının irihəcmli janrlarındandır. “Dastan” sözü dilimizdə bir neçə mənada işlənir: əhvalat, hadisə, tarix və s. Nəslə nəzm (şeyrin) bir-birini əvəzləməsi dastanın mühüm xüsusiyyətlərindən hesab olunur. Dastanlarda bədii ifadə vasitələrindən olan mübaliğə və litota daha çox işlənir.

Bədii əsərdə müəyyən əşya, hadisə, hiss-həyəcanın həddindən artıq böyüdülmüş, şişirdilmiş şəkildə təsviri mübaliğə adlanır.

Digər bir ifadə vasitəsi – litota isə, əksinə, müəyyən əşyanın, hadisənin əhəmiyyətini azaltmaq, kiçiltmək məqsədilə işlədilir.

Mübaliğə və litota, digər ifadə vasitələri kimi əsərin təsir gücünü artırır, ona bədii gözəllik gətirir. Məsələn, “Bütün günü od ələyən günəş batmaqda idi” cümləsində havanın gün ərzində çox isti olması mübaliğəli şəkildə nəzərə çatdırılmışdır.

“Qoşun böyüyü qorxusundan cücəyə dönmüşdü” cümləsində isə sərkərdənin gücsüzlüyü, təşvişə düşməsi litotanın köməyi ilə daha təsirli ifadə olunmuşdur.

“Koroğlu” dastanı ilə bağlı qol sözünü də eşidəcəksiniz. Qol dastanının bitkin, müstəqil hissəsidir və hər bir qolda ayrıca əhvalat, hadisə təsvir edilir.

“Durna teli” qolunda dastan janrına məxsus cəhətlərin öz əksini necə tapdığına, Koroğluya və dəlilərinə müxtəlif təbəqədən olan adamların necə münasibət bəslədiklərinə diqqət yetirin.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Koroğlunun xalq qəhrəmanı sayılmasına səbəb nədir? Ona fərqli təbəqəyə mənsub insanların münasibətini aydınlaşdırmaqla suala cavab verin. Cədvəldən istifadə edin.

Nö	Müxtəlif təbəqələrin nümayəndələri	Onların Koroğluya münasibəti
1.		
...	...	...

3. Koroğlu ilə Giziroğlu Mustafa bəyin oxşar və fərqli cəhətləri hansılardır? Müqayisə cədvəlindən, yaxud Venn diaqramından istifadə edin.

4. Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin dastanda hansı dəyişikliyə səbəb olduğunu aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinə aid nümunələr	Əsərin bədii gözəlliyinin – təsir gücünün artırılmasında onların rolu

5. “Durna teli” qolunda şifahi xalq ədəbiyyatının hansı əlamətləri var? Onun nağılla oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənəldirin. Venn diaqramından, yaxud müqayisə cədvəlindən istifadə edin.

6. “Durna teli” qolunda başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir?

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

8. Aşağıdakı parçalarda işlənmiş bədii ifadə vasitələrinin növünü, fikrin təsir gücünün artırılmasındakı rolunu müəyyənləşdirin.

Əsərdən parçalar	Bədii ifadə vasitələrinin növü	Fikrin təsir gücünün artmasında rolu
1. Koroğlu qazanı çəkdi qabağına. Qərək, neçə qazan boşaltdı, bilmirəm, baxdı ki, day doyub... Yağlı əlləri ilə bığlarını eşib durdu ayağa, gəldi paşaların məclisinə.”		
2. “Ağrının şiddətindən pələng elə bağırırdı ki, dağ-daş yerindən oynadı. Bütün heyvanlar gizlənməyə yer axtardı. Səsi ovçu Murad da eşitdi. Yerini müəyyənləşdirib cəld ora yollandı. Yerdə qıvrılan pələng yumruğa dönmüşdü. Ovçuya heç gözünün ucuyla da baxmadı”.		

Evdə iş

Birini seçib işləyin.

1. Bədii ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr yazın.
2. Bədii əsərlərdən mübaliğə və litotaya aid nümunələr seçin.

TƏTBİQ VƏ ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

XƏZİNƏQAYA ƏFSANƏSİ

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəşdirin.

(ixtisarla)

Bir zalım şah varmış. Bu şahın zülmü ərşə dirənibmiş. Onun xəzinəsində qızıl, gümüş, cavahirat ildən-ilə artdıqca ölkə xarabazarlığa çevrilirmiş. Kotan tutmalı, əkin əkməli olan əllər qılınc, nizə, qalxan tuturmuş.

Şah bir gün yenə də şeypurları səsləndirdi. Ən ucqar kəndlərə də adamlarını göndərüb yenicə ərşəyə gəlmiş cavanları səfərbərliyə almağı tapşırdı. Ordugahlar quruldu, döyüşə hazırlıq işləri görülməyə başlandı.

Qoca bir qarının bircə nəvəsini də zorla düşərgəyə gətirib şahın döyüşçüləri arasına qatırlar. Atalar “dövlətdə dəvə, övladda nəvə” deyiblər. Qarı nəvə toyu görməmiş dünyadan köçmək istəmirdi. Toy tədarükü görürdü. O, çox çalışır ki, nəvəsini dava-şavadan qurtarsın, bir şey çıxmır. Odur ki, üz tutub şahın çadır qurub oturduğu yerə gedir. Keşikçilər qarını şahın yanına buraxmaq istəmirlər.

Qarı yalvar-yaxar eləyir. Onun səsi şahın qulağına çatır. Şah deyir:

– Qarını mənim yanıma gətirin.

Keşikçilər qarını şahın yanına gətirirlər. Şah bir ayağı burda, biri gorda olan qarının istəyini bilib qəzəblənir:

– Bəxtin kəsib. Səfər üstəyəm, istəmirəm səfər üstündə əlimi sənə qanına batırım. Məşhur pəhləvanları, ordular basan, ölkələr tutan sərkərdələri bir həmlədə qanına qəltan edirəm. Mənə dua et, uğur dilə ki, səfərdən əlidolu qayıdım, səni bağışlayım.

Qarı deyir:

– Qibleyi-ələm, mən bağışlanmağımı istəmirəm. Mənə toyuna hazırlaşdığım nəvəm lazımdır. Onu zorla döyüşçülərinin sırasına qatmısan. Mən qarıya yazığın gəlsin. Ata, qardaş, oğul, qız dağı görmüş sinəmə nəvə dağı çəkmə.

Şah güldü:

– Qarı, bu cın-cındırınlamı toy tədarükü görürsən? Sən mənə minnətdar olmalısən ki, nəvəni döyüşə aparıram. Nəvən fərasətli olsa, hünər göstərsə, çapıb-talayıb sərvət yığar. Geri qayıdandan sonra o sərvətlə özünə toy elər.

– Şah sağ olsun, nahaq qan bahasına əldə edilmiş var-dövlət nə mənə, nə də mənim gəlinimə lazımdır. Belə sərvət heç kimə ağ gün gətirməz. Gəl qayıt bu yoldan. Axıtdığın qanlar, haqsız axan göz yaşları selə dönüb bir gün səni yer üzündən silər.

Qarının sözlərini eşitcək şahın halı dəyişdi. Hirsindən əlləri titrədi, gözləri hədəqədən çıxdı. Vəzir, vəkil, adlı-sanlı sərkərdələr onun sözünün qabağında söz deməyə cürət etmirdilər. İndi yoxsul bir qarı ona ağıl öyrədirdi, özü də harada. Sərkərdələrin, əyanların yanında. Şah var gücüylə çığırdı:

– Cəllad, bu qarını bir qatırın quyruğuna bağla!

Qarı nə əzab-əziyyətdən, nə də ölümdən qorxdı. Səsini qaldırıb dedi:

– Şah, ulu babaların da sənin kimi qəddarlıq elədiyindən yadellilər yurduña hücum çəkəndə qoşunun sayı düşməndən çox olsa da, basıldı. Babanla atan vətəndən didərgin düşüb, qürbətdə öldü. Sən də kimsəsiz bir gədə kimi dilənçi kökündə yaşayırdın. Yadellilərə nifrət vətən övladlarına ulu babanın qəddarlığını unutdurdu, düşməni qovmaq üçün elin hər yerində dəstələr düzəltdilər. Ağsaqqalların məsləhətiylə atam gedib səni yad ölkədən gətirdi. Hamının qarşısında and içdin ki, ağsaqqallarının məsləhətiylə oturub-duracaqsan. El ayağa qalxdı, yadelliləri qovdu. Amma sən verdiyin vədləri unuttun. Şahlıq taxtında yerini bərkidəndən sonra döyüşlərə hazırlaşdın. Xalqa yalan danışdın, öldürülmüş qardaşlarımızın, əsir aparılmış ana-bacılarımızın qisasını almağa getdiyini söylədin. Döyüşlərdə ölənlərin qanı bahasına xəzinələr, torpaqlar ələ keçirdin, qan tökməkdən, ölkələr talamaqdan doymadın.

Qarı qəddarlaşmış şahı heç cür qarşıdakı döyüşdən çəkindirə bilmədi. Üz tutdu dağlara. Ulu Tanrıya yalvardı ki, şahın bu səfərinə imkan verməsin. Onun ləl-cavahiratını, qızıl-gümüş xəzinəsini daşa-torpağa çevirsin.

Göy guruldadı, şimşək çaxdı, aləm bir-birinə qarışdı. Şah qoşuna bu uğursuz yerdən uzaqlaşmağı əmr elədi. Xəzinəni yükləmək istəyəndə gördülər cəvahirat, qızıl – hamısı daşlara dönüb.

Həmin gündən bu yerlərə “Xəzinəqaya” deyilməyə başladı.

Müstəqil iş

Əsərin oxusu, məzmunu üzrə tapşırıqlar

1. Fərdi səssiz oxumaqla əsərin məzmununu yada salın.
2. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrini müvafiq hesab etdiyiniz cədvəldə qeyd edin.
3. Əsəri hissələrə ayırın, bu zaman hansı cəhətləri əsas götürdüyünüzü izah edin.
4. Hissələrin birinə ad verib, məzmununa aid plan tərtib edin.
5. Həmin hissənin məzmununu hazırladığınız plan əsasında seçdiyiniz formada (ya yığcam, ya da digər formaların birində) danışmağa hazırlaşın. Nağıletməyə hazırlaşarkən dinləyicilərin diqqətini hansı cəhətlərə yönəltmək istədiyinizi, başlıca niyyətinizi aydınlaşdırın.

Əsərin təhlili üzrə tapşırıqlar

Diqqət!

Bilirsiniz ki, təhlildə əsərin mövzusu, ideyası, onda qaldırılmış mühüm problem və s. aydınlaşdırılır. İndiyə kimi qazandığınız bilik və bacarıqlar təhlillə bağlı aşağıdakı tapşırıqları müstəqil yerinə yetirməyinizə imkan verəcəkdir. Kiçik qruplara bölünün, tövsiyələri nəzərə almaqla tapşırığı yerinə yetirin.

I qrup: Əsərin mövzusunı müəyyənləşdirin və onun əfsanə janrında olduğunu əsaslandırın.

Təvsiyə. Bilirsiniz ki, hər hansı əsərin mövzusunı müəyyənləşdirmək üçün ondakı əsas hadisəni diqqətlə öyrənmək lazımdır. Bu əfsanədə dünyagörmüş yoxsul qarı ilə zalım hökmdarın qarşılaşdırılması mühüm hadisə kimi oxucunun diqqətinə çatdırılır. Deməli, ölkəsində haqq-ədalət olmayan, qəsbkar hökmdar əfsanədə şər qüvvə kimi təqdim olunur. Bu deyilənlərdən çıxış etməklə əfsanənin mövzusunı müəyyənləşdirməyə çalışın.

II qrup: Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı müəyyənləşdirin. Bu nəticəyə gəlməyinizin səbəbini izah edin.

Təvsiyə. Əsərin ideyasının mövzu ilə sıx bağlı olduğunu bilirsiniz. Yazıçı seçdiyi mövzunu, sadəcə, şərh etməklə məhdudlaşmır.

O, təsvir etdiklərinin vasitəsi ilə öz niyyətini, başlıca fikrini də ifadə etmiş olur. Bu, əsərin ideyası deməkdir.

“Xəzinəqaya əfsanəsi”nin mövzusunun çıxış etməklə ondakı başlıca fikri – ideyanı müəyyənləşdirə bilərsiniz.

III qrup: Əfsanə yaradıcılarını düşündürən başlıca problem, sizcə, nədir? Bu problemi onlar nə cür həll etmişlər?

Təvsiyə. *Bədii əsərdə müəyyən həyati problem qoyulduğu sizə məlumdur. Yazıçı insanları (həm də özünü) narahat edən mühüm bir məsələni əsərinin mərkəzinə qoyur. Bu, **problem** adlanır.*

Yazıçı oxucuların diqqətini problemə cəkməklə kifayətlənmir, həmin problemin həlli yolunu da göstərir. Siz bu deyilənlərə əsasən “Xəzinəqaya əfsanəsi”ndə diqqətə çatdırılan problemi müəyyənləşdirə bilərsiniz.

IV qrup: Əfsanədəki obrazları səciyyələndirin. Sizə məlum olan cədvəllərdən istifadə edin.

Təvsiyə. *Obrazların təhlili (xarakterindəki mühüm cəhətlərin aydınlaşdırılması, davranış və əməllərinə qiymət verilməsi və s.) əsərin problemini, ideyasını müəyyənləşdirməyə kömək edir. Çünki yazıçı oxuculara çatdırmaq istədiklərini daha çox obrazların vasitəsilə ifadə edir.*

Obrazları səciyyələndirərkən (təhlil edərkən) onların yalnız davranış və əməllərinə deyil, digər surətlərlə oxşar və fərqli xüsusiyyətlərinə, yazıçının ona münasibətinə də diqqət yetirmək vacibdir.

V qrup: Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin əsərin təsir gücünün artmasındakı rolunu aydınlaşdırın. Sizə məlum olan müvafiq cədvəllərdən istifadə edin.

Təvsiyə. *Bilirsiniz ki, yazıçı bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə etməklə fikrin təsir gücünü artırır, əsərin maraqlı, cəlbedici olmasına nail olur. Cümlələrdən bədii təsvir və ifadə vasitələrini siləndə bunu aydın müşahidə etmək olur.*

VI qrup: Əsərdəki hadisələrin ən gərgin, həyəcanlı məqamını müəyyənləşdirin. Nə üçün belə düşündüyünüzün səbəbini izah edin.

Tövsiyə: *Bədii əsərin quruluşu haqqında müəyyən təsəvvürünüz var. Bilirsiniz ki, əsərin maraqlı, bitkin olması üçün ondakı əhvalat və hadisələrin, insanların qarşılıqlı əlaqədə təsvir edilməsi vacibdir.*

Əsərin başlanğıcında çox vaxt sonrakı hadisələrə işarə edilir, sonra münaqişə, ziddiyyət (obrazların, insan qrupunun arasında) yaranır və bu, hadisələrin inkişafı üçün əsas olur. Daha sonra münaqişə ən gərgin, yüksək məqama çatır. Sonrakı mərhələdə münaqişə həll olunur və hadisələr ənənə xətt üzrə inkişaf edir. Bütün bunlar oxucunu intizarda saxlayır, əsərin maraqla oxunmasına səbəb olur. Bu deyilənlər “Xəzinəqaya əfsanəsi”ndə hadisələrin, münaqişənin ən yüksək nöqtəsini müəyyənləşdirməyinizə imkan verəcəkdir.

İşin icrasına ayrılmış vaxt başa çatdıqdan sonra qrup üzrə çıxardığınız nəticə barədə təqdimat verin və müzakirə aparın.

ARILARIN QƏZƏBİ

(nağıl)

Biri var idi, biri yox idi, bir fil var idi. Bu fil hələ balacalıqdan çox dəcəl idi. Hər dəfə bir heyvanla dava-dalaş edərdi. Günlərin birində fil meşədə xortumunu bir ağaca dolayıb o tərəf-bu tərəfə silkələyirdi. Ağac az qalırdı kökündən qopsun. Demə, bu ağacın dibində bal arılarının yuvaları varmış. Fil ağacı tərپətdikcə arıların yuvaları dağılırdı. Odur ki, arılar dedilər:

– Fil qardaş, səndən xahiş edirik ki, yuvalarımızı dağıtmayasan.

Fil dedi:

– Mən yuva-muva bilmirəm, kefim gəlib oynayıram.

Arılar dedilər:

– Ay fil qardaş, biz sənə demirik ki, oynama, get bir az da o biri ağacın dibində oynana.

Fil dedi:

– Mən heç yerə gedəsi deyiləm, bir bunların boy-buxunlarına bax, bapbalaca boyları var, gör mənə nə deyirlər.

Arılar dedilər:

– Fil qardaş, əgər sən bizim yuvalarımızı dağıtsan, biz də səni sancıb öldürərik.

Fil dedi:

– Gəlin, nə kefiniz istəyir, eləyin, sizdən qorxan yoxdur.

Arılar yuvalarına qayıdıb böyükkləri ilə məsləhətləşdilər. Belə qərara gəldilər ki, axırıncı dəfə bir də fildən xahiş etsinlər, əgər razı olmasa, onu sancıb öldürsünlər. Bu dəfə də arılar filə çox nəsihət elədilər, fil onların sözüne baxmadı. Odur ki, bütün arılar hücum çəkərək filin başına, gözüne, qulaqlarına, burnuna, ağzına, bədəninə yapışib onu sancdılar. Bir dəqiqənin içində filin bədənini şişib dama döndü. Ağrıdan qışqırtısı aləmi götürdü, başladı qaçmağa. Fil qaçdıqca arılar da onu sancırdılar.

Fil o qədər qaçdı ki, axırda taqətdən düşüb yerə yıxıldı.

Arılar onu dövrəyə alıb dedilər:

– Fil qardaş, çox tərslik eləyib bizə meydan oxuyurdun, indi de görək halın necədir?

Fil utandığından başını qaldırmadı.

Arılar dedilər:

– Fil qardaş, sən öz gücünə arxalanıb bizi əzirdin. Özündən zəifləri əzənlərin axırı, bax belə olar.

VƏTƏN SEVGİSİ, QƏHRƏMANLIQ SƏHİFƏLƏRİ

Vətənimiz və onun müdafiəçiləri olan qəhrəmanlarımız haqqında çoxlu əsərlər oxumuşsunuz.

Bu bölmədə tanış olacağınız nümunələr doğma yurdumuzun gözəlliyi, qəhrəmanlıqla dolu keçmiş, bu günü barədəki təsəvvürünüzü daha da zənginləşdirəcəkdir.

Öyrənəcəyiniz əsərlərdə mövzuya fərqli yanaşmaları aydınlaşdırmaq üçün yeni bacarıqlar da qazanacaqsınız.

2

Səməd Vurğun (1906-1956)

“Biz uşaqla danışdığımız zaman insanla danışdığımızı, uşaq üçün yazdığımız zaman insan üçün yazdığımızı unutmamalıyıq”.

Yada salın	Düşünün
• Vətənimizə həsr olunmuş hansı əsərləri xatırlayırsınız? • Vətən mövzusunda yazılmış əsərlərdə, başlıca olaraq, hansı məsələlər əksini tapır?	• Vətən mövzusunda yazılmış əsər hansı cəhətlərinə görə hamı tərəfindən sevilə bilər?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

AZƏRBAYCAN

(ixtisarla)

Çox keçmişəm bu dağlardan,
Durna gözlü bulaqlardan;
Eşitmişəm uzaqlardan
Sakit axan arazları;
Sınamışam dostu, yarı...

El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam, məskənim sən.
Anam, doğma vətənim sən!
Ayrılar mı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan!

Mən bir uşaq, sən bir ana,
Odur ki, bağlıyam sana.
Hankı səmtə, hankı yana
Hey uçsam da, yuvam sənsən,
Elim, günüm, obam sənsən!

Dağlarının başı qardır,
Ağ örpəyin buludlardır.
Böyük bir keçmişin vardır,
Bilinməyir yaşın sənin,
Nələr çəkmiş başın sənin.

Düşdün uğursuz dillərə,
Nəhs aylara, nəhs illərə.
Nəsillərdən, nəsillərə
Keçən bir şöhrətin vardır;
Oğlun, qızın bəxtiyardır...

Sıra dağlar, gen dərələr,
Ürək açan mənzərələr...
Ceyran qaçar, cüyür mələr,
Nə çoxdur oylağın sənini!
Aranın, yaylağın sənini.

Min Qazaxda köhlən ata,
Yalmanına yata-yata,
At qan-tərə bata-bata,
Göy yaylaqlar belinə qalx,
Kəpəz dağdan Göy gölə bax!

Könlüm keçir Qarabağdan,
Gah bu dağdan, gah o dağdan,
Axşamüstü qoy uzaqdan
Havalansın Xanın səsi,
Qarabağın şikəstəsi.

Ölməz könül, ölməz əsər,
Nizamilər, Füzulilər!
Əlin qələm, sinən dəftər;
De gəlsin, hər nəyin vardır,
Deyilən söz yadığıdır.

Bir dön bizim Bakıya bax,
Sahilləri çıraq-çıraq,
Buruqları hayqıraraq,
Nərə salır boz çöllərə,
İşıqlanır hər dağ, dərə.

Nazlandıqca sərin külək
Sahillərə sinə gərək.
Bizim Bakı – bizim ürək!
İşıqdadır qüvvət sözü,
Səhərlərin ülkər gözü.

I dərş

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin ilk səkkiz bəndinin oxusundan (bunu fərdi səssiz oxu, səsli oxunun dinlənilməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz) sonra dörd qrupa bölünün. Hər qrup iki bənd üzərində işləməklə fikirlərinizi ikihissəli gündəlikdə yazın. Bunun üçün aşağıdakı cədvəldən istifadə edin.

Əsərdə diqqətimizi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi
...	...

2. Gəldiyiniz nəticələri müzakirə edin.
3. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.

- “Şeirdəki hansı söz və ifadələr Vətənimizin təbiəti barədəki təsəvvürümü zənginləşdirdi?” Öyrəndiyiniz yeni sözlərdən istifadə edin.
- Şeirin iki bəndini nəsrə çevirin, məzmununu yığcam danışın. Həmin bəndləri seçməyinizin səbəbini izah edin.

Evdə iş

- Şeirin ardını evdə oxuyun.
- Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dərş

Məzmun üzrə iş

- Evdə oxuduğunuz bəndləri bir daha nəzərdən keçirin. Fikirlərinizi fərdi olaraq ikihissəli gündəlikdə yazın.
- Kiçik qruplarda birləşib fikir mübadiləsi aparın. Çıxardığınız nəticələri təqdimat əsasında müzakirə edin.

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

- Şeirin məzmununa aid ən azı üç sual yazın.
- Vətənlə bağlı bir neçə atalar sözü xatırlayın. Şeirin məzmunu ilə səsləşən məqamları izah edin.
- Vətənimizin tarixi ilə bağlı şeirdəki fikirləri təsdiq edən misallar söyləyin.
- Şeir bir bəndindəki həmqafiyə sözləri müəyyənləşdirib sxemdə yazın.

Həmqafiyə sözlər

Evdə iş

- “Əsər Vətənimizi mənə necə tanıtdı?” mövzusunda inşə yazın. Təvsiyələrdən (səh.163–165) faydalanın.

III dərs

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

- Mətni oxuyun və növbəti tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Yurdumuza həsr olunmuş əsərlərin içərisində S.Vurğunun “Azərbaycan” şeirinin xüsusi yeri var. Dillər əzbəri olan, xalq mahnısına çevrilən bu şeirin məzmunu onun maraqla oxunmasına, sevilməsinə səbəb olmuşdur. Onun sevilməsinin bir mühüm səbəbi də ustalıqla yazılmasıdır. Hər misra, hər bənd oxucunun gözləri qarşısında gözəl bir mənzərə canlandırır. Dilinin şirin və axıcı olması elə ilk misralardan oxucunu valeh edir. Şeir bədii gözəlliyini artıran vasitələr çoxdur. Onların aydınlaşdırılması tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün əhəmiyyətlidir.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

- Şeir doğma yurdumuza həsr olunmuş digər əsərlərdən hansı cəhətlərinə görə fərqlənir? Cədvəldə qeydlər aparmaqla onu tanış olduğunuz digər əsərlə müqayisə edin.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə olunurlar?	Əsərlərin adı	
	“Azərbaycan”	

- Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin əsərə gətirdiyi gözəlliyi izah edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinə aid nümunələr	Əsərin bədii gözəlliyinin – təsir gücünün artırılmasında onların rolu

4. Müəllif haqqındakı təsəvvürümə şeir nələri əlavə etdi? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

Şeiri öyrənməzdən **əvvəl**
müəllif haqqındakı təsəvvürüm

Şeiri öyrəndikdən **sonra**
müəllif haqqında təsəvvürüm

5. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı necə izah edərsiniz? Cədvəldəki fikirlərə münasibət bildirin. Öz variantınızı təklif edin.

Əsərin ideyası hansıdır?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
Əsərdə doğma təbiətin gözəlliyi, yaradıcı insanlarımıza məhəbbət ifadə olunmuşdur.		
Şeirdə Vətənə sonsuz məhəbbət və vətənpərvərlikdən doğan qürur hissi ifadə edilmişdir.		
Şairin başlıca niyyəti Vətənimizin tarixi, mədəniyyəti barədə oxucuda aydın təsəvvür yaratmaqdır.		

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

6. “Vətənimiz musiqidə, rəssamlıqda və kinoda” mövzusunda müzakirə aparın.

Evde iş.

İfadəli oxuya hazırlaşın

Şeirin ilk üç bəndinin oxusuna hazırlıq.

- Əvvəlcə ifaçılıq vəzifəsini – dinləyicilərə nə çatdıracağınızı aydınlaşdırın.
- Sonra hər bəndin oxusunda səsinizin aldığı çalarları dəftərinizdə (şeirin mətninin kənarında) yazın.
- Fasilələrin yerini, səsin ucalığını, sürətini və s. müəyyənləşdirib nümunədə olduğu kimi şərti işarələrlə göstərin.

Nümunə

Könlüm keçir | Qarabağdan, |

Gah bu dağdan, | gah o dağdan, |

Axşamüstü | qoy uzaqdan |

Havalansın | Xanın səsi, |

Qarabağın | şikəstəsi. ||

İfaçılıq vəzifəsi

Şairin fərəh hissini
dinləyicilərə çatdırılması

Fərəhlə

Mehdi Hüseyn (1909 – 1965)

“Sənətkar yalnız daxili bir tələb və yaratmaq ehtiyacı duyarkən yazır. Bu vaxt onun ürəyi hərarətlə döyünür... Sənət yazıçı üçün başqa bir həyatdır”.

Yada salın	Düşünün
• Qəhrəmanlıq mövzusunda oxuduğunuz hansı əsərlərin adını çəkə bilərsiniz? • Qəhrəman kimə deyilir? Qəhrəmanlar hər zaman yarana bilərmi?	• Qəhrəmanlığı ilə tarixdə iz qoymuş şəxsiyyətin bədii obrazının yaradılmasında məqsəd, sizcə, nədir?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənə bilərsiniz.

ODLU QILINC (ixtisarla)

1

Günəş doğdu. Hava işıqlandıqca Girdman qalası aydın görünməyə başlayırdı. Uzaqlarda gümüş kəmər kimi parıldaayan Kür çayı uzanıb gedirdi. Göz işlədikcə uzanan düzlər yaşıllıq içində üzürdü. Burada qədim babalarımızın əli ilə yaranmış gözəl bir Azərbaycan şəhəri yerləşmişdi.

Girdman qalasının qoca keşikçisi arabir dayanıb ətrafı dinləyirdi. Birdən o, bağırtdı və qılinc səslərinə diksini, diqqətini topladı. Elə bil ki, iki böyük dəstə bir-biri ilə ölüm-dirim vuruşuna girmişdi. Qoca, şəhərə düşmən qoşunu doluşduğunu zənn edib hökmdara xəbər aparmaq istədi. Bu anda vuruşanlar həyətdə göründülər.

Qoca keşikçi qəhqəhə çəkib güldü. Qoşun hesab etdiyi adamlar yalnız iki nəfər idi. Onlardan biri dalı-dalı çəkilir, o biri isə qabağındakının üstünə ildirir kimi şığıyırdı.

Onlar qocanın burada olmasından xəbərsizdilər, onun qəhqəhəsini də eşitmirdilər. Yenidən doğan günəşin qızıl şüaları polad qılınclarda əks edərək parıldayırdı.

Vuruşan gənclərin üzü güldü.

İrəliyə doğru şığıyan dəliqanlı Girdman hökmdarı Varazın oğlu Cavanşir idi. Cavanşir qabağındakı oğlana möhkəm bir zərbə endirərək onun qalxanını yarıya böldü:

– At yerə qılınıcını, Urmuz! Bununla sən üç dəfədir məğlub olursan...

Qoca keşikçini yalnız indi görüb utanan Urmuz Cavanşirin qələbəsinə dözməyib etiraz etdi:

– Yox, bu olmadı! Ayağım daşa toxundu. Sən hələ yalnız iki zərbə endirmisən... mən özüm sənə xətrinə dəymirəm...

Cavanşirin dodaqlarındakı gülüş izləri silinib yox oldu:

– Bu, bəhanədir, dostum, – dedi, – istəyirsən, bir də vuruşaq, bu meydan, bu da mən...

Onlar yenə vuruşmağa hazırlaşanda qoca keşikçi Cavanşirə yanaşdı dedi:

– Mən davanızı ayırd elərim.

Qılınclar yenə parıldadı. Urmuzun zərbəsi gözlənilmədən oldu. Cavanşir iki addım geri çəkildi. Pərt halda gözlərini döydü:

– Bax, buna sözüm yoxdu, – dedi, – vuruş zamanı danışmaq mənə bəla başa oturdu.

Qoca keşikçinin işə qarışmasına ehtiyac qalmadı. Cavanşir əlindəki qalxanı kənara atıb Urmuzun üstünə cumdu:

– Al, bu da üç!.. – deyərək sevinclə bağıraraq Urmuza möhkəm bir zərbə vurdu, – indi razısanmı?

• Girdman adı sizə tanışdır-mı? Onun haqqında nə bilirsiniz?

• Hökmdar Cavanşir haqqında nə bilirsiniz?

• Cavanşir obrazı sizdə hansı təəssürat yaratdı?

Urmuz bu zərbədən özünü güclə doğrultdu. Qılınıcının ucunu yerə dayadı, çiyinin ağrısından qollarını dörd-beş dəfə havada fırlatdı.

– Çox gözəl, – dedi, – mən sənə məharəti ni ürəkdən təsdiq edirəm. Böyük hökmdarımız Varaz, doğrudan da, xoşbəxtkdir.

Onun sevimli oğlu Cavanşir indi Girdmanın igid sərkərdəsi olmağa, doğrudan da, layiqdir... Gəl, gəl, üzündən öpüm!

2

Birdən haradasa şeypur çalındı. Çox keçməmiş Girdman cəngavərləri böyük meydana topladılar.

Vətənin göylərini qara buludlar örtəndə həmişə belə olardı.

Şeypur səsləri hamını çağırırdı. Girdmanın igid sərkərdəsi dik bir yerdə görünərdi.

• “Onun bir sözü ilə insan dənizi bir səmtə doğru axırdı” cümləsindəki fikri necə başa düşürsünüz?

Onun bir sözü ilə insan dənizi bir səmtə doğru axırdı.

İndi də gözlər sərkərdəyə zilləndi. Qoca Varaz öz yaxın adamları ilə gəldi. Arvadı Cava-hir xatun da yanında idi.

İnsan dənizi sükut içində gözləyirdi. Varaz sözə başladı. Onun səsinə qərribə bir titrəyiş vardı. Cəbhələr yarmış bu qocaman sərkərdənin səsinə eşidəndə hamı fəlakətin böyük olduğunu anladı.

Varaz dedi:

– Əziz övladlarım! Bu qocanın sözlərinə diqqətlə qulaq asın! Müqəddəs Girdman ölkəsi bizdən kömək istəyir. Odur, yenə üstümüzdə düşmən gəlir. O, çox insafsız düşməndir, çapıb-talayır, vurub-yıxır, “insaf” deyəndə – qılınc çəkir, “namus” deyəndə – od yağıdır. Bilin ki, üstümüzdə ölüm gəlir. Mən də sizə son borcumu verməyə gəldim. Otuz ildə həmişə ölüm bizdən uzaq olubdur. Girdman adı gələndə hamı hörmətlə baş əyibdir. Amma indi mən qocalmışam. Bu gün səhər ox süzdürüb qılınc çalmaq istədim, əllərim titrədi. Sərkərdəniz kim olacaq? Göstərin.

- İnsanlar “fəlakətin böyüklüyünü” nədən anladılar?

Bu anda Urmuzun qılıncı parladi. O, Varazın qarşısında əyildi, qılıncını oynatdı və dedi:

– Böyük hökmdarımız! Mən artıq yetkin bir cəngavərəm. Sərkərdəlik qılıncını mənə verin!

Varaz onun cəsarətindən razı qaldısa da, fikrinə şərik olmayıb dedi:

– İgid oğlum, sən hələ cavansan. Sərkərdəlik qılıncını adama hökmdar yox, döyüş meydanı verər!

Urmuz daha dinmədi, hökmdarın sözləri onu inandırdı. Sonra Cavanşir meydana çıxdı.

– Mənim də sözüm var, ata, – dedi, – döyüş meydanında düşmən sərkərdəsinin qılıncını əlindən alacağımıza söz verirəm!

Varaz oğlunun da cəsarətini bəyəndi, amma daha bir çətin sınaqdan keçirmək istədi: – Bəlkə, birdən o, səni məğlub etdi?

Cavanşir səsini ucaltdı, böyük bir qürurla cavab verdi:

– Kür çayı dayanar, Varaz oğlu Cavanşir basılmaz!

O, Cavanşirə diqqətlə baxdı, sonra dönüb Cavahir xatunun fikrini bilmək istədi:

– Oğlun sərkərdə olmaq istəyir, sən nə fikirdəsən?

Cavanşirin anası dinmədi. Varaz yenə oğluna baxdı. Urmuza dediyini təkrar etdi:

– Hələ cavansan, oğlum!

Cavanşir, hamı eşitsin deyə səsini daha da ucaltdı:

– On dörd yaşlı bir hökmdar tanıyıram ki, qanlı vuruşma meydanında düşmən sərkərdəsinin başını bədənindən ayırdı.

Varaz onun sözünü kəsmək üçün dedi:

– Qoşun başçısı ölsə də, möhkəm qoşun dağılmaz.

Cavanşir bir qədər susdu, lakin atasının bu fikrini də cavabsız qoymayıb dedi:

– Mən düşmən qoşununu dağıtdıqdan sonra onun sərkərdəsi ilə qabaqlaşacağam.

Varaz istəkli oğlunun çox ağıllı bir gənc olduğunu yaxşı bilirdi. Lakin onun bu cavablarını eşitdikdən sonra Cavanşirə məhəbbəti daha da artdı.

– Elə isə tədbirini söylə, oğlum, – dedi.

– Vuruşmanın sonuna gözlərsən, ata, – deyə Cavanşir cavab verdi.

Sonra Varaz üzünü xalqa tutdu, insanların rəyini bilmək istədi.

– Razıyıq, razıyıq! – dedilər.

– Elə isə uğurlar olsun, bala!.. Unutma ki, Girdman torpağının sərhədi Kür çayının o tayından başlanır.

– Bunu bilirəm, ata... Qoy mehriban anam mənə xeyir-dua versin!

Bütün xalqın gözü Cavahir xatuna zilləndi. Onun hər bir kəlməsini yaxşı eşitmək üçün hamı diqqətlə qulaq asırdı.

Cavahir xatun dedi:

– İndi də mənim sözlərimi dinlə, oğlum. Bir zaman, sən hələ uşaq ikən, davada düşmənin polad qılıncı məni sinəmdən yaraladı. Mən ağlamadım, oğlum! "Cavanşirim sağ olsun!", – dedim. Evə qayıtdım. Sənin sinəni al qanıma boyadım. Mən davasız-dərmansız sağaldım. Sən də böyüyüb igid oldun. İndi vuruş meydanına gedirsən. Atanı da, məni də sən əvəz edirsən. Çalış ki, düşmən səni arxadan vurmasın. Sinədən aldığı yaradan sənə ölüm yoxdur. Ananın qızıl qanına xəncər batmaz.

Ananın sözlərini eşidən Girdman cəngavərləri qılıncları havada oynadıb, ucadan çığırdılar:

– Var olsun anamız!

Sonra Cavanşirin səsi eşidildi:

- Cavanşirin bu sözləri sizdə hansı hiss və düşüncə yaratdı?

– İgid dostlar! Anamın sözləri qollarıma qüvvət, gözlərimə işıq verdi. Atam bizi imtahana çəkir. Mənim də şərtim var. Hər saatda yeddi çapar müharibə meydanından atama xəbər gətirsin. Bax bu meydanda iki cərgə cavan

düzülsün. Bu cərgənin birində yeddi oğlan – əllərində qılınc-xəncər, o birisində isə yeddi qız – əllərində gül-çiçək dayansın. Məğlub olub qayıtsam, qoy o yeddi cəngavərin hərəsi mənə sağalmaz bir yara vursun. Əgər qalibiyyətlə geri dönsəm, yeddi qız üstümə gül-çiçək səpsin.

Varaz bu şərtə razı oldu:

– Oğlum, – dedi, – düşmən atları Kürün müqəddəs sularından bir damla da içərsə, unutma ki, o qılınc yaralarını sənə yeddi igid yox, bütün Girdman ölkəsi vuracaq, qalib gəlsən, üstünə o gülləri, çiçəkləri bütün Girdman səpəcək!

Cavanşir qoca atasının bu sözlərindən daha da ruhlandı:

– Uğurumuz xoş olarsa, yenə burada görüşərik, ata, – dedi.

Onun köhlən atını gətirdilər. Cavanşir ata-anasının əlindən öpüb, cəld atası çıradı. Köhlən at şahə qalxdı.

Hərəkət şeypurları gurladı. Dağlar, dərələr titrədi. Cavan sərkərdənin qoşunu hərəkətə gələndə ata gözlərindən sevinc yaşlarını silərək dedi:

– Göylər sənə yar olsun, oğlum!

3

... Günlər keçdi. Cavanşirdən xəbər gəlmədi. Qoca Varazın səbri tükəndi:

– Kim bilir, bəlkə də, bütün qoşun əsir düşmüşdür?

Ana ürəyi buna dözmədi. Cavahir xatun dedi:

– Səbr et, Varaz! Qocaldıqca, deyəsən, hökmdar olduğunu unudursan!..

Bu anda sarayın yaxınlığında yel qanadlı bir atlı göründü. Cavahir xatun onu hamıdan əvvəl gördü və dedi:

– Cavanşirin elçisidir!

Hamı dərin bir həyəcan və intizarla atlı gələn tərəfə baxdı. Elçi gəlib atdan düşdü, hökmdarla Cavahir xatunun qarşısında baş əyib dedi:

– Mərd sərkərdəmizin ilk elçisiyəm. Düşmən Kür çayının bəri tayında idi. İlk həmlədə düşməndən iki yüz, bizdən isə üç yüzə qədər igidin qanı Kür çayının sularını qırmızı rəngə boyadı. Vuruş get-gedə qızışır. Düşmən bizdən on qat çoxdur.

Varazın qaşları çatıldı. Dodaqlarında incə bir titrəyiş göründü.

– Get, oğlum, – dedi, – bu acı xəbəri eşidən anaların ürəyi qana dönməsin.

Bu xəbərdən kədərlənmiş Cavahir xatun hökmdarın ətrafına toplanmış oğlanlara, qızlara üzünü tutub dedi:

– Cavanşir birinci şərtə əməl edib elçi göndərdi. Girdman igidləri, siz də onun ikinci şərtinə əməl edin!

Böyük ananın hökmünə əməl olundu: gənclər iki cərgə düzüldülər. Bir yanda qılınclar parıldadı, bir yanda isə güllər, çiçəklər ətir saçdı.

Çox keçməmiş Cavanşirin ikinci elçisi özünü yetirdi:

– Böyük hökmdar! – dedi, – bir Girdman cəngavəri düşmən sərkərdəsinin qarşısına çıxdı, atının qantarğasından tutub saxlamaq istədi. Quduz düşmənin qılını cəngavərin qolunu kəsib atdı. Cavanşir nəre çəkdi: “Eyy, qorx ki, sən başını itirməyəsən!” Qanlı vuruşma getdikcə şiddətlənir. Düşmən bizdən on dəfə çoxdur.

Qan Varazın başına vurdu, gözləri qaraldı, titrəyən əlini qılınca atdı və dedi:

– Of, Cavanşir, Cavanşir!.. Mən otuz ildə belə acı xəbər eşitməmişdim.

Bu anda üçüncü elçi atdan düşüb səndələyə-səndələyə gəldi. Özünü güclə dikəldib, qılınıcına söykəndi və dedi:

- Təcrübəli Varazın narahat olmasına səbəb nə idi?
- Cavahir xatunun bu göstərişi nədən xəbər verir?
- Cavanşirin dediklərini hansı söz və ya ifadə ilə əvəz etmək olar?

– Böyük hökmdar! Cavanşir düşmən sərkərdəsi ilə qabaqlaşdı. Düşmən qara dırnaqlı atını Cavanşirin üstünə səyirttdi, əyri qılınıcını düz onun başına endirdi. Cavanşirin atı kənara sıçradı və birdən hərlənib, özünü düşmən sərkərdəsinin üstünə atdı. Bir də nə gör-sək yaxşıdır? Bədəndən ayrılmış bir baş havada fırlanır...

Qoca Varazın qəlbində oğul məhəbbəti coşdu və səbirsizliklə xəbər aldı:

– Kimin başı idi?

Elçi nəfəsini dərdi və gülümsünərək dedi:

– Böyük sərkərdəmiz Cavanşirin odlu qılınıcını vəhşi düşmənin başını qara dırnaqlı atının ayaqları altına atdı. İndi bizimkilər düşmən əsgərlərini qırıb tökürlər.

Cavahir xatun böyük imtahandan çıxmış oğlunun yaralı elçisinə baxaraq əmr etdi:

– Qızlar, bu şad xəbər elçinin yaralarını bağlayın!

4

Yenə şeypur səsləri guruldadı. İndi Cavanşir özü Girdman igidləri ilə bərabər qayıdırdı.

Varazın alov kimi yanan gözlərində oğlunun qələbəsidən doğan bir parıltı vardı. Cavanşir hələ at belində ikən qoca hökmdar soruşdu:

– Söylə, oğlum, söylə, mənim körpə aslanım, düşmən atları Kür çayının suyundan içə bildimi?

Hamı od kimi parıldayan qılıncla hökmdarı salamladı. Cavanşir dedi:

– Ata, qara dırnaqlı düşmən atları ana vətənin müqəddəs Kür sularından bir damcı da içə bilmədi. Lakin düşmənlər özləri bu sudan doyunca içdilər.

Sonra Varazın səsi ucaldı:

– Bu ölkə heç vaxt məğlub olmayacaq, övladlarım!

- “Amma yenə də onun odlu qılını parıldayırdı” sözləri ilə yazıçı nəyə işarə edir?

Qızlar Cavanşiri çiçək dənizində üzdürdülər. Amma yenə də onun odlu qılını parıldayırdı.

Yeddinci əsrdə parlanmış bu qılınca Odlar yurdunun şöhrətini bütün dünyaya yaydı.

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin birinci və ikinci parçasını oxuyun (bunu fərdi səssiz oxu, səslə oxunun dinlənilməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz).
2. Oxuduğunuz parçalarla bağlı suallara parta yoldaşınızla birlikdə cavab hazırlayın. Cavablarınızda öyrəndiyiniz yeni sözlərdən istifadə edin.
3. Kiçik qruplarda birləşib aşağıdakı tapşırığı yerinə yetirin.

Əsərdə işlənmiş bədii təsvir vasitələri	
Epitetin işləndiyi cümlələr	Təşbehin işləndiyi cümlələr

4. Oxuduğunuz mətni hissələrə ayıraraq birinə ad verin. Məzmununu hazırladığınız plan əsasında yığcam nəqıl edin.

Evdə iş

1. Hekayənin ardını oxuyun.
2. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dərslər

Məzmun üzrə iş

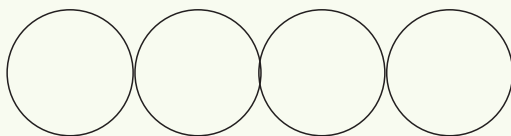
1. Müstəqil oxuduğunuz parçaları (3, 4) bir daha nəzərdən keçirin.
2. Kiçik qruplarda birləşib mətnin kənarındakı suallara cavab hazırlayın. Təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

3. Hekayənin 3-cü və 4-cü parçalarında müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir vasitələrini cədvəldə qeyd edin.

Əsərdə işlənmiş bədii təsvir vasitələri	
Epitetin işləndiyi cümlələr	Təşbehin işləndiyi cümlələr

4. Əsərdə hekayə janrına aid hansı xüsusiyyətləri göstərə bilərsiniz?
5. Səhv fikri müəyyənləşdirin:
 - Cavanşirin qələbə çalacağına Varaz şübhə ilə yanaşır.
 - Cavahir xatunun xeyir-duası Girdman igidlərini qələbəyə ruhlandırır.
 - Döyüşdə Cavanşirin qoşunu da xeyli qurban verir.
 - Bu əsər hekayə janrında yazılıb.
 - Vətəni xilas etmiş igidləri xalq gül-çiçəklə qarşılayır.
6. Kiçik qruplara ayrılın, aşağıdakı tapşırığı yerinə yetirin:
 - Dairələri (onların sayı çox da ola bilər) dəftərinizə çəkin.
 - Hadisələrin başlanğıcını, münaqişənin (ziddiyyətin) yaranmasını, inkişafını, ən gərgin, yüksək mərhələyə çatmasını və həll olunmasını (açılmasını) dairələrdə ardıcıl (bir-iki cümlə ilə) yazın.

Evdə iş

7. Mövzulardan birini seçib işləyin. Təvsiyələrdən (səh.163-165) faydalanın.
 - a) “Hekayə Cavanşir haqqında bildiklərimə nə əlavə etdi?” mövzusunda inşa yazın.
 - b) “Hekayə məndə hansı düşüncə və ovqat yaratdı?” mövzusunda esse yazın.

III dərəcə

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun və növbəti tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Hekayədə xalqımızın qəhrəmanlıqla dolu keçmişindən danışılır. Alban hökmdarı olan Cavanşir düşmənə qarşı döyüşlərdə dəfələrlə igidlik göstərmiş və məşhurlaşmışdır. Sayca çox olan düşmənlə qeyri-bərabər döyüşdə onun göstərdiyi şücaət hekayədə böyük sənətkarlıqla təsvir edilmişdir. Əsər qəhrəmanlarının sayının çox olmaması, hadisələrin sürətli inkişafı, yaddaqalan obrazları ilə diqqəti cəlb edir.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Girdman cəngavərlərinə xas olan hansı xüsusiyyətlər güclü düşmən üzərində qələbə çalmağa imkan verdi?

3. Cavanşir obrazını necə səciyyələndirərsiniz? Fikrinizi əsaslandırarkən Cavanşirin davranış və əməllərinə, yazıçının ona münasibətinə diqqət edin. Sizə tanış olan müvafiq cədvəllərdən istifadə edin.

4. Əsərdəki təsvir vasitələrinin əsərin bədii təsir gücünün artırılmasındakı rolunu aydınlaşdırın. Sizə tanış olan müvafiq cədvəllərdən istifadə edin.

5. Hekayədə diqqəti cəlb edən mühüm problem nədir? Müəllif həmin problemin həllində nəyə üstünlük verir? Aşağıdakı cədvəldən istifadə edin.

Əsərdə mühüm olan problem hansıdır?	Yazıçı bu problemin həllini nədə görür?	Siz necə düşünürsünüz?

6. Əsərdəki başlıca fikir – ideya nədir? Bu ideya əsərdəki hansı cümlələrdə daha qabarıq əks olunub? Sizə tanış olan müvafiq cədvəldən istifadə edin.

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

7. “Hekayə hansı xüsusiyyətlərinə görə bu gün əhəmiyyətli sayıla bilər?” mövzusunı müzakirə edin.

Evdə iş

Kitabxanadan və ya internetdəki mənbələrdən M.Hüseynin hekayələri haqqında məlumat toplayın.

Mirzə İbrahimov (1911–1993)

Onun qələmi həmişə cilalı və parlaqdır. Həyatımızın elə sahəsi yoxdur ki, qələmi ora nüfuz etməsin. Kənd, şəhər, müharibə, sülh və s. mövzularda yazdığı əsərlərlə oxucuların rəğbətini qazanmışdır.

Mir Cəlal

Yada salın	Düşünün
• Cənubi Azərbaycan, orada baş vermiş milli-azadlıq hərəkəti barədə nə bilərsiniz? • Cənub mövzusunda hansı əsərlərlə tanışsınız? Bu əsərlərdə diqqətinizi daha çox çəkən nə olub?	• Bu əsəri “Azad” adlandırmaqda yazıçının niyyəti, sizcə, nə olmuşdur?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

AZAD (ixtisarla)

1

Azad mənim uşaqlıq və gənclik yoldaşım idi... Bir həyətdə doğulmuş, bir həyətdə böyüyüb məktəbə getmişdik... Gəncliyimizin də böyük bir qismini bir yerdə keçirmişdik. Biz bir evin uşağı kimi tərbiyə almış və bir-birimizə doğma qardaşdan artıq ünsiyyət bağlamışdıq...

İkimiz də bir-birimizin xasiyyətini çox gözəl bilirdik. Onun sakit və lal-dinməzliyi mənim nəzərimdə təbii bir şeydi...

- “Sükuti” sözünün mənasını necə başa düşdünüz?

Yoldaşlar arasında çox vaxt onu adı ilə çağırırmazdılar. “Sükuti”, – deyib durardılar... Hətta sonradan tanış olanlar adının Azad olduğunu da bilməzdilər. Sükuti gəldi, Sükuti getdi – deyərdilər.

Bəzən mənə elə gələrdi ki, onun üzündəki bulud keçirdiyi ağır günlərin qubarıdır. Axı o, dünyaya gəldiyi gündən xoş bir gün görməmişdi... Aclıq,

ehtiyac, soyuq otaq, torpaq döşəməyə salınmış yırtıq həsir – gözünü açdığı gündən gördüyü bu idi. Azad doğulmamışdan iki ay əvvəl atası ölmüşdü... Anası Səlimə xanım evdə tək qalmışdı... Kişinin ölümündən sonra arvad qapılara düşüb iş axtarmağa məcbur olmuşdu. Birinin ev-eşiyini təmizlər, birinin paltarını yuyar, birinə yun çırpardı... Bu qayda ilə bir qarnı ac, bir qarnı tox o, Azadı böyütmüşdü...

- Ananın övladına münasibətində sizin üçün yeni, fərqli olan nədir?

Dünyada yeganə ümidi və həyatının məqsədi o idi... Ondan əziz, ondan mehriban bir şeyi yox idi. Səlimə xanım Azadı yalnız bir oğul kimi yox, həm də dünyada bir pənah, bir qohum, bir ata, bir qardaş kimi istəyirdi.

Yaxşıca yadımdadır... Bizim beş-altı yaşımız olanda hər axşam Səlimə xanım yatmamışdan qabaq bizə nağıl danışardı... Onun nağıllarına qulaq asa-asa bizi yuxu aparardı...

İki il o mənimlə bir məktəbə getdi... Orada da o, heç kəsə qoşulmaz, tənəffüslərdə bütün uşaqlar bir-biri ilə oynadığı halda, o, bir küncdə durub baxardı. Müəllim ona bir sual verərsə, qıpqırmızı olardı. Lap yaxşı bildiyi bir şeyi belə söyləyə bilməzdi.

- Təbriz şəhəri haqqında nə bilirsiniz?

Doqquz yaşı olanda anası onu oxuda bilməyib məktəbdən aldı. Qonşuların köməyi və yalvar-yaxarla Təbrizin Lələvan məhəlləsindəki kiçik bir dükanda dərzi şagirdliyinə düzəltdi.

İllər gəlib keçdi, mən orta məktəbi qurtardım, o, dərzi dükanında qaldı. Onun dərzi şagirdi olması, təbiidir ki, bizim əlaqəmizi kəsmədi. Əksinə, böyüdükcə bizim ünsiyyətimiz daha da artdı. Həyat bizi daha da yaxınlaşdırdı. Həyatın hadisələri mənə haldan çıxardığı bir zamanda o, bu hadisələrə qarşı sakit, laqeyd görünərdi. Heç bir ehtiyac, heç bir dərd onun adi halını pozmazdı.

2

Acıqlı olduğum günlərdən birisi yadıma düşür. Kirayə pulunu gecikdirdiyimiz üçün ərbab bizi evdən qovmaqla təhdid etmişdi. Pul yox idi. Qazanmağa da iş tapılmırdı. Küçələri boş-boş gəzib yorulduqdan sonra Azadın yanına getdim.

– Azad, – dedim, – dərd ürəyimi dağıdır. Ağlamaq istəyirəm. Gözlərimdən yaş gəlir. Bu nə güzəran, bu nə dirilikdir? Azad! İşləməyə yer yox, danışgahda oxumağa imkan yox, oğurluqmu edim, qardaş?

- Azadın dostunun şikayətlənməsinə səbəb nə idi?

Əlim sağ, qolum sağ, özümdə dağ gücü hiss edirəm, mən nələr edə bilmərəm? Əlimdən nə gəlməz? Nəyə gücüm çatmaz? Vallah, od dəryasını yar keç desələr, keçərəm.

Bəs indi də işləməyəndə mən nə zaman işləyəcəyəm?

O nə iş tikirdi. Mən sözə başlayarkən əl saxlayıb ani olaraq üzümə baxdı, yenə iynəsini götürərək öz işi ilə məşğul oldu. Söz buna çatan kimi o, iynəsini yerə qoyub sakit nəzərlərini mənə çevirdi...

Mən xeyli danışdım, Azad heç dodaqlarını da tərpətmədi... Gözlərini bir nöqtəyə dikib durdu... Mən onun heç bir zaman, heç bir şey başa

düşməyəcəyi bir aləmdən danışdığımı güman etdim. Mənə elə gəldi ki, o, ömründə bir dəfə də belə məsələlər haqqında düşünməmişdir. Hətta bu fikirlər ona təəccüblü görünür. Bəlkə, məndən acığı da gəlir. Məni naxoş və ya xudbin hesab edir. Papağımı götürüb dükandan çıxmaq istədim. O, yerindən tərpənmədi. Mən onun üzünə baxıb acıqlı-acıqlı dedim:

– Yazıq, min yazıq bizə baxıb “övladlarım var” deyən vətənə! Yazıq bu gül kimi Azərbaycan torpağına ki, üstündə biz gəzirik. Bizim həyatımız bir qara quruşa dəyməz!.. Çünki, bizcə, həyat yeməkdən, yatmaqdan, yenə yeməkdən və yatmaqdan ibarətdir... Biz ölüm qapımızı döyənə kimi belə yaşayacağıq...

Biz ölmək üçün yaşayırıq... Yaşamaq üçün ölən insanlardan xəbərsizik!.. Buna görə də cənazəmiz qəbrə çatmamış bizi unudacaqlar... Səni də, məni də, bizim tanış və dostlarımızı da. Yox, bəlkə, səni bir az yad edən tapıldı... Deyəcəklər ki, dərzi Azad yaxşı yamaq salardı... Allah rəhmət eləsin!

- “Yaşamaq üçün ölən insanlardan xəbərsizik” – Azadın dostu bu sözlərlə nə demək istəyir?
- “Bir könülü ki, tikə bilməyəcəksən, niyə yıxırsan?” – cümləsindəki fikri necə başa düşdünüz?

Özümü dükandan küçəyə atarkən onun səsinə eşitdim:

– Fərda, Fərda!

Cavab verməyib çıxıb getdim. Bir müddət sonra bu hərəkətimin peşmançılığını çəkməyə başladım. Mən bu yazığı niyə incitdim?.. Onun təqsiri nədir? Bir könülü ki tikə bilməyəcəksən, niyə yıxırsan? – deyə düşündüm. Gün batıb qaş qaralana qədər küçələri dolandım. Şeylərimizi həyatə atılmış görəcəyim fikri ilə evə qayıtdım... Anam astanada oturub məni gözləyirdi.

- Nə var, hələ ərbabın adamı gəlməyib ki?..
- Gəlmişdi, oğul.
- Nə dedi?
- Nə deyəcək, pulunu alıb getdi.
- Pulu hardan tapdın, ana?
- Necə hardan tapdım, oğul! Azad gətirdi, dedi ki, sən vermişən.

Anamın qolundan tutub içəri apardım. Sonra Azadla görüşdükdə təşəkkür etdim. Keçən görüşdəki kobud rəftarım üçün üzr istədim. O heç bir söz demədi, gözlərini bir nöqtəyə dikib durdu.

Bir ay sonra mən anamı da kəndə getməyə razı saldım. Səlimə xanım və Azadla halallaşıb Təbrizdən ayrıldıq.

3

Tam beş il mən Azadı görmədim. Nə o, kəndə gəldi, nə də mən Təbrizə getdim. Buna baxmayaraq, Təbrizə səfər edənlər vəsi-təsilə ondan xəbər tuturdum, özümdən də ona xəbər çatdırırdım. Bu beş ildə çox sular axmış, çox əhvalatlar baş vermişdi.

İkinci Dünya müharibəsi başlamış, Azərbaycanın istər şəhər, istərsə kəndlərində camaat hərəkətə gəlmişdi. İclaslardan, mitinqlərdən başqa, evlərdə də azadlıqdan, yaxşı yaşayışdan, elmdən, ana dilindən danışır-dılar. Hadisələr çox şiddətlə inkişaf edirdi... Bir neçə ay sonra biz kənddə

mitinq keçirdib Azərbaycan xalq konqresinə nümayəndələr seçdik. Nümayəndələrin içində mən də var idim.

Biz Təbrizə gəldik. Mən Təbrizi nə qədər dəyişmiş gördüm. Küçələrdə qeyri-adi bir canlanma və hərəkət vardı. Ürəyim Azadı görmək həvəsi ilə döyünürdü. Elə birinci gün köhnə həyatımıza getdim, Səlimə xanımı gördüm. Alnımdan öpdü, anamı xəbər aldı, ağladı. Azadı soruşdum.

– Təbrizdə yoxdur, – dedi, – Zəncana gedib, demokrat düzəltməyə göndəriblər... Axı indi o da demokratdır. Deyirlər ki, gərək Azərbaycana azadlıq alağ. Hamıya iş verək, hamının çörəyi olsun. Uşaqlar öz dilimizdə oxusun.

Xalq konqresi qurtaran kimi mən kəndə qayıtdım. Bir müddət sonra təşkilatın işlərini təhvil verdim. Anamı götürüb Təbrizə köçdüm. Yenə də köhnə evimizi kirayə etdik. Anam başqa yerə getmək istəmədi – əvvəldən öyrəşmişəm, Səlimə xanım da ordadır, – dedi. Mən də razı oldum. Səlimə xanım bizim gelişimizdən çox sevindi. Azadın iyini sizdən alıram, – deyib ağladı. Anam ona təskinlik verdi:

– Nə olacaq, – dedi, – İnşallah, tezliklə Azad da qayıdar.

Təbrizə köçəndən sonra işdən başım açılmırdı. Gecələri də Mərkəzi Komitədə işləyirdik. Məclis və dövlət işini tərtibə salır, kəndlərdə demokrat təşkilatlarını möhkəm bir qayda və nizam üstündə qurmaq tədbirləri görürdük. O günlər bizdə təsvirəgəlməz ruh yüksəkliyi vardı. Elə bil ki, qüvvəmiz də birə-min artmışdı. Yorulmaq bilmirdik. İşlərin bu şiddətli zamanında Zəncandan pis xəbərlər gəlirdi. Tehran mürtəcələri və rəsmi dövlət idarələri orada cürbəcür fəsadlar törədirdilər. Demokratları öldürür, ayaqlarını nallayır, alınlarına odlu dəmir basırdılar. Belə bir zamanda Mərkəzi Komitə bir neçə yoldaşımızı Zəncana göndərməyi qərara aldı. Göndərilənlərin içində mən də vardım.

4

Biz Zəncana çatanda şəhər demokratların əlində idi. Mürtəcələr cənub tərəfdəki kəndlərdə terror yaradır, Zəncana hücum etməyə hazırlaşmışdılar. Onların bu fikrini pozmaq üçün Zəncanın demokrat hökuməti fədailərdən bir neçə dəstə cənuba göndərmişdi...

Azadın bu dəstələrdən birinə başçılıq etdiyini mən Zəncanda öyrəndim...

Həmin gecəni biz Zəncandan çıxdıq və atışmanın şiddətli zamanında gəlib Azadın dəstəsinə çatdıq... Azad fədailəri uzun müddət kəndin ətrafında açıqlıqda, soyuq havada saxlamağın çətinliyini görərək dörd tərəfdən kəndə hücumu keçmişdi... Bərk atışma gedirdi, fədailərdən bəziləri hətta kəndin içinə girmişdi. Bir neçə saat sonra qaş qaralanda şərq tərəfdən Azad özü qabaqda olmaqla fədailər kəndə doluşdular. Biz həmin vuruşmada Azadın yaralandığı xəbərini aldığımız... Mən tez özümü ona çatdırmağa çalışdım. Bu, mənim beş illik ayrılıqdan sonra onunla ilk və son görüşüm oldu. Onu kənd evlərindən birində bir fərşin üstə uzatmışdılar. Çuxasını üstünə salmış, tufəngini yanına qoymuşdular. Onun ətrafında halqa vurmuş fədailərdən kimisi oturmuş, kimisi əmrə müntəzir durmuşdu... Mən içəri girən kimi onun üzünə baxdım. Ağarmış

halda gözlərini yummuş və səssizcə uzanmışdı. Mən yavaş addımlarla onun başı üstünə gəldim, diz çöküb əlini əlimə aldım, alnından öpdüm:

– Azad, sənə nə olub?

O, heyrət və təlaşla gözlərini açdı. Üzümə baxdı. Bütün siması qərribə bir təlaşla işıqlandı. Mehribanlıqla başını dizimin üstünə qoyub:

– Bu saat səni düşünürdüm, – dedi, – nə yaxşı gəldin. Yoxsa bu dünyadan ürəyi nisgilli gedəcəkdim...

– Nə danışırısan, Azad, qardaşım? – dedim, – biz hələ təzəcə yaşamağa başlayırıq. Dünyadan getmək nədir, bu nə sözdür sən ağına gətirirsən? Sənə nə olub, harandan yaralanmışsan?

O, əli ilə sağ çiyninin altını göstərdi. Güllə qabaqdan dəyib daldan çıxmışdı. Ciyərlərini də zədələmişdi. Mən ona təskinlik vermək istərkən o, sözümü kəsdi:

– Bunlara ehtiyac yoxdur, – dedi, – mən ölürəm... Artıq ayaqlarımın soyuduğunu hiss edirəm... Sözümü kəsmə, mənə yaxşı qulaq as, mən danışmaq istəyirəm... Yadındadırmı, Fərda, beş il əvvəl Təbrizdə, dərzi dükanında sən məndən nə üçün yaşayırıq, həyatın mənası nədir, deyə soruşdun. Onda mən sənə cavab verməmiş, susmuşdum. Sən isə mənim bu cür şeyləri qanmadığımı güman edərək acıqlanıb getmişdin, yadındadırmı? Lakin o zaman mən də sənin kimi düşünürdüm. Mən düşünürdüm ki, həyatımızın mənası vətənimizin səadəti üçün çalışmaqdadır. Amma o zaman mən danışa bilməmişdim.

- “Yerə qoymayın o tufəngləri ki, onları bu doğma torpaq sizə tapşırmışdır” sözləri ilə Azad döyüş dostlarına nə tövsiyə edir?

Çünki danışmaqda da bir mənə yox idi. İndi isə sənə deyirəm, qardaşım Fərda, sizə deyirəm, qardaşlarım (o, azca boylanıb fədailəri gözdən keçirdi), bəli, sizə deyirəm. Bizim hamımızın səadəti bax bu alçaq daxmaların, bu doğma yurdun, bu ana torpağın azadlığındadır. Yerə qoymayın o tufəngləri ki, onları bu doğma torpaq sizə tapşırmışdır.

5

O, azca dayanıb uduqundu, yenidən ahəstə-ahəstə davam etdi:

– Anam, yurdum, doğma Azərbaycan, məni bağışla!.. Sənə az fayda verdim, az yaşadım, tez öldüm! – deyib qalxdı, fərşin ucunu qaldıraraq torpağı öpdü.

– Öpünüz, səcdəyə qapılıb hamınız bu torpağı öpünüz! Bizim əzəli və əbədi beşiyimiz budur...

– Sakit ol, Azad, özünü üzmə, qardaşım! – dedim. Özüm də bilmədən gözümədən süzülən yaş dənələri onun alnına düşdü... O, kirpiklərini qaldırıb gözümə baxdı və ahəstə səslə dedi:

- Azadın vəsiyyəti sizdə hansı hiss və düşüncə yaratdı?

– Əziz qardaşlarım, mənim qəbrimi uca bir yerdə qazarsınız... Elə yerdə qazarsınız ki, oradan Azərbaycanın geniş çölləri, duru çayları, güllü çəmənləri və bağları görünsün.

Həm də o yeri böyük bir yol kənarında seçərsiniz... Qoy gələcəyin azad nəsillərinin ayaq səsi qəbirdə də olsa, qulaqlarıma çatsın... Bəlkə, onlar da bizi rəhmətlə yad etdilər... Elədirmi, Fərda?

Mən artıq göz yaşımı saxlaya bilməyərək ağlaya-ağlaya:

– Yox, Azad, gələcək nəsillərin yaşaması üçün ölənlər əbədi həyat qazanırlar, – dedim...

Alnına xəfif bir tər gələndə o, gözlərini bir daha mənə tərəf çevirdi:

– Anamı öp, öldüyümü ona söyləmə, yazıqdır... – dedi və əbədi olaraq gözlərini yumdu.

Mən qeyri-ixtiyari ayağa durdum... Üzlərində sərt bir ifadə, gözləri qəzəblə yanan fədailərə baxdım:

– Qardaşlarım, gəlin silahlarımızı ürəyimizə basıb onun pak ruhu qarşısında and içək... And içək ki, ölüm bizi Azərbaycanın səadəti yolundan, böyük amalımız yolundan döndərə bilməz!..

Eşq olsun qəhrəmanlara! Xalqın yaralı qəlbini ancaq onlar sağalda bilər, ancaq onlar azadlıq bayrağını ucalara qaldıra bilərlər! Yaşasın azadlıq!

Fədailər bir səsle:

- “Oradan Azərbaycanın həm cənub, həm də şimal sahələri görünürdü” cüm-ləsindəki fikri necə başa düşdünüz?

– Yaşasın azadlıq! – deyər qışqırdılar və tufənglərini havaya qaldırdılar.

Biz onu öz vəsiyyətinə görə uca bir yerdə basdırdıq.

Oradan Azərbaycanın həm cənub, həm də şimal sahələri görünürdü.

I dərş

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin ilk üç parçasının oxusundan (bunu fərqli şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz) sonra parta yoldaşınızla birlikdə mətnin kənarındakı suallara cavab hazırlayın.
2. Mətnin üçüncü parçasına aid suallar tərtib edin.
3. Kiçik qruplarda birləşib, tərtib etdikləriniz də daxil olmaqla bütün sualların cavabı ilə bağlı fikir mübadiləsi aparın.
4. Çıxardığınız nəticələri təqdimatlar əsasında müzakirə edin.
5. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.
 - a) Fərdanın hansı sözləri onu mənə daha yaxşı tanıtdı?
 - b) Hansı sözlər, ifadələr və təsvir Azadgilin yoxsul həyatı barədə məndə aydın təsəvvür yaratdı?

Evdə iş

1. Hekayənin ardını evdə oxuyun.
2. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dərər

Məzmun üzrə iş

1. Evdə oxuduğunuz parçaları bir daha nəzərdən keçirin. Mətnlə bağlı suallara parta yoldaşınızla birlikdə cavab hazırlayın.
2. Kiçik qruplarda fikir mübadiləsi apardıqdan sonra təqdimatlar əsasında müzakirə edin.

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

3. Hekayədən seçdiyiniz hissəyə ad verin. Məzmununu geniş danışmağa hazırlaşın.
4. Hekayədən seçdiyiniz cümlələrə bədii təsvir və ifadə vasitələri artırın (cədvəldən istifadə edin).

Hekayədən seçilmiş cümlələr	Əlavə edilən bədii təsvir və ifadə vasitələri		
	epitet	təşbeh	bədii sual

Evdə iş

Mövzulardan birini seçib işləyin. Təvsiyələrdən (səh.163–165) faydalanın.

1. “Hekayədə unuda bilmədiyim epizod hansı oldu?” mövzusunda inşa yazın.
2. “Azadın dərzi dükanını necə təsəvvür edirəm?” mövzusunda esse yazın.

III dərər

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Hekayə ikiyə bölünmüş Vətənimizin cənubunda – Cənubi Azərbaycanda bir müddət əvvəl baş vermiş hadisələr əsasında yazılmışdır. Müstəmləkə şəraitində yaşayan soydaşlarımız dəfələrlə milli-azadlıq mübarizəsinə qalxmış, ölüm-dirim savaşına girmişdir. Ana dilində oxuyub-yazmağın, bəzən danışmağın da qadağan olunduğu bir ölkədə yaşamağın mümkünsüzlüyü bu gün də tez-tez etirazlara, kütləvi çıxışlara səbəb olur.

Azad, Fərda kimi minlərlə gənc azadlıq uğrunda canlarından belə keçməyə hazır olduqlarını sübut etmişlər. Bu obrazların həyat, Vətən haqqındakı düşüncələrini əsərdəki təsvirlərə diqqət yetirməklə aydınlaşdırmağa çalışın. Çıxardığınız nəticələr sonrakı fəaliyyətinizdə yardımçınız olacaqdır.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Hekayənin mövzusunı və onda qaldırılmış başlıca problemi müəyyənləşdirin. Çıxardığınız nəticəyə əsasən cədvəldə qeydlər edin.

Əsərin mövzusu	Əsərdə diqqətə çatdırılan başlıca problem	Problemin həllini yazıçı nədə görür?	Siz necə fikirləşirsiniz?

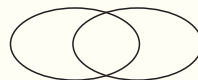

3. Yazıçının münasibətini aydınlaşdırmaqla Azad obrazını səciyyələndirin. Sxemdən istifadə edin.

Obrazın adı: Azad
Yazıçının ona münasibəti: _____
Sizin ona münasibətiniz: _____

4. Azad və Fərdə obrazlarının oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini müəyyənəldirin. Venn diaqramından, yaxud müqayisə cədvəlindən istifadə edin.

5. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı müəyyənəldirin. Yazıçının mövqeyini ifadə edən obrazın sözlərini nümunə göstərin.

Fikirlərdən hansı əsərin ideyasını dolğun əks etdirir?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Yazıçının mövqeyini ifadə edən sözlər
Milli azadlığa nail olunması		
Ana dilində oxuyub-yazmaq hüququnun əldə edilməsi		
Yaxşı, firavan həyatın, dolanışığın təmin olunması		
Azərbaycanın birləşməsi arzusunun gerçəkləşməsi		

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

6. Əsəri öyrəndiyiniz digər bir janra (əfsanə, nağıl və s.) məxsus nümunə ilə müqayisə etməklə hekayə janrında olduğunu əsaslandırın. Venn diaqramından, yaxud müqayisə cədvəlindən istifadə edin.

7. Cənub mövzusunda yazılmış bir əsəri nəzərdən keçirin. “Azad” hekayəsi ilə səsləşən fikirləri müəyyənəldirib müzakirə edin. (Dərslərdəki “O sahilə, bu sahilə”, yaxud 5-ci sinif dərslərindəki “Yaşayanlar görəcəkdir” şeirini seçə bilərsiniz).

Evdə iş

Öyrəndiyiniz hekayədən aldığınız təəssüratı fərqli dinləyicilərə (mələliminizə, valideyninizə, dostunuza) necə danışardınız? Qısaca yazın.

Bəxtiyar Vahabzadə (1925-2009)

“Təyyarənin uçması üçün ona enerji lazım olduğu kimi, insanın da yaşaması üçün ona od lazımdır, ürək odu! Bu od isə yalnız sevgidir, Vətən sevgisi!”

Yada salın	Düşünün
• Vətənpərvər insanlara həsr olunmuş hansı əsərləri xatırlayırsınız? • Həyatda kimi əsl vətəndaş hesab edirsiniz?	• “Vətəndaşlıq borcu” ifadəsinin doğru izahı necə ola bilər?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

VƏTƏNDAŞ

Vətəndaş! Nə gözəl səslənir bu söz,
Yeni – bir Vətənin övladıyıq biz.
Anamız eynidir, qardaşlıq demək,
Mən sənə arxayam, sən mənə kömək.

Vətəndaş! Nə gözəl səslənir bu söz,
Yeni – iki canda bir ürəyik biz.
Gücsüzük, bir heçik sən də, mən də tək,
Vətənə güvənib olduq Vətəndaş.
Mənim ürəyimi qanatsın gərək,
Sənin dırnağına dəyən çırtma daş.

Vətəndaş! Nə gözəl səslənir bu söz,
Yeni – bir iqlimdə böyümüşük biz.
Səni də, məni də böyüdən Vətən,
Sənə də anadır, mənə də ana.
Sən də cavabdehsən, mən də hər zaman
Vahid anamızın xoşbəxtliyinə.

Vətəndaş! Nə gözəl səslənir bu söz,
Yəni – bir qaynaqdan su içmişik biz.
O su qəlbimizdə coşdu, qaynadı,
Eyni bir ad ilə tanıtdı bizi.
Vətənin ünvanı, Vətənin adı
Bizə xatırlatdı vəzifəmizi!

Vətəndaş! Nə gözəl səslənir bu söz,
Vətən əbədidir, gedəriyik biz.
İnsan qüvvətlidir öz vətəninə.
Bilirik, dünyaya biz niyə gəldik.
O, bizi yaradan, biz ona bəndə,
Yaradan uğrunda ölməyə gəldik.

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin oxusundan (bunu fərdi səssiz oxu, səslə oxunun dinlənilməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz) sonra aşağıdakı suallara cavab hazırlayın.

- Şeir kimə müraciətlə yazılıb?
- Şair kimi vətəndaş adlandırır?

2. Parta yoldaşınızla birlikdə şeirin məzmununa aid iki sual tərtib edin və onlara cavab hazırlayın.

3. Kiçik qruplarda birləşib aşağıdakı ifadələrin mənasını aydınlaşdırın.

– Gücsüzük, bir heçik sən də, mən də tək,
Vətənə güvənib olduq Vətəndaş.

Vətənin ünvanı, Vətənin adı,
Bizə xatırlatdı vəzifəmizi!

Mənim ürəyimi qanatsın gərək
Sənin dırnağına dəyən çırtma daş.

O, bizi yaradan, biz ona bəndə,
Yaradan uğrunda ölməyə gəldik.

4. Şeir haqqında hansı fikir səhvdir?

- A) “Vahid ana” deyəndə şair hər insanın öz anası olduğunu nəzərdə tutur.
- B) Şair ölkəmizin bütün vətəndaşlarını birliyə çağırır.
- C) Şeirdə vətənin əbədi olması fikri xatırladılır.
- D) Şair insanın öz vətəninə qüvvətli olduğunu söyləyir.
- E) Vətənin xoşbəxtliyi naminə çalışmaq hamının borcudur.

5. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.

- a) Şeirin iki bəndini nəsrə çevirin. Həmin bəndlərdəki sözlərin əksəriyyətindən istifadə etməyə çalışın.
- b) “Vətənə məhəbbət hissini daha qabarıq ifadə edən sözlər, misralar və bənd”.

Evdə iş

Dünya azərbaycanlıları haqqında müxtəlif mənbələrdən topladığınız məlumat əsasında şifahi təqdimat hazırlayın.

Təhlil üzrə iş

II dər

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

B.Vahabzadənin yaradıcılığında Vətənə, insanın vətəndaşlıq borcuna həsr olunmuş əsərlər mühüm yer tutur. Onlardan biri olan “Vətəndaş” şeiri maraqlı məzmunu, yüksək bədiiyyəti ilə diqqəti dərhal cəlb edir.

*Bədii ifadə vasitəsi olan təkrirdən istifadə olunması şeirin təsir gücünü qat-qat artırmışdır. **Təkrir** eyni sözün, ifadənin təkrar olunmasına deyilir:*

Könlümün sevgili məhbubu mənim

Vətənimdir, Vətənimdir, Vətənim. (A.Səhhət)

*İkinci misradakı **Vətənimdir, Vətənimdir, Vətənim** sözləri fikri qüvvətləndirmək məqsədilə işlədilmiş təkrirdir. Təkririn iki növü var: Anafora, epifora. **Anafora** cümlənin, misranın başlanğıcında gələn təkrirdir. **Epifora** isə cümlənin, misranın sonunda təkrar olunan söz və ifadələrdir.*

“Vətəndaş” şeirində hər bəndin əvvəlində təkrar olunan *vətəndaş* sözləri qüvvətli anaforadır. Sonuncu bənddə təkrar olunan “*gəldik*” sözü isə epiforadır: Bilirik, dünyaya biz niyə *gəldik*... Yaradan uğrunda ölməyə *gəldik*.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Şeiri eyni mövzuda olan digər əsərlərdən hansı cəhətlərinə görə fərqlənir? Cədvəldə müvafiq qeydlər aparmaqla onu tanış olduğunuz digər əsərlə müqayisə edin.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə olunurlar?	Əsərlərin adı	
	“Vətəndaş”	

3. Əsər vətəndaşlıq borcu haqqında təsəvvürünüzdə yeni nələr əlavə etdi?

Şeiri öyrənməzdən əvvəl təsəvvürüm: _____

Şeiri öyrəndikdən sonra təsəvvürüm: _____

4. Təkrirlərin şeirdəki fikirlərin təsir gücünün artırılmasındakı rolunu aydınlaşdırın. Cədvəli dəftərinizə çəkin və tamamlayın.

Əsərdə işlədilmiş təkrirlər	Fikrin təsir gücünün artmasında onların rolu

5. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı necə izah edərsiniz? Fikrinizi əsaslandırmaq üçün əsərdən nümunələr göstərməklə dəftərinizə çəkdiyiniz cədvəli doldurun.

Əsərin ideyasını daha qabarıq əks etdirən misralar	Nə üçün belə düşünürsünüz?
...	...

Evdə iş

Müxtəlif mənbələrdən topladığınız məlumat əsasında “Azərbaycanın fəxri vətəndaşları” mövzusunda yığcam təqdimat hazırlayın.

III dərs

Təhlil və ifadəli oxu üzrə iş

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

1. Kiçik qruplarda birləşin. Cədvəldəki atalar sözləri və müdrik deyimlərə (aforizmlərə) şeirdən uyğun nümunələr seçin, fikrinizi əsaslandırın.

Atalar sözləri, aforizmlər	Əsərdən seçilmiş uyğun nümunələr	Nə üçün belə düşünürsünüz?
Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam.		
Vətən elinəvidir.		
Vətən daşı olmayandan olmaz ölkə vətəndaşı.		
Vətəni sevməyən insan olmaz, Olsa, ol şəxsdə vicdan olmaz.		
Vətən mənə oğul desə, nə dərdim.		
Güc birlikdədir.		

2. Mövzulardan birini seçib işləyin. Təvsiyələrdən (səh.163–165) faydalanın.

a) “Vətəndaşlıq borcunu nədə görürəm?” mövzusunda inşa yazın.

b) “Vətənlə bağlı ən çox sevdiyim musiqi əsəri” mövzusunda esse yazın.

İfadəli oxuya hazırlaşın

“Vətəndaş” şeirində ifadə olunmuş əsas fikir artıq sizə məlumdur. Deməli, bu şeirin ifadəli oxusunda hansı vəzifəni həyata keçirəcəyinizi müstəqil müəyyən edə bilərsiniz. Birinci bənddəki məntiqi vurğulu sözləri, fasilələrin yerini, səsinizin yüksəlib-alçaldığı məqamları müəyyən edərək dəftərinizdə (mətnin kənarında) şərti işarələrlə (aşağıdakı nümunədə olduğu kimi) göstərin. Unutmayın ki, şeirin məzmunundan asılı olaraq, səsinizdə fərqli çalarlar yaranacaq; gah fərəh, gah sevinc, gah da təntənə duyulacaqdır.

Vətəndaş! Nə gözəl | səslənir bu söz. |
 Yəni – bir qaynaqdan | su içmişik biz. |
 O su qəlbimizdə coşdu, qaynadı, |
Eyni bir ad ilə | tanıtdı bizi. |
Vətənin ünvanı, | Vətənin adı |
 Bizə xatırlatdı | vəzifəmizi! ||

Təntənəli

Fərəhli

Fəxrlə

Evdə iş

Şeirin ilk üç bəndinin ifadəli oxusuna hazırlaşın.

TƏTBİQ VƏ ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

Zahid Xəlil
(1942)

“Balaca oxucuları bədii əsərdə ən çox əhvalat və hadisələr maraqlandırır. Amma onlar əhvalat və hadisələrin həm də dərin qatlarına enməli, baş verənlərin səbəbini, nəticəsini anlamalıdırlar”.

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

SONUNCU GÜLLƏ (ixtisarla)

1

Həmin gün şəhərə qəribə səssizlik çökmüşdü. Bu, adamlarda təşviş yaradırdı. Artıq neçə illər idi ki, Xocalı belə uzunsürən səssizlik görməmişdi. Günorta olmasına baxmayaraq, hələ də atışma səsləri eşidilmirdi.

Bunun nə demək olduğunu ilk anlayan aeroportu qoruyan dəstənin komandiri Əlif Hacıyev oldu. Onun əmri dəstənin bütün üzvlərinə çatdırıldı: – Hazır olun, bu sükutun sonu dəhşətli ola bilər.

Cəsarəti, igidliyi ilə döyüş dostlarının, şəhər əhalisinin məhəbbətini qazanan Əlif yalnız özünün bildiyi gizli rabitə vasitəsilə mərkəzə məlumat göndərdi: “Düşmən ciddi hücum hazırlaşır. Rusların ağır hərbi texnikasından istifadə olunacağına şübhə etmirəm. Belə olsa, şəhərin müdafiəsi çox çətin olacaq”. Səngərlərdəki müdafiəçilər, şəhərin mülki əhalisi də xəbərdar edildi...

Xocalılar yanılmamışdı. Axşam, qaranlıq düşər-düşməz şəhər üç tərəfdən atəşə tutuldu. Ağır toplardan, tanklardan mərmilər yağdırılır, qumbaraatanların səsi qulaq batırırdı.

Qəzəbindən kağız kimi ağarmış Əlif paytaxta axırcı məlumatını göndərdi: “Düşmən şəhərə hücum etdi. Bu, Xocalının sonu deməkdir”.

Cəmi iyirmi iki nəfərdən ibarət olan döyüşçülərini bir yerə toplayıb axırcı əmrini verdi:

– Döyüşə hazır olun!

2

Düşmən əsas qüvvəsini aeroporta yönəltmişdi. Bunun belə olacağını bilən Əlif əvvəlcədən girişdə müdafiə istehkamları qurduğunu. Birinci hücum asanlıqla dəf edildi. Vurulmuş düşmən tankı aeroportun qarşısında od tutub yanırdı. Müdafiənin güclü olması düşməni heyrləndirdi.

İkinci hücum müdafiəçilərin arasında böyük itkiyə səbəb oldu. Ağır texnikanın yoxluğu, qumbaraatanların tükənməsi müdafiəçiləri çıxılmaz vəziyyətə salmışdı...

Düşmən üçüncü hücumu başlamazdan əvvəl müdafiəçilərin mövqeyini tanklardan və döyüş maşınlarından atəşə tutdu. Əlifin çağırışına cavab verən döyüşçülərin sayı get-gedə azalırdı. Dəstədən səkkiz nəfər sağ qalmışdı. Bu qüvvə ilə müdafiəni təşkil etməyin mümkün olmayacağını anlayan Əlif aeroportun dispetçer məntəqəsini partlatmağı qərara aldı. Ayırı-ayrı otaqlarda əvvəlcədən yerləşdirilmiş partlayıcıları qurğunun düyməsini basmaqla işə saldı. Dəhşətli gürultu bütün səsləri batırdı, bunun ardınca güclü yanğın başladı...

Dalbadal atılan fişənglər şəhərin küçələrini büsbütün işıqlandırır. Qadınlar, uşaqlar küçələrə tökülmüşdü. Hara gedəcəklərini kəsdirə bilməyən bu insanlar ya tank tırıllarının altına düşür, ya da aramsız açılan atəşin qurbanına çevrilirdilər.

Əlif sağ qalmış dəstə üzvlərinə tapşırıq verdi:

– Nəyin bahasına olursa olsun, Ağdamın Şelli kəndinə gedən yolu açmaq, insanları xilas etmək lazımdır.

3

Şəhəri yaxşı tanıyan döyüşçülər adamları bir yerə toplayır, düşmənlərin girməyə macal tapmadığı küçələrdən keçirir, şəhərdən çıxmalarına yardım edirdilər. Əlifgil get-gedə şəhərin kənarına sıxışdırılırdılar.

Onlar üstlərinə gələn düşmənləri atəşə tutmaqla ləngidir, daha çox insanın şəhərdən sağ-salamat çıxmasına çalışırdılar. Əlif və onun sağ qalmış döyüşçü dostları böyük bir dəstə ilə şəhərdən çıxmağa başladılar.

Dəstədə uşaqlar və qadınlar daha çox idi. Buz bağlamış qarın üstü ilə yerimək çətin olsa da, onlar yavaş-yavaş irəliləyirdi. Əlif dəstədən xeyli irəlində gedir, ətrafa diqqətlə nəzər salır, düşmən pusqusuna düşməmək üçün təhlükəsiz yol seçirdi.

Şaxta güclənir, yol uzanırdı. Uşaqlar ağlaşırdı. Anaları onları ovundurur, dilə tuturdular. Dəstə mümkün qədər səssiz hərəkət etmək əmrini almışdı. İnsan meyitləri yollara səpələnmişdi. Qarla örtülmüş çöllərdə az qala hər addımda qan gölməçələri tapdalanaraq əzilib qıpqırmızı palçıq yaratmışdı.

Əlif sarsıdıcı bir mənzərəyə rast gəldi. Cavan bir kişi 3–4 yaşlı qızını və oğlunu öz bədənini ilə örtmüşdü. Güllələr onun bədənini dəlik-deşik etmişdi. Uşaqların üst-başı atalarının qanına bulansa da, ikisi də salamat idi. Özündən asılı olmayaraq Əlifin yumruğu düyünləndi. Özünü balalarının yolunda qurban verən bu cavana baxıb “Qeyrətinə qurban olum!” dedi.

4

Əlif qəflətən dayandı. Yol təpəyə qalxırdı. Bu, onu həyəcanlandırdı. Pusqu üçün əlverişli yer idi. Geri qayıtdı. Döyüş dostlarına tapşırıq verdi: – Mən təpəyə qalxacağam. İşarə verməyincə yerinizdən tərpənməyin. Atəş açılsa, düşməni ləngitməyə, adamları uzaqlaşdırmağa çalışın.

O, qaranlığa qovuşdu. Hamı nəfəsini dərmədən, qorxu və həyəcan içində gözləyirdi. Şaxta insanları qılınctək kəsir, hər dəqiqə bir il kimi keçirdi. Qəflətən təpənin lap başında od püskürdü, avtomat tüfəngdən atəş açıldı. Əlif yanılmamışdı, ermənilər təpədə pusqu qurmuşdu. Atılan güllələrdən biri Əlifin çiyinə, digəri qoluna dəymişdi. Güllələr onu yerə sərsə də, özünə tez gəldi. “Onların diqqətini yayındırmaq, başını qatmaq lazımdır” – fikrindən ilk keçən bu oldu. Uzanmış vəziyyətdə çətinliklə də olsa, yerini dəyişir, təpənin başında cəmləşmiş düşməyə atəş açdı. İtir-di-yi qan onu get-gedə taqətdən salırdı. Amma o, hər saniyəni qənimət bilir, düşmənin diqqətini özünə cəlb edirdi. Əlindəki avtomat susdu. Daraqda güllə qalmamışdı. Gərginlik son həddə çatmışdı.

Birdən-birə düşüncələrində bir aydınlıq yarandı, olub-keçənlər xəyalında canlandı. Xocalı aeroportunun komendantı olarkən Ermənistandan gələn çağırılmamış qonaqları elə gəldikləri təyyarə ilə dönə-dönə geri qaytarması, silah-sursatın gətirilməsinin qarşısını alması... Dumanlanmış şüurunda suallar doğdu: “Səhvimiz nədə olub? Vətənin xilasını üçün daha nə etmək olar? Düşməni birdəfəlik necə susdurmalı?”. Tapançasında birçə güllə qalmışdı. Amma çox qan itirdiyinə görə gücü tükənmişdi, yeganə güllədən istifadə edə biləcəyinə ümidi yox idi. Birdən ermənilərin çox yaxınlıqda olduğunu duydu, hətta yaxşı bildiyi erməni dilindəki danışığı da ayırd etməyə başladı.

5

– Ara, deyəsən, bu türk hələ ölməyib...

– Yox, getmə. Birdən hiyləgərlik edər.

– Ara, qarın üstündə qanı görmürsənmi?! Çoxdan ölüb!

Əlif bu səsi tanıdı, danışan çəpgöz Akop idi. Eşitmişdi ki, Akop insanları işgəncə ilə öldürməkdə ad-san çıxarıb...

Az sonra bu yekəpər erməni göründü. Əlindəki silahı irəli uzadaraq qarın üstündə hərəkətsiz uzanmış Əlifə yaxınlaşdı, onun üzərinə əyildi, sevincini gizlədə bilməyib bağırırdı:

– Aha, Xocalı qartalı! Deyəsən, ölürsən? Ölsən yaxşıdı, canın qurtarar.

Əlif bütün gücünü toplayıb tapançanın tetiyini çəkdi. Akop dibindən kəsilmiş ağac kimi yerə sərildi. Çaxnaşmaya düşən erməni yaraqlıları Əlifi gülləyə tutdular, ağır yaralanmış Akopu götürüb təpənin arxasına çəkildilər.

Əlifin tapança tutan əli qarın üstünə düşdü, gözləri yumuldu. O bilmədi ki, son gülləsi Xocalıdan Şelliyə pənah gətirən neçə həmyerlisini xilas etdi. Əlif onu da bilmədi ki, ölümündən sonra ona Milli Qəhrəman adı verildi. Haqqında dastanlar qoşuldu. Yüzlərlə ana təzə doğulan körpəsinə onun adını verdi...

Müstəqil iş

Əsərin oxusu, məzmunu üzrə tapşırıqlar

1. Kiçik qruplar yaradın. Nəzərə alın ki, hər qrup hekayənin bir parçasının üzərində işləyəcəkdir.
2. Aşağıdakı vəzifələri qrup daxilində bölüşüb icra edin:
 - a) Biriniz hekayədən qrupunuz üçün ayrılmış parçanı digər qruplara mane olmamaqla ucadan oxuyun.
 - b) Digəriniz oxunmuş parçadakı əsas fikirləri ümumiləşdirərək iki-üç cümlə ilə ifadə edin.
 - c) Başqa biriniz oxunmuş parçanın məzmununa aid suallar verin. Bu suallarda aşağıdakıları əhatə etməyə çalışın:
 - Parçadakı əsas fikirlər hansıdır?
 - Bu fikirlərin arxasında hansı mətləblər var?
 - ç) Qrupda dördüncü şagird olaraq oxunmuş parçadakı daha çətin məsələlərə (söz və ifadələrin mənası, yer, şəxsiyyət adları, bədii təsvir və ifadə vasitələri və s. daxil olmaqla) aydınlıq gətirməyə çalışın.
3. İşin icrasına ayrılmış vaxt başa çatdıqdan sonra təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Əsərin təhlili üzrə tapşırıqlar

1. Aşağıdakı suallara kiçik qruplarda cavab hazırlayın:
 - a) Əsər hansı mövzudadır?
 - b) Yazıçı əsərdə diqqəti hansı problemə cəlb etmək istəmişdir?
 - c) Əsərdəki başlıca fikir – ideya nədir?
 - ç) Yazıçı bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə nəyə nail olmuşdur?
2. Çıxarılmış nəticələri təqdimatlar əsasında müzakirə edin.

QIYMƏTLƏNDİRMƏ MATERIALI

Mikayıl Rzaquluzadə

BABƏKİN ANDI

(hekayədən parça)

Ana-bala buxarı qabağında üz-üzə oturmuşdular. Ana həsrətli və məhriban baxışlarını oğlunun üzündən ayırmırdı. Elə bil ki, ondan ayrılacağından, bu qaraşın üzə, bu çatma qaşlara, bu ala gözlərə yenə həsrət qalacağından qorxurdu.

Necə də qorxmıyaydı. İndi yeddi-səkkiz il idi ki, balasını doyunca görməmişdi. O, sarbana nökrəçiliyə veriləndə doqquz-on yaşında bir uşaq idi.

İndi on yeddi-on səkkiz yaşlı bir igid olmuşdu. Karvanla birgə şəhərləri, ölkələri qarış-qarış gəzmiş, qışın şaxtasından, yayın qızmarından üzünün dərisi bərkiyib sərtləşmişdi.

Ana çoxdan bəri ürəyində bəslədiyi dadlı xəyal və arzularını oğluna bildirmək istəyirdi. Onu razı salıb yanında saxlamağı, əzab-əziyyətlərlə dolu olan ömrünün son günlərini oğlu ilə birgə keçirməyi arzu edirdi. Bu ümidlə oğluna dedi:

– Nə yaxşı oldu ki, gəldin, oğul... Gözüm yollarda qalmışdı. Deyirəm ki, daha heç yana getmə. Ac-yalavac da olsa, bu kasıb daxmamızda birtəhər dolanarıq...

Babək anasının ürəyindən keçənləri duydu. Onu boş xəyallarla yormamaq üçün sözünü yarımçıq qoyub dilləndi:

– Yox, anacan, mən burada qala bilmərəm. Elə bu “birtəhər, ac-yalavac dolanmağa” qatlaşmaq bizim evimizi yırıb. Daha bəsdir!..

O sanki anasına yox, minlərlə adama deyirmiş kimi, sözünə davam etdi:

– Daha bəsdir, ana... Mən İrandan, Ərəbistandan Hindistana qədər hər yeri qarış-qarış gəzmışəm. Azərbaycan torpağı hər yerdən bərəkətli, Azərbaycan oğulları hamıdan qeyrətlidir. Biz niyə “birtəhər, ac-yalavac dolanmağa” qatlaşaq? Yox, mən gedəcəyəm, ana!..

Gənc Babək özü də istəmədən bu amansız sözləri ilə ananın yaralı qəlbini qanatmışdı. Dərdli ana hıçqırıqlı bir səslə inlədi:

– Oğul, bəs mənə yazığın gəlmirmi? Məni qoyub hara gedirsən?

Babək anası ilə sərt danışdığını indi başa düşüb, yumşaq, lakin inamlı bir səslə dedi:

– Elə demə, anacan. Anasına kəm baxan oğulun gözlərinə qan damar! Mən səni sevdiiyim üçün belə düşünürəm, anacan! Mən karvanda yeddi-səkkiz il çarvadarlıq etdim. Təbrizdə emalatxanalarda işlədim. Azdan-çoxdan qazancım var. Bir inək, beş-on qoyun-keçi alıb, sən deyən kimi “birtəhər” dolana bilərik. Ancaq sabah xəlifənin əmirləri, İranın naibləri onu da tutub əlimizdən alacaqlar. Bəs sonra?.. Sonra necə olsun?! Yox, anacan, yaxşı oğul gerek təkcə özünü, öz komasını düşünməsin... Bizim elimiz, yurduumuz var, anacan! Sənin də, mənim də böyük bir anamız var – Vətən! Anacan, mən səni sevirəm, ancaq Vətənimini də sevirəm. Bil ki, ərəb işğalçıları ilə İran hakimləri Vətəndən qovulmadıqca...

Elə bu zaman daxmanın qapısı şiddətlə döyüldü, bayırdan at kişnəmələri, it hürüşmələri eşidildi.

MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR, HƏMİŞƏYAŞAR HİKMƏTLƏR

Mənəvi dəyərlərimizi öyrənmək və yaşatmaq əvəzlənən nəsillərin şərəfli vəzifəsidir. Mənəvi dəyərlərimizin əks olunduğu mənbələrin, xüsusən bədii ədəbiyyatın mənimsənilməsi hamı üçün vacibdir.

Bu bölmədəki əsərlərdə keçmiş nəsillərin yaşatdığı dəyərlərlə, əldə etdikləri hikmətli nəticələrlə tanış olacaqsınız. Bütün bunları aydınlaşdırmaq, onlara münasibət bildirmək üçün yeni bacarıqlara da yiyələnəcəksiniz.

3

Abbasqulu ağa Bakıxanov (1794-1847)

“Ey mənim əzizim! Sən insansan. İnsan dünyada hər şeydən üstün yaranmışdır. İnsanlar arasında kim çox bilikli və iş bilən olsa, həmişə hörmətli olar. Deməli, iş bilmək və yaxşılıq etmək qaydalarını o adamlardan öyrənmək lazımdır ki, onlar həyatda təcrübəli və qabiliyyətli olmuşlar. Belə adamların sözləri bizə nəsihətdir”.

Yada salın	Düşünün
• Müdrik adam kimə deyilir? • Həyatda hünər göstərmiş, yaxşılıq etmiş, həqiqətə həmişə sadıq qalmış insanlar haqqında nə bilirsiniz?	• Müdrik fikirlərin əks olunduğu əsərlərin oxucu üçün əhəmiyyəti nədir?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.

HİKMƏTİN FƏZİLƏTİ

Qədim bir kitabda verilmiş xəbər –
İranda bir həkim varmış mötəbər.

Ümidi yox ikən onun sabaha,
Belə bir sifariş göndərdi şaha:

“Onun üzüyünü böyük hökmdar
Ən müdrik adama versin yadigar”.

Şah bu vəsiyyəti icra edərkən
Ehtiyat edirdi divanələrdən.

Çünki hər dövlətli, kasıb, hər gəda
Özünü ən müdrik bilir dünyada.

Nəhayət, hamını çağırırdı şah,
Onları mətləbdən eylədi agah.

- Bu başlanğıc sizə hansı janrı xatırladır?
- Sizcə, kimə ən müdrik adam demək olar?
- Şah ehtiyat etməkdə haqlı idimi?

- Siz bu suala necə cavab verərdiniz?

Dedi: Üç suala istərəm cavab,
Kim daha düz desə, olsun intixab.

Əvvəl – ən xeyirli nədir müxtəsər?
Tamahkar olanlar dedilər ki, zər.

Vergi toplayanlar dedilər: xərac!
Tacirlər dedilər: alver və rəvac!

Şah dedi: Uzaqdır bunlar mətləbdən
Orada bir qoca durmuşdu, həmə

Söylədi: hər şeydən xeyirli – hünər!
Hünərsiz heç bir şey olmaz müyəssər.

Şah qəbul etdi, soruşdu yenə:
Dünyada hər şeydən yaxşı, deyin, nə?

Yüksəldi müxtəlif səslər saraydan:
Şahın razılığı... şadlıq, firavan.

Yenə də o qoca dedi bu sözü:
Hər şeydən yaxşıdır, yaxşılıq özü.

Çünki yaxşı sifət olarsa səndə,
Afərin söyləyər dost da, düşmən də.

- “Yenə də o fikir çıxdı meydana” sözləri ilə şair nəyə işarə edir?

Şah dedi: Ən lazım nədir insana?
Yenə də çox fikir çıxdı meydana.

Şah isə qocaya edirdi diqqət,
Dedi: ən lazımlı şeydir – həqiqət.

Həqiqət olmasa, olmaz intizam,
Dünya həqiqətlə dolanır müdam.

- Sizcə, şah düzmü seçim etdi? O, başqa cür hərəkət edə bilərdimi?

Şah qalxıb qocaya etdi təzim,
Üzüyü hörmətlə etdi təqdim.

Əmr etdi, saraydan getməsin bir an
Ki, alsın hər işdə məsləhət ondan.

Nəhayət, oldu o şahın vəziri,
Ölkəni düzəltdi onun tədbiri.

- Müəllifin arzularına sizin münasibətiniz necədir?

Nə yaxşı olardı, hər ölkədə, ah,
Olaydı belə bir vəzir ilə şah.

Ey Qüdsi, hikmətdən varsa xəbərin,
Yaxşı adamlarda olsun nəzərin.

Tərcüməçi: M.Sultanov

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin oxusundan (bunu fərdi səssiz oxu, səsli oxunun dinlənilməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz) sonra parta yoldaşınızla birlikdə mətnin kənarındakı suallara cavab hazırlayın.
2. Kiçik qruplarda birləşib cavablarla bağlı fikir mübadiləsi aparın. Çıxardığınız nəticələri təqdimatlar əsasında müzakirə edin.
3. Sözləri dəftərinizə köçürün və qarşısında ifadələrdən uyğun gələnə yazın.

Müdrək...
Hünər...
Yaxşılıq...
Həqiqət...

- Xeyirxahlıq, humanizm
- Bacarıq, məharət, ustalıq, qabiliyyət, fərasət
- Dərk edən, anlayan
- Pis işlərdən çəkinmək
- Doğruluq, düzlük
- Çox ağıllı, dərin düşünən, aqıl, dünyagörmüş
- İgidlik, qəhrəmanlıq
- Yalan danışmaqdan çəkinmək

4. İfadələri dəftərinizə köçürün, mənasını aydınlaşdırıb qarşısında yazın.
Ümidi yox ikən onun sabaha _____
Dünya həqiqətlə dolanır müdam _____
Hünərsiz heç bir şey olmaz müyəssər _____
Yaxşı adamlarda olsun nəzərin _____
5. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.
 - a) “Əsərin müəllifi haqqında məndə hansı təəssürat yarandı?” Fikrinizi əsərdən nümunələr göstərməklə əsaslandırın.
 - b) Əsərə “Hikmətin fəziləti” adının verilməsinə səbəb nədir?

Evde iş

Əsərin məzmununu yaradıcı nağıletmənin tələblərinə uyğun danışmağa hazırlaşın.

II dər

Məzmun üzrə iş

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

1. Əsərdəki hadisələrin ardıcılığını dəftərinizə çəkdiyiniz cədvəldə əks etdirin.

Həkimin şaha sifariş göndərməsi
↓
↓

2. Kiçik qruplarda birləşib hekayənin ardını düşünün. Sizcə, müdrik qoca vəzir olduqdan sonra ölkədə hansı işlər gördü? Nəticələri təqdimatlar əsasında müzakirə edin.

3. Hansı atalar sözü əsərin məzmunu ilə daha çox səsleşir? Fikrinizi əsaslandırın.

- Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq ər kişinin işidir.
- Yalançının evi yandı, heç kəs inanmadı.
- Hər kəs öz aqlını bəyənir.
- Hünər sahibləri darda qalmaz.
- Həqiqət nazilər, ancaq üzülməz.
- Dövlətin ən yaxşısı ağıldır.
- Yaxşılıq elə, minnət qoyma.

4. Doğru hesab etdiyiniz fikirləri müəyyən edin və əsaslandırın.

- Hekayədə şeirə xas olan cəhətlər də var.
- Müdrik insanların ağılından, bacarığından ölkənin xeyri üçün istifadə olunmalıdır.
- Şah yaxşı tanımadığı qocanı vəzir təyin etməməli idi.
- Hökmdarın seçimi onun özünün də müdrik insan olduğunu göstərir.
- Digər insanların suallara cavablarında da diqqətləyiqli fikirlər vardı.

5. Kiçik qruplarda birləşib tapşırığı yerinə yetirin. Nəticələri təqdimatlar əsasında müzakirə edin.

- Bakıxanovun aşağıdakı nəsihətlərinin hansı misralardakı fikrə uyğun olduğunu müəyyənləşdirin.
- Yalan danışmaqdan çəkin. Çünki hər kəs sənə bu xasiyyətini bilərsə, doğru sözünə də inanmaz.
 - Hər adam həmişə kədərli olar. Çünki o, nə qədər dövlət qazansa, elə bilər ki, azdır.
 - Öz hünərinə inananlar başqalarından çox uğur əldə edər. Hünərsiz tərəqqiyə çatmağı bacarmadığı üçün başqalarının tənəzzülünü arzulayar ki, onunla bərabərləşsin.
 - Dünya malını sevən və mövqə axtarmağa hərəkət edən adam dostluğa yaramaz.
 - İnsanlar arasında hər kəs çox bilikli və iş bilən olsa, həmişə hörmətli olar.

Evdə iş

Mövzulardan birini seçib işləyin.

1. Təsəvvür edin ki, müdrik qoca şahın məclisində iştirak etmir. Orada nələr baş verəcəyini yığcam təsvir edin.
2. “Mənzum hekayə mənə yeni nə öyrətdi?” mövzusunda esse yazın.

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Sizə məlumdur ki, hekayə kiçik həcmli nəsr əsəridir. Amma bilməlisiniz ki, hekayə həm nəsr, həm də nəzm formasında olur. Nəslə yazılan hekayəyə mənşur hekayə də deyilir. Mənzum hekayə isə nəzmlə yazılır, şeir şəklində olur. Mənzum hekayələr müxtəlif mövzularda olsa da, onların mərkəzində baş qəhrəmanın həyatının bir səhnəsi, başına gələn bir hadisə yığcam şəkildə təsvir olunur. Belə əsərlərdə də yazıçı bir və ya bir neçə adamla bağlı əhvalatı, onların qarşılıqlı əlaqəsini əks etdirir.

Mənzum hekayənin digər nəzm əsərləri, eləcə də şeirlərlə oxşar və fərqli cəhətləri var. Həm mənzum hekayə, həm də şeir nəzm əsərləri olduğu üçün onlarda qafiya və ahəngin olması vacibdir. Lakin şeirdə sənətkarın hiss və duyğularına geniş yer verilsə, mənzum hekayədə müəyyən hadisənin təsviri önəmli sayılır.

Nizami Gəncəvi, Qasım bəy Zakir, Seyid Əzim Şirvani və başqa sənətkarlar maraqlı mənzum hekayələr yazmışlar. Abbasqulu ağa Bakıxanovun “Hikmətin fəziləti” əsəri mənzum hekayə olub müdrik bir qoca ilə bağlı ibrətamiz hadisəni əks etdirir.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Qoca obrazına münasibəti aydınlaşdırmaqla onu səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Qoca obrazı		
Şahın ona münasibəti	Yazıçının ona münasibəti	Sizin ona münasibətiniz

3. Əsərdə müəllifin diqqətə çatdırmaq istədiyi əsas problem, sizcə, nədir? Yazıçı həmin problemin həllini nədə görür? Cədvəldən istifadə edə bilərsiniz.

Əsərdə mühüm olan problem hansıdır?	Yazıçı bu problemin həllini nədə görür?	Siz necə düşünürsünüz?

4. Mənzum hekayənin nağıl janrı ilə oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənənləşdirin. Venn diaqramından, yaxud müqayisə cədvəlindən istifadə edin.

5. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı aydınlaşdırın. Yazıçının mövqeyini ifadə edən sözləri nümunə göstərin.

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

6. Mənzum hekayəyə aid olan fikri müəyyənənləşdirin.

- Qəhrəmanların sayı çox olur.
- Müxtəlif hadisələr təsvir olunur.
- Həcmcə böyük olur.
- Nəzm şəklində yazılır.
- Müəllifi məlum olmur.

7. Aşağıdakıları da nəzərə almaqla əsərin bədii xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağa çalışın.

- Şairin hislərini, hadisələrə münasibətini ifadə edən sözlər uğurla seçilibmi?
- Sizə məlum olan sözlərin fərqli mənada işləndiyi hallar varmı?
- Həm qafiyə sözləri uğurlu saymaq olarmı?
- Səslərin, sözlərin təkrarının hekayədə ahəngin yaranmasında rolu varmı?

Evdə iş

Mənzum hekayə ilə nəsr ilə yazılmış hekayənin oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini müəyyənənləşdirin. Çıxardığınız nəticəni Venn diaqramında qeyd edin.

Çingiz Aytmatov (1928-2008)

“Yaddaşdan məhrum edilmiş, öz xalqının tarixi təcrübəsini yadırgamış insan tarixi inkişafdan kənarda qalar, yalnız bu günlə yaşaya bilər”.

Yada salın	Düşünün
• Vətənimizin, xalqımızın tarixi keçmişini əks etdirən hansı əsərləri xatırlayırsınız? • Bu əsərlərdə diqqətinizi ən çox çəkən nə olub?	• Soykökünə bağlı olmayan, ana dilində danışmaq istəməyən insanlar haqqında nə bilərsiniz? Belələrinə başqalarının münasibəti necə olur?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

MANQURT

(“Gün var əsrə bərabər” əsərindən)
(ixtisarla)

1

Ana-Beyit qəbiristanlığının öz tarixi vardı. İlk olaraq rəvayət belə başlanırdı ki, bu yerləri zəbt eləyən juanjuanlar əsir tutduqları düşmən əsgərləri ilə çox amansız rəftar eləyirmişlər. İmkanları olanda əsiri qonşu ölkələrə qul kimi satarmışlar, bu da əsir üçün xoşbəxtlik hesab olunurmuş. Çünki ümid yeri qalırdı, kim bilir, bəlkə, elə bir imkanı oldu ki, qaçıb vətənə qayıtdı...

Juanjuanların özləri üçün qul kimi saxladıqları əsirləri isə dəhşətli tale gözləyirdi. Onlar öz qurbanlarının başına zif keçirib dözülməz işgəncə verərək onun yaddaşını tamam yox eləyirmişlər. Bu işi, adətən, davada əsir alınmış cavan döyüşçülərin başına gətirmişlər. Əvvəlcə onların başını qırxırmışlar, tükləri bir-bir dibinəcən təmizləyirmişlər. Başı qırxıb qurtaranacan juanjuanların təcrübəli qəssabları lap yaxında qart bir dəvə kəsərmiş. Dəvənin dərisini soyanda, əvvəlcə onun ən ağır və möhkəm olan boyun dərisindən başlayarmışlar. O dəqiqə də hissələrə bölüb, buğlana-

buğlana başı qırxılmış əsirlərin başına keçirərmişlər, dərinin çəkilməyi ilə saqqız zifi kimi yapışmağı bir olurmuş – bir növ indiki üzgüçülük papaqları kimi. Başına belə iş gətirilən adam ya ağır işgəncələrə dözməyib ölür, ya da ömür-billah yaddaşını itirib manqurt olurmuş – yəni keçmişini xatırlaya bilməyən qula çevrilirmiş. Bir dəvənin boyun dərisi beş-altı zifə bəs eləyirmiş. Zif salınandan sonra məhkumun boynuna taxta kündə keçirirmişlər ki, başını yerə çatdırma bilməsin.

Onların tükürpədicə nalələri boş yerə narahatçılıq verməsin, – deyə yazıqları bu vəziyyətdə uzaq yerə aparıb, əl-ayaqları bağlı, ac-susuz atarmışlar qızmar günün altına. İşgəncə bir neçə gün sürürmüş. Müəyyən yerlərdə də güclü gözətçi dəstələri qoyarmışlar ki, hələ sağkən qohumlarından, əqrəbələrindən gəlib onları xilas etmək fikrinə düşsələr, qoymasınlar. Ancaq belə hallar çox nadir olurmuş, çünki açıq düzənlikdə hər cür hərəkət uzaqdan görünür. Sonralar bir nəfərin manqurt olunmağı xəbəri gəlib qəbiləyə çatanda, onun ən yaxın qohumları belə onu xilas etmək, ya satın alıb qurtarmaq istəmirmişlər, çünki bu, adamın özünü yox, müqəvvasını qaytarmaq demək idi.

Sarı-Özəyin qızmar günəşinin döydüyü çöldə ağır işgəncə çəkənlərin çoxu dözməyib ölmüş. Beş-altı manqurtdan biri, ya ikisi sağ qalmış. Onların ölümünə bəis aclıq, ya susuzluq olmurmuş, onların axırına çıxan gün altında quruyub manqurtun başında get-gedə amansızcasına sıxılan xam dəvə dərisinin verdiyi dözülməz əzabları. Qızmar günəşin şüaları altında durmadan sıxılan zif qulun qırxıq başını dəmir məngənə kimi sıxırdı.

Juanjuanlar yalnız beşinci gün gəlib onları yoxlayırmışlar ki, görsünlər kim ölüb, kim qalıb. Əsirlərdən birini diri tapanda belə hesab eləyirmişlər ki, məqsədlərinə çatıblar. Ona su verir, qandal-kündəsini açır, bir az sonra da qulluq eləyib gücə gətirir, ayağa qaldırırdılar. O, yaddaşını itirib dönüb olurdu qul manqurt, buna görə də adi sağlam qullara nisbətən birə-on artıq qiymətləndirilirdi.

- Juanjuanlar haqqında sizdə hansı təsəvvür yarandı?
- Juanjuanların əsirlərə münasibəti sizdə hansı hislər, düşüncələr yaratdı?
- Manqurtun adi qullardan üstün olmasına səbəb nə idi?

Manqurt kim olduğunu, hansı nəsiləndən-qəbilədən olduğunu, adını, uşaqlığını, atasını, anasını xatırlayıb yadına sala bilmirmiş. O, dilsiz-ağızsız heyvan kimi bir şey olduğu üçün tamamilə müti və təhlükəsiz idi. Manqurt heç vaxt qaçmaq fikrinə düşməzmiş. Buna görə də onu güdmək, keşikçi saxlamaq, gizli niyyətlərindən şübhələnmək lazım gəlmirdi. Manqurt sadıq it kimi bircə öz sahibini xatırlayırdı, başqa adamlara baş qatıb qarışmazdı.

Bircə fikri-qayğısı vardısı, o da qarnını doydurmaqdi.

Başqa dərdi-səri yox idi. Əvəzində tapşırılan işi kor-koranə, can-dildən, inadla yerinə yetirirdi. Manqurtlara, adətən, ən çirkin və ağır işləri gördürərdilər, ya da ki, küt dözümlə tələb eləyən cansıxıcı işlər buyurardılar.

Uzaqlarda otlayan dəvələrə pasibanlıq eləyən manqurtdan başqa heç kəs Sarı-Özək çöllərinin tənhalığına, kimsəsizliyinə dözə bilməzdi. Belə bir əlçatmaz yerdə bircə manqurt neçə-neçə xidmətçini əvəz eləyirdi.

Yeməyini vaxtlı-vaxtında ver, yay-qış qalib işini görsün, özü də nə təklikdən, nə tənhalıqdan şikayət eləsin. Sahibinin əmri manqurt üçün hər şeydən artıqdı. Yeməkdən, bir də çöldə soyuqdan donmamaq üçün köhnə, nimdaş paltardan başqa bir şey istəmirdi.

2

Bu əhvalat o dövrlərə aiddir ki, juanjuanlar uzun müddət Sarı-Özək çöllərini zəbt eləyib, ərazilərini genişləndirmək, qul ələ keçirmək üçün qovğalar aparırdılar. Günlərin birində Nayman topraqlarına karvanlarla mal gətirən sövdəgərlər çay məclisində söhbət vaxtı danışılar ki, çöllükdə böyük bir dəvə sürüsünü güdən cavan bir pasiban görüblər.

Sövdəgərlər onunla danışmaq istəyəndə görüblər ki, oğlan manqurtdır.

Baxan deyir ki, sapsağlam adamdır, heç kəsin ağına gəlməz ki, onun başına belə iş gətirilib. Yəqin, o da vaxtında söz deyib, söz anlayan oğlanmış, özü də lap cavan-cahil, bığ yeri təzə tərleyib, sir-sifəti, görkəmi də pis deyil, di gəl ki, danışdıranda elə bil dünən dünyaya gəlib, yazıq uşaq nə atasının adını bilir, nə anasının, juanjuanların onun başına gətirdikləri müsibəti də xatırlaya bilmir, hardandır, kimlərdəndir, onu da bilmir.

- Rast gəldikləri manqurt haqqında sövdəgərlərin təəssüflə danışmalarının əsl səbəbi, sizcə, nədir?

Nə soruşursan dinmir, bircə “hə” bilir, bir də “yox”, bir də qulaqlarınacan keçirdiyi papağından bərk-bərk tutub dayanır. Dəvənin dərisi bəzən ömürlük bitişib qalır manqurtun başında.

Belə manqurt üçün ondan böyük cəza yoxdur ki, deyəsən, gəl, başını buğa verib dərinə qoparda. Dəli aygır kimi çırpınacaq, bir adamı da başına yaxın buraxmayacaq. Belə manqurt heç vaxt papağını çıxartmır, elə papaqda da yatır.

Bu söhbət gedən vaxt bir arvad sövdəgərlərə çay süzürmüş. Demə o, Nayman-Ana imiş... O gecə Nayman-Ana səhərəcən çimir vurmur, başa düşür ki, o manqurt pasibanı Sarı-Özək çöllərində axtarıb tapmayınca, onun öz oğlu olmadığını bilməyincə rahatlıq tapmayacaq. Çoxdan bəri ürəyində gizləyib saxladığı üzücü, qorxulu bir şübhə ana qəlbində yenidən baş qaldırmışdı – oğlu döyüş meydanında həlak olub, ya yox?

Onun oğlu Sarı-Özək torpaqlarında juanjuanlarla döyüşdə həlak olmuşdu. Əri də bir il əvvəl öldürülmüşdü. Naymanlar arasında ad çıxarmış, sayılan kişilərdən biriymiş. Oğlu döyüşə getmişdi ki, atasının qisasını alsın. Döyüşdə düşmənlə üz-üzə gəlib sinələşəndə görüblər ki, onun oğlu yıxılıb atın boynuna, döyüşün hay-həşirindən hürkən qızgın at götürülüb, oğlan duruş gətirə bilməyib yıxılıb, bir ayağı ilişib üzəngiyə, atın böyründən asılı qalıb. At oğlanın cansız cəsədini sürüyə-sürüyə üz tutub çölə... Tərslikdən at düşmənlə tərəfə qaçıb.

Naymanlar bir neçə gün dalbadal çölü gəzib axtardılar ki, oğlanın ölüsünü tapsınlar, bir şey çıxmadı. Nə meyitini tapdılar, nə atını, nə də silahını-yarağını, nə iz vardı, nə əlamət... Onun həlak olduğuna heç kimdə şəkk-şübhə yox idi, çünki yaralı olsaydı belə, bu neçə gün ərzində ya qan itkisindən, ya da susuzluqdan ölərdi.

- “O gündən Nayman-Ana üçün bu bomboş dünyada bomboş günlər başladı” cümləsində hansı fikir ifadə olunmuşdur?

O gündən Nayman-Ana üçün bu bomboş dünyada bomboş günlər başladı. O başa düşürdü ki, davada həlak olanlar olur, intəhası oğlunun meyitinin döyüş meydanında atılıb qalması, basdırılmamağı ona rahatlıq vermirdi.

Bu qara fikirləri özündən rədd etmək üçün oğlunun öldüyünə gərək öz gözləri ilə görüb inanaydı. Ona hər şeydən çox şübhə gətirən oğlunun atının yerli-dibli yoxa çıxmağı idi, at ölməmişdi, at hürküb qaçmışdı.

Bütün ilxı atları kimi, o da gec-tez üzəngiyə ilişmiş ölünü sürüyə-sürüyə öz ilxısına qayıtmalı idi.

Onda nə qədər dəhşətli olsa da, atın sürüyə-sürüyə gətirdiyi bu ölünün üstə ağlayar, üz-gözünü cıradı. Əvəzində ürəyindəki bütün şübhələri birdəfəlik çıxardıb atardı.

Ancaq nə fayda ki, nə oğlunun meyiti tapıldı, nə də at qayıtdı. Qəbilə camaatı bu hadisəni yavaş-yavaş unutmağa başlayırdı, çünki zaman keçdikcə, hər şey silinib, unudulub gedər... Bircə ana təskinlik tapıb unuda bilmirdi.

O gəlmə sövdəgərlərin heç birinin ağına gəlməzdi ki, o cavan manqurt haqqında dedikləri sözlər Nayman-Ananın qovrulan ürəyinə təzə bir qığılçım salacaq. Ana başa düşdü ki, ta o manqurtu tapmayınca, onun öz oğlu olub-olmadığını bilməyincə sakitlik tapmayacaq.

Şübh açılarda Nayman-Ana yurddan yola hazır çıxdı. Kandarı adlayıb qapıya söykəndi, fikrə getdi, aulu tərk etməmiş ətrafı diqqətlə süzdü. Ananın gözləri doldu, dərin bir ah çekdi.

- Naymanlar hansı dinə mənsub idilər?

Sonra özünü ələ aldı, duanın birinci sözlərini pıçıldadı: “La ilahə illəllah” (Allahdan başqa Allah yoxdur) və qəti addımlarla dəvəyə yaxınlaşdı, dizlərini qatlayıb hıxladı.

- Ananın qorxulu səfərə tək çıxmasının səbəbinin necə izah edərsiniz?

Nayman-Ana əlindəki heybələri tələsik alıqdan aşırıb dəvəyə mindi, səsləyib onu diklədi. Ağmaya indi başa düşdü ki, qarşıda səfər var.

Bir neçə gün idi ki, Ağmaya yeknəsəq inləmə kimi bir səslə, ayaqlarını asta bir xışıltıyla yerə toxunduraraq ucsuz-bucaqsız Sarı-Özəyin çökək düzəniylə yorturdu, yiyəsi ona aman vermir, kimsəsiz qızmar çöllüklə haylayıb qovurdu. Yalnız gecələri dincəlirdilər. Səhər açılan kimi yenə sövdəgərlərin nişan verdiyi yerdə böyük dəvə sürüsünü, manqurt pasibanı axtarırdılar.

3

Nayman-Ana birdən qarşısında geniş bir dərəyə yayılıb otlayan böyük bir dəvə sürüsü gördü. Əvvəlcə sevincindən nə edəcəyini bilmədi. Ağmayanı hayladı, sonra qorxdı, manqurt olmuş oğlunu görəcəyindən qorxdı.

Budur, sürü otlayır, bəs pasiban hansı? Buralarda olmalıdır. Və dərənin o başında adam gördü. Uzaqdan kim olduğu bilinmirdi. Əliçomaqlı pasiban yüklü minik dəvəsinin noxtasından tutub gözünəcən basdığı papağın altından ona baxırdı.

Yaxınlaşıb oğlunu tanıyan Nayman-Ana özünü dəvənin belindən yerə necə atdığını bilmədi.

– Oğlum, oğul bala! Səni axtarmaqdan əldən düşmüşəm! Mən sənin ananam!

Di gəl ki, onun gəlişi oğluna heç bir təsir göstərmədi, heç ağzını açıb soruşmadı ki, ay arvad, kimsən, niyə ağlayırsan? Nayman-Ana tərpənməyib yerində qaldı, çömbəlib üzünü əlləri ilə örtərək xıssın-xıssın ağladı, başını qaldırmadan bir müddət bu vəziyyətdə qaldı. Manqurt oğul heç bir şey olmamış kimi mənasız və laqeyd nəzərlərlə ona baxdı, üzgün sifətində nə isə təbəssümə bənzər bir şey işardı. Ancaq gözləri yenə əvvəlki kimi tamam etinasızdı.

Nayman-Ana soruşdu:

– Məni tanıyırsan?

Manqurt başıyla “yox” dedi:

– Bəs adın nədir?

– Manqurt.

– Səni indi belə çağırırlar, əvvəlki adın yadındadır? Bir əsl adını yadına sal görüm...

Manqurt danışmırdı. Anası görürdü ki, o, adını yadına salmağa çalışır, qaşlarının arası iri tər içindədir. Amma, görünür, oğlan qalın bir divara rast gəlmişdir, divarı keçə bilmirdi.

– Bəs, atanın adı nədir? Bəs özün kimsən, kimlərdənsən? Heç olmasa, doğulduğun yerisə də bilmirsənmi?

Yox, o, heç nə bilmir, heç nə xatırlamırdı.

– İlahi, gör səni nə günə salıblar! – deyə ana pıçıldadı, yenə də özündən asılı olmayaraq, dərddən boğula-boğula ağlamağa başladı. Ananın bu dərdi-kədəri manqurta qəti təsir eləmirdi.

Ana onun kim olduğunu soruşmaqla yox, təlqinlə başa salmaq qərarına gəldi.

– Sənin adın Jolamandır. Eşidirsənmi? Sən Jolamansan. Atanın da adı Donenbaydı. Atan yadında deyil? Axı o, sənə hələ uşaqlıqdan ox atmağı öyrədərdi. Mən də sənənin ananam, sən də mənim oğlum. Sən naymanlar qəbiləsindənsən, başa düşdün? Sən naymansan...

Ananın dediklərinə o, tam laqeydliklə qulaq asırdı, elə bil bu sözlərin ona dəxli yoxdu. Yəqin, otluqda cırıldayan çəyirtkəyə də beləcə qulaq asardı.

– Qoy görüm onlar sənənin başına nə iş gətiriblər? – deyə Nayman-Ana əlini onun başına uzatdı.

Manqurt kənara sıçrayıb çəkildi, əliylə papağından yapışıb daha anası tərəfə baxmadı. Arvad başa düşdü ki, başını heç vaxt onun yadına salmaq olmaz. Bu vaxt uzaqdan dəvəyə minmiş bir adam göründü. O yaxınlaşırdı. Nayman-Ana soruşdu:

– Bu kimdir?

– Mənimçün yemək gətirir.

Nayman-Ana təşvişə düşdü. Bu juanjuan onu görməmiş tez çəkilib gizlənməliydi. O, tez dəvəsini hıxlayıb minə-minə oğluna xəbərdarlıq elədi:

– Ona heç nə demə. Mən tezliklə qayıdacağam.

Oğlu cavab vermədi. Onun heç eyninə də deyildi.

Nayman-Ana başa düşdü ki, dəvənin üstündə sürü içindən keçməkdə səhv eləyib. Gərək otlayan dəvələrin arasıyla gizlənə-gizlənə piyada keçəydi. Nayman-Ana otlaq yerindən xeyli uzaqlaşandan sonra qıraqlarını yovşan basmış dərin bir dərəyə girdi. Burada dəvəni dərənin dibində çöküzdürüb yerə düşdü, daha Ağmayanı qalxmağa qoymadı. Gizlənib baxmağa başladı. Juanjuan onu görmüşdü. Bir azdan o, dəvəsini yortma sürə-sürə gəlib çatdı. Nizə və oxla silahlanmışdı. Kəsirə bilmirdi ki, dəvəni hara sürsün? Əvvəlcə bir tərəfə sürdü, sonra başqa səmtə döndü. Axırınıcı dəfə lap dərənin yanından keçdi. Juanjuan dəvəni bir az da o yan-bu yana səyirdəndən sonra geriye, sürüyə tərəf qayıtdı.

Axşam düşürdü. Gün batsa da, hələ göyün şəfəqi çəkilməmişdi. Sonra hava birdən qaraldı. Ətrafı qaranlıq bir gecə бүрүdü.

4

Nayman-Ana o gecəni oğlunun olduğu yaxın yerlərdəki çöllükdə keçirdi. Oğlunun yanına qayıtmağa ürək eləmədi, qorxurdu bayaqkı juanjuan gecəni sürünün yanında qala. Və o gecə qəti qərara gəldi ki, oğlunu xilas eləsin, çalışıb özüylə aparsın.

Manqurt olsun qoy, heç nə başa düşməsin, tək öz adamları arasında qalsın. Ana ürəyi belə deyirdi. Başqalarının dözüb barışdığı vəziyyətə o dözə bilmirdi. O rəva bilmirdi ki, qanı qanından olan doğma oğlu qul qalsın. Kim bilir, bəlkə də, doğma yerləri görəndən sonra ağılı öz yerinə gələcək, uşaqlıq illəri yadına düşəcək...

Səhəri Nayman-Ana yenə Ağmayaya süvar oldu. Heç kəsin olmadığını yəqin eləyəndən sonra oğlunu səslədi:

– Jolaman! Jolaman! Salam!

Oğlu dönüb baxanda ana sevincindən içini çəkdi, ancaq elə o dəqiqə də başa düşdü ki, oğlu elə-belə səse dönüb.

- Oğlunu aparmaq qərarına gələn ananı haqlı saymaq olarmı?
- “Süvar olmaq” ifadəsinin mənasını necə başa düşürsünüz?
- Ananın bu inadkarlığının səbəbini necə izah edərsiniz?
- Yaddaşını itirmiş gəncdə laylanın xoş ovqat yaratmasının səbəbini necə izah edərsiniz?

Nayman-Ana yenə də çalışdı ki, oğlunun yaddaşını diriltsin...

– Adını yadına sal, tap gör adın nədir? – deyə yalvarıb onu qandırmaq istəyirdi. Bil-mirsən məgər, atan Donenbaydır? Sənin adın manqurt deyil, Jolamandı... Adını onunçün belə qoymuşuq ki, sən naymanların böyük köçü vaxtı yolda doğulmuşan. Sən anadan olanda biz üç gün köçü saxlayıb dayandıq, üç gün toy-bayram elədik.

Ananın bu dedikləri manqurt oğlana təsir göstərmədiyinə baxmayaraq, danışığına ara vermir, boş da olsa, yenə ümid eləyirdi ki, bəlkə, bu qaralmış şüurda bir qığılcım işara.

Nə fayda ki, arvad qıfıllı bir qapını döyəcəliyirdi. Ana yenə də öz dediyini deyirdi:

– Adını yadına sal! Atanın adı Donenbaydı!

Sonra o, götürdüyü ehtiyatdan onu yedirib içirtirdi, oğlunu doyuzdurandan sonra ona layla deməyə başladı.

Layla onun çox xoşuna gəldi. Arvadın laylası onun ürəyinə yayılırdı. Xoşluqla qulaq asırdı, onun gündən qaralıb codlanmış, donuq sifətində nə isə canlı, ilq bir halət əmələ gəlmişdi. Bunu görən ana onu inandırmağa çalışdı ki, bu yerləri tərk eləyib, ona qoşulsun, öz yerlərinə qayıtsın, juanjuanlardan birdəfəlik canını qurtarsın. Manqurt ağlına vura bilmirdi ki, necə durub getsin, bəs sürü nə olsun?

Yox, ağası deyib ki, sürünü gözdən qoymasın...

Və yenə də Nayman-Ana pozulmuş yaddaşın o bağlı qapısını təkrar-təkrar döyəcləməyə başladı, dediyini dedi:

– Yadına sal kimsən? Adın nədir? Sənin atan Donenbaydır!

Ananın başı elə qarışmışdı ki, axşamın necə düşdüyünü hiss eləməmişdi, o vaxt ayılıb gördü ki, juanjuan dəvə üstündə sürünün o başına yaxınlaşır. Nayman-Ana fürsəti itirməyib tez Ağmaya mindi və uzaqlaşdı. Ancaq o biri tərəfdən də bir juanjuan çıxıb onun yolunu kəsmək istədi. Ayaqdan yüngül Ağmaya onu vaxtında aradan çıxartdı, juanjuanlar dalda qalıb cığıra-bağıra, nizələrini oynadaraq onu qovmağa başladılar. Ağmaya yel kimi qanadlanıb Nayman-Ananı bu ölüm-dirim qovhaqovundan uzaqlaşdırırdı. İntəhası, onun xəbəri olmadı ki, əlləri boş çıxan juanjuanlar ürəklərini soyutmaq üçün yazıq manqurtu o ki var döydülər. Ancaq ondan nə gözləmək olardı, elə deyib dururdu:

– Deyirdi mənim anamdı.

– Anan-zadın deyil! Sənin anan yoxdur! Heç bilirsən, niyə gəlib? Bilirsən? İstəyir ki, papağını çıxarıb başını buğa versin!

Onlar yazıq manqurtun canına qorxu salmağa çalışırdılar.

Manqurt bu sözləri eşidəndə qaralmış sifəti bomboz oldu. O, boynunu qısıb, papağından bərk-bərk yapışaraq, tələyə düşmüş heyvan kimi yan-yörəsinə baxmağa başladı. Juanjuan ona ox-yay verib dedi:

– Qorxma! Al bunu!

- Ananın vəziyyətini necə təəvvür edirsiniz? Nə edəcəyini bilməyən, düzdə tənha qalmış ana haqqında sizdə hansı hiss və düşüncə yarandı?

– Nişanla görüm! – deyə juanjuan papağını göyə atdı. Ox papağı dəlib keçdi. – Gör ha! – deyə papaq sahibi təəccübləndi. Əlinin yaddaşı hələ də qalır!

Nayman-Ana yuvasından hürküdülmüş quş kimi düzdə vurnuxur, özünə yer tapa bilmirdi. Bilmirdi, neyləsin, nə gözləsin.

5

Toran qarışırdı. Gecə azman Sarı-Özək çölləri üzərinə çökürdü. Ağmaya öz sahibəsini yüngül, sərbəst bir yerişlə böyük dəvə sürüsünə tərəf aparırdı. Budur, o, sürüyə çatdı, otlayan heyvanların arasından keçdi, ətrafa göz gəzdirdi, amma oğlunu görə bilmədi. Onun minik dəvəsi yüklü halda noxtasını sürüyə-sürüyə otlayırdı.

Nayman-Ana oğlunu səsləyib çağırmağa başladı:

– Jolaman! Haradasan? Mənəm, ananam! Haradasan?

O, narahatlıqla ətrafa boylana-boylana qaldığı üçün oğlunun dəvə dalında daldalanıb, dizini yerə verərək oxla onu nişan aldığını görmürdü. Günəşin şüası ona mane olurdu, fürsət gözləyirdi ki, oxu buraxsın.

– Jolaman! Oğlum! – Nayman-Ana oğlundan nigaran halda onu səsləyirdi. Birdən qanrılıb baxanda onu gördü. Bircə:

- Manqurt övladdan bu hərəkəti – anasına qəsd edəcəyini gözləyirdinizmi? O bunu etməyə bilərdimi?
- Donenbay quşu bütün insanlara səslənir: “Yadına sal, kimlərdənsən? Kimin oğlusan? Adın nədir? Adın?” Bu sözlərdə, sizcə, hansı fikirlər ifadə olunmuşdur?

– Atma! – deyə bildi, elə Ağmayanı məhmızlamaq istəyirdi ki, dönüb oğluyla üzbəüz gəlsin, yetirmədi – ox vızıltıyla onun sol qoltuğuna sancıldı. Bu, ölümçül zərbə idi. Nayman-Ana dəvənin boynuna sinib ilişə-ilişə yıxıldı. Ancaq ananın özündən əvvəl başının yaylığı açılıb düşdü, havada bir quş olub çığıra-çığıra uçub getdi: Yadına sal kimlərdənsən? Adın nədir? Sənin atan Donenbaydır! Donenbay! Donenbay!

Deyilənə görə, o vaxtdan Sarı-Özəkdə Donenbay quşu uçar.

Donenbay quşu yolçuya rast gələndə onun yaxınlığında uça-uça səslənir: Yadına sal, kimlərdənsən? Kimin oğlusan? Adın nədir? Adın? Donenbay, Donenbay!...

Sarı-Özəkdə Nayman-Ananın basdırıldığı yerə o vaxtdan Ana-Beyit, yəni Ana məskəni – qəbiristanlığı deyirlər.

Tərcüməçi: İshaq İbrahimov

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin ilk üç parçasının oxusundan (bunu fərdi səssiz oxu, səslə oxunun dinlənməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz) sonra parta yoldaşınızla birlikdə suallara cavab hazırlayın.
2. Mətnin 3-cü parçasına aid suallar tərtib edin.
3. Kiçik qruplarda birləşib, tərtib etdikləriniz də daxil olmaqla, bütün sualların cavabı ilə bağlı fikir mübadiləsi aparın. Çıxardığınız nəticələri təqdimat əsasında müzakirə edin.
4. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.
 - a) Əsərdən oxuduğum hissədə məni ən çox həyəcanlandıran epizod hansı oldu?
 - b) Əsərlə tanış olmayan dostunuza Nayman-Ananı necə, hansı söz və ifadələrlə təqdim edərdiniz? Öyrəndiyiniz yeni sözlərdən istifadə edin.

Evdə iş

1. Əsərin ardını oxuyun.
2. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dər

Məzmun üzrə iş

1. Evdə oxuduğunuz parçaları (4, 5) bir daha nəzərdən keçirin. Mətnlə bağlı suallara parta yoldaşınızla birlikdə cavab hazırlayın.
2. Kiçik qruplarda fikir mübadiləsi apardıqdan sonra cavabları təqdimatlar əsasında müzakirə edin.

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

3. Əsərdən seçdiyiniz hissəyə ad verin, məzmununu hazırladığınızı plan əsasında geniş danışın.

4. Əsərin məzmunu ilə daha çox səsleşən atalar sözlərini müəyyənləşdirin. Seçiminizin səbəbini aydınlaşdırın.

Ana haqqı – Tanrı haqqı; Qanı qanla yumazlar; Yaxşılıq itməz; Ana bala ucundan canını oda yaxar; Alçağın çörəyindənə, acından ölmək yaxşıdır.

5. Əsərdə işlədilmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrindən nümunələr seçin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü

6. Hansı cümlələrdəki fikri doğru hesab edirsiniz?

- Əsərdə kədərli bir əhvalatdan danışılır.
- İnsanın öz keçmişini unutmasının acı nəticəsi təsvir olunur.
- Təsvir olunan hadisələr yalnız uzaq keçmişə aiddir.
- Juanjuanların əsirlərlə amansız rəftarı bütün işğalçılara xasdır.
- Ananın ölümündə onun özü günahkardır.

Evdə iş

Mövzulardan birini seçib işləyin.

- a) “Nayman-Ananın taleyi məndə hansı hiss və düşüncələr yaratdı?” mövzusunda inşa yazın.
- b) “Vətənin, xalqının keçmişinə və taleyinə laqeyd olan insanı manqurt adlandırmaq olarmı?” mövzusunda esse yazın.

III dər

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Yaddaşdan məhrum edilmiş əsir gəncin, onun anasının faciəli taleyi sizdə kədər və təəssüf hissi yaratdı. Juanjuanların qeyri-insani əməlləri hid-dətinizə səbəb oldu. Bütün bunları həyəcan içində oxudunuz. Əsərdə elə səh-nə, təsvir olmadı ki, sizdə maraq oyatmasın. Əsəri maraqlı edən mühüm səbəblərdən biri ustalıqla yazılmasıdır. Ananın düşüncələri, manqurt övladın davranışı ilə bağlı səhnələri bir daha nəzərdən keçirib əsərin bədiiliyini artıran vasitələri aydınlaşdırmağa çalışın.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Sizcə, müəllif əsərdə diqqəti hansı problemə cəlb etmək istəmişdir? Fikri-nizi nümunələrlə əsaslandırın.

Əsərdə qaldırılan başlıca problem	Əsərdə bunu təsdiq edən nümunələr

3. Nayman-Ananın xarakterindəki başlıca cəhətləri aydınlaşdırın. Çərçivələri doldurun.

Ananın xarakterindəki başlıca cəhətlər: _____

Yazıçının anaya münasibəti: _____

Sizin ona münasibətiniz: _____

4. Manqurt oğul üçün səciyyəvi olan başlıca cəhətlər hansılardır? Cədvəldən istifadə edə bilərsiniz.

Manqurt övladın anasına münasibəti	Onun juanjuana (sahibinə) münasibəti	Yazıçının bu obraza münasibəti

5. Əsərin maraqla oxunmasının səbəbini necə izah edərsiniz? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

6. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı aydınlaşdırın. Yazıçının mövqeyini ifadə edən obrazın sözlərini nümunə göstərin. Cədvəldən istifadə edin.

Nö	Əsərin ideyası aşağıdakılardan hansıdır?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Yazıçının mövqeyini ifadə edən sözlər
1	İnsana işgəncə vermək günahdır.		
2	Müharibədə əsirlərlə amansız rəftar yolverilməzdir.		
3	Ana üçün övlad məhəbbətindən yüksək heç nə yoxdur.		
4	İnsana keçmişini unutdurmaq ən dəhşətli cinayətdir.		

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

7. Ç. Aytmatovun dərslikdə oxuduğunuz fikrini müzakirə edin: “Yad-
daşdan məhrum edilmiş, öz xalqının tarixi təcrübəsini yadırgamış in-
san tarixi inkişafdan kənarda qalar, yalnız bu günə yaşaya bilər”.

Evde iş

“Yazıçının uzaq keçmişdə baş vermiş hadisəyə müraciət etməsinin səbəbini necə başa düşürəm?” mövzusunda şifahi təqdimata hazırlaşın.

Hikmət Ziya (1929-1995)

“Qısa yazmaq, fikri yığcam ifadə etmək böyük ustalıq tələb edir. Buna nail olmaq üçün daim çalışmaq lazımdır”.

Yada salın	Düşünün
• Əməyin insan üçün faydası, tənbelliyin pislənməsi ilə bağlı hansı əsərləri xatırlayırsınız? • Əməyin insan üçün əhəmiyyəti barədə çox danışılmasına və yazılmasına səbəb, sizcə, nədir?	• Təmsil janrında əsərlərin yazılmasına səbəb nədir?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldirin.

KƏRGƏDAN VƏ QARIŞQA

Uzunuyla eni bir,
 Başıyla bədəni bir
 Kərgədan tutulmuşdu
 Tənbellik azarına.
 Süslük,
 Məstlik
 hopmuşdu
 Ömrünə, güzərinə.
 Boş-bikar əsnəməkdən
 Çuval olmuşdu ağzı.
 Günün beşdə dördünü
 Yeyib-yatırdı azı.
 Yerdə qalan vaxtını

Ya göldə keçirirdi,
 Çimib, çıxır, meşədə,
 Ya çöldə keçirirdi.
 Daş üstünə bircə daş
 Qoymaqla yoxdu işi...
 Onu piy dağarına
 Döndərdi bu vərdişi...
 Apardığı arpanı
 Yolda qoyub bir yana
 Bapbalaca Qarışqa
 Bir gün söylədi ona:
 – Səndə bu boy-buxun var,
 Fil işi görmək olar!
 Bizim meşə elində
 Niyə əlin belində
 Dolaşırsan, a fərsiz?
 Hamı səndən xəbərsiz,
 Sən hamıdan xəbərsiz.
 Kimdir doyduran səni?
 Səndə olan gödəni?!
 – Nə?! – bağırdı Kərgədan –
 Təhqir edirsən yəni?
 Ayaq basdı üstünə:
 – Belə əzərim səni!
 Yox! Qarışqa ölmədi–
 Girdi torpağın altda,
 Lağım atıb yenə də
 Üzə çıxdı bir anda.
 Tənbəlin zərbəsi də
 Əsər etmədi ona.
 Götürüb arpasını,
 Düzəldi öz yoluna.
 Kərgədan gördü, nəhəng
 Özü yox, Qarışqadır.
 Çox da güclə görünür,
 Çox da nöqtə boydadır, –
 O həm sevir zəhməti,
 Həm də ki cəsarəti.
 Nəhəng odur.
 Kərgədan –
 Adi cırtdandan cırtdan.

I dər**Məzmun üzrə iş**

1. Əsərin oxusundan (bunu fərqli formalarda həyata keçirə bilərsiniz) sonra cütlük şəklində işləməklə fikirlərinizi iki hissəli gündəlikdə yazın.
2. Qənaətləriniz oxşar olan yoldaşlarınızla birləşib kiçik qruplar yaradın. Fikir mübadiləsi etdikdən sonra təqdimatlar əsasında müzakirə aparın.
3. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.
 - a) Qarışqanın Kərgədana söylədiklərinə əlavələr etməklə danışın.
 - b) Şairin nə üçün məhz bu canlıları seçməsinin səbəbini əsaslandırın.

Evdə iş

Müxtəlif mənbələrdən təmsilin məzmunu ilə səsleşən atalar sözləri seçin. Onların məzmunu arasındakı yaxınlığı əsaslandırmağa çalışın.

II dər**Məzmun üzrə iş****Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin**

1. Təmsilin məzmununa aid suallar (üçdən az olmayaraq) yazın.
2. Hansı cümlədəki fikri doğru hesab edirsiniz?
 - Təmsildə əməyə, zəhmətə rəğbət hissi ifadə olunub.
 - Əsərdəki Qarışqa lovğa, özündənrazı insanları təmsil edir.
 - Şeirdəki obrazlara müəllifin münasibəti aydın deyildir.
 - Kərgədan həm tənbel, həm də kobuddur.
 - Kərgədan öz səhvini başa düşür.
3. Şeirdən seçdiyiniz üç cümləyə məzmunlarına uyğun bədii təsvir və ifadə vasitəsi əlavə edin.
4. Əsərin təmsil janrında olduğunu təsdiq edən iki cəhət yazın.
5. Mövzulardan birini seçib işləyin.
 - a) “Kərgədan və Qarışqa” əsərinin mövzusuna uyğun nəsrə kiçik təmsil yazın. İştirakçıların fərqli olmasına (məsələn, bal arısı və hörümçək) diqqət yetirin.
 - b) “Təmsilin sonluğunu necə görmək istərdim?” mövzusunda yazılı təqdimat hazırlayın.

Evdə iş

Müxtəlif mənbələrdən (qəzet, internet və s.) topladığınız məlumat əsasında yaşadığınız bölgədə əməyi ilə tanınmış adam haqqında yığcam yazılı təqdimat hazırlayın.

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

İnsana aid olan xüsusiyyətlərin təmsildə heyvanların, cansız əşyaların üzərinə köçürüldüyünü bilirsiniz. Deməli, belə əsərlərdə təsvir olunanlar insan kimi danışır, arzularını bildirir, mübahisə edir və s. Təmsildə çox vaxt qəhrəmanın gülüş doğuran səhv hərəkətləri, davranışı tənqid olunur, yığcam ibrətamiz hadisə təsvir edilir və əxlaqi nəticə çıxarılır.

Oxuduğunuz təmsildə şair iki canlıyı – Kərgədan və Qarışqanı danışdırmaqla oxucuların diqqətini çox mühüm bir məsələyə cəlb etmişdir. Onların hər birinin fərqli mövqeyi danışdıqlarında özünü büruzə verir. Bu, təmsili maraqlı edən səbəblərdən biridir. Təmsili maraqlı edən digər vasitələrin üzərində düşünün. Bütün bunlar sonrakı fəaliyyətinizin səmərəli olmasına təsir edəcəkdir.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Kərgədanla Qarışqanın mübahisə etməsinin əsil səbəbi, sizcə, nədir?
3. Müəllif bu obrazlara necə münasibət bəsləyir? Əsərdən nümunələr göstərməklə fikrinizi əsaslandırın (müvafiq cədvəldən istifadə edin).
4. Şair bədii təsvir və ifadə vasitələrini işlətməklə nəyə nail olmuşdur?
5. Müəllifin diqqətə çatdırmaq istədiyi başlıca problem, sizcə, nədir? Bu problemi ortaya qoymaqla o, haqlıdır mı?
6. Təmsildəki başlıca fikri – ideyanı necə izah edərsiniz?

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

7. Təmsildəki obrazları müqayisə edin. Onların oxşar cəhətləri varmı? Çıxardığınız nəticələri Venn diaqramında əks etdirin.
8. “Bu əsər oxucunun öz həyatı, davranışı barədə fikirləşməsinə səbəb olur” fikrinə müzakirə əsasında münasibət bildirin.

Evdə iş

Təmsildəki obrazları insan obrazları ilə əvəz edərək kiçik mətn hazırlayın.

TƏTBİQ VƏ ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

FİKRƏT QOCA
(1935)

“Bədii əsər oxucuda gözəl hislər yaradır, həyatı, insanları başa düşməkdə ona kömək edir. Amma bu, həm yazıçıdan, həm də oxucudan böyük zəhmət, diqqət və həssaslıq tələb edir”.

Dərsin maraqlı və səmərəli olması üçün bir neçə gün əvvəl şeirin məzmununu ətraflı öyrənin və qruplara ayrılıb aşağıdakı işləri yerinə yetirin.

- ana mövzusunda əsərlərin sinifdə sərgisini təşkil edin;
- anaya həsr olunmuş divar qəzeti tərtib edin;
- dərsdə səsləndirmək üçün ana haqqında mahnı seçin;
- bədii oxu ustasının səs yazısını seçin;
- mövzu ilə bağlı şəkillər çəkin, onlara sərgi guşəsində yer ayırın.

ANAMIN SÖZLƏRİ

Anamın gözləri şəfadi, nurdu,
Qəlbimdə, yolumda işıq yandırır.
Anamın sözləri vüqar, qürurdur,
Zehnimi, ruhumu işıqlandırır.

Bəzən hirslənəndə, çətin anımda
Əzizləyib məni köksünə sıxır.
Anam saçlarımı tumarlayanda
Bütün ağrılarım yadımdan çıxır.

Sözləri, sığalı şəfalı anam
Əzizdir hamıdan, dünyada təkdir.
Ana Vətən kimi vəfalı anam
Mənə həyat verən canlı mələkdir.

Anam qurban deyib vətənə məni,
Deyib ki, “ən əziz balamsan mənim.
Oğullar qoruyar ana vətəni,
Vətəni qoruyan qalamsan mənim”.

Oxuyub mühəndis, həkim olsam da,
Mənə igid oğlum deyəcək anam.
Oxuyub müəllim, hər kim olsam da,
Ay ana, mən sənəin əsgər oğlunam.

1. Kiçik qruplarda müstəqil işləyin.

I qrup

Aşağıdakı bəndi yenidən diqqətlə oxuyun və tapşırıqları yerinə yetirin.

Anamın gözləri şəfadi, nurdu,
Qəlbimdə, yolumda işıq yandırır.
Anamın sözləri vüqar, qürurdur,
Zehnimi, ruhumu işıqlandırır.

1. Oxuduğunuz parçada ananın gözləri necə mənalandırılır?
2. Son iki misrada ifadə olunmuş fikri aydınlaşdırın.
3. Bənddəki hansı sözlər, ifadələr sizin üçün yeni və maraqlı oldu, onlardan hansılarını nitqinizdə işlətməyə çalışacaqsınız?

II qrup

Aşağıdakı bəndi yenidən diqqətlə oxuyun və tapşırıqları yerinə yetirin.

Bəzən hirsələnəndə, çətin anımda,
Əzizləyib məni köksünə sıxır.
Anam saçlarımı tumarlayanda
Bütün ağrıları yadımdan çıxır.

1. Bənddə diqqətinizi daha çox çəkən nə oldu? Səbəbini izah edin.
2. Bənddə sizə tanış olan fikir, hiss varmı? Varsa, izah edin.
3. Bu misralar şeirdə tanış olduğunuz uşaq barədə təsəvvürünüze yeni nə əlavə etdi?

III qrup

Aşağıdakı bəndi yenidən diqqətlə oxuyun və tapşırıqları yerinə yetirin.

Sözləri, sığalı şəfalı anam
Əzizdir hamıdan, dünyada təkdir.
Ana Vətən kimi vəfalı anam
Mənə həyat verən canlı mələkdir.

1. Bənddə diqqətinizi daha çox cəlb edən nə oldu?
2. Bənddəki fikirlərdən hansı, sizcə, daha təsirlidir? Səbəbini izah edin.
3. Bənddəki hansı fikir sizin üçün yeni və daha maraqlı oldu? Fikrinizi əsaslandırın.

IV qrup

Aşağıdakı bəndi yenidən diqqətlə oxuyun və tapşırıqları yerinə yetirin.

Anam qurban deyib vətənə mənə,
Deyib ki, “ən əziz balamsan mənim.
Oğullar qoruyur ana vətəni,
Vətəni qoruyan qalamsan mənim”.

1. Bənddə diqqətinizi daha çox cəlb edən nə oldu?
2. Bənddəki hansı fikri daha parlaq sayırsınız? Səbəbini izah edin.
3. Bu bənd şeirin ən uğurlu parçası hesab edilə bilərmi?

V qrup

Aşağıdakı bəndi yenidən diqqətlə oxuyun və tapşırıqları yerinə yetirin.

Oxuyub mühəndis, həkim olsam da,
Mənə igid oğlum deyəcək anam.
Oxuyub müəllim, hər kim olsam da,
Ay ana, mən sənəin əsgər oğlunam.

1. Bənddə diqqətinizi daha çox cəlb edən nə oldu?
2. Bu parçada övladın hansı arzuları ifadə edilib?
3. Misralardakı hansı fikir sizin üçün yeni və maraqlı oldu?

2. Təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.
3. Suallara cavab hazırlamaqla təqdimatlara hazırlaşın.

I qrup

1. Şeir xoşunuza gəldimi? Səbəbini izah edin.
2. Əsər sizdə hansı hiss və düşüncə yaratdı?
3. Mövzuya aid şəkillər uğurludurmu? Nə üçün?

II qrup

1. “Şeirdə övladın anasına sonsuz məhəbbəti ifadə olunmuşdur” fikrini necə əsaslandırarsınız?
2. Övladı haqqındakı arzuları ana barədə sizdə hansı düşüncələr yaratdı?
3. Bədii oxu ustasının ifasını uğurlu saymaq olarmı?

III qrup

1. “Oxuyub müəllim, hər kim olsam da, Ay ana, mən sənın əsgər oğlunam” sözləri övladın xarakterindəki hansı cəhətləri üzə çıxarır?
2. Şeirdə işlənmiş məcaz hansı fikri qüvvətləndirmişdir?
3. Sərginin təşkilini uğurlu saymaq olarmı? Nə üçün?

IV qrup

1. Şeirdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir?
2. Bu mövzunun şairin diqqətini cəlb etməsinin səbəbini necə izah edərsiniz?
3. Divar qəzetinin məzmunu və forması sizi qane edirmi? Səbəbini izah edin.

V qrup

1. Ana-övlad münasibətlərindəki səmimiyyət şeirdə necə ifadə olunub?
2. “Şeirdə işlənmiş sözlər, ifadələr uğurla seçilmişdir” fikrini necə əsaslandırarsınız?
3. Seçilmiş mahnını uğurlu saymaq olarmı? Nə üçün?

4. Çıxarılmış nəticələr barədə təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

5. Asudə vaxtınızda aşağıdakı sualların üzərində düşünün, sinif yoldaşlarınızla müzakirə edin:

- Ana haqqında oxuduğunuz əsərlərdə ən çox nədən danışılır?
- Anaya həsr olunmuş əsərlərdə daha nələri oxumaq istərdiniz?
- İncəsənətin digər növlərində (rəssamlıq, kino və s.) yaradılmış hansı ana obrazını daha uğurlu hesab edirsiniz?

QİYMƏTLƏNDİRMƏ MATERIALI

Abdulla Şaiq

USTA BƏXTİYAR

Bir gün zalım bir padşah əyanları arasında oturub onun haqqında deyilən təriflərə fərəhlə qulaq asırdı. O, vəzirindən soruşdu:

– Vəzir, dünyada məndən daha bəxtiyar adam varmı?..

Saray adamları vəzirin susduğunu görüb yer-yerdən dedilər:

– Padşahım, yer üzündə sizdən xoşbəxt kim ola bilər? Sizdə olan bu calal, bu dəbdəbə kimdə var?

Vəzirin susmağından şah qəzəbləndi. Qaşlarını çataraq acıqlı səslə:

– Vəzir, mənim sualıma niyə cavab vermirsən? – deyərək soruşdu.

Vəzir baş əyib cavab verdi:

– Padşahım, həqiqəti söyləməkdən qorxuram. Bəxtiyarlıq haqqında mənim fikrim başqadır. Onu calal və dəbdəbə ilə ölçmək olmaz!

Bu sözlər padşahı daha da qəzəbləndirdi:

– Qoca, yoxsa məndən daha bəxtiyar adam tanıyırsan?

Qoca vəzir baş əyib cavab verdi:

– Bizim bu şəhərdə bir dəmirçi var, adı Əhməddir. Bu adam dünyada dərd nədir, qəm nədir bilməz. O qədər gözəl və xoşbəxt həyat sürür ki, hamı onun adını “Bəxtiyar” çağırır.

Padşah istehza ilə gülərək soruşdu:

– Onun bəxtiyarlığı nədən ibarətdir? Dəmirçilik hara, bəxtiyarlıq hara?

– Yox, padşahım, mən də birinci dəfə eşitdiyim zaman inanmadım. Dükənə getdim, evinə getdim, axırda onun çox bəxtiyar bir adam olduğuna inandım.

Padşah hövsələdən çıxdı, elə o saatca taxtdan enərək:

– Yaxşı, qalx gedək, onu mənə göstər, görüm səhərdən axşamacan çəkiç vuran bu kasıb dəmirçinin məndən nəyi artıqdır, – dedi.

Vəzir qalxdı, hər ikisi dərviş paltarını geyib yola düşdü. Bazara çatdıqda, vəzir dəmirçi Əhmədin dükənini göstərərək özünü tanıtdı. Padşah dərviş paltarında gedib Usta Əhmədin dükənini ağzında dayandı. Usta Bəxtiyarın gözü qapıda dayanmış dərvişə sətəşdi, çəkici əlindən yerə qoyub:

– Ağsa dərviş, günortanız xeyir olsun, mənə görə qulluq?

Dərviş gözlərini Usta Bəxtiyarın üzünə dikərək:

– Mənim sənə ilə işim yoxdur, – deyərək geri çəkildi.

Usta Bəxtiyarın bütün ailə üzvləri süfrə başına oturub, deyir-gülür, danışdılar. Bu zaman qapı döyüldü. Qapını açan usta Bəxtiyar bazarda gördüyü dərvişə dərhal tanıdı.

Usta Bəxtiyar qonağı məşğul etmək üçün şirin-şirin danışdı. Süfrəyə çay gəldi. Usta Bəxtiyar stəkanı qaldırıb baxdıqdan sonra:

– Pəh, pəh, nə gözəl dəm çəkib, padşah da ömründə belə çay içməyib, – dedi. Bir az sonra süfrəyə piti gəldi. O, böyük bir iştaha ilə yeməyə başladı. Xörək ona o qədər xoş gəldi ki, özünü saxlaya bilməyib:

– Ağa dərviş, həvəslə ye, belə pitini padşah da ömründə heç yeməyib, – dedi.

Səhər oldu. Dəmirçi bazara gəldi, dükanı açdı. Bu zaman şahın carçısı bazar başında uca səsle bağırırdı:

– Şahın əmri ilə bütün dəmirçi dükanları bağlanmalıdır. Dəmirçilik qadağandır!

Bu səs Usta Bəxtiyarın qolunu taqətsiz buraxdı. Əlindəki dəmir parçasını dükanın bir tərəfinə atdı, ocağı söndürdü, dükanı bağlayıb getdi.

İki gün sonra padşah Usta Bəxtiyarın halını soruşmaq üçün dərviş paltarında saraydan çıxdı. Şəhərin küçələrini gəzə-gəzə yeni tikilməkdə olan bir bina qarşısına yetişdi. Gördü ki, bir bənnə çox həvəslə işləyir. Dərviş ürəyində gülərək:

– Hərif dəmirçilikdən bənnalığa keçibdir, – dedi.

Ertəsi gün Usta Bəxtiyarı padşahın hüsuruna gətirdilər. Padşah dedi:

– Usta Bəxtiyar, eşitmişəm ki, sən çox qoçaq adamsan, ona görə də səni sarayda fərraş təyin edirəm.

Bu sözləri eşidincə Usta Bəxtiyar padşahın təklifini rədd etmək istədi. Ancaq padşah: “Sözüm sözdür”, – deyə inadından dönmədi, onu tövləyə saldırdı, ac-susuz saxladı. Üç gün sonra yenə onu hüsuruna çağıraraq soruşdu:

– Hə, necəsən? Fərraşlığı qəbul edirsən, ya yox?

Usta Bəxtiyar:

– Yox, mən öz sənətimi istəyirəm, – dedi.

Padşah hirsini boğaraq soruşdu:

– Sən bu dəmirçilikdən niyə əl çəkmək istəmirsən? Burada, yəqin, bir sirr var. O sirri gərək mənə açasan.

– Məni azad edib öz sənətimi işlətməyə razı olsanız, deyərəm.

Padşah söz verdi. Usta Bəxtiyar belə başladı:

– Atam kasıb bir kişi idi. Mən uşaqılıqdan işləməyi sevmirdim. Düz iki il yazıq atam məni hansı sənətə qoydu, hər birinə bir bəhanə gətirib qaçdım. Bizimlə qapı-qapıya bir dəmirçi olurdu. Onun bir qızı vardı, adı Ceyran idi. Hər gün həyətdə bir yerdə oynayırıq. Tənbəliyimi görüb o, məni hər gün danlayırdı: “Sən yaxşı oğlansan, hayıf ki, tənbəlsən. Tənbəl adam xoşbəxt olmaz, mənim sənə yazığım gəlir”.

Bir gün də belə deyəndə elə bil başıma bir qazan qaynar su tökdülər. Bu söz məni çox bərk götürdü. Atam məni qonşumuz Həsən dayının dükanında şagird qoydu. O gündən usta Həsən nə əmr elədi, o saat yerinə yetirdim. Beş-altı ayda dəmirçiliyi öyrəndim. Bunun sayəsində dəmirçilikdə şöhrət qazandım. Məni xoşbəxt yaşadan bu iki şeydir: biri sənətim, biri də məhəbbətim.

UŞAQ ALƏMİ, UŞAQ TALEYİ

Siz uşaqlar üçün yazılmış çoxlu əsərlər oxumusunuz. Eləcə də qəhrəmanları balacalar olan bədii nümunələrlə tanış olmusunuz. Artıq, yəqin ki, sevimli qəhrəmanlarınız da var.

Bu bölmədə də uşaq taleyi, uşaq dünyası ilə bağlı əsərlər öyrənəcəksiniz. Onları, yeri gəldikcə, əvvəllər oxuduqlarınızla müqayisə edin.

Bu həm də müqayisə bacarığınızın inkişafına kömək edəcəkdir.

4

Süleyman Sani Axundov (1875 – 1939)

Onun uşaqlar üçün yazdığı hekayələr maraqla oxunur. Bu əsərlərdə bizə göstərmək istədiyi uşaqların yaxşı sifətləri onların düşdükləri çətin şəraitdə daha tez nəzərə çarpır. Onlar bir çətinlikdən qurtarıb o birinə düşürlər, öz ağıl və fərasətləri ilə nicat yolu tapır, ölümle pəncə-pəncəyə gəlir, ruhdan düşmür, yenə qalib gəlirlər.

Məmməd Arif Dadaşzadə

Yada salın	Düşünün
• Uşaqların taleyindən danışılan hansı əsərlərlə tanışsınız? • Bu əsərlərdə diqqətinizi ən çox çəkən hansı cəhətlər olub? • Belə əsərlərdə daha nələri oxumaq istərdiniz?	• Pisliyin qarşılığında yaxşılıq edən insanlar haqqında eşitmişsinizmi, onlara haqq qazandırırırsınız mı?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

NURƏDDİN (ixtisarla)

1

Qafqazda Hacı Nəsir adlı bir tacir sakini idi. Bu tacirin Həlimə adlı arvadı camalda gözəl olduğu kimi, xasiyyətdə də gözəldi. Bu arvadın dünyada övladsızlıqdan başqa bir qəm, qüssəsi yox idi. Axırda bunların bir oğlu oldu. Hacı Nəsir o gün oğlunun təvəllüdünü şadlıq edib, şəhərin fəqir-füqərasına pul və xörək payladı. Oğlunun adını Nurəddin qoydular.

Bir dəfə Hacı Nəsir oğlu üçün kibrit qutusu irilikdə bir “Gülüstan” kitabı gətirmişdi. Həlimə bu qərribə şeyi haradan aldığını soruşduqda Hacı Nəsir cavab verdi:

–Bir gün bazardan qayıdarkən, bir nəfəri körpü üstündə ağlayan gördüm. Mən dayanıb bunun səbəbini soruşdum.

Kişi dedi:

– Mən bir kasıb adamam. Əslim iranlıdır. Əldə xırdavat satmaqla üç yüz manat pul düzəldib buraya gəldim ki, mal alıb aparam. Bir saat bundan qabaq pulumun hamısını cibimdən çıxartmışlar.

Bu kişinin halına ürəyim yandı. Cibimdən üç yüz manat çıxarıb dedim:

– Al, kişi, bu sənin üç yüz manatın, get mal al, kəsbindən qalma. Qazanıb, sonra pulumu qaytararsan. İndi isə balaca Nurəddinimə dua et.

Kişi əlimdən öpüb adımlı və mənzilimi soruşdu və sevinə-sevinə çıxıb getdi. Axşam mənzilimdə çay içdiyim zaman həmin kişi içəri daxil olub:

- Bu hissə sizə hansı janrı xatırladır?

- “Gülüstən” kitabı haqqında nə bilirsiniz? Tanımadığı adama Hacı Nəsin yaxşılıq etməsinə necə münasibət bəsləyirsiniz?

- Bu, sizdə hansı hislər yaratdı?

– Hacı, sovqat üçün bundan əziz bir şey yoxdur, – deyə “Gülüstən” kitabını mənə uzatdı. – Qoy mən Rəhim tərəfindən sevgili övladınız Nurəddin Sədinin bu “Gülüstən” kitabı yadigar olsun.

Sonra dübarə razılıq edib getdi.

Həlimə kitabı ipək parçaya tikib Nurəddinin boynundan asdı:

– Oğlum böyüyəndə bu kitabı oxuyar, – dedi.

Nurəddin böyüyüb səkkiz yaşına çatdı. Hacı Nəsir oğlunu məktəbə qoydu. Nurəddin oxumaqda birinci şagird idi.

2

Bir dəfə Həlimə hamamdan çıxanda özünü soyuğa verib yorğan-döşəyə düşdü. Hacı Nəsir bir neçə məşhur həkim gətirdisə də, onu sağalda bilmədi. O, “Nurəddin”, – deyə-deyə vəfat etdi.

...Anasının vəfatından sonra Nurəddində böyük qəmginlik görünürdü. Ancaq biliyi ilə müəllimlərini heyratə gətirirdi.

Hacı Nəsir evlənmək fikrinə düşdü. O, qeyri şəhərdə sakin olan şəriki ilə hesab çəkməyə getmişdi. Bu şəhərin iyirmi verstliyində olan kənddə Hacı Nəsinin İmamverdi adlı tanışı vardı.

İmamverdi onu mehribanlıqla qarşıladı. Sonra üzünü qızına sarı tutub dedi:

– Gülpəri, tez ol, nahar tədarük et, Hacı Nəsir yol gəlib, acdır.

Gülpəri qısaboylu, doluəndamlı, qarabuğdayı, bədxasiyyət, iyirmi üç yaşında bir qız idi. Onların uzun söhbətinin nəticəsi bu oldu ki, qəza Hacı Nəsiri dolaşdırıb İmamverdi ilə qohum etdi.

İki gündən sonra Hacı Nəsir Gülpərini evinə arvad gətirdi.

Gülpəri evdəkilərin hamısı ilə kobud rəftar edirdi. Get-gedə onun zülmü artırdı. On ildən ziyadə Hacı Nəsirə xidmət edən bir nökr bu tövr rəftara daha davam edə bilməyib qulluqdan çıxdı. Nurəddin olmasaydı, qulluqçu Bahar da çoxdan çıxıb gedərdi. Gülpərinin hər zülmünə davam edirdi, təki əli balaca Nurəddindən üzülməsin.

Hacı Nəsir bu işləri görüb ikinci dəfə evlənməyə çox peşman idi.

Bir gün Nurəddin evə gec gəldikdə Gülpəri hirsələnib onu döyməyə başladı. Bu halda qəflətən Hacı Nəsir qapıdan içəri girdi və Nurəddini Gülpərinin əlindən alıb qeyzlənmiş dedi:

– Ay yaramaz, mən sənə kimi bir kasıb qızını dilənçilikdən qurtarıb özümə arvad etdim ki, sən də o yaxşılığın əvəzində bu uşağa analıq edib qayğısını çəkəsən, yoxsa onun üçün cəllad olasan? Bundan sonra sənə bu evdə bir gün də saxlamaram.

Bunu deyib, Hacı Nəsir cəld bazara tərəf getdi. Bu ittifaqdan yarım saat keçməmişdi ki, Hacı Nəsinin dükanda ürəyi partlayıb vəfat etməsi xəbəri gəldi.

3

Hacı Nəsinin üçü çıxan kimi Gülpəri Nurəddinin üzündən öpə-öpə əlinə pul verib dedi:

– Oğlum, daha dərstdən qalma. Dur məktəbə get.

Yol uzunluğunu Nurəddin Gülpəri barədə fikir edirdi: “Atam öləndən bəri Gülpəri mənimlə çox mehriban dolanır. Əvvəldən belə olsaydı, heç atamın da bağrı çatlayıb ölməzdi”.

Bu fikirdə ikən Nurəddin gəlib məktəbə çatdı. Gülpərinin belə dəyişməsinə səbəb Nurəddinin zənn etdiklərinin heç biri deyildi.

- Sizcə, Gülpəri Hacı Nəsir-dən qalmış mal-dövlətə daha hansı yolla sahib ola bilərdi?

Gülpəri yaxşı bilirdi ki, özünün övladsız olmasına görə Hacı Nəsinin cəmi mal və dövləti tək Nurəddinə qalacaqdır və o da uşaq olduğundan hər ixtiyar qəyyum əlinə keçəcəkdi. İndi hiyləgər qadın bu qəyyumluğu axtarırdı və məramına da çatdı.

Nurəddin evlərinə qayıtdıqda Bahar onu əhvalatdan xəbərdar etdi. Nurəddin Gülpərinin dəyişməsinə indi başa düşdü. Bahar dedi:

– Qorxma, nə qədər ki, sən sağsan, Gülpəri bir qəpiyə də əl vura bilməz və sənə incidə bilməz, çünki onda onu qəyyumluqdan çıxararlar...

Nurəddinin səbirsizliklə gözlədiyi gün gəlib çatdı. Kəndə getməyə hazırlaşdılar. Üç gün idi ki, Gülpəri səfərə yığışırdı. Gülpəri cəmi şeylərini sandıqlara doldurub özü ilə aparmaq fikrində idi.

Bahar ümid edirdi ki, Gülpəri onu da kəndə aparacaqdır. Lakin hər bir şey hazır olandan sonra Gülpəri ona dedi:

– Bahar, sən şəhərdə qalasın. Evi səndən başqa heç kəsə ümid olub, qoya bilmərəm.

4

Gülpəri bir neçə gün qabaq kağız vasitəsilə hansı gün çıxmalarını atasına məlum etmişdi. Lakin səfərin ikinci günü gəlib oraya çatdıqda vəğzalda nə atasını və nə də bir tanış adam gördü.

Gülpəri nökrəri Cəfəri göndərərək iki fayton tutdurdu, faytonun birinə nökrəri və şeyləri qoyub, o birinə də özü Nurəddinlə oturmaq və qorxa-qorxa yola düşdü. Gülpərinin qorxuya salan dağlar arasından və meşələr içindən keçən yolları ki, onlarda çox vaxtı soyğunçuluq ittifaqı düşərdi.

- Gülpərinin qorxmasının əsl səbəbi nə idi?

Meşənin qurtaracağına iki verst qalmış bir atlı-yaraqlı adam Cəfərin qabağını kəsdi.

– Dayan, tərpnəmə, atdan düş, yoxsa odlandım!

– Əmiraslan ağa, atma, mənəm.

Gülpəri bu səsi eşitcək sevinib qışqırdı:

– Əmiraslan, əmioğlu, sənsən?! Nə yaxşı gəldin, bəs atam hanı? Gərək fayton tutub qabağımıza gələ idi. Bilmirəm kağızım gəlib çatmayıb, ya başına bir iş gəlib?

Əmiraslan dedi:

– Mənim sizin gəlməyinizdən xəbərim olmamışdır. Özüm də evdən səhər çıxmışam, yəqin, əmimin indiyə kimi gəlib çıxmamağına səbəb körpünü sel aparması olmuşdur.

Sonra faytona minib Gülpərilə gizlin söhbətə başladı...

Əmiraslan İmamverdinin kiçik qardaşı Tanrıqulunun oğlu idi. Bundan başqa Tanrıqulunun övladı olmamışdı. Ona görə valideyni Əmiraslanı əzizləyib, ərköyün böyütmüşdü. Belə tərbiyənin nəticəsi tezliklə ortaya çıxdı. Əmiraslan doqquz yaşına çatdıqda atası onu mollaın yanına oxumağa apardı. Üç gündən sonra Əmiraslan məktəbdən qaçdı.

Tanrıqulu bir-iki adamın məsləhətinə görə oğlunu şkolaya qoydu. Əmiraslan şkolada çox davam etmədi. Nadinc uşaq müəllimləri tənqə gətirmişdi. Axırda yoldaşlarının birini yaralamağının üstündə Əmiraslanı məktəbdən xaric etdilər.

İmamverdi Əmiraslanın oxumayıb belə bitərbiyə qalmasından çox narazı idi və bu barədə qardaşını müqəssir bilirdi.

Əmiraslan on altı yaşına çatanda ata-anası dalbadal vəfat etdi. Bir-iki ilin ərzində yaramaz oğul atasından qalanların hamısını kefə, qumara qoyub tələf etdi. İmamverdi nə qədər çalışdısa da, qardaşı oğlunu pis yoldan qaytara bilmədi və axırda onunla bilmərrə əlaqəsini kəsib evinə qoymadı. Nə qədər əlində dövlət var idi, Əmiraslan Gülpəriyə yaxın düşmürdü. Elə ki, yoxsullaşdı, Gülpərini almaq fikrinə düşdü. Lakin İmamverdi:

– Nə qədər mən sağam, bu iş baş tutmaz, – deyə onun təklifini rədd etdi. Gülpərinin könlü əmisi oğlunda idi. Ona görə də qoşulub qaçmaq istəyirdi. Lakin Əmiraslan bu əmrə razı deyildi, çünki onun fikri Gülpərini almaq deyil, əmisinin dövlətini ələ almaq idi.

- İmamverdinə haqlı saymaq olarmı?
- Əmiraslan sizdə hası hiss və düşüncə yaratdı?

Pis yola öyrənmiş Əmiraslan yavaş-yavaş oğurluğa və yol kəsməyə qurşandı. İndi faytonda əyləşib Gülpəriylə söhbət edən Əmiraslan belə hərifdi...

5

Kənddə bir neçə gün qalmışdılar ki, bir gün Əmiraslan onlara gəldi. İmamverdi baba o biri otağa keçdi, orada nə baş verdiyini Nurəddin bilmədi. Ancaq oradan İmamverdi babanın qışqırığı gəlirdi.

Bu ittifaqdan üç gün keçmiş, Gülpəri atasından izinsiz kəbinini kəsdirib Əmiraslana ərə getdi. Gülpəri gətirdiyi şeylərin hamısını özü ilə bərabər apardı.

Nurəddin İmamverdi babanın yanında çox gözəl vaxt keçirirdi və şükür edirdi ki, Gülpəri onu özü ilə aparmadı. Əfsus ki, zavallı Nurəddin üçün bu xoşbəxtlik çox çəkmədi. Gülpəri nədənsə fikrini dəyişdirib Nurəddini öz yanına aparmaq istəyirdi. Lakin İmamverdi baba əsla razı olmurdu.

Nəhayət, İmamverdi baba istər-istəməz razı oldu. Nurəddin də Əmiraslanın evinə köçdü. Az bir müddətdə Əmiraslan Gülpərinin əlindəki nəqd pulunu alıb qumara, kefə tələf etdi.

6

Bir gün İmamverdi babanın iflic azarından dili tutulmaq xəbəri gəldi. Gülpəri və Əmiraslan cəld geyinib getdilər, amma Nurəddini aparmadılar. Gecə Əmiraslan ilə Gülpərinin söhbətindən Nurəddin anladı ki, İmamverdi babanın dili tutulubsa da, hələ ölüm haləti yoxdur. Bu xəbərdən Nurəddin şad olub öz-özünə dedi:

– Yox, Əmiraslan məni öldürsə də, səhər sübhədən qaçıb babamı yoxlamağa gedəcəyəm.

Bu fikir ilə Nurəddin yatdı. Səhər tezdən geyinib bağçaya girdi ki, gizlincə İmamverdi babagilə getsin. Nurəddin qəflətən Əmiraslan ilə Gülpərinin səsinə eşitdi. Cəld kolun içinə girib gizləndi. Əmiraslan Gülpəriyə deyirdi:

– Sənə yenə deyirəm ki, zəhər verməkdən başqa çarə yoxdur.

“Yazıq baba, bu zalımlar sənə zəhər vermək istəyirlər. Yox, qoymaram, nə yaxşı oldu ki, bunların fikrini bildim”.

Nurəddin bu fikirdə ikən Əmiraslan başladı:

– İndi yaxşı fürsətdir. Əmimin dili tutulub, xəstəlikdə yatır, Bahar da ki, uzaqdadır. Kimə nə gərəkdir ki, Nurəddin nə azardan öldü.

Bu sözləri eşidəndə Nurəddinin rəngi qaçıb tükləri biz-biz durdu. Yazıq uşaq qorxusundan nəfəsini içinə elə çəkmişdi ki, deyəsən, biruh idi.

- Günahsız Nurəddini öldürmək istəyən Əmiraslanın məqsədi nə ola bilər?

– Nurəddini göndərəcəyəm ki, həyətdə quyudan su çəksin. O, su çəkdiyi halda daldan itələyib quyuya salacağam. Hamıya deyərik ki, quyudan su çəkdiyi yerdə özü düşüb boğulmuşdur. Hərgah razısansa, de, bu axşam əmələ gətirim.

– Razıyam, – deyə Gülpəri cavab verdi.

Əmiraslan və Gülpəri getdilər. Bir azdan sonra Nurəddin kolluqdan çıxdı. O yan-bu yana baxıb qorxa-qorxa yola düşdü.

– İndi daha mən İmamverdi babanın yanına niyə gedim? O özü ölüm halında ikən məni bu zalımların əlindən necə xilas edə bilər? Yox, yox, qaçıb özümü Bahara çatdırmaqdan başqa bir çarə yoxdur.

Bunu deyib Nurəddin sürətlə meşəyə tərəf üz qoydu...

Ancaq yolu azıb meşədən çıxıb bilmədi. Gün batan zaman bir şaxlı-budaqlı ağac tapıb üstünə çıxdı ki, gecə orada yatsın.

7

Nurəddin əvvəl gözlərini açanda harada olduğunu bilmədi. Sonra huşu özünə gəlib ağacda yatdığı yadına düşdü. Qarğaların səsinə yol ilə gedən bir qoca dilənçi oraya gəldi. Nurəddin bunu görüb, ağacdən düşmək istəmədi. Yolçu dedi:

– Ağacdən düş, oğlum, mən səni evinizə apararam.

Nurəddin bu təklifdən qorxub titrəyə-titrəyə belə cavab verdi:

– Mənim evim yoxdur, əmi. Mən atasız-anasız bir yetiməm.

Dilənçi dağarcığından bir qədər quru çörək və soğan çıxarıb Nurəddinə verdi. Nurəddin alıb şirin-şirin yeməyə başladı. Aclığını bir qədər dəf edəndən sonra Nurəddin bəlalı başına gələn hadisələri dilənçiyə nağıl etdi.

– Əmi, məni evimizə çatdırsan, Bahar sənə hər nə istəsən verər, – deyə Nurəddin dilənçiyə yalvardı.

– Qorxma, oğlum, səni aparıb evinizə verərəm. Sizin şəhər buradan xeyli uzaqdır.

On iki gündən sonra yolçular gəlib böyük bir şəhərə çatdılar.

● Nurəddini dilənməyə göndərən Cənnətəlini gü-nahlandırmaq olarmı? Cənnətəli xəstə olduğuna görə Nurəddini dilənməyə göndərdi. Nurəddin indiyə kimi heç vaxt əl açıb dilənməmişdi. Bir-iki küçə dolandısa da, həya edib bir kəsə əl uzada bilmədi.

Küçələrdən birini keçərkən, ayağı büdrəyib yıxıldı. Bu halda bir fayton iti gəlirdi.

Faytonçu atları saxlaya bilməyib Nurəddini vurdu. Bunu görcək adamlar qışqırışb yüyürüşdülər. Nurəddini götürdülər və Rəhimin faytonuna qoydular. O da minib dedi:

– Tez sür evə!

Rəhim şəhərin məşhur cərrahını çağırtdı. Həkim Nurəddinin yaralarının yerlərini yuyub sarıdı və dedi:

– Qorxulu yarası yoxdur. Beş-on günə sağalıb durar.

Uşağı soyundurub yumağa məşğul oldular. Rəhimə Nurəddinin boynundan parçaya tikilmiş bir dua çıxartdı. Bu duanın parçası həm çirkli və həm də köhnə olduğundan bunu təzə parçaya tikmək məqsədilə çıxdı. İçindən bir balaca kitab çıxdı.

– Kişi, gör bu nədir, – deyə Rəhimə kitabı Rəhimə uzatdı. Rəhim ona baxıb dedi:

– Şükür olsun, axırda tapdım.

Sonra üzünü uşağa tutub dedi:

– Sənin adın Nurəddindirmi, oğlum?

– Bəli, – deyə Nurəddin zəif səsle cavab verdi.

Bunu eşidən Rəhimə soruşdu:

– Kişi, sən bunun adını haradan bildin?

– Rəhimə, bu uşaq axtardığımız, Hacı Nəsinin oğlu Nurəddindir. Bu əlimdəki də sənə nağıl etdiyim “Gülüstan”dır.

8

Nurəddin sağalıb ayağa durmuşdu. Rəhim və Rəhimə Nurəddindən bu dilənçilik halına düşməyinin səbəbini ancaq indi soruşdular. Nurəddin başına gələni nağıl etməyə başladı. O nağıl etdik-cə rəhmdil qocalar ah çəkirdilər.

Nurəddin nağılı tamam edib Rəhimdən təvəqqe elədi ki, onu evlərinə, Baharın yanına göndərsin.

Rəhim Nurəddinin kitabını əlinə götürüb dedi:

– Oğlum, bu kitabın əhvalatını bilirsənmi?

– Bəli, atam söyləyibdir, – deyə Nurəddin cavab verdi.

– Oğlum, o Rəhim mənəm. Bahar səni mühafizə edə bilməz. İndi sən razı olsan, Bahara da yazaram, gələr.

- Nurəddin Cənnətəli baba ilə başqa cür rəftar edə bilərdimi? Nə üçün?

Nurəddin bu təklifi qəbul etdi. Rəhim Nurəddini edadi (orta) məktəbinə qoydu. Bir dəfə dərstdən qayıdarkən Nurəddin küçədə Cənnətəlini gördü. Çox sevindi, onunla görüşdü.

– Baba, sən mənə yaxşılıq etdin, indi də mən sənə yaxşılıq edəcəyəm.

Cənnətəliyə təzə libas geyindirib bağçaya bağban etdilər. Bir axşam Nurəddin Rəhim və Rəhimə ilə çay içdiyi zaman, Bahar qapıdan içəri girdi və Nurəddinə təəccüblə və çaşmış bir halda baxıb dayandı. Nurəddin cəld qalxıb dedi:

– Bahar, mənə tanıyırsanmı?

Bu sözü deyib özünü onun üstünə atdı. Bahar ancaq indi ayılıb dedi:

– Vay, Nurəddin sağ imiş. – Bunu deyib Nurəddini bərk qucaqladı. Bahar bir az rahat olandan sonra dedi:

– Nurəddin, bilirsənmi ki, səni hamı, hətta divan da ölmüş bilir. Bir də gördüm ki, Əmiraslanla Gülpəri budur gəldilər, evin yerdə qalan şeylərini yığışdırıb kəndə göndərdilər və mənə də dedilər:

– Bahar, indi sən bizə lazım deyilsən...

9

Bu nağıl etdiyimiz zamandan on il keçdi. Rəhimin evində böyük qonaqlıq tədarükü görülürdü. Bu qonaqlıq Nurəddinin edadi məktəbini qurtarması münasibətilə yoldaşlarına verdiyi ziyafəti idi.

Axşama iki saat qalmış, qonaqlar dağılmağa başladılar. Nurəddin də özünü bir qədər havaya vermək üçün şəhər bağına gəzməyə getdi. Axşam vaxtı, külfət hamısı çay süfrəsində hazır olan vaxt Nurəddin içəri girib dedi:

– Ata, sizə bir qonaq gətirmişəm, təvəqqe edirəm qəbul edəsiniz.

– Edərəm, oğlum, de, içəri gəlsin.

Nurəddin çıxıb bir dilənçi arvadın əlindən tutub içəriyə saldı və dedi:

– Ana, bilirsənmi, bu dilənçi arvad kimdir?

– Gülpəridir, – deyə Bahar qışqırdı.

– Bəli, Bahar, Gülpəridir.

Nurəddin Gülpəriyə tərəf döndü və dedi:

– Gülpəri, indiyə kimi mənə etdiyin zülm və cəfanın əvəzində mən sənin bütün təqsirindən keçib bağışlayıram.

Bunu eşitcək Gülpəri ağlaya-ağlaya Nurəddinin ayağına yığıldı.

Nurəddin Gülpərinə qaldıraraq oturtdu.

Gülpəri başladı:

– Doğrudur, sənin dövlətinə sahib olmaq istəyirdim, ancaq ölümünü istəmirdim. Məni yoldan çıxardan o şeytan Əmiraslan oldu. Sonra səni ölmüş bilib malına sahib olduq...

Bir-iki ilin ərzində Əmiraslan pulları qumarda udub qurtardı. Sonra əvvəl şəhərdəki və ondan sonra kənddəki evləri satıb tələf etdi. Hər şey əldən çıxandan sonra Əmiraslan məni qovub özü də qaçaq dəstəsinə qoşuldu. Bir neçə müddət quldurluq edəndən sonra divan tərəfindən tutulub asıldı.

İndi o gündən küçələrə düşüb dilənçilik edirəm...

- Gülpərini bağışlayan Nurəddinə haqq qazandırmaq olarmı?
- Sizcə, Əmiraslanın taleyi başqa cür ola bilərdimi?

Gülpəri başını aşağı salıb yenə ağlamağa başladı. Rəhim dedi:

– Oğlum, indi rahat ola bilərəm. Çünki sənə verdiyim tərbiyənin meyvəsini bu gün gördüm. Mən səni oğulluğa götürməklə böyük bir hünər etmədim, çünki mən ancaq yaxşılığa yaxşılıq etdim. Bu, hər kişinin işidir. Amma sən yamanlığa yaxşılıq etdin. Bu isə ancaq sənin kimi hər kişinin işidir.

Bunu deyən Rəhim Nurəddini qucaqlayıb öpdü.

I dərş

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin ilk beş parçasının oxusundan (bunu fərdi səssiz oxu, səslə oxunun dinlənilməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz) sonra parta yoldaşınızla birlikdə mətnin kənarındakı suallara cavab hazırlayın.
2. Mətnin ikinci və beşinci parçalarına aid sualları tərtib edin.
3. Kiçik qruplarda birləşib, tərtib etdikləriniz də daxil olmaqla, bütün sualların cavabı ilə bağlı fikir mübadiləsi aparın. Çıxardığınız nəticələri təqdimatlar əsasında müzakirə edin.
4. Əsərdən bir hissə seçin, məzmununu plan əsasında yığcam danışın.

Evdə iş

1. Hekayənin ardını oxuyun.
2. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dərş

Məzmun üzrə iş

1. Evdə oxuduğunuz parçaları bir daha nəzərdən keçirin. Mətnin kənarındakı suallara parta yoldaşınızla birlikdə cavab hazırlayın.
2. Kiçik qruplarda fikir mübadiləsi apardıqdan sonra təqdimatlar əsasında müzakirə edin.

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

3. Əsərdəki hadisələrin ardıcılığını cədvəldə əks etdirin.

Hacı Nəsin ailəsində ilk övlad dünyaya gəlir.

4. Əsərin məzmunu ilə səsleşən atalar sözlərini xatırlayıb yazın.
5. Əsərin hekayə janrında olduğunu təsdiq edən üç cəhət yazın.

“Nurəddin” hekayədir, çünki

“Nurəddin” hekayədir, çünki	

6. Hekayədən seçilmiş cümlələrə epitet və bənzətmə əlavə edin.

1. Nadinc uşaq müəllimləri təngə gətirmişdi.	1.
2. Nurəddin bu təklifdən qorxub titrəyə-titrəyə belə cavab verdi.	2.

7. Hansı cümlədəki fikri səhv hesab edirsiniz? Səbəbini izah edin.

- Hekayədə nağıl janrına məxsus cəhətlər də var.
- Yaxşılıq etmək, bağışlaya bilmək hekayədə qiymətli dəyər sayılır.
- Nurəddinin Əmiraslanla Gülpərinin gizli söhbətini dinlədiyi epizod hadisələrin ən gərgin, yüksək mərhələsidir.
- Hekayədən belə bir nəticə çıxarmaq olur ki, insanın davranışı, əməlləri onun taleyində mühüm rol oynayır.
- Yazıçı hekayədəki obrazların hamısına rəğbət bəsləyir.

Evdə iş

Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.

- a) Hekayədə məni ən çox həyəcanlandıran epizod hansıdır?
- b) Hekayədə deyilənlərə və təsəvvürünüze əsaslanmaqla Əmiraslanın xarici görünüşünü sözlə təsvir edin.

III dərs

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Müəllifin uşaqlar üçün yazdığı hekayələr çoxdur. Onlardan biri olan "Nurəddin" diqqətinizi dərhal cəlb etdi. Nağıllarımızın dilindəki şirinliyi, maraqlı hadisələrin bir-birini izləməsini burada da müşahidə etdiniz. Bütün hadisələr Nurəddinin taleyi ilə bağlıdır, bu, onun haqqında oxucunun əhatəli məlumat almasına imkan yaradır. Bu deyilənlərə, eləcə də müxtəlif vəziyyətlərdə Nurəddinin özünü necə aparmasına, başqalarının ona münasibətinə diqqət edin. Bütün bunlar sonrakı fəaliyyətinizə səmərəli istiqamət verəcəkdir.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Hekayədə diqqəti cəlb edən mühüm problem nədir? Müəllif həmin problemin həllində nəyə üstünlük verir? Aşağıdakı cədvəldən istifadə edə bilərsiniz.

Əsərdə əsas problem hansıdır?	Yazıçı bu problemin həlli yolunu nədə görür?	Siz necə düşünürsünüz?

3. Nurəddinin xarakterindəki mühüm cəhətləri aydınlaşdırın (aşağıdakı cədvəldən istifadə etməyiniz faydalıdır).

Nurəddinin xarakterindəki başlıca cəhətlər	Yazıçının ona münasibəti	Sizin ona münasibətiniz

4. Əmiraslanla Gülpərinin oxşar və fərqli cəhətləri hansılardır? Bu obrazları yaratmaqda müəllifin niyyəti nə olmuşdur? Aşağıdakı cədvəldən istifadə edə bilərsiniz.

Nö	Obrazların adı	Oxşar cəhətləri	Fərqli cəhətləri	Yazıçının bu obrazlara münasibəti
1	Əmiraslan			
2	Gülpəri			

5. Hekayənin nağıl janrı ilə oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirin. Cədvəldən istifadə edə bilərsiniz.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə edilir?	Hekayə (nümunə göstərməklə izah edin)	Nağıl (nümunə göstərməklə izah edin)

6. Cədvəli dəftərinizə köçürün və tamamlayın.

Nö	Əsərin ideyası aşağıdakılardan hansıdır?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Yazıçının mövqeyini ifadə edən sözlər
1	Yaxşılıq, xeyirxahlıq hər bir insan üçün vacibdir.		
2	Təhsilli, savadlı insan həyatda səhv etməz.		
3	Pis niyyətli insan həyatda heç nəyə nail olmaz.		
4	Var-dövlət ardınca qaçan insan xeyirxah ola bilməz.		

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

7. “Azərbaycan xeyriyyəçilərinin gördüyü işlər” mövzusunı müzakirə edin.

Evdə iş

“Xeyirxah insanlar unudulmur” mövzusunda inşa yazın. Təvsiyələrdən (səh.163–165) faydalanın.

Ənvər Məmmədخانlı (1913-1990)

“Yazıçı həyatda gördüklərinə laqeyd qalmasıdır. O həm xoşbəxt, həm də bədbəxt insanların taleyini eyni həssaslıqla qələmə almamışdır. Həyatda baş verən pislilikləri göstərməli, bunların səbəbini oxuculara açmalıdır”.

Yada salın	Düşünün
• Cənub mövzusunda yazılmış hansı uşaq əsərlərini xatırlayırsınız? • Bu əsərlərin qəhrəmanlarının həyatı, taleyi sizdə hansı hiss və düşüncələrin yaranmasına səbəb olub?	• Ağır uşaq əməyi, talesiz uşaqların həyatı barədə bildikləriniz sizdə hansı hiss və düşüncələr yaradıb?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

QIZIL QÖNÇƏLƏR (ixtisarla)

1

Qoca Firuz gün batanda evə qayıdır. Gün olur ki, bazarda işi çox olur, başı ağağı bütün günü işləyir, yük daşıyır. Bəzi günlər isə o, böyük anbarlar yanında işsiz dayanır, onu yük daşımağa çağıracaq bir səs gözləyir. Belə günlərdə o, ağzına qədər dolu anbarların yanında boş-bikar oturub qalır, kürəyini divara söykəyib mürgüləyir.

Axır zamanlar o, hər axşam gün batan kimi bazardan çıxıb, hara isə tələsir, şəhər kənarındakı xalça karxanalarından birinin qabağına çatarkən ayaq saxlayır, çoxdan qurumuş bir çinar ağacına söykənib dayanır, gözləri karxana darvazasına baxıb yol çəkir. Qoca fikrə gedir. Bu zaman o dincəldirdimi? Yox! İndi daha ağır bir yük gözləyir...

Birdən səs-küy onu xəyal aləmindən ayırdı. Xalça karxanasının darvazasından çıxan dəstə-dəstə irili-xırdalı uşaqlar içərisində onun gözləri

kimi isə axtarır. Budur, axır iki qız qolları üstündə yeddi-səkkiz yaşlarında da arıq və solğun bir qızı qapı ağzına çıxarır.

- Xalça karxanası barədə nə bilərsiniz? Belə karxanalar bu gün də fəaliyyət göstərirmi?
- Sizcə, “İndi daha ağır bir yük gözləyir” cümləsində hansı fikir ifadə olunmuşdur?
- Sürəyya barədə sizdə hansı təəssürat yarandı?

Bu, qoca hambalın nəvəsi Sürəyyadır. O, hələ ayaq açıb yeriməyə başlamamış rütubətli, qaranlıq bir zirzəmidə şikəst olmuş, ayaqları hərəkətdən düşmüşdü. Qocanın isə bu şikəst qızdan başqa dünyada heç kəsi yoxdu. Oğlu qazanc dalınca uzaqlara getdiyi gündən sanki daş olub quyuya düşdü, ondan heç bir xəbər gəlmədi. Gəlini isə ilk balası Sürəyyanı hələ süddən ayırmamış öldü.

Qoca yaxınlaşıb, ehtiyatla nəvəsini kürəyinə alır və başıaşağı, dinməz-söyləməz yoluna düzəlir.

– Baba, deyəsən, bu gün çox yorulmusan?

– Yox, qızım, bu gün bir iş görməmişəm.

Qızcığaz o saat anlayır ki, babasının cibində bu gün də pul yoxdur... Səngəkçi dükanı qarşısından keçərkən qız səslənir.

– Baba, dayan səngək alaql!

Qoca dayanır, səngəkçi şagirdi bir neçə səngək büküb, qocaya verir. Sürəyya isə çit çadrasının ucuna düyünlədiyi bugünkü muzdunu – iki qranı çıxarıb şagirdə verir. Qoca Firuzu tər basır. Demək, o, bu gün də balaca nəvəsinin muzdu ilə qazanılmış bir parça çörəyə möhtacdır.

2

Axşam yarıqaranlıq, rütubətli zirzəmidə onlar – baba və nəvə həsir üstünə salınmış, rəngi solğun süfrə başında oturardılar. Süfrə üzərində axşam yeməyi bir neçə səngək və bir parça pendirdən ibarət olardı.

- “Nağıl dinlədiyi dəqiqələr Sürəyyanın ömrünün ən xoşbəxt anlarıdır” fikrinə necə münasibət bildirərsiniz?

Lakin əvəzində bu kasıb süfrə başında, bu qaranlıq zirzəmidə babası balaca Sürəyyaya hər gecə nə qədər gözəl nağıllar söylərdi. Qızcığaz nəfəsini udaraq babasını dinlərdi.

Səhərlər isə o, babasının səsinə oyanardı. Qoca nəvəsini şirin yuxudan ayıldar, kürəyinə alıb karxanaya gətirər, sonra özü iş üçün bazara yönəlirdi.

Bir ildən artıq idi ki, qız xalça karxanasında işləyirdi. Hər səhər gün çıxanda karxana irili-xırdalı yüzlərlə oğlan və qız uşağı ilə dolurdu.

Bir-iki ustadın və karxananın qoca nəqqaşından başqa, iki cərgə düzülüb əlliye qədər böyük dəzgah qarşısında və hər tərəfdə işləyən yalnız kiçikyaşlı uşaqlar idi. Onlar iki-iki, üç-üç və daha çox dəstələrlə bu dəzgahlar qarşısında əyləşib, axşama qədər xalça toxuyardılar.

Səhərlər səs-səmirsiz işləyən uşaqlar saatlar keçdikcə yorğunluqlarını unutmaq, yorucu əməklərini yüngülləşdirmək üçün alçaq səslə bir mahnı oxumağa başlardılar.

Sürəyya isə oxumazdı. Onun oxumağa nə səsi vardı, nə mahnısı... O, yalnız işıqlı qonur gözlərini çaldığı ilmələrdən ayırmayaraq, bütün diqqətini və səyini öz sənətində canlandırmağa çalışırdı. Onun toxuduğu qönçələr bütün karxanada məşhur idi. Buna görə də karxananın qoca nəq-qası hazırladığı cürbəcür nəqşlər içərisində qızıl qönçələr olan nəqşləri həmişə balaca Sürəyya üçün nəzərdə tutardı.

3

Bu il solğun, qüssəli payızdan sonra şiddətli küləklərlə soyuq bir qış gəldi. Qoca Firuzun rütubətli zirzəmisində isə hələ də buxarı yanmırdı, odun yoxdu, qırıq bir lampaya neft güclə çatırdı. Qoca, Sürəyyanın gecələr titrədiyini görür, səhərə qədər gözüne yuxu getmirdi.

Bu gün o, Sürəyyanı karxana açılmamış qaranlıq ikən gətirib qapı ağzında qoymuş, özü bazara getmişdi. Bu səhər böyük anbarlardan birinə yük daşınacaqdı. Qoca bu fürsəti əldən qaçırmayıb, hamıdan tez işə başlamaq istəyirdi. Nə cür olursa olsun, bu gün, heç olmasa, bir şələ odunun pulunu qazanmalı idi.

Səhər tezdən yük daşınmağa başlandı. Qoca Firuz bu gün hamını hey-rətə salan və yaşına yaraşmayan bir zirəklik və səylə çalışırdı. Gü-nortaya yaxın o, əlli tay daşmışdı.

Budur, yenə də növbəti taylardan birini çiyinə alıb anbarın yarı-qaranlıq və dik pillələri ilə aşağı enməyə başladı. İki-üç pillə düşmüşdü ki, birdən onun gözləri qaranlıq gətirdi və sanki ayağı altındakı kərpiclər yerindən oynadı. O, əlini hara isə atmaq istədi, lakin bu zaman ona elə gəl-di ki, kim isə yuxarıdan daha ağır bir yük tayını onun üzərinə aşırırdı. O, cəld döşündəki kəndiri boşaldıb, yükü yerə atmaq istədi, lakin macal tapmadı, dizləri titrədi, ayaqları büküldü və daş kimi anbarın boşluğuna yuvarlandı. Dik pillələr onu saxlamayaraq bir-birinin dalınca aşağıya doğru itələdi, nəhayət, o, anbarın kərpic döşəməsi üzərinə səril-di, qışqırmağa, haraya çağırmağa da macal tapmadı.

Aşağıda – anbarda işləyən hamballardan ikisi ona tərəf yüyürdü, yükü qaldıraraq qocanı çıxartdılar. Lakin iş-isdən keçmişdi.

4

Axşam uşaqlar karxanadan çıxarkən qar yağırırdı. Onların çoxu ayaqyalın idi, yeri ağartmaqda olan qar üstündə təzə izlər buraxaraq, tələsə-tələsə evlərinə gedirdilər. Balaca Sürəyyanı yoldaşları yenə qolları üstündə küçəyə çıxartdılar, lakin bu dəfə darvaza qarşısında qoca Firuz onları qarşılamadı. Sürəyya hey-rətlə küçənin başına baxdı.

Birinci dəfə idi ki, karxanadan çıxarkən babası onu gözləmədi. Sürəyyanın yoldaşları da ətrafa boylandılar.

– Firuz baba niyə yoxdur?

Onlar bir-birinin üzünə baxdılar.

– Gələr, bir az gözləyək.

Gözlədilər. Sürəyya isə getdikcə artmaqda olan bir nigarançılıqla qaranlıqlaşan küçəyə və quşbaşı yağan qara baxırdı. Yoldaşlarından biri dedi:

– Sürəyya, bəlkə, köməkləşib səni birtəhər evə aparaq, Firuz baba, görəsən, nə iş çıxdı ki, gəlmədi.

Sürəyya qəti hərəkətlə başını buladı:

– Yox, babam harada olsa, bu saat gələcəkdir. Siz gedin, sonra qorxarsınız.

Yoldaşları qaranlıq düşdüyünü görərək, doğrudan da, qorxurdular. Bir az gözlədikdən sonra onlar da getdilər. Sürəyya qarlı qış axşamında, küçədə təkbaşına gözləməyə başladı.

Qar getdikcə şiddətlə yağırdı.

İndi soyuq qızın bədəninə işləyir, o titrəyirdi. Hələlik özünü saxlayırdı. Lakin gecə keçdiyini görərkən, babasına qarşı bir küskünlük duyaraq kövrəldi və səssiz-səssiz ağlamağa başladı.

- Yoldaşlarının onu evə aparmaq təklifinə Sürəyyanın razı olmamasının əsl səbəbi, sizcə, nə idi?

Nə qədər vaxt keçdi, amma Firuz baba yenə də gəlmədi. İndi Sürəyya çağırmağa başlamışdı. O, əvvəlcə babasını çağırırdı. Səs verən olmadı. Sonra o, sadəcə, bir nəfəri, bir insanı köməyə çağırırdı. Onun səsinə eşidən olmadı...

Artıq dodaqları söz tutmurdu. Nəhayət, bu qarlı gecəni küçədə tək qalacağını anladı. Bağlı karxana darvazasına tərəf sürünməyə başladı, bəlkə, orada, darvazanın tağı altında qar tutmayan bir bucaq tapmaq mümkün ola idi...

5

Səhər günəşin ilk şüaları qar üzərində parıldaşanda balaca Sürəyya hələ yarıhuşsuz bir halda darvaza ilə divar arasındakı bucağa qısılib yatmışdı. İndi onun çit çadrası başından sürüşüb ciyinlərinə düşmüş, günəş şüaları solğun üzündə əks etmişdi.

- Sürəyyanın bu cür yuxu görməsini peşəsini dərinə sevməsi ilə izah etmək olarmı?

Bəlkə, üzərinə düşən günəş şüalarının təsiri altında idi ki, bu saat o, qərribə və gözəl bir yuxu görürdü.

Yuxusunda geniş üfüqdə böyük və qızıl bir günəş doğurdu.

İndi onun özünün yaşadığı rütubətli, qaranlıq zirzəmi də bu günəşin işıqları ilə dolmuş, döşəmə və divarlar onun toxuduğu qızıl qonçəli xalılarla döşənmiş və bəzənmişdir.

Günəşin şüaları vurduqca, onun toxuduğu xalçalar üzərindəki qonçələr bir-bir açılır, onların hər biri bir qızılgülə dönürdü... Bunu gören Sürəyya sonsuz bir sevinclə od kimi yanan qonçələrin üzərinə yüyürür, onları qoparmağa ürəyi gəlmir, bir-bir oxşamaq istəyirdi.

Lakin birdən kim isə qolundan tutub bu aləmdən kənara çəkməyə başladı, onun yuxusu dağıldı. O, gözlərini açdı.

Onun qolundan tutub qaldıran karxananın qoca nəqqaşı idi. Səhər işə gələn uşaqlar isə darvaza ağzında onun başına toplaşmışdılar.

Qoca nəqqaş onu qucağına alıb içəri apardı, öz otağında taxt üstündə uzatdı. Qızın gözləri yumuldu. Yarım saat sonra o, yarıhuşsuz bir halda sayıqlamağa başladı:

– Harada qalmışdın, baba? Bir bax gör, necə gün çıxıbdır!.. Bunlar hamısı mənim toxuduğum xalçalardır. Qönçələr də mənimdir... İndi gün vurduqca, hamısı bir-bir açılmağa başlamışdır. Bəs sən harada idin, baba?

6

Qoca cəld uşaqlardan birini həkim dalınca göndərdi. Bir saat sonra küçədə fayton atlarının ayaq səsləri eşidildi. Qoca nəqqaş qapı ağzında həkimi qarşıladı, bərabər içəri girib, Sürəyyanın yatağına yaxınlaşdı. Həkim qızın üzərinə əyildi. Bir dəqiqə sonra isə başını qaldıraraq qoca nəqqaşa tərəf döndü:

– Gecikmişsiniz, – dedi, – uşaq keçinmişdir...

Qoca nəqqaş diksinib bir addım geri çəkildi, gözləri yaşla doldu. Dönüb pəncərə qarşısına getdi. Kiçik otağının şüşələri, qırıq pəncərəsi arxasından bütün karxana onun gözləri qarşısında açıldı. Orada uşaqlar səs-siz-səmirsiz dəzgahların qarşısında oturmuşdular. Bu gün onların heç birindən səs çıxmır, heç kəs nəgmə oxumurdu. Onlar hamısı başlarını aşağı dikib işləyirdi.

- “Günəşi gözləyən solğun çiçəklər” – karxanada çalışan uşaqlar qoca nəqqaşda hansı hislər yaradır?

Qoca nəqqaş qəmli-qəmli onlara baxdı, bir az əvvəl Sürəyyanın sayıqladığı sözləri xatırladı və indi birdən bu uşaqların hamısı ona günəş gözləyən solğun qönçələr kimi göründülər. O köksünü ötürdü və dedi:

– Yox, bu cür davam edə bilməz! O gün gələcəkdir!.. Günəş doğacaq, qönçələr açacaqdır!..

I dər**Məzmun üzrə iş**

1. Əsərin ilk üç parçasının oxusundan (bunu fərqli şəkildə həyata keçirə bilərsiniz) sonra parta yoldaşınızla birlikdə mətnin kənarındakı suallara cavab hazırlayın.
2. Üçüncü parçaya aid suallar tərtib edin. Kiçik qruplarda birləşib, tərtib etdikləriniz də daxil olmaqla, bütün sualların cavabını müzakirə edin.
3. Çıxardığınız nəticələr barədə təqdimatlar edin.
4. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.
 - a) “Əsərdən oxuduğum hissə məndə hansı təəssürat yaratdı?” Öyrəndiyiniz yeni sözlərdən istifadə etməyi unutmayın.
 - b) “Hekayənin sonluğunu necə görmək istərdim?”

Evdə iş

1. Hekayənin ardını oxuyun.
2. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dər**Məzmun üzrə iş**

1. Evdə oxuduğunuz parçaları bir daha nəzərdən keçirin. Mətnin kənarındakı suallara parta yoldaşınızla birlikdə cavab hazırlayın.
2. Cavabları kiçik qruplarda müzakirə etdikdən sonra təqdimatlar edin.

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

3. Əsərdəki hadisələrin ardıcılığını cədvəldə əks etdirin.

Qoca Firuz çörək pulu üçün iş gözləyir.
↓
↓

4. Əsərdən seçdiyiniz iki cümləyə bədii təsvir vasitəsi əlavə edib yazın.

1.	1.
2.	2.

5. Əsərdəki hansı epizodda hadisələr ən gərgin, ən yüksək inkişaf nöqtəsinə çatır? Nə üçün belə düşünürsünüz?

Evdə iş

Mövzulardan birini seçib işləyin. Təvsiyələrdən (səh.163–165) faydalanın.

- a) “Baba və nəvənin yaşadığı zirzəmini necə təsəvvür edirəm?” mövzusunda inşa yazın.
- b) “Sürəyyanın taleyi məndə hansı düşüncələr yaratdı?” mövzusunda esse yazın.

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Ədəbiyyatımızda kiçik hekayələrin gözəl yaradıcılarından biri kimi tanınan və sevilən Ənvər Məmmədخانlının bu əsərində Cənubi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımızın həyatından danışılır. Sənətkarın cənub mövzusunda yazdığı əsərlərdəki təsirli səhnələr oxucunu həyəcanlandırır, onda güclü hislərin baş qaldırmasına, dərin düşüncələrin yaranmasına səbəb olur. Yazıçı buna necə nail olur? İlk növbədə, bədiiliyə nail olmaqla. Sözləri ustalıqla seçən yazıçı onları yerində, məqamında işlətməyi bacarır. Budur, soyuq qış gecəsində xalça karxanasının qapısı ağzında köməksiz qalan Sürəyyanın ağır vəziyyətini ifadə etmək üçün yazıçının işlətdiyi cümlə: “Lakin gecə keçdiyini görərkən babasına qarşı bir küskünlük duyaraq kövrəldi və səssiz-səssiz ağlamağa başladı”. Bu kiçik cümlə qızıcığazın çıxılmaz vəziyyətini çatdırmaqla bərabər, uşaq xarakterini, babasına sonsuz məhəbbətini, saf, səmimi ürək sahibi olduğunu da ifadə edir. Yazıçının işlətdiyi təsvir vasitələri də (“qüssəli payız” və s.) bədiiliyin artmasına əhəmiyyətli təsir edir. Əsərlə bağlı tapşırıqların üzərində işləyərkən bu deyilənlərə də diqqət yetirin, əlavə nümunələr seçin və onlardan da istifadə edin.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Sürəyyanın xarakterindəki mühüm cəhətləri aydınlaşdırın. Aşağıdakı cədvəldən istifadə etməyiniz faydalıdır.

Obrazın adı: Sürəyya	
Xarakterindəki mühüm cəhətlər	Əsərdən nümunələr

3. Əsərdən nümunələr göstərməklə yazıçının baba və nəvə obrazlarına münasibətini aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

№	Obrazların adı	Yazıçının münasibəti
1	Firuz baba	
2	Sürəyya	

4. Əsərin maraqlı olmasına yazıçı necə nail olmuşdur? Fikrinizi hekayədən seçdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın. Müvafiq cədvəldən istifadə edin.

5. Hekayədə yazıçını düşündürən, narahat edən başlıca problem, sizcə, nədir? Müvafiq cədvəldən istifadə edin.

6. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı necə izah edərsiniz?

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

7. Müxtəlif mənbələrdən (bədi əsərlərdən, digər fənlərdən, internetdən, qəzet səhifələrindən və s.) topladığınız məlumat əsasında “Cənubi Azərbaycan haqqında nə bilirik?” mövzusunda müzakirə aparın.

Elçin Hüseynbəyli (1961)

O, kiçik hekayələrin, böyük romanların da ustasıdır. Bu əsərlərin maraqla oxunmasının birinci səbəbi isə dil zənginliyi, üslub aydınlığıdır. Elçinin dil-üslub tərzində yenilikçi olduğunu bütün əsərlərində müşahidə etmək mümkündür.

Tofiq Hacıyev

Yada salın	Düşünün
- Baba və nəvə, nənə və nəvə obrazlarının iştirak etdiyi hansı əsərləri xatırlayırsınız? - Sizcə, bu mövzuda əsərlərin yazılmasına səbəb nədir? Belə əsərlərə ehtiyac varmı?	İnsanın xasiyyətində, davranış və əməllərində dəyişiklik nəyin sayəsində ola bilər?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

NƏVƏ

1

İllər ötsə də, olub-keçənlər indiki kimi yadımdadır. Hər şey qəfil baş verdi. Həyat-bacada qısqıvraq gəzən, saysız-hesabsız, – mənə elə gəlirdi, – toyuq-cücə saxlayan nənəm xəstələndi. Yaşı yetmişə ötən nənəm, deyilənlərə görə, ömründə xəstəlik nədir, bilməmişdi.

Amma indi xəstələnmişdi. Həm də, deyəsən, bərk xəstələnmişdi. Başqa vaxt mənə buyurub çağırmayan nənəm indi hərdən yazıq-yazıq mənə baxır, dodaqlarını güclə tərpədir su istəyirdi.

Tərs kimi babam da evdə yox idi, qış üçün odun tədarükünə getmişdi, on-beş gün olmayacaqdı. Xəstə nənəmlə tək qalmışdım. Dərd mənə götürmüşdü, başımı itirmişdim. Nənəmin xəstələndiyi elə birinci gün çox mətləblər mənə aydın oldu. Məsələn, aydın oldu ki, çay dəmləməyi bacarmı-

ram. Bunu nənəmin əl hərəkətlərinin, baxışlarının köməyi ilə yarımca günə öyrəndim. Əsas məsələ o imiş ki, dəm çaynıqını qaynamağa qoymayasan. Dəm çaynıqından və nənəmin “qəfədan” dediyi böyük çaydandan süzdüyüm çayı şəstlə onun çarpayısının yanındakı stulun üstünə qoydum. Çətinliklə tapdığım zoğal mürəbbəsindən bir neçə qaşiq stəkana boşaltdım. Stəkandakı çayın daşaraq nəlbəkiyə, stulun üstünə dağılması nənəmin xoşuna gəlməsə də, onun baxışlarından duyurdum, səsini çıxarmadı. Doğrudur, qonşu Nübar xala turşulu şorba bişirib gətirsə də, xəstəyə mən qulluq edirdim. Şəhərə – atama-anama zəng etmək istəyimə nənəm mane oldu, “Xəbər vermə, iş-güclərindən qalmasınlar, bir-iki günə ayağa qalxaram”.

Məsələ onda idi ki, atamla anam məni bir ay olardı ki, kəndə göndərmişdilər. Dostlarımdan, oxuduğum məktəbdən uzaq düşmüşdüm.

- Nə üçün nəvəyə elə gəlirdi ki, nənənin saxladığı toyuq-cücə saysız-hesabsızdır?
- “Dərd məni götürmüşdü, başımı itirmişdim” cümləsindəki fikri necə anlayırsınız? Nəvənin təlaşa düşməsinə səbəb nə idi?
- Nəvənin arzusu sizdə hansı hislər yaratdı?

Kənddə nə qədər qalacağımı, neçənci sinfə kimi oxuyacağımı bilmirdim. Kənd uşaqları ilə qaynayıb-qarışmaq elə də çətin olmadı. Burda xoşuma gələn şeylər çox idi. Amma ən çox xoşladığım nar idi. Nar, həqiqətən, mənim çox xoşuma gəlirdi. Çünki onun qıpqırmızı, sürüşkən dənələri vardı və uşaqların üzünə pısqırtmaq daha asan idi. Bir neçə gündən sonra isə dərslər başlanırdı. Və mən fikirləşirdim ki, nənəm tezliklə sağalmasa, çoxdan gözlədiyim arzuma çatmayacam. Çünki uşaqların ilk dərs günü geyəkləri ağappaq köynəklərə qıpqırmızı nar dənələrini pısqırtmaq arzusunda idim.

2

Deyəsən, bir də ona görə həvəslənirdim ki, məni ola bilər ki, şəhərə – öz evimizə göndərərlər. Təkrar edirəm ki, mən kəndə sanki sürgünə göndərilmişdim. O vaxt mənə elə gəlirdi ki, elə bir qəbahət iş tutmamışam. Sadəcə olaraq, bir dəfə şəhərdəki qonşunun pəncərəsinin şüşəsini qırılmışdım, bir dəfə də dərs zamanı müəlliminin çantasına baxmışdım.

Bir dəfə də özümdən bir yaş kiçik qardaşımı ağaca bağlamışdım... Əlbəttə, qardaşımı çox axtarmışdılar, axşamdan xeyli keçmiş sağ-salamat tapıb evə gətirmişdilər və məni yandıran o idi ki, heç kim mənim zarafat elədiyimə inanmırdı. Heç məni çox istəyən nənəm də...

- Davranış və əməllərində qəbahət görməyən nəvə haqlı idimi?

Bir dəfə də qonşunun pişiyini bütün günü ac-susuz balkonumuzda bağlı saxlamışdım. Əlbəttə ki, indi hər şey yadımda qalmayıb və mənə elə gəlirdi ki, elə bir pis iş tutmamışam.

Kəndə göndərilməyimi sürətləndirən, deyəsən, kənddən bizə qonaq gəlmiş əmim oğlunu dənizin kənarına aparıb itirməyim olmuşdu. Bunun da günahkarı, düzünə baxsan, əmim oğlunun

özü idi. Çünki o, həmişə məni cırnadırdı və deyirdi ki, hər şeyi, hətta dombalaq aşmağı da məndən yaxşı bilir. Bəlkə də, mən onun dediklərini vecimə almazdım. Ancaq dombalaq aşmaq məsələsində o, tamam haqsızıydı, çünki harda gəldi dombalaq aşmaq – özü də necə lazımdı – mənim adətimiydi və qonaqlar yanında öz məharətimi göstərmək üçün bu əməliyyatı həyata keçirəndə bir neçə dəfə danlanmışdım da... Mən də acığa düşüb əmim oğlunu dənizin qırağında qoyub gizlənmişdim. Sonra da başım şəhərin küçələrində qaçısan maşınların nömrələrini saymağa qarışmışdı və sevimli əmim oğlunu yadımdan çıxarmışdım. Əslində, sonradan elə pis iş olmadı və onu tapıb gətirdilər. Nənəm həmişə olduğu kimi, mənim tərəfimi saxladı və dedi ki, bunun nə yaşı var, hələ körpədir...

3

Həmin il mən beşinci sinfə gedirdim və hər şey öz qaydasında idi. Ancaq bir gün əlim dinc durmadı və mən özümdən qabaqda oturan Könülün ağappaq bantı ilə qələmdən əlimə düşmüş rəngi sildim...

Yadımdadı ki, həmin gün nənəm məni danışdırmadı və atam məni balkonda saxladı. Məktəb bağlanan kimi isə atamın göstərişi, nənəmin və babamın təkidi ilə məni göndərdilər kəndə.

Onsuz da babamgil bizdə – şəhərdə olanda kənddən ötrü darıxırdılar və bir bəhanə ilə ora qayıtmaq, məni də özləri ilə aparmaq istəyirdilər. Düzdür, kəndə göndərilməzdən qabaq evdə iclasa bənzər bir yığıncaq keçirildi. Mənim bütün həyatım xatırladıldı – ayağımın ilişib yıxılmağımdan tutmuş mənimçün son bədbəxt hadisəyə, yəni qonşunun sevimli pişiyini ac-susuz saxlamağıma qədər.

Təxminən yadımdadır ki, atamla üzbəüz qalmışdım, onun dediklərini başımla təsdiqləyirdim. Düzünü deyim ki, atamın dediklərində həqiqətə-oxşar şeylər çox idi və mən onun dediklərini həvəslə mənimsəyirdim, öz hərəkətlərimi götür-qoy edirdim, fikirləşirdim ki, çox şeyləri daha da maraqlı etmək olardı. Məsələn, əlimi Könülün ağappaq bantına yox, palıdı donuna da silə bilərdim, onda qələmin rəngi bilinməzdi. Müəllimənin çantasına isə dərstdən sonra onunla hazırlaşan vaxt da baxa bilərdim. Ancaq pişik məsələsində mənim məharətimə söz ola bilməzdi və elə indi də onu ac saxlamağıma peşman deyiləm. Çünki o pişikciyəz mənim xoşladığım sərcələri qəflətən tutub yeməyə öyrəşmişdi və bu da məni bərk qəzəbləndirirdi. Bütün bu kəşfləri fikirləşən zaman atam hələ sözünü davam etdirirdi və öz nitqindən, deyəsən, vəcdə gəlirdi.

- Nəvənin əməlləri, davranışı sizdə təəssüf hissi doğurur, yoxsa gülüs?

Məni əsəbiləşdirən isə böyrümdə oturub başımı sıgallayan, hərdən də alnımdan, üzüm-dən öpən anam idi və onun başımın tüklərində ilişən əli atamın dediklərini təsdiqləyən başımı tərpetməyə mane olurdu, həm də mənim fantaziyalarımın inkişafını ləngidirdi...

4

Əslinə qalsa, dediyim kimi, kənd mənim daha çox xoşuma gəlirdi. Çünki mənim burada böyük hörmətim vardı və heç kim məni acılamırdı. Mən şəhərdən gəlmişdim, kənd uşaqları mənə fəxrlə baxırdılar. Ona görə də onlar məni arabaya qoyub hara istəsəm, aparırdılar, hərdən mən istəyəndə isə əllərini göyə qaldıraraq kimi kişnəyirdilər.

Ümumən, hər şey yaxşı idi və mən, bəlkə də, kənddə doğulmadığıma heyifsilənirdim...

Bizim evdən bir az aralıdakı meydançada uşaqlar futbol oynayırdılar və mən lap dilxor olurdum. Mənsiz oyun, yəqin ki, maraqsız idi. Çünki onların balaca rezin topları vardı. Yekə dəri top isə ancaq məndəydi və kənddə belə toplara Pelenin oynadığı top kimi baxırdılar. Mən oynamayanda topu onlara vermirdim, oynasam, mütləq kapitan olmalıydım. Mənim şərtim beləydi. Özü də 11 metrlik cəriməni özüm vurmalıydım və meydanın hansı tərəfində yığılmağımın 11 metrlik cəriməyə dəxli yoxuydu. 11 metri isə özümün xırdaca addımlarımla ölçürdüm. Mənim topumu qaytaran uşaq mütləq oyundan çıxarılmalıydı. Ona görə də heç kim mənim topumu tutmaq istəmirdi.

- Nəvə xasiyyətli həmyaşıdınızla dostluq etmək istərdinizmi? Niyə?
- “Çox istəyirdim ki, hamı elə həmişə mənimlə maraqlansın və mən daim diqqət mərkəzində olum...” – Nəvənin bu istəyinin səbəbini necə izah edərsiniz?

Top əyri gedəndə isə 11 metrlik təkrar edilirdi. Çünki topun əyri getməsinə it hürüşü, yaxud kiminsə dəridən nəfəs alması da səbəb ola bilərdi. Hərdən mən arada hirsələnirdim də. Onda topu qoltuğuma vurub, bir xeyli oynamağa ara verirdim və müəyyən mükafat müqabilində məni ələ alırdılar. Adətən, mən oynadığım komanda udmalı idi, çünki mən o birisi günü topumu verməyə bilərdim.

Əlbəttə, bütün bu həngamələr mübahisəsiz ötürşməyə və öz mövqeyimi müdafiə etmək üçün xeyli enerji sərf etmək lazım gəlirdi.

5

Nənəmin yastığının dibini kəsib oturduğum müddətdə uşaqlar bir neçə dəfə bizə gəldilər. Onlar mənim dərdimə şərik olduqlarını bildirmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Əslində, doğrudan da, dilxor olmuşdular.

Axı mənsiz onların heç bir işi keçmirdi. Uşaqların narahat olmağı xoşuma gəlirdi. Çox istəyirdim ki, hamı elə həmişə mənimlə maraqlansın və mən daim diqqət mərkəzində olum.

Nənəmin xəstəliyi isə uzanırdı. Əziyyətim də çoxalırdı. Amma öyrəndiklərim də az deyildi. Tezdən qalxır, su hazırlayır, nənəmin əl-üzünü yumasına yardım edirdim. Artıq çay dəmləməyi, Nübar xalanın bişirdiyi xörəyi isitməyi, qablara çəkməyi öyrənmişdim. Nənəmin arzusu ilə iki dəfə kartof qaynatmış, əllərim yansa da, qabıqlarını təmizləmiş, gözlərimin yaşarmasına baxmayaraq baş soğan doğrayaraq əməlli-başlı yemək

hazırlamışdım. Get-gedə başqa işlərə də alışırdım, nənəmin etirazına baxmayaraq, evləri süpürür, həyətdəki quyudan su çəkir, yetişmiş pomidorları bostandan yığırdım. Toyuq-cücəyə dən səpmək, su qoymaq, hini təmizləmək, ağacların dibinə tökülmüş meyvələri yığıb səliqə ilə çardağın altında düzmək mənim üçün adi işə çevrilmişdi.

Oynamaq-filan getdikcə yadımdan çıxır, ən maraqlı əyləncələrim, vaxt ötdükcə mənə gülünc görünürdü. Nübar xalanın mənim haqqımda dediklərinə özüm də təəccüblənirdim: “Maşallah, od parçasıdır Kamal. Heç elə bil şəhər uşağı deyil, əlindən hər iş gəlir”. Ən böyük mükafatım isə nənəmin razılıqla gülümsəməsi idi...

6

Yadımdadır ki, ən təəccüblü iş uşaqlar növbəti dəfə mənə baş çəkəndə oldu. Onları çardağın altındakı stolun arxasında oturmağa dəvət etdim. Hər birinin qarşısına bağçamızdakı meyvələrdən düzdüm, yemələrini xahiş etdim. Bu lütfkarlığım uşaqları təəccübləndirmişdi.

Onlar gördüklərinə və eşitdiklərinə inanmırdılar. Nəhayət, əllərini çəkinə-çəkinə meyvələrə uzatdılar, çarpayının altında saxladığım topu onlara verməyimi isə əsl möcüzə kimi qarşıladılar. Topu sığallayır, birbirinə ötürür, bunun həqiqət olduğuna inanmaq istəyirdilər.

Bu, hələ harasıdır?! Mənə bağışlananları və zorla aldıqlarımı sahiblərinə qaytardım. Ramiz göz yaşları içində mənə verdiyi, əslində, ondan qopardığım uzun, naxışlı xətkəsi geri alanda heyrət içində idi. Sənan qotazlı, rəngbərəng ipi olan təsbehini əlində tutub çaşqın vəziyyətdə mənə baxır, bu səxavətin səbəbini anlamağa çalışırdı. İlqar nə vaxtsa çətinliklə ayrıldığı bəzəkli alışqanı yenidən əlində tutduğuna inana bilmirdi.

- Nəvə gözlərinizin qarşısında dəyişir. Bu, ona münasibətdə sizdə hansı yeni hiss və düşüncə yaratdı?

Məndə olanların hamısını sahiblərinə qaytardım. Mənə ad günümdə şəhərdə hədiyyə edilmiş qlobusu həmyaşdıma – Elçinə bağışlamağım isə bütün kənddə bir neçə gün danışıldı.

Müflisləşsəm də, bir yüngüllük, rahatlıq duyurdum. Elə hislər keçirirdim ki, mənim üçün tamamilə yeni idi. Deyəsən, bu, əsl xoşbəxtlik idi.

7

Atamla anamın qəfil gəlişi mənim üçün sürpriz oldu. Anam codlaşmış əllərimdən tutanda göz yaşlarını saxlaya bilmədi. Atam özünü təmkinli apardı, amma gözlərindən mehribanlıq, razılıq oxunurdu.

- Kamalın keçirdiyi bu hislərin səbəbini necə izah edərsiniz?
- Kamalın “sürgün müddətinin” tez bitməsi nə ilə bağlı idi?

Ürəyimdən keçən sualı onlara vermədim: “Məni şəhərə aparacaqsınız, yoxsa kənddə qalacağam?”

Anamın və atamın baxışlarından anladım ki, mənim sürgün müddətim bitib.

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin ilk dörd parçasının oxusundan (bunu fərqli şəkillərdə həyata keçirə bilərsiniz) sonra parta yoldaşınızla birlikdə mətnin kənarındakı suallara cavab hazırlayın.
2. Üçüncü parçaya aid suallar tərtib edin.
3. Kiçik qruplarda birləşib, tərtib etdikləriniz də daxil olmaqla, bütün sualların cavabını müzakirə edin. Çıxardığınız nəticələr barədə təqdimatlar etməklə müzakirəni genişləndirin.
4. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.
 - a) “Əsərdən oxuduğum hissə məndə hansı təəssürat yaratdı?” Öyrəndiyiniz yeni sözlərdən istifadə etməyi unutmayın.
 - b) Kamalın sonrakı taleyini necə təsəvvür edirəm?

Evdə iş

1. Hekayənin ardını oxuyun.
2. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dər

Məzmun üzrə iş

1. Hekayədən müstəqil oxuduğunuz parçaları bir daha nəzərdən keçirin.
2. Mətnin kənarındakı suallara parta yoldaşınız ilə birlikdə cavab hazırlayın.
3. Kiçik qruplarda fikir mübadiləsi apardıqdan sonra cavabları təqdimatlar əsasında müzakirə edin.

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

4. Əsərdən seçdiyiniz hissəyə ad verin, məzmununu hazırladığınız plan əsasında yaradıcı nağıl edin.
5. Əsərin hekayə janrında olduğunu təsdiq edən üç cəhət yazın.

“Nəvə” hekayədir, ona görə ki

6. Hekayədən bir cümlə seçin, ona epitet və bənzətmə əlavə edin.

Evdə iş

Mövzulardan birini seçib işləyin. Təvsiyələrdən (səh.163-165) faydalanın.

- a) “Kamalın xasiyyətcə dəyişməsinə nə səbəb nə oldu” mövzusunda inşa yazın.
- b) “Kamalın otağını necə təsəvvür edirəm?” mövzusunda esse yazın.

III dərş

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Hekayənin maraqla oxunmasına səbəb çoxdur. Məsələn, cəmi bir neçə cümlə ilə böyük bir əhvalat, hadisə barədə aydın təsəvvür yaradılır. Yaxud nəvə obrazı elə ustalıqla yaradılmışdır ki, yaddan çıxmır, onun davranışı, əməlləri, bəzən gülüş doğursa da, oxucunu düşündürür... Yazıçı bütün bunlara sözdən ustalıqla istifadə etməklə nail olub. Bu cəhətə yenidən diqqət edin. Bədii təsvir vasitələrinin əsərə hansı gözəlliyi gətirdiyini də aydınlaşdırmağa çalışın.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Hekayədə diqqətinizi daha çox çəkən nə oldu? Səbəbini aydınlaşdırın.
3. Kamalın xarakterindəki başlıca cəhətlər hansılardır? Müxtəlif məqamlardakı davranış və əməllərini nəzərə alaraq cavab hazırlayın. Cədvəldən istifadə edin.

Kamalın xarakterindəki başlıca cəhətlər	
Nənə xəstələnməmişdən əvvəl	Nənə xəstələnəndən sonra

4. Kamalı oxuduğunuz hansı əsərin qəhrəmanı ilə müqayisə edə bilərsiniz? Müqayisə cədvəlindən və ya Venn diaqramından istifadə edin.
5. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı necə izah edərsiniz?

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

6. Əsərdəki hadisələrlə səsleşən bir epizod fikirləşin. Onu əsərdəki hansı hadisədən sonra mətnə əlavə etməyin mümkün olduğunu əsaslandırın.

Evde iş

Kitabxanadan və ya internetdəki mənbələrdən istifadə etməklə E.Hüseynbəylinin uşaqlar üçün hansı mövzuda əsərlər yazdığı barədə məlumat toplayın.

TƏTBİQ VƏ ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

Mir Cəlal
(1908-1978)

Onun həyatı və yaradıcılığı gənclər üçün gözəl nümunədir. Mir Cəlal zəhməti, əmək-sevərliyi ilə ucalmış, həm elminizdə, həm də ədəbiyyatımızda ləyaqətli yer tutmuşdur.

Elçin

- Artıq məzmunu ilə tanış olduğunuz bu əsərin üzərində müstəqil araşdırma aparacaqsınız. İlk növbədə, əsəri bir daha nəzərdən keçirin.

BAHAR

(“Bir gəncin manifesti” əsərindən)

1

Kənddən ayrılandan sonra Bahar başıaşağı, fikirli yeriyərək hara getdiyini bilmirdi. Yolun uzaqlığını hiss etmədən bir də gözünü açıb özünü vağzalda gördü. Bir tufəngli adam, döyükən kənd uşağını görüb yanına çağırırdı. Qəssab dükanında atasının yanında işləməyi təklif elədi:

–Paltarın, çörəyin bizdən, özün də erkək ətinin pitisindən yeyib cana gələrsən... Razısanmı?

Bahar şəhərdə qalmaq, qardaşını tapmaq həvəsi ilə, həm də belə “mehriban” adama rast gəldiyini güman edib razı oldu:

–Nə deyirəm!

Tufəngli Baharı daş yoluna tərəf gətirdi, bir arabaçıya tapşırırdı:

–Atama çatdır bunu, deynən görsün yararmı?

Səhər arabaçı onu şəhərə, qəssab Məşədi Abbasın dükanına gətirdi. Arabaçı birtəhər adamları aralayıb Məşədi Abbası çağırırdı:

–Məşədi əmi, bu gədəni İsfəndiyar göndərib...

Məşədi:

–Gözləsin! – dedi.

Bahar günortayadək gözlədi, çox acmışdı... Qəssab müştərilərdən baş açandan sonra Baharı dükanə çağırırdı. Hansı kənddən, kimin oğlu olduğunu, nə iş bacardığını soruşdu...

2

Bahar payızın ilk aylarını Məşədi Abbasın yanında işlədi. Sallaqxanadan şəhərə daşınan ət daşqasının boynunda oturur, atın cilovunu əlinə alıb şəhərə sürərdi. Axşam isə tövlədə, yanında yatdığı daşqa atına qulluq edərdi.

Məşədinin bütün xırda dükan və ev işini Bahar görürdü. Məşədi axşama qalan və köhnələn içəlatı səbətə doldurub Bahara verərdi. Çiyindən tutub itələrdi:

– Bunları sat! Satmamış qayıtma! Hamısını satsan, sənə bir abbasi fındıq pulu verəcəyəm.

Bahar küçələrin soyuq palçığını ayaqlaya-ayaqlaya küçə qapılarını gəzib həzin və saf uşaq səsi ilə çağırırdı:

– Ciyər alan, ay ciyər alan!...

3

Bu yerlərdə az təsadüf edilən şaxtalı qış günlərindən biri idi. Yer donmuşdu, ayaz kəsirdi. Bahar isə köhnə çarıqla, yalınqat, qədək paltarla qəssab dükanının qapısında əsim-əsim əsirdi.

Məşədi Baharı qapıdan qovmuşdu...

Soyuqlar düşəndən, qış girəndən bəri Bahar içəlat sata bilmirdi. Beş addım gəzəndən sonra daldey bir həyət tapıb qızınırdı. Ev qadınlarına yalvarıb ocaq başında dayanırdı. Ona görə evə qayıdanda xozeyini onu döyürdü.

Bu gün uşağa yeni bir fəlakət üz verdi. Qarınların birini sata bilməmişdi. Qorxudan qayıda bilmir, döngədə sallaya-sallaya əlində aparır və müştəri çağırırdı. Qəfildən bir qara it qarını alıb götürüldü. Divarı bayaq aşılıb bağlar arasında yox oldu...

Bahar bunu söyləyəndə Məşədi Abbasın gülməyi tutdu:

– Dünən yumurtadan çıxan cücənin mən yekəlikdə kişiye kələk gəlməyinə bir baxın!

Əlini Baharın ciblərinə salıb axtardı, sonra qoltuğuna baxdı:

– Neyləmişən, – dedi, – bir manatın yerini de! Nəyə verib yemişən, düzünü de!

Uşağın dil-dodağı tutuldu, altdan yuxarı baxan qara məsum gözləri böyüdü. And-aman elədi ki, it aparıb. Qəssab onun qolundan tutub əşiye itələdi:

– Get, bir manatı gətir, sonra gəl!

Bahar kağız kimi ağardı. Xözeyininə tərəf baxdı. Məşədi Abbas bu baxışlara və göz yaşlarına cavab olaraq içəridən dilləndi:

– Buralara ayaq bassan, meyitini qoyaram!

4

Bahar qorxusundan cıncırını çəkmədi. Küçəyə çıxdı. Lakin küçədə dayanmaq olardımı? Soyuq adamı qılinc kimi kəsirdi.

Qorxa-qorxa bir də ağasının dükanına gəldi. Qapını bir də cırıldadıb arasından baxdı.

Sanki ağasından, heç olmasa, qonşuların birindən mərhəmət diləyirdi. Məşədinin məşəl kimi yanan gözləri uşağa sataşanda oğluna işarə verdi: “Gör pulu gətirdi?” Qəssabın oğlu Baharın qabağını kəsib soruşdu:

– Manatı gətirdin?

Bahar yalvardı:

– Məşədi ağa, qardaşım gələndə alıb verərəm...

Qəssab irəli keçib qapını basdı. Baharı əsiyə saldı. Bahar isti otaqdan qalxan buğun içindən buz döşəməyə düşəndə başından bir vedrə su töküldüyünü güman etdi. Soyuğun şiddətindən özünü itirdi, bilmədi nə etsin. Şaxta elə bil iliyinə işləyirdi. Bahar özünü hamamın dəhlizinə saldı.

Dəhliz də soyuq idi. Ancaq içəri qapı açıldıqda isti hava buğ kimi dəhlizə vururdu. Bahar özünə təskinlik verdi, əlində bağlama yuyunmağa gələnlərə qarışib içəri girdi. Fərsət tapıb pişik kimi səssizcə səkiyə çıxdı, səki isti və rahat idi. Xeyli vaxt belə keçirdi. Lakin onu görən oldu. Hamamçı maşa ilə Baharı böyründən bizləyib deyirdi:

– Ədə, ehey, həmsəri! Düş, nə soxulmusan bura? Çıx!

O, başısağrı qapıya tərəf yeridi, məhkum qılınca baxan kimi, əsiyin, qış gecəsinin ayazına baxdı. Sonra geri döndü. Onu təqib edən olmadığını görüb dayanmaq istədi, duruxdu, mərhəmət uman məzlum baxışları ilə adamların üzünə baxdı. Heç kəsin bir söz demədiyini gördükdə sevinib içəri sürüşdü, küncə qısıldı.

5

Bıgı xınalı kişi buğlana-buğlana hamamdan çıxanda Baharı dəhliz ağzında görüb ucadan dedi:

– Kəblə Qurban, hərif burada dayanıb ha!

Kəblə Qurban başmaqlarını yeyin-yeyin şaqqıldadaraq dəhlizə tərəf gələndə Bahar yalvardı:

– Vallah, yerim yoxdur. Soyuqdan ölürəm, qoy burada durum, əmi, sən Həzrət Abbas!

Kəblə Qurban Baharı itələyib çölə saldı:

– Rədd ol burdan, Həzrət Abbas qənimin olsun!

Səkinin istisində canı yumşalan Bahar, qışın kəsərli soyuğuna düşəndə elə bil ürəyinə xəncər sancıldı, içindən ufuldadı. Özünü itirdi.

Bahar başını qaldırıb göyə baxdı, tamam qaranlıq qovuşduğunu, qış gecəsinin qorxu kimi hər yanı, işıq gələn hər yeri basdığını görəndə vücuduna ilan kimi soyuq və müdhiş bir vahimə yeridi, ürəyi bala quş kimi döyündü, başı gicəlləndi. Addımlarını atdı, harasa tələsmək istədi.

Yeridi, yeridi, qəssabxanadan uzaqlaşma bilmədi. İndi onun bütün damarları sancır, qulağı qərribə uğultu ilə tutulurdu. Uşağa elə gəlirdi ki, ayaqlarını qandallamışlar, topuqlarının hər birindən ağır daşlar asılıb.

Son ümidlə özünü xozeyinin qapısına saldı. Qorxa-qorxa qapını döydü. Həyətdə qarı ayaqlayan addım səsi eşidəndə uşağın sönən ümidlərinə sanki həyat işığı saçıldı. Xanım mitili – Baharın köhnə yorğanını eşiyə atdı:

–İtil, hansı cəhənnəmə gedirsən, get!

Bahar inana bilmədi:

– Gecənin bu vaxtında, boranda hara gedim?! Ay xanım, qurban olum, mənim yerim yoxdur. Xanım, sən bilirsən ki...

Xanım qapını elə bərk çırpıb dəmirlə bərkitdi ki, deyərdin oğrudan, quldurdan qorunur. Baharın sözü ağzında qaldı. Boş və boran uğuldayan qaranlıq küçədə qar içinə bata-bata uşaq bazara sarı yönəldi. O, tufana düşən yarpaq kimi əsirdi...

Sanki Baharı iynəli yorğana bürüyürdülər. Elə bir yorğana ki, tikan kimi əzəblə, hamam kimi isti.

6

Bahar əlini atıb gözünü örtən ağır yorğanı qaldırmaq istədi... Qol yerindən quru bir ağac sallandığını duyub anlama bilmədi. Onu bildi ki, gözlərinə də, başına və dodaqlarına da batan iynə çox uzun və itidir. Bunun kim tərəfindən, nə üçün edildiyini anlamadı... Tərpənmək istədi, onu sanki yerə mıxlamışdılar.

Anasını xəyalına gətirdi.

– Ana, ay ana!...

Cavab gəlmədi. Hər şey susurdu...

Bir neçə saat sonra boran seyrəlmiş, səhər açılmışdı. Hər şey öz qaydasında idi. Xozeyinlər xəz paltolar, Xorasan kürkləri, dəri papaqlar, yun corab və qaloş geyinərək səhər çayından sonrakı ilk papiroslarını tüstülədə-tüstülədə isti evlərinin qapılarından nəzakətlə çıxır, dükanlarına gedirdilər. Qolu çirməkli məşədi çapacağına itiləyərək erkəkləri şaqqalayır, əlinə gələn yağlı budlardan, qapısında qaynaşan müştərilərdən ruhlanaraq qazanc mahnısını oxuyurdu...

Konka yolunun qarını kürüyənlər bir uşaq meyiti tapdılar. Donmuş, taxtaya dönmüşdü. Buzlamış saçları üzünə yapışmışdı. Bütün sifəti buz qatı ilə örtülmüşdü. Qolları qoltuqlarına bükülüb qalmışdı. Baxanların ürəyi xarab olurdu. Yiyəsiz bir uşaq olduğu ilin bu vaxtında əynindəki qədək paltardan bəlli idi. Ona görə yiyəsini axtarmadılar, qəriblər qəbiristanına apardılar...

Aşağıdakı tövsiyələr əsasında fəaliyyətinizi davam etdirin.

1. Sınıf dörd nəfərdən ibarət altı qrupa ayrılır.
2. Qrupun hər bir üzvü aşağıdakı vəzifələrdən birini yerinə yetirir:
 - a) Şagirdlərdən biri parçada tanış olmadıqları sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırır.
 - b) İkinci şagird təsvir və ifadə vasitələri də daxil olmaqla bədiiliyi təmin edən vasitələri müəyyənləşdirir.
 - c) Üçüncü şagird parçaya ad verir, məzmununa aid plan tərtib edir, formalardan (yığcam, geniş, yaradıcı) birini seçməklə nağıletməyə hazırlaşır.
 - ç) Dördüncü şagird hadisələrin başlanmasını, münaqişənin yaranmasını, inkişaf edərək ən yüksək nöqtəyə çatmasını, həll olunmasını ardıcıl (bir neçə cümlə ilə) yazır.
3. İşin icrasına ayrılmış vaxt başa çatdıqdan sonra fikir mübadiləsi və təqdimatlar əsasında müzakirə aparın.
4. Bütün qrupların aşağıdakı tapşırığı yerinə yetirməsi üçün vaxt ayrılır:
 - a) Bahar və Məşədi Abbas surətlərini səciyyələndirmək üçün suallar tərtib edin. Sualların cavabını və nə üçün məhz bu sualları müəyyənləşdirdiyinizin səbəbini izah edin. Müvafiq cədvəllərdən istifadə edin.
 - b) Əsərdəki başlıca fikri – əsas ideyanı aydınlaşdırın.
 - c) Çıxardığınız nəticələr barədə fikir mübadiləsi və təqdimatlar əsasında müzakirə aparın.

QİYMƏTLƏNDİRMƏ MATERIALI

Viktor Hüqo

QAVROŞ

("Səfillər" əsərindən parça)

Soyuq aprel axşamlarından birində Qavroş adamlarla dolu bir küçədə, böyük bir dəllək dükanı qarşısında soyuqdan büzüşərək dayanmışdı. Onun boynunda hardansa əldə etdiyi bir şal yaylıq var idi. Qavroş özündən balaca iki uşağın dəllək dükanına girdiyini gördü. Bunlardan birinin yeddi, o birinin isə beş yaşı olardı. Onların geyimləri çox köhnə idi, nə istədiklərini ayırd etmək olmurdu. İkisi də birdən danışdı. Kiçik hey ağlayırdı, böyüyünün isə soyuqdan dişləri bir-birinə dəyib şaqqıldayırdı. Dəllək acıqlı-acıqlı onlara tərəf çevrildi, sözlərinə qulaq asmayaraq, uşaqları itələyib küçəyə saldı və dallarınca dedi:

– Boş-boş veyillənib, içərini də soyudurlar!

Uşaqlar ağlaya-ağlaya yollarına davam etdilər. Bu vaxt göyün üzünü qara buludlar örtüdü və yağış səpələməyə başladı. Qavroş özünü onlara yetirib soruşdu:

– Ay uşaqlar, niyə ağlayırsınız?

– Gecə yatmağa yerimiz yoxdur, – deyə böyük uşaq cavab verdi.

Qavroş dedi:

– Eh, elə bu? Heç adam da belə boş şey üçün ağlar? Ay sizi, səfehlər!

Qavroş onların qayğısına qalan bir adam kimi mehribancasına əlavə etdi:

– Balaca cırtanlar, dalımca gəlin!

Uşaqlar ağlamaqlarını kəsib, inamla Qavroşun arxasınca getdilər. Gedə-gedə Qavroş dəllək dükanına baxdı: "Daşürəkli heyvan! Zəhər tuluğu!" – deyə mızıldandı və dəlləyi hədələdi.

Bir darvazanın yanından keçəndə, soyuqdan titrəyən, on üç-on dörd yaşlı dilənçi bir qız gördü.

– Yazıq tamam çılpəqdır. Al, götür! – deyə o, boynundakı yun yaylığı açıb, dilənçi qızın arıq ciyinlərinə saldı.

Qız təəccüblə ona baxdı və dinməzcə hədiyyəni qəbul etdi. Qavroş isə soyuqdan daha çox büzüşdü. Elə bu zaman yağış yenə də səpələməyə başladı.

– Bu nədir, yenə də yağış yağır, – deyə Qavroş dilləndi. O, dilənçi qızın yaylığa bərk-bərk büründüyünü görüb əlavə etdi:

– Heç olmasa, ona isti olar. Lap elə bil kürk geyinib.

Uşaqlar xırda addımlarla yeyin-yeyin Qavroşun dalınca gedirdilər. Çörək dükanının yanından keçəndə Qavroş üzünü uşaqlara çevirib soruşdu:

– Uşaqlar, bu gün çörək yemisiniz?

– Səhərdən heç nə yeməmişik, – deyə böyük uşaq cavab verdi.

– Görünür, ata-ananız yoxdur, – deyə Qavroş soruşdu.

– Atamız da, anamız da var. Ancaq onların harada olduqlarını bilmirik.

– Demək, ata-ananızı itirmişsiniz? Bəs bilmirsiniz, hara gediblər? Bu, yaxşı deyil, uşaqlar! Başsız qalmaq axmaqlıqdır. Nə isə, hər halda bir şey yemək lazımdır.

O artıq heç bir söz soruşmadı. Yurdsuzluq küçə uşağı üçün adi bir hal idi. Qavroş dayandı və səylə şalvarının ciblərini axtarmağa başladı. Nəhayət, sevinclə başını qaldıraraq dedi:

– Uşaqlar, sakit olun, bu saat yaxşıca şam edəcəyik.

O, pulu cibindən çıxartdı və uşaqları itələyib çörək dükanına saldı. Pulu dükançıya verib ağır-ağır dedi:

– Çörək ver, üç yerə böl! Axı biz üç nəfərik!

Dükançı uşaqlara nəzər salıb istədi ki, onlara qara çörək versin. Ancaq Qavroş acıqla dedi:

– Ağ çörəkdən, ən yaxşısından kəsin. Mən onları qonaq edirəm!

Dükançı gülümsədi və maraqla uşaqlara baxmağa başladı. Qavroş incimiş halda ona dedi:

– Niyə gözlərinizi bizə zilləmişiniz? Elə bilirsiniz, balacayıq?

Elə ki çörək kəsildi, Qavroş uşaqlara dedi:

– Hə, indi yeyin!

Qavroş uşaqların böyüyünü ürəkləndirmək üçün çörəyin böyük parçasını ona verdi. Özünə isə ən kiçik parçanı götürdü. Hər üçü ac idi, qapının qabağında dayanıb acgözlüklə çörəyi yeyirdilər. Çörəkçi də acıqlı-acıqlı onlara baxırdı, çünki uşaqlar qapının qabağını kəsmişdilər. Qavroş dükançının narazılığını duyaraq dedi:

– Gəlin, küçəyə çıxmaq!

TƏBİƏTƏ VURĞUNLUQ, TƏBİƏTƏ QAYĞI

Bədii ədəbiyyatda sevilə-sevilə təsvir edilən doğma təbiətimiz haqqında çoxlu əsərlə tanış olmusunuz. Bu əsərlər təbiətin gözəlliyi, heyvanlar və quşlar aləmi barədəki təsəvvürünüzü xeyli zənginləşdirmişdir.

Bu bölmədə oxuyacağınız əsərlərdə yeni əhvalat və hadisələrlə, maraqlı mənzərələrlə qarşılaşacaqsınız. Bütün bunlara əsaslandırılmış münasibət bildirmək üçün bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edəcək və zənginləşdirəcəksiniz.

5

Mikayıl Müşfiq (1908-1939)

Müşfiq nə yazırdısa, ürəkdən yazırdı. O, lirik şeirlər, poemalar, mənzum nağıllar yazmış və həmişə də öz səmimiyyəti ilə diqqəti cəlb etmişdir. Vətənpərvərlik, əmək, təbiətə məhəbbət onun yaradıcılığının mühüm mövzularıdır.

Gülhüseyn Hüseynoğlu

Yada salın	Düşünün
• Təbiət hadisələrinin əks olunduğu hansı əsərləri xatırlayırsınız? • Belə əsərlərdə sizi ən çox cəlb edən nə olub?	• Təbiət hadisələrini əks etdirən əsərlərin maraqlı olmasını təmin edən cəhətlərə nələri aid edərsiniz?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

YAĞIŞ YAĞARKƏN (ixtisarla)

Yağış yağır, rəqs eləyir gur damlalar,
Sıra-sıra, inci-inci nur damlalar.
Göydə iki qara bulud toqquşaraq,
İldırımlar şaqqıldayır şaraq-şaraq.
Quşlar uçur yuvasına pırıl-pırıl,
Şırıldayır navalçalar şırıl-şırıl.
Çaxnaşmada göy üzündə ildırımlar,
Bir-birinə dəydi, baxın, qaldırımlar.
Dönmələrdə durana bax, qaçana bax!
Qaldırımımda o balaca oğlana bax!

Öz döşündən yeni sözlər toxuyaraq,
 Ayağını şappıldadır oxuyaraq.
 Gülə-gülə bir qız qaçır o səkidən,
 Ürəkciyi xali deyil səksəkidən.
 ...Yağ, yağışım, yağ, sel ol, yağ!
 Sırma-sırma, tel-tel ol, yağ!
 ...Yağ, yağışım, sellənərək,
 Sırmalanıb tellənərək!
 Zümzümənlə şirin-şirin dillən, yağış,
 Küçələrdə uşaq kimi vellən, yağış!
 Bunlar keçər, çarpsın, səma köksüm kimi,
 Ey ildırım, səs ver mənə, səsim kimi!
 Yağ, ey yağış, fikrim kimi, hissim kimi.
 Uzaq, yaxın çöllərə yağ,
 Ölkələrə, ellərə yağ!
 Yağış yağır, rəqs eləyir gur damlalar,
 Sıra-sıra, inci-inci nur damlalar.

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Şeiri oxuyun (fərdi səssiz oxu, səslə oxunun dinlənilməsi və s.), sonra dörd qrupa bölünün. Əsər barədə fikirlərinizi ikihissəli gündəlikdə yazın. Təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Əsərdə diqqətimizi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

2. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.

- Şeirdəki hansı söz və ifadələr yağışın yağmasının doğurduğu hiss və düşüncələri daha dolğun əks etdirir?
- Şeir təbiət hadisələri barədə məndə hansı düşüncələr yaratdı?

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

3. Şeirin ilk səkkiz misrasındakı həm qafiyə sözləri müəyyənləşdirin. Onları uğurlu saymaq olarmı?

Evde iş

Şeirdən bir parçanı nəsrə çevirin, məzmununu yaradıcı danışmağa hazırlaşın.

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Şeirdə yağışın yağmasının təsviri ilə yanaşı, bu təbiət hadisəsinə insanın münasibəti də əksini tapıb. Oxucu bunu maraqla izləyir, çünki şair əsərin bədii təsir gücünü artıran vasitələrdən məharətlə bəhrələnmişdir. O, yağışın yağması səhnəsini oxucunun daha aydın təsəvvür etməsi üçün səslərin ahəngindən ustalıqla istifadə etmişdir. Şeiri oxuduqca sanki yağışın şırıltısı, ildırımın şaqqıltısı eşidilir, göz önündə buludların toqquşması, qanadları islanmış quşların pırıltılı uçuşu canlanır. Şeiri təhlil edərkən bədii təsvir və ifadə vasitələrinin roluna, bədiliyi artıran digər vasitələrə diqqət yetirin.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Şeiri təbiət mövzusunda oxuduğunuz bir əsərlə müqayisə edin. Cədvəldən istifadə etməyiniz faydalıdır.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə olunurlar?	Əsərlərin adı	
	“Yağış”	

3. Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin əsərə gətirdiyi gözəlliyi necə izah edərsiniz?

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Əsərin bədii gözəlliyinin – təsir gücünün artmasında onların rolu

4. Aşağıdakı atalar sözlərinin hər birində ifadə olunan mənanı aydınlaşdırın. “Yağış” şeiri ilə mənaca səsləşən atalar sözünü müəyyənləşdirin. Fikrinizi əsaslandırın.

- 1) Yağış ilə yer göyərər, alqış ilə ər öyünər.
- 2) Yağış yağar, yer doymaz.
- 3) Yağışdan qaçan doluya düşər.
- 4) Yağış sevinc, bərəkət gətirər.
- 5) Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük.
- 6) Yaz yağışı tez keçər.

5. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı necə izah edərsiniz? Cədvəldəki fikirlərə münasibət bildirin. Öz variantınızı təklif edin.

№	Əsərin ideyası hansıdır?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
1	Əsərdə şairin yağışın yağmasına heyranlığı, zəhmət adamlarına məhəbbəti ifadə olunmuşdur.		
2	Şeirdə şairin öz vətəninə məhəbbəti ifadə edilmişdir.		
3	Şair yağışın insanlara sevinc, təbiətə gözəllik gətirdiyini ifadə etmişdir.		

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

6. Digər fənlərdən, müxtəlif mənbələrdən öyrəndiklərinizin əsasında “Təbiət hadisələri və insanlar” mövzusunda müzakirə aparın. Təbiət hadisələrindən insanların necə yararlandığını təsdiq edən misallar göstərin.

Evdə iş

Kitabxanadan və ya internetdəki mənbələrdən Mikayıl Müşfiqin təbiət mövzusunda yazdığı əsərlər barədə məlumat toplayın.

Bayram Həsənov (1925-1989)

Onun hekayələrinin mövzusu müxtəlifdir: kənd həyatı, meşə, heyvanlar aləmi, uşaqların əyləncələri, dərsi və s. Bütün bunlar uşaq dünyasına məxsus romantik boyalarla təbii, səmimi, aydın ifadələrlə qələmə alınmışdır.

Qara Namazov

Yada salın	Düşünün
• Heyvanların, quşların həyatından, öz balalarına münasibətindən bəhs edən hansı əsərləri xatırlayırsınız? • Heyvanların öz balalarına qayğısının şahidi olmusunuzmu? Bu, necə baş vermişdir?	• Vəhşi adlandırılan heyvanların öz balalarına, bəzən də insanlara rəhmdil münasibətinin səbəbini necə izah etmək olar?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

İKİ BALA

1

Atam uzun illər meşəbəyi olmuşdu. Babam da bu peşədə çalışmışdı. Gözümü açıb ucsuz-bucaqsız meşə görmüşdüm. Meşədə oynamış, qoyun-quzu otarmışdım. Onun içindən keçən yol mənə məktəbə aparmışdı.

- Muradın meşəyə ürəkdən bağlanmasının səbəbini necə izah edərsiniz?

Hər dəfə fürsət düşəndə meşəyə yollanmış, dostlaşdığım ağaclarla dərcləşmişdim... Sonralar yaşa dolub kəndimizdən uzaq düşəndə də ən çox darıxdığım, həsrətini çəkdiyim elə bu meşələr olmuşdu.

Nənəm hərdən gözlərini qıyıb mənə baxar, məhəbbət dolu səslə: – Murad da meşəbəyi olacaqdır, – deyərdi.

Yeddinci sinfə keçəndən sonra dərslərimə də meşədə – mənim üçün doğma olan yaşıl talada hazırlayırdım. Kəndimizi üzük qaşı kimi müha-

sirəyə alan, saf havasından doymaq olmayan meşəmizi mənim qədər sevən ikinci adam, deyəsən, yox idi.

Məktəbin sonuncu sinfində oxuyanda belə bir adamın olduğunu öyrəndim, amma qəlbimdə qısqanclıq hissi baş qaldırmadı.

Həmin adam biologiya müəllimimiz idi. O, hamıdan fərqlənirdi. Boyuna, görkəminə görə yox, xasiyyətinə görə. Azdanışan və ciddi idi, həmişə fikirli, qayğılı görünürdü. Dərsi izah edəndə isə başqa adama çevrilirdi. Elə şirin, maraqlı danışdı ki, ona qulaq asmamaq mümkün deyildi...

Onu ilk dəfə meşədə – talada, dərslərimə hazırlaşarkən gördüm. Çox da hündür olmayan, cır armud ağacının altında dayanıb diqqətlə ona baxırdı. Sonra ağacın aşağı əyilmiş budağından nazik çubuq qopardı, diqqətlə nəzərdən keçirməyə başladı. Onun niyyətini anlamağa çalışsam da, nə etmək istədiyini kəsdirə bilmədim. İki gün sonra atamın əmimə dediklərindən öyrəndim ki, Sabir müəllim (biologiya müəllimimizin adı belə idi) meşədəki meyvə ağaclarını calaq edirmiş. Mənə o da məlum oldu ki, meşənin bir hissəsində onlarla ağacı calaq etmiş, indi isə cənuba – mənim talamın olduğu yerə üz tutmuşdu...

O vaxtdan illər keçib. Sabir müəllim dünyasını dəyişib. Mən isə atababamın peşəsində – meşəbəyi vəzifəsində çalışıram. Müəllimin xeyirxah işini də davam etdirirəm. Onun kimi mən də ağacları calaq etməyi xoşlayıram. İndi meşəmizdə bol məhsul verən yüzlərlə meyvə ağacı var. Kənd camaatının danışığı ara-sıra qulağıma dəyirdi: – Murad öz müəlliminə çəkib, belə getsə, meşəmiz meyvə bağına dönəcək... Doğrusu, bu sözləri eşitmək mənim üçün xoş idi.

- Nəyə görə Muradda qısqanclıq hissi baş qaldırmalı idi?
- Bu sözlər Muradı sizə necə tanıtdı?
- Murad obrazı barədə sizdə hansı təəssürat yarandı?

Bu illər ərzində təbiətdə gördüyüm qəribə hadisələri qələmə almaq, nə isə yazmaq istəyi mənə rahatlıq vermir. Cansız hesab etdiyimiz doğma təbiətdə elə hadisələrin şahidi olmuşam ki, onları xatırlayanda həyəcanlanmaya bilmirəm. Bu əhvalatların bir qismi məndə kədər, bir qismi isə sevinc hissi doğurur. Qeyri-adi, inanılmaz əhvalatlara da az rast gəlməmişəm.

Bəli, təbiət, doğru deyirlər ki, sirli bir aləmdir. Neçə ilin söhbətidir, dan yeri söküləndə evdən çıxmışdım. Meşənin ətəyinə çatanda qənşər bir yerdə oturdum. Dərə ilə daşlara çırpıla-çırpıla, köpüklənə-köpüklənə çay axırdı. Səsi dərəni başına götürən bu dağ çayı xeyli aşağıda balaca bir talaya çıxır, yenə sıx meşəliyə girirdi.

Mən keçidə baxırdım. Bir də gördüm ki, çaya enən cığıra boz, iri bir ayı çıxdı. Dal ayaqları üstə qalxıb, o yan-bu yana boylanaraq talaya baxdı və tez də dala qayıtdı, onu nişan almağa macal tapmadım, barmağım tətikdə qaldı. Bir neçə gün əvvəl ayı kəndin mal-qarasına hücum etmiş, xeyli heyvan tələf etmişdi. Nə bilmək olar, bəlkə, elə bu, həmin ayı idi?! Ayağa

durmaq istəyirdim ki, ayı yenə göründü. Qoltuqlarında nəşə bərk-bərk tutmuşdu. Daha dayanmadı, əylə-əylə cığıra düşdü. O, çaya enirdi. Tərpəndim. Keçiddə onu yaxalaya bilsəydim, çətin əlimdən qurtarardı. Qaçıb özünü meşəyə salanacan qoşalülə nəfəsini kəsərdi.

2

Bir gözümlə ayı yığıla-yığıla quzeyi endim. Ağacların dalına keçə-keçə bu koldan o kola sürünə-sürünə çaya yaxınlaşdım. Cığırın üstündəki palıd ağacının dalında gizləndim. Ayı yavaş-yavaş gəlirdi, qoltuğundakılar çapaladıqca, tez-tez dayanıb, burnu ilə onları dümsükləyirdi.

Çay yuxarılardan ovub gətirdiyi qumu keçiddə qırağa vurmuşdu. Ayı qumluğa düşəndə dayandı. Aramızda elə bir məsafə qalmamışdı. Amma nə qədər baxdımsa da, yenə qoltuğunda nə tutmuşdu, baş açmamadım. Sahilə yaxın hündür bir daş vardı. İməkləyə-iməkləyə sürünüb onun dalında gizləndim.

Ayı yaş quma bata-bata suya girdi. Qollarının altından özü kimi tüklü iki baş çıxmışdı: qapqara burunları, qara muncuq kimi gözləri vardı. Vay səni!.. Mən də bayaqdan baş sındırıram ki, görəsən, bu yekəpər nə aparır. Öz balaları imiş ki! Onlar büzüşərək analarına elə sığınmışdılar ki, yumağa dönmüşdülər. Yəqin, çayın qijiltısından qorxurdular.

Ayı tez-tez büdrəyirdi, dərinə düşmədi, çayın dayaz yerindən yenə sahilə çıxdı. Balalarını yerə buraxdı, yumalandılar, boğuşdular. Anaları isə köpüklü dalğalara bir xeyli baxıb, qumu tez-tez eşələyib cığır açdı. Balasının birini burnu ilə itələyə-itələyə gətirib ora saldı, pəncəsilə arxası üstə çevirdi. Bala çanaqlı bağa kimi ayaqları göydə çapalaya-çapalaya qaldı. Ayı da o qalxanacan yastı bir çaylaq daşını burnu ilə sürüşdürüb onun qarnının üstünə çıxartdı. O biri balasını qoltuğuna alıb, bir gözü arxada – quma basdırdığı balasında, çaya düşdü.

Keçid xeyli dərin imiş. Su ayının döşünə vurdu. Dalğalar onu büküb-bükməliyirdi. Balasını bərk-bərk qoltuğuna sıxıb, bir pəncəsi ilə suyu yara-yara sahilə çıxdı. Balasını quma buraxıb silkindi, dönüb o taya boylandı. Sonra da tələsik qumu eşələyib, indi də bu balasını çuxura yıxdı. Ətrafına baxdı. Deyəsən, yenə də daş axtarırdı. Yəqin, gördü yaxında yoxdur, bu balasının qarnına qum cırmaqlayıb yığdı. Elə bu ara o taydakı bala necə elədisə, qarnından daşı aşırıb çuxurdan çıxdı, anasını bu tayda görüb yumalana-yumalana özünü çaya saldı. Anası bunu görüb, həyəcanlı, təntiməş halda özünü bu taydan suya atdı. Qumun altındakı bala da çapaladı-çapaladı, nəhayət ki, o da yerindən qalxdı, anasının dalınca çaya cumdu. Ayı geri çevriləndə onu görüb bir səs çıxartdı ki, sanki dağlar-dağlar dilə gəldi, ona qoşuldu, səsi çox-çox uzaqlarda əks-səda verdi, qayalar lərzəyə düşdü. Mən dəfələrlə ayı ovunda olmuşdum. Güllə ilə vurulanda belə ayı bu cür dəhşətlə nərilənməmişdi.

Ayı ha eləyib özünü yetirənəcən o tayda qalan balasını dalgalar ağuşuna aldı. Bu balasını da dalgalar top kimi atıb-tutaraq aparırdı. Ayı gah bu balasının dalınca cumdu, gah da o birisinin...

- Bu mənzərə sizdə hansı hislər yaratdı?

Özünü nə qədər həlak elədi, balalarına çata bilmədi, bir az aşağıda sahilə çıxdı. Çay-aşağı baxıb, çəngə-çəngə başının tüklərini yoluşdurur, qeyri-adi səs çıxarırdı.

Mən isə yerimdən tərpənilib özümü göstərmirdim ki, ayı məni görüb daha da karıxar. Tüfəngim əlimdə sahillə başaşağı yüyürdüm. Üst-başım kola-kosa ilişə-ilişə, daşdan-daşa hoppa-hoppa sıldırımlı sahillə lap aşağılara endim. Ayı balalarını sahil daşlarının aralarında axtardım, qumluqları gəzdim, onları köpüklü dalgaların qoynunda görmək istədim.

- Muradın bu davranışı onun haqqındakı təəssüratınıza nələr əlavə etdi?

Amma gec idi... Kim bilir, dağ çayı ayının balalarını daşlara cırpa-cırpa haralara aparıb çıxartmışdı.

Çayın kənarındakı iri qayanın dibini diqqətlə nəzərdən keçirərkən, mənə elə gəldi ki, kimsə mənə izləyir. Başımı qaldırıb qayanın döşünə baxdım, zənnim mənə aldatmamışdı. Boz ayı kədərli baxışlarla mənə baxırdı... Bir-birimizə mane olmadan, demək olar ki, yanbayan axtarışlarımızı xeyli davam etdirdik. Balalar tapılmadı. Hava qaralanda əldən-dildən düşmüş, tamam islanmış halda evə döndüm.

3

O gündən sonra ayı tez-tez çayın sahilində görünürdü. O, hələ də inadla balalarını axtarırdı. Hər on-on iki addımdan bir dayanıb qıjıltı ilə axan suya baxır, yenə çayaşağı yoluna davam edirdi...

- Ayının bu inadkarlığı sizdə hansı düşüncə yaratdı?
- Bu ifadələr yazıçı sənətkarlığı, əsərin bədii gözəlliyi bərdə hansı fikirləri söyləməyə imkan verir?

Ən dəhşətli axşamdan xeyli keçmiş – axtarışını tamamlayanda tükürpədicə səslə bağırması idi.

Əslində, buna bağırmaq, nərildəmək demək olmazdı. Bu, balalarını ölümə verdiyi üçün özünü bağışlaya bilməyən ana ayının ürəkparçalayan fəryadı idi... Bir müddətdən sonra ayı gözə dəymədi.

Hadisədən səkkiz aydan da çox keçmişdi. Gecə əsən şiddətli küləyin meşəyə ziyanı olub-olmadığını öyrənmək niyyətilə ərazini qarış-qarış gəzir, ən çətin keçilən sahələri belə nəzərdən keçirirdim. Qəflətən gördüyüm mənzərədən yerimdəcə donub qaldım. Boz ayı qalın kolluqda hərəkətsiz uzanıb qalmışdı. Tüfəngimi əlimdə hazır tutaraq ehtiyatla ona yaxınlaşdım. Ayı təzəcə ölmüşdü. Bədəni didilməmiş, tükləri tökülməmişdi. Çox arıqlamışdı. Ov etməyən ayı, bəlkə də, acından ölmüşdü.

I dər**Məzmun üzrə iş**

1. Əsərin ilk iki parçasının oxusundan (bunu fərdi səssiz oxu, səsli oxunun dinlənilməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz) sonra parta yoldaşınızla birlikdə suallara cavab hazırlayın.
2. Kiçik qruplarda birləşib fikir mübadiləsi aparın, çıxardığınız nəticələri təqdimatlar əsasında müzakirə edin.
3. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.
 - a) Əsərdəki hadisələrlə səsleşən bir epizod fikirləşin. Onu əsərdəki hansı hadisədən sonra mətnə əlavə etməyin mümkün olduğunu əsaslandırın.
 - b) Əsərin sonluğunu necə görmək istərdim? Nə üçün?

Evdə iş

1. Hekayənin ardını oxuyun.
2. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dər**Məzmun üzrə iş**

1. Evdə oxuduğunuz parçaları bir daha nəzərdən keçirin. Mətnin kənarındakı suallara parta yoldaşınız ilə birlikdə cavab hazırlayın.
2. Kiçik qruplarda fikir mübadiləsi apardıqdan sonra təqdimatlar əsasında müzakirə edin.

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

3. Əsərin hansı mövzuda yazıldığını müəyyənləşdirin.
 - A) əmək
 - B) təbiət
 - C) qəhrəmanlıq
 - D) xeyirxahlıq
 - E) vətənpərvərlik
4. Hekayənin məzmununu ilə səsleşən atalar sözlərini seçib cədvəldə yazın.
 - 1) Bala quşun ağzı böyük olar.
 - 2) Çay aşağı axıtdım, çay yuxarı axtardım.
 - 3) Meşə ayısız olmaz.
 - 4) Meşəyə girən ayıdan qorxmaz.
 - 5) Bala baldan şirindir.
 - 6) Ana bala ucundan canını oda yaxar.
 - 7) Ayı balasına “Ağappağım” deyər, kirpi balasına “Yumşağım”.
 - 8) Ayı ilə bir çuvala girmə.

Seçdiyim atalar sözləri	Bunun səbəbi

5. Hekayədən seçdiyiniz hissəyə ad verin, məzmununu tərtib etdiyiniz plan əsasında yaradıcı danışın.

6. Hadisələrin başlanmasını, münaqişənin (ziddiyyətin) yaranmasını, inkişafını, ən yüksək mərhələyə çatmasını və həll olunmasını (açılması-nı) dairələrdə ardıcıl yazın.

Evdə iş

Mövzulardan birini seçib işləyin. Tövsiyələrdən (səh. 163-165) faydalanın.

- “Hekayə təbiət, heyvanlar aləmi barədə düşüncələrimdə hansı dəyişiklik etdi?” mövzusunda inşa yazın.
- “Təbiətə qayğı lazımdırmı?” mövzusunda esse yazın.

III dər

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Təbiət haqqında şeirlər, hekayələr oxumuş, müxtəlif mənbələrdən biliklərə yiyələnmişiniz. Amma “İki bala” hekayəsində deyildiyi kimi, təbiət sirli bir aləmdir. Yazıçı bu əsərdə ibrətamiz bir hadisədən – ayının öz balalarına olan məhəbbətindən, onları itirəndə çəkdiyi dərddən söz açır.

Təsvir olunan hadisə, yəqin ki, sizi düşündürdü... Əsərin qəhrəmanı olan meşəbəyinin – Muradın əməl və davranışına, dara düşən ayıya münasibətinə bir daha diqqət yetirin. Bu hadisəni təsvir etməklə müəllifin hansı niyyəti güddüyünü, əsərin təsir gücünü artıran bədii vasitələri aydınlaşdırmağa çalışın.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

- Murad obrazının xarakterindəki mühüm cəhətləri aydınlaşdırın. Onu oxuduğunuz hansı əsərin qəhrəmanı ilə müqayisə edə bilərsiniz?
- “İki bala” hekayəsini təbiət mövzusunda oxuduğunuz bir əsərlə müqayisə edin.
- Hekayənin bədii təsir gücünün artmasında təsvir və ifadə vasitələrinin rolunu aydınlaşdırın.

Bədii təsvir və ya ifadə vasitəsinin işləndiyi cümlə	Fikrin təsir gücünün artmasında rolu

5. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı aydınlaşdırın.

№	Əsərin ideyası aşağıdakılardan hansıdır?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
1	Heyvanların da ehtiyatsızlığı faciəyə səbəb olur.		
2	Balasını sevməyən canlı yoxdur.		
3	Təbiətə, heyvanlara, quşlara qayğı göstərmək vacibdir.		
4	Dara düşən heyvanların başına gələnlərdən nəticə çıxarmaq lazımdır.		

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

6. Müzakirə edin: “Hekayəyə çəkilmiş şəkil təsəvvürünüizə uyğundurmu?”

Evde iş

Hekayədən bir parçanın ifadəli oxusuna hazırlaşın. Əvvəlcə ifaçılıq vəzifəsini – dinləyicilərə nə çatdıracağınızı aydınlaşdırın. Sonra hər cümlənin oxusunda səsinizin aldığı çalarları dəftərinizdə (mətnin kənarında) yazın. Fasilələrin yerini, səsin ucalığını, sürətini və s. müəyyənləşdirib şərti işarələrlə göstərin.

Əliağa Kürçaylı (1928-1980)

“Sənətin, poeziyanın yolları saysız və müxtəlifdir. Geniş və işıqlısı da var, ensizi, daşlısı da... Sənətkarın bu yollardan hansında olduğunu oxucu deyə bilər”.

Yada salın	Düşünün
• Təbiətə həsr olunmuş hansı əsərləri oxumusunuz? • Sizcə, bədii əsərlərdə təbiətlə bağlı hansı məsələlərin öz əksini tapması daha vacibdir?	• Təbiət, quşlar və heyvanlar haqqında bədii əsərlərdən öyrəndikləriniz digər fənlərdən mənimsədiyiniz biliklərdən fərqlənirmi?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

QARANQUŞ

Görürəm, yaz yağışı
Yağır hiddətlə yenə.
İldırımlar şaxıyır
Göydə dəhşətlə yenə.

Söykəlib pəncərəyə
Baxıram hər yana mən.
Yenə yollar kəsilib,
Nə gələn var, nə gedən.

Göydə karvan çəkərək
Sıx buludlar dolanır.
Hərə bir yer taparaq
Sığınıb daldalanır.

Belə neysanda fəqət
Bir qaranquş görürəm.
Yağış altında onu
Qanad açmış görürəm.

Bədənindən su damır,
İslanıbdır o, tamam,
Düzü, heyran kəsilir
Ona baxdıqca adam.

Nə əsən güclü külək,
Nə yağan güclü yağış
O zərif quşcuğazı
Bircə an saxlamamış.

Elə bil lap bu saat
Gəlsə qış, yağsa da qar,
O dayanmaz yenə də,
Daha sürətlə uçar.

Alaraq dimdiyinə
Quşcuğaz yem aparır.
Bax bununçün havanı
İldırımtək o yarır.

İndi, yəqin, yolunu
Gözləyir ağ balalar.
Dözməyir qəlbi onun,
Körpələr ac qalalar.

Baxıram, yaz yağışı
Yağır hiddətlə yenə.
O qaranquşa uçur
Göydə sürətlə yenə...

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin oxusundan (bunu fərqli formalarda yerinə yetirə bilərsiniz) sonra beş qrupda birləşib (hər qrup iki bənd üzərində işləməklə) fikirlərinizi ikihissəli gündəlikdə yazın.

Əsərdə diqqətimizi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

2. Çıxardığınız nəticələr barədə təqdimatlar etməklə fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

3. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.

- a) “Şeir məndə hansı hislər və düşüncələr yaratdı?” Öyrəndiyiniz yeni sözlərdən istifadə edin.
- b) Şeirin üç bəndini nəsrə çevirib məzmununu yaradıcı danışın. Əlavələrinizin səbəbini izah edin.

Evdə iş

“Ölkəmizdə yaşayan nadir quşlar” mövzusu üzrə məlumat toplayıb təqdimat hazırlayın.

II dər

Məzmun üzrə iş

Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin

1. Şeirə başqa bir ad verin. Bu adı seçməyinizin səbəbini əsaslandırıb dəftərinizdə yazın.

Şeirə __ adını verərdim, çünki __.

2. Hansı fikirləri doğru hesab edirsiniz?

- A) Şeir heca vəznindədir.
- B) Hər misrada 6 heca var.
- C) Şairin fikrincə, heç bir qüvvə qaranquşu dayandıra bilməz.
- D) Qaranquşun öz səhvi üzündən düşdüyü çətin vəziyyət təsvir olunur.
- E) Qaranquşun fədakarlığı şairi heyretləndirir.

3. Şeirin məzmunu ilə səsleşən atalar sözlərini seçib cədvəldə yazın. Həmin atalar sözlərini seçməyinizin səbəbini izah edin.

- a) Bala baldan şirindir.
- b) Ananın canı övladdadır.
- c) Anadan əziz yenə anadır.
- d) Hər quşa öz yuvası doğmadır.
- e) Ana bala ucundan canını oda yaxar.
- f) Quşa qızıl qəfəs zindandır.

Seçdiyim atalar sözləri	Bunun səbəbi

4. Şeirdən bir bəndi seçib yazın və oradakı həmqafiyə sözləri qeyd edin.

Bənd	Həmqafiyə sözlər

5. Mövzulardan birini seçib işləyin.

- a) Quşların, heyvanların həyatı, fədakarlığı ilə bağlı şahidi olduğunuz, eşitdiyiniz bir hadisəni yazılı təsvir edin.
- b) “Yurdumuza bahar gələndə” mövzusunda esse yazın.

Evdə iş

“Yaşadığım yerin (kəndin, qəsəbənin...) təbiəti haqqında nə bilirəm?” mövzusunda şifahi təqdimat hazırlayın.

III dərs

Təhlil üzrə iş

Əsərlə bağlı açıqlamalar

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ondakı fikirlərdən faydalanın.

Şair bu əsərində ana məhəbbətinin digər canlılara da xas olmasından söz açmışdır. Güclü leysana baxmayaraq, dimdiyində balaları üçün yem daşıyan qaranquşun fədakarlığı oxucunu heyrləndirir, təbiətə, quşlara, heyvanlara rəğbətini daha da artırır.

Təsvir olunan hadisə yaddan çıxmır, oxucunu düşündürür, ona güclü təsir edir. Şair buna necə nail olub?

Sözlərdən, ifadələrdən, bədii təsvir vasitələrindən şeirdə necə istifadə olunduğuna diqqət edin.

Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin

2. Şeir oxucuya güclü təsir etməsinə səbəb nədir? Fikrinizi əsaslandırın.
3. Şeir sizə təbiət mövzusunda oxuduğunuz hansı əsəri xatırlatdı? Venn diaqramından istifadə etməyiniz məqsədəuyğundur.
4. Şairin işlətdiyi bədii təsvir vasitəsinin əsərə gətirdiyi gözəlliyi necə izah edərsiniz? Cədvəldən istifadə etməyiniz faydalıdır.

Bədii təsvir vasitəsinin işləndiyi cümlə	Əsərin bədii gözəlliyinin – təsir gücünün artmasında onun rolu

5. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı aydınlaşdırın. Şairin mövqeyini ifadə edən misraları nümunə göstərin.

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş

6. Şeir təbiətə, heyvanlar, quşlar aləminə həsr olunmuş digər əsərlərdən hansı cəhətlərinə görə fərqlənir? Onu tanış olduğunuz bir əsərlə müqayisə etməklə suala cavab hazırlayın. Cədvəldən istifadə etməyiniz faydalıdır.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə olunurlar?	Əsərlərin adı	
	“Qaranquş”	

7. “Əsərdə şairin təbiətlə bağlı hansı fikirləri əks olunub?” mövzusunı müzakirə edin. Müzakirə zamanı aşağıdakı suallara diqqət yetirin:

- a) Şairin qaranquşa münasibəti hansı misralarda daha qabarıq əks olunub?
- b) Sizcə, bu əsərdə yaz yağışına düşən quşun məhz qaranquş olması təsadüfidirmi?
- c) Qaranquşla bağlı fikirləri digər quşlara, heyvanlara da aid etmək olarmı? Nə üçün?

Evde iş

Dostlarınıza “Qaranquş” şeirini necə təqdim edərsiniz ki, onlarda bu əsəri oxumağa maraq oyansın. Fikrinizi məktub şəklində ifadə etməyə çalışın.

TƏTBİQ VƏ ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

İlyas Əfəndiyev
(1914–1996)

“Yaxşı bədii əsər oxucunun hislərinə, düşüncəsinə təsir edir, onu hərtərəfli zənginləşdirir”.

Aşağı siniflərdə ədəbiyyat, eləcə də digər fənlər üzrə dərslərdə müəyyən mövzularla əlaqədar diskussiya aparmış, bununla bağlı təcrübə qazanmışsınız.

Müstəqil oxuduğunuz bu əsər maraqlı mövzular, problemlər üzrə diskussiyaya imkan yaradır. Mətnin sonundakı tövsiyələr bu istiqamətdəki fəaliyyətinizə səmərəli istiqamət verəcəkdir. İlk növbədə, əsəri bir daha nəzərdən keçirməyiniz faydalıdır.

ŞƏHƏRDƏN GƏLƏN OVÇU (ixtisarla)

1

Ovçu Piri oylağa çatanda dan yerindən soyuq külək əsirdi. Düzenliyə çökən boz duman tərənib, qərbə doğru çəkilməyə başladı. Üfüqdən uzanmış şüalar altında parlayan körpə payız otları üşüyürmüş kimi titrəşirdilər.

Ovçu Piri lap ayağının ucuna qalxıb, yaxındakı şəhli yovşan koluna qonan çobanaldadan quşundan gözünü çəkib başını qaldırdı. Bu zaman aralanmaqda olan duman içindən başqa bir ovçunun çıxdığını gördü. Onun əynində içi xəz gödəkcə, ayaqlarında iri əsgər çəkmələri var idi. Azca yana əyilmiş gümüşü papağının yanlarından vaxtından tez ağarmış qıvrım saçları görünürdü. Sol əlini belinə boş bağlanan qatara keçirmiş, sağ əli ilə çiyindən asılan təzə qoşalülənin qayışından tutmuşdu. İri çal bıqları onun qarabuğdayı üzünə yetkin, ağır bir görkəm verirdi.

– Sabahın xeyir, ovçu qardaş, – deyə o, bərkdən səsləndi, – Papirosun yoxdur?

– Sabahın xeyir... – deyə ovçu Piri ayaq saxlayıb qədim taxta qutusunu çıxartdı və dedi: – Tütünü var...

– Bəri ver görüm, – deyə dumandan çıxan ovçu ona yaxınlaşdı.

– Papirosun yadımdan çıxıb, qalıb maşında... nəfəsim lap qaralıb.

– Maşının harada qalıb ki?

– Maşınım kəndin yanındadır.

– Görünür, şəhərdənsən?

Yeni ovçu:

– Bəli, – dedi, – şəhərdənəm.

Ovçu Piri öz tufəngini çiyninə salıb, şəhərdən gələn ovçunun tufəngini alıb diqqətlə nəzərdən keçirdi. Günəşdən, ayazdan yanıb qaralmış arıq sağlam üzü birdən-birə canlandı. Gözləri parladı.

– Bunlar yaxşı tufənglərdir. Mən də bir adamda bunun birinin yerini eləmişəm, gerek nə cür olsa, pul düzəldib onu alam.

Ovçu Piri çat-çat olmuş qabarlı əlini ehtiyatla tufəngin lüləsinə çəkərək sahibinə qaytardı.

İndi duman tamam çəkilib getmişdi. Yeni göyərmiş otların, yayda qurumuş tikanlı qanqalların arasında tək-tük sarı, firuzəyi çiçəklər görünürdü.

– Eh, – deyə ovçu Piri yanıqlı bir səslə dilləndi, – biz gəldi-gedərik, sən yaşa, dünya!

– Bu, haradan yadında qalıb, ay ovçu qardaş? – deyə şəhərli soruşdu.

– Heç bilmirəm, haradan yadımda qalıb... Ancaq yaxşı deyib.

Şəhərdən gələn ovçu xeyli uzaqda, düzənlə göyün birləşən yerində bir dəstə ceyran gördü. Onlar dayanıb nəyi isə dinləyirdilər.

– Aşağı yat... – deyə Piri yerə çökərək şəhərlinin ətəyini dartdı. Lakin birdən elə bil ki, sürü nədən isə hürküb, ildırım kimi qaçıb gözdən itdi.

– Bay... – deyə Piri təəssüflə səsləndi. Ancaq çox çəkmədi ki, sürü yenidən göründü. Ceyranlar bir an dayanıb bir-birinə sığındılar. Sonra tərpənib, o yandan bəri qaçmağa başladılar.

– Düz üstümüzə gəlirlər, – deyə ovçu Piri sevinclə səsləndi. – Ancaq balaca qımıldandın, heç nə... Əlli-altmış addım qalmış atacağıq...

Ovçu Piri yoldaşını dümsüklədi. Bu, “hazır ol!” demək idi. Lakin şəhərli ovçu bunu hiss etmədi. Onun sevinc və heyretlə baxan gözləri kolların, uca qanqalların üzərindən atıla-atıla gələn sürüdə idi. Onların şəvə kimi qara dırnaqları tez-tez havada parlayırdı. İndi şəhərdən gələn ovçu onların balaca, qəşəng ağızlarını, iri, qara gözlərindəki mehriban və ürkək ifadəni aydınca seçirdi.

Ovçu Piri ceyranları nişan alanda şəhərli ovçu gözlərini ceyrandan çəkmədən onun tufəngindən yapışdı:

– Dayan! – deyə həyəcanla əmr etdi.

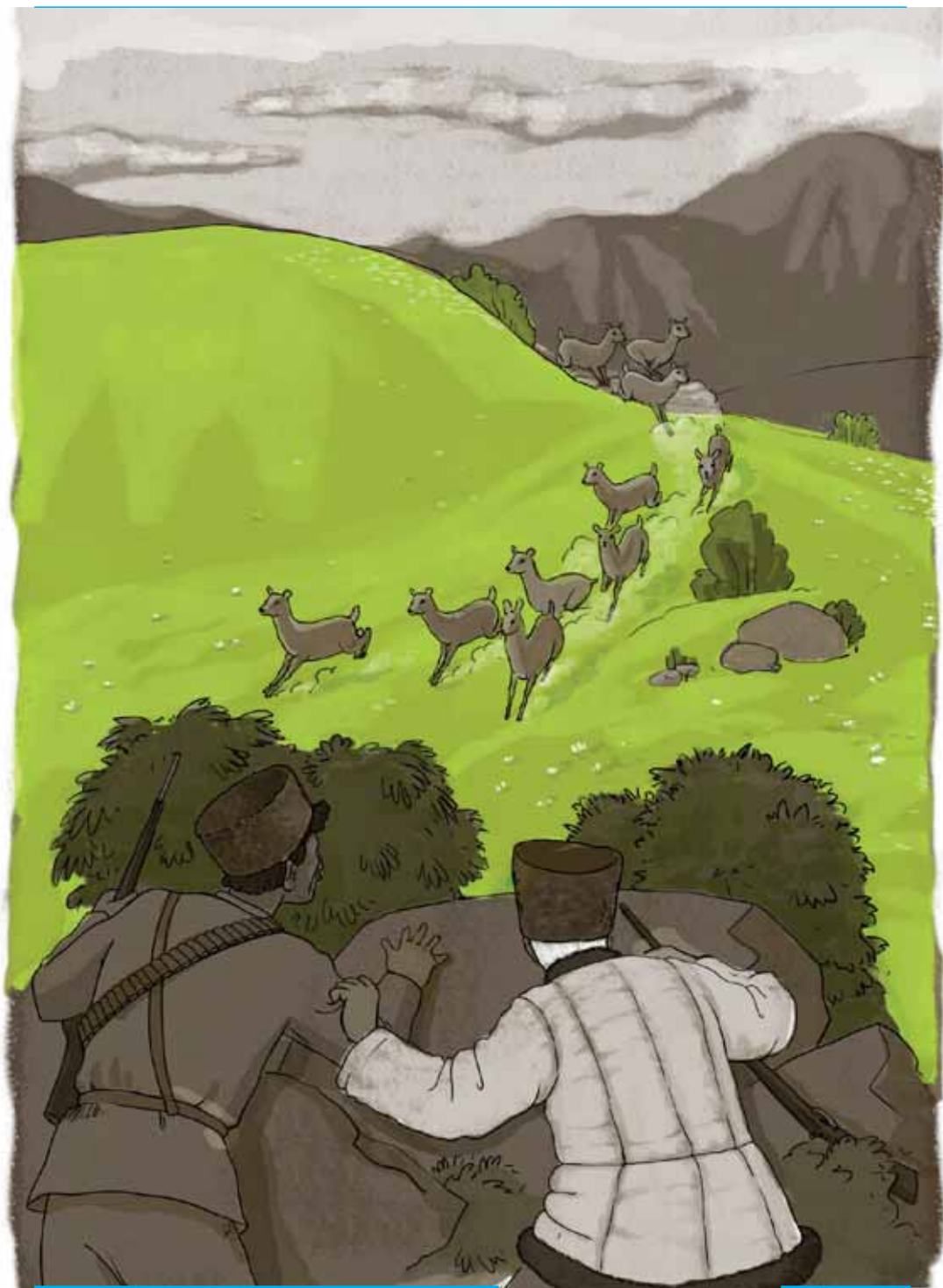
Ceyran sürüsü hürküb, bir göz qırpımında uzaqlaşdı. Ovçu Piri əvvəlcə şəhərliyə, sonra da əldən çıxmış ceyranların dalınca baxdı. Sonra yenə şəhərdən gələn ovçuya sarı dönərək:

– Əşi, necə yeni dayan! – deyə təəccüblə soruşdu.

Sürünü nəzərləri ilə izləyən şəhərli ovçu cavab vermədi. Ovçu Piri dikəlib oturaraq yanıqlı-yanıqlı deyindi:

– Vay, səni! Heyif, heyif!..

Sürü tamam gözdən itəndən sonra şəhərli ovçu dərinədən nəfəs alaraq, üzünü ovçu Piriyə döndərərək soruşdu:

– Nə buyurdun?
– Nə buyuracağam? – deyə ovçu Piri yenə təəccüblə ona baxdı. Sonra yuxudan təzə ayılan adamla danışmış kimi, bərkdən əlavə etdi: – Bir sürü ceyranı əldən çıxartdın!

Şəhərli ovçu tütəngini çiyinə salıb qabaqda, ovçu Piri isə ürəyində deyənə-deyənə onun ardınca gedirdi.

Birdən şəhərli ovçu papağını gözünün üstünə çəkib, fitlə “Çobanı” çalmağa başladı. Ovçu Piri “Çobanı” havasına qulaq asdıqca sanki əsəbləri yavaş-yavaş yumşalır, otuz-qırx il qabaq həmin bu yerlərdə qoyun yaylıma çıxardığı aydınlıq gecələr yadına düşürdü...

– Gözəl sürü idi! – deyə şəhərli fiti kəsərək, bayaqkı sözləri təkrar etdi.

2

Axşama yaxın bərk yağışa düşdükləri üçün şəhərli maşının yanına qayıd bilməyib ovçu Pirinin təklifi ilə onlara getdi.

Evə daxil olduqda ovçu Piri arvadı Gülgəzi səsləyib dedi:

– Tez ol, çay-çörək hazırla. Qonaq da səhərdən acdır...

– Yaman yorulmuşam, ovçu qardaş, – deyə şəhərli ovçu tütəngini divara söykəyib, arvadın saldıdığı döşəkçənin üstündə əyləşdi.

– Mütəkkə-yastıq da qoy, – deyə ovçu Piri arvadını səslədi. Sonra özü də gəlib qonağın yanında oturaraq dedi: – Ayağını soyun, rahatlan, bu saat bir yaxşı çay içərik, yorğunluğumuz çıxar.

– Bir de görüm, acığın yatdı, ya yox? – deyə şəhərli ovçu gözəl, yorğun gözləri ilə gülümsədi.

– Canın sağ olsun, əşi! – deyə ovçu Piri mərdanə cavab verdi.

3

Səhər ovçu Piri oyandığı zaman şəhərli çıxıb getmişdi.

– Nə qədər elədim çaya qalmadı, – deyə Gülgəz xəbər verdi. – Öz tütəngini qoyub, səninkini götürdü, dedi ki, kişi ilə dəyişmişik.

– Necə? – deyə ovçu Piri qulaqlarına inanmırmış kimi, tələsik qalxıb, şəhərlinin divara söykənib qalmış qoşalüləsini əlinə götürdü...

Ovçu Piri əlində tutduğu qoşalüləyə xeyli baxdı. Sonra ağır-ağır dedi:

– Kişinin adını da soruşmadım.

4

Bu hadisədən xeyli keçmişdi. Sərin bir yay axşamı ovçu Piri öz zağlı qoşalüləsini onun otuz ildən qalma köhnə tütəngi ilə dəyişib xəbərsiz gedən o qərribə ovçunun əhvalatını klubun qabağına toplaşmış kəndlilərə yenidən nağıl edib qurtarmışdı ki, radioda böyük Azərbaycan şairi Səməd Vurğunun “Ceyran” şeirini oxudular. Xeyli müddət kimsə dinmədi. Hərənin nəzəri bir nöqtəyə dikilmişdi.

– Bah! – deyə xəyala getmiş ovçu Piri birdən səsləndi, – elə bil kişi hamısını öz gözü ilə görüb yazıb...

• **Aşağıdakı sualın üzərində fikirləşin, gəldiyiniz qənaəti siniflə bölüşün.**

Əsər təbiət, onun nadir canlılarının qorunması barədə sizdə hansı hiss və düşüncələri yaratdı?

• **Sonra aşağıdakı mövzularla tanış olun, onlardan hansının daha maraqlı, həm də fikir ayrılığına səbəb olduğunu aydınlaşdırın.**

- Təbiətin, nadir quşların və heyvanların qorunmasına insanlarda onlara məhəbbət və qayğı hissi yaratmaqla nail olmaq mümkündür.
- Təbiətin, nadir quşların və heyvanların qorunması üçün ölkədə sərt qanunların olması kifayətdir.
- Bədii ədəbiyyatda, incəsənət əsərlərində (kinoda və s.) təbiətə, nadir quşlar və heyvanlar aləminə qayğı və sevginin təsirli əks olunması onların qorunmasını təmin edir.

• **Fəaliyyətinizi davam etdirin.**

Seçilmiş mövzu ilə bağlı hər kəs öz mövqeyini müəyyənləşdirir. Sonra mənbələrə müraciət etməklə, fakt və dəlillər toplamaqla öz mövqeyini dəqiqləşdirir və möhkəmləndirir. Fikirləri üst-üstə düşən (eyni mövqedə olan) şagirdlər cütlük şəklində birləşərək dəlillərini təhlil edir və maddələrlə yazırlar. Sonra hər bir cüt başqa cütlüklə birlikdə dəlillərini bir-birinə əlavə edir, fikir mübadiləsi apararaq qərar qəbul edirlər. Yalnız bundan sonra eyni, yaxud uyğun mövqedə olan cütlər kiçik qruplarda birləşərək dəlillərini bir daha dəqiqləşdirirlər. Qrupların mövqeyi (bu, təqdimatlar, qrup üzvlərinin çıxışı şəklində ola bilər) dinlənilir və bütün sinif müzakirəyə qoşulur. Sonda ümumiləşdirmə aparılaraq hansı fikrin daha düzgün olması barədə qərar qəbul edilir.

Müzakirələrdən sonra yenidən “Əsər təbiət, onun nadir canlılarının qorunması barədə sizdə hansı düşüncə yaratdı?” sualının üzərinə qaydın, problemə “Şəhərdən gələn ovçu” əsərindəki münasibətlə açıqlıq gətirin.

Hüseyn Arif

YAŞIL İŞIQ

Təbiət vurğunu, torpaq oğluyam,
İlk dəfə əlimi ağaclar sıxıb.
Dağlarda meşəyə düşən yangının
Tüstüsü evimdə başımdan çıxıb.

Düzdə seyr etdikcə məğrur çınarı
Qartal balasıək qanadlanmışam.
Yaşını kimsədən öyrənməsəm də,
Babam Koroğluya yaşd sanmışam.

Hər dən bir sünbüldür, hər toxum bir tağ,
Hər şitil bir nemət, bir yaraşıqdır.
Baharda açılan hər yaşıl düymə
Bir yaşıl şölədir, yaşıl işıqdır.

Bir ağac əksəydi hərə həyatda,
Torpaq quraqlıqdan verməzdi xəbər,
Çoxdan Abşeronun boz yaxasını
İlmələr bəzərdi, yaşıl ilmələr.

Ağaclar əksəydik, nəhəng ağaclar,
Doğma Abşeronun torpaqlarında;
Susub çəkilərdi qınına xəzri,
Kəsərdi hay-küyü gilavarın da.

Torpağın sinəsi cadarlamazdı,
Torpaq müqəddəsdir, torpaq əzizdir.
Axı "Ana torpaq!" demişik ona.
Ananı qorumaq vəzifəmizdir.

Kəkliklər ötürkən daşda, qayada
Xoşdur ötənləri gətirmək yada.
Bir ipək çəməndə, bir göy talada
Sakitcə dincəlib gələndən soruş.

Bir yaşıl ümmandır açıb qoynunu,
Görünməz sahili, bilinməz sonu.
Bir deyil, beş deyil onun vurğunu,
Demirəm, meşəni tək məndən soruş.

İnşa və essenî necə yazmalı?

Rəy və təsviri xarakterli inşa, esse yazı ilə əlaqədar aşağı siniflərdə müəyyən bacarıqlara yiyələnmişsiniz. Yeddinci sinifdə yazı bacarığınızı daha da inkişaf etdirəcək, **mühakimə** xarakterli inşa, esse üzrə tapşırıqlar yerinə yetirəcəksiniz. Mühakimə xarakterli inşa və essədə mövzu, problemlə bağlı şəxsi düşüncələriniz və mühakimələriniz önəmli yer tutmalıdır. Essenin quruluşunda sərbəstliyə, şəxsi münasibətinizin ifadəsinə daha geniş yer verə bilərsiniz. İnşada irəli sürdüyünüz hökmləri, fikirləri təsdiq edən inandırıcı faktlar, dəlillər, sübutlar göstərməyiniz vacibdir. Buna nail olmaq üçün mövzu ilə əlaqədar müxtəlif mənbələrdən – digər fənlər, müstəqil oxuduğunuz əsərlər, internet, eləcə də müşahidə və şəxsi təcrübənizdən və s. bəhrələnməlisiniz.

Aşağıdakı tövsiyələri diqqətlə oxuyub onlara əməl etməklə, növündən (rəy, təsvir, mühakimə) asılı olmayaraq, yazdığınız inşa və essədə uğur qazana bilərsiniz.

Bilirsiniz ki, inşa və essenin hazırlanması bir-biri ilə əlaqəli olan üç mərhələdə işin aparılmasını tələb edir: *yazıya hazırlıq, yazının yerinə yetirilməsi, yazının müzakirəsi və qiymətləndirilməsi*. Bunların hər biri üçün mühüm olan cəhətləri bir daha xatırlamağınız faydalıdır:

1. Yazıya hazırlıq

Unutmayın ki, yazıya hazırlıq işini mövzuya uyğun qurmaq lazımdır. Odur ki, ilk növbədə, mövzu üzərində düşünmək lazımdır. Əgər mövzu öyrəndiyiniz əsərlə bağlıdırsa, həmin əsərə yenidən müraciət etmək, onu təkrar oxumaq lazım gələcəkdir. Bu zaman mövzunun tələbinə xüsusi diqqət yetirməlisiniz. Məsələn, mövzu hər hansı əsərdəki obrazın təhlili ilə əlaqədardırsa, onun xarakterindəki mühüm cəhətləri aydınlaşdırmalı, davranış və əməllərini, digər surətlərin, eləcə də, yazıcının bu qəhrəmana münasibətini müəyyənləşdirməyə çalışmalısınız. Bu mərhələdə, həmçinin yazıya necə başlayacağınızı, hansı cəhətlərə üstünlük verəcəyinizi, topladığınız məlumatı nə cür əlaqələndirəcəyinizi özünüz üçün aydınlaşdırmalısınız.

Mövzu bədii əsərlə əlaqədar olmasa, yazıya hazırlıq işini fərqli qura bilərsiniz.

Məsələn, “Parkda gəzinti”, “Yurduмуza bahar gəlir”, “Ədəbiyyat muzeyində” kimi mövzularda yazıya hazırlıq, ilk növbədə, müşahidələrinizdə diqqətli olmağınızı tələb edir. Məsələn, “Parkda gəzinti” mövzusunda yazıya hazırlaşarkən parkda müşahidə aparmağınız, onu ətraflı öyrənməyiniz vacibdir. Parkın kənardan görünüşünü, daxili quruluşunu, oradakıları (ağaclar, oturaclar, uşaqların əylənməsi üçün vasitələr və s.) diqqətlə nəzərdən keçirməyiniz yazınızın maraqlı, məzmunlu

olmasına səbəb olacaqdır. Müşahidə zamanı qeydlər etməyiniz faydalıdır. Bu qeydləri yazınızın ilkin variantı saymaq olar. Əlbəttə, qeydlərinizdə – ilk variantda fikirlər bəsit, cümlələr əlaqəsiz ola bilər. Lakin sonrakı mərhələdə – yazının yerinə yetirilməsində həmin qeydlər dəyərli mənbə kimi yardımçınız olacaqdır. Məsələn, müşahidə zamanı yazdığınız cümlə (“Fəvvarənin ətrafına ağ mərmər döşənmişdir”) yazıda “Fəvvarənin ətrafına qar kimi ağ mərmər döşənmişdir” şəklinə düşə bilər.

Beləliklə, bədii təsvir vasitələrindən istifadə etməklə yazınızın daha maraqlı olmasını təmin etmiş olacaqsınız.

2. Yazının yerinə yetirilməsi

Yazıya başlamazdan əvvəl topladığınız məlumatları bir daha nəzərdən keçirin. Onların arasındakı əlaqələri müəyyənləşdirin, ən vacib saydıqlarınızın üzərində dayanın. Qeydlərinizə nəzər salmaqla yazıda hansı ardıcılığa əməl edəcəyinizi müəyyənləşdirməyə çalışın. Bunun üçün bir neçə bənddən ibarət sadə plan hazırlamağınız faydalıdır.

Planı hazırlayarkən yazının **giriş, əsas hissə və nəticədən** ibarət olduğunu diqqət mərkəzində saxlayın.

Girişdə mövzunun, yazıda əhatə olunan məsələnin əhəmiyyəti barədə təsəvvür yaratmağa çalışın.

“Parkda gəzinti” yazı işinin girişində ölkəmizdə aparılan abadlıq işlərini xatırlatmağınız və buna münasibət bildirməyiniz məqsəduyğundur.

Əsas hissə planın bir neçə bəndi əsasında yazılır. Qeydləriniz bu hissəni yazarkən sizin üçün həm mənbə olacaq, həm də sizə istiqamət verəcəkdir. Cümlələrin qısa olmasına çalışın. Sözləri işlədərkən diqqətli olun, onların yerinə düşüb-düşmədiyi, əvəz edilməsinə ehtiyac olub-olmadığı üzərində düşünün. Sözlərin yersiz təkrarına yol verməyin, cümlələrin bir-biri ilə əlaqələnməsinə, bir-birini tamamlamasına çalışın. Məsələn, “Parkda ağaclar var”, “Parkda oturmaqlar var”, “Parkda fəvvarə var”, “Parkda güllər əkilib” kimi cümlələr yazınızın keyfiyyətini aşağı salar, ona marağı azaldar. Çalışın ki, ağacların hansı boyda-biçimdə olduğunu, oturmaqların necə qoyulduğunu, fəvvarənin quruluşunu, güllərin necə əkildiyini, yerləşdiyi guşəni və s. ətraflı təsvir edəsiniz. Bunun üçün müşahidə zamanı apardığınız qeydləri bir daha nəzərdən keçirin, onu zənginləşdirin. Məsələn, qeydlərinizdəki “Ağaclar əkilmişdir” cümləsini “Ağaclar cərgə ilə əkilmişdir,” yaxud “Hündür ağaclar cərgə ilə əkilmişdir” şəklində yazmağınız daha yaxşıdır. Eləcə də “çəmənlik” sözü işlətməyinizsə, onun əvvəlinə “yamyaşıl” sözünü əlavə etmək doğru olar. “Parkda çoxlu oturmaqlar var” əvəzinə, “Eyni rəngli çoxlu oturmaqlar cərgə ilə qoyulmuşdur” yazmağınız oxucuda xoş təəssürat yaradar.

Əsas hissənin yazılması üçün müəyyənləşdirilmiş planın – bəndlərin

hamısını əhatə etməyə çalışmalısınız. Lakin yazı zamanı həmin bəndlərdən ixtisar etməyə, yaxud yeni bəndlər əlavə etməyə ehtiyac yaranabilir.

Yazının **nəticə** hissəsində yazdıqlarınızı ümumiləşdirməli, əsas fikri bir neçə cümlə ilə qabarıq ifadə etməklə diqqəti ona cəlb etməlisiniz. Nəticədə mövzu ilə bağlı arzu və təkliflərinizi də ifadə edə bilərsiniz. Məsələn, “Parkda gəzinti” mövzusunda yazınızın nəticə hissəsində parkın sizdə və digər insanlarda yaratdığı təəssüratı, ovqatı, həmçinin onun daha da gözəlləşdirilməsi üçün əlavə nə etməyin lazım olması barədə fikirlərinizi əks etdirə bilərsiniz.

3. Yazının müzakirəsi və qiymətləndirilməsi

Yazını tamamladıqdan sonra onu bir neçə dəfə diqqətlə oxumağınız vacibdir. Gözünüzdə dəyən səhvləri (sözlərin yazılışında, durğu işarələrinin işlənməsində və s.) düzəltməklə kifayətlənməyin. Təkcə cümlələrin yox, həm də təsvirlərin arasında əlaqənin necə olduğuna, mövzudan uzaqlaşib-uzaqlaşmadığınıza bir daha diqqət yetirin.

Yazınızı, ilk növbədə, özünüzdün qiymətləndirməyiniz faydalıdır. Bunun üçün aşağıdakı meyarları əsas götürə bilərsiniz.

Özünüqiymətləndirmə meyarları	Bəli	Xeyr
Yazım mövzuya uyğundur		
Yazının hissələri (giriş, əsas hissə, nəticə) arasında əlaqəni gözləmişəm		
Girişdə əsas fikir üçün zəmin yaratmış, əhəmiyyətini izah etmişəm		
Əsas hissədə başlıca fikri inandırıcı faktlarla, müxtəlif mənbələrdən nümunələr göstərməklə, müşahidə və təəssüratıma əsaslanmaqla əks etdirmişəm		
Sözləri diqqətlə seçmiş, cümlələrin qısa olmasına, fikrin tez başa düşülməsinə çalışmışam.		
Orfoqrafik qaydalara əməl etmişəm		

Unutmayın! Müzakirə zamanı fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın. Deyilənlərə dərhal münasibət bildirməyə çalışmayın, əvvəlcə ətraflı düşünün. Göstərilən nöqsanlara yazınızın məzmunundan çıxış etməklə qiymət verin. Əgər deyilənlər yazınızın daha keyfiyyətli, maraqlı olması üçün əhəmiyyətlidirsə, onları nəzərə alın.

LAYIHƏLƏR ÜZRƏ İŞ

I yarım il

Layihə-1

Mövzu:

“YAŞAYAN ƏFSANƏLƏR”

(tamaşa-viktorina)

Tapşırıqlar:

1. Kiçik parçaların dinlənilməsi əsasında əfsanənin adının, ondakı mühüm əhvalatların xatırlanması.
2. Surətlərin adının çəkilməsi ilə əfsanənin adının və qısa məzmununun xatırladılması.
3. Adıçəkilən əfsanə qəhrəmanlarının digər əfsanə qəhrəmanları ilə müqayisəsi.
4. Səciyyəvi epizodların səhnələşdirilməsi.
5. Aparıcıların sayının müəyyənləşdirilməsi və çıxış üçün mətnlər hazırlanması.
6. Tamaşa-viktorina proqramının hazırlanması.

Layihə-2

Mövzu:

“VƏTƏN ÖZ QƏHRƏMANLARINI UNUTMUR”

(Şəhid qəhrəmanlara həsr olunmuş ədəbi-bədii gecə)

Tapşırıqlar:

1. Bədii əsərlərin (şeir və nəsr əsərlərindən parçaların) seçilməsi.
2. Məruzəçilərin müəyyənləşdirilməsi.
3. İfadəli oxu bacarığına malik iştirakçıların seçilməsi.
4. Bədii nümunələrdən parçaların səhnələşdirilməsi, müvafiq musiqi əsərlərinin müəyyənləşdirilməsi.
5. Aparıcıların seçilməsi, proqramın hazırlanması.

II yarım il

Layihə-1

Mövzu:

“İPƏ-SAPA DÜZÜLMƏMİŞ İNCİLƏR”

(Mənəvi dəyərlərə, hikmətli sözlərə həsr olunmuş müsabiqə)

Tapşırıqlar:

1. “Milli-mənəvi dəyərlərimiz” mövzusunda ədəbi-bədii kompozisiya hazırlanması.
2. “Atalar sözü – ağılın gözü” mövzusunda ədəbi viktorina.
3. Görkəmli şəxsiyyətlərin elm, bilik haqqında aforizmlərinin təqdimatı.
4. “Nizami Gəncəvinin hikmət və nəsihətləri” mövzusunda səhnələşdirmə.
5. Aparıcıların seçilməsi, qruplar arasında iş bölgüsü, planlaşdırma.

Layihə-2

Mövzu:

“UŞAQLAR HƏYATIN ÇİÇƏKLƏRİDİR”

mövzusunda sərgi

Tapşırıqlar:

1. Uşaq mövzusunda əsərlərdən nümunələr seçilməsi.
2. Uşaq mövzusunda şəkillərin toplanılması.
3. Uşaqlara həsr olunmuş musiqi əsərlərindən nümunələr seçilməsi.
4. Şagirdlərin hazırladığı video-süjetlərin, slaydların seçilməsi.
5. Aparıcıların (sərgi bələdçilərinin) seçilməsi.
6. Sərginin təqdimatının planının tərtibi.

Layihə-3

Mövzu:

“TƏBİƏT ANADIR – QORUYAQ ONU”

mövzusunda təqdimatlar

Tapşırıqlar:

1. “Ekologiya nədir?” mövzusunda elektron təqdimat hazırlanması və müzakirəsi.
2. “Azərbaycanın təbiəti” mövzusunda videosüjetə baxış, rəy mübadiləsi.
3. “Təbiətə ziyan vuranlar” mövzusunda karikatura müsabiqəsi.
4. “Təbiətin qorunması haqqında görkəmli şəxsiyyətlərin fikirləri” mövzusunda təqdimat.
5. Aparıcıların seçilməsi, qruplar arasında iş bölgüsü, planlaşdırma.

1

“ŞİFAHİ
XALQ ƏDƏBİYYATINDAN
SEÇMƏLƏR”
bölməsi üzrə

TACİR VƏ TUTUQUŞU
(əfsanə)

Biri var idi, biri yox idi, bir tacir var idi. Bir dəfə o, alver etmək üçün uzaq ölkəyə səfərə hazırlaşdı. Evdəkiləri yanına çağıraraq soruşdu:

– Mən gedirəm. Deyin görüm ki, səfərdən qayıdanda sizin üçün nə gətirim?

Evdəkilərin hərəsi bir şey istədi. Tacir hamı ilə görüşüb yola çıxanda qəfəsdəki tutuquşu dilləndi:

– Mənim də səndən bir xahişim var!

– Xahişin nədir? – deyərək tacir soruşdu. – Əgər mümkün olsa, onu yerinə yetirməyə çalışaram.

Tutuquşu dedi:

– Sənin ticarətə getdiyən ölkədə bir ağac var. Bu ağacda çoxlu tutuquşu yaşayır. Əgər sən bu ağacı gedib tapsan, oradakı tutuquşulara məndən salam söylə. Nə cavab versələr, gəlib mənə deyərsən.

Tutuquşu tacirə ağacı necə gedib tapacağını öyrətdi. Tacir gülüb dedi:

– Yaxşı! Sənin xahişini yerinə yetirərəm.

Uzun və çətin yol getdikdən sonra tacir həmin uzaq ölkəyə çatdı, mallarını satıb, əvəzində oradan cürbəcür şeylər aldı. İşlərini qurtarandan sonra tutuquşunun ona dediyi yerə getdi. Gördü ki, burada, doğrudan da, qollu-budaqlı bir ağac var. Ağacda çoxlu tutuquşu oturub. Tacir ucadan dilləndi:

– Ey, tutuquşular! Mənim tutuquşum sizə salam göndərir!
O, bu sözləri deyib qurtaran kimi tutuquşulardan biri yerə yıxılıb öldü. Tacir lap məəttəl qaldı. Ağlına gəldi ki, yəqin ki, bu tutuquşu onun tutuquşusunun yaxın dostu olub. Ona görə də salam göndərdiyini eşidən kimi yıxılıb öldü.

Tacir şəhərə qayıtdı və yola çıxmağa hazırlaşdı. O, sağ-salamat evinə qayıdıb evdəkilərin hamısına istədikləri hədiyyələri payladı. Ancaq o, tutuquşuna ağacdakı tutuquşunun ölüm xəbərini deyib, onun qanını qaraltmaq istəmədi. Ancaq tutuquşu ondan soruşdu:

– Ağa, mənim salamımı oradakı tutuquşulara çatdırdınmı?
– Sənin salamını tutuquşulara yetirdim, ancaq heç bir cavab almadım, – deyərək tacir ona cavab verdi. Tutuquşu çox pərt oldu və soruşdu:

– Onda de görüm, sən orada nə gördün?

Əlacsız qalan tacir əhvalatı danışmağa başladı:

– Mən sənin dediyin həmin yerə getdim, tutuquşuları gördüm. Sənin salamını onlara deyən kimi onlardan biri o saat ağacdən yıxılıb öldü.

Tacir bunu deyən kimi qəfəsdəki tutuquşu ölü kimi düşüb qaldı. Tacir çox istədiyi tutuquşunun ölməsinə heyifsiləndi və öz-özünə dedi:

– Mən nəhaq yerə ona dostunun ölüm xəbərini verdim.

Sonra o, tutuquşunun ayağından tutub pəncərədən çölə atdı. Bu zaman tutuquşu silkindi, qanad çalıb uçdu.

Tacir ancaq indi başa düşdü ki, ağacdən yıxılan tutuquşu özünü ölü-lüyə vurubmuş ki, qəfəsdəki tutuquşuya azadlığa çıxmağın yolunu öyrətsin.

YOXSUL QOCAYNAN VƏZİR

(nağıl)

Biri var idi, biri yox idi, bir qoca kişi var idi. Bu qoca kişinin bircə sözü var idi, hər kəsi görsə, ona deyərdi: “Yaxşılara yaxşılıq etlə, pislərə öz pislilikləri kifayətə”.

Bir gün padşah səfərdən gəlirdi. Yolda bu qocaya rast gəldi. Padşah çox tədbirli adam idi. Gördü ki, bu qoca öz-özünə danışır. Padşah atını onun yanına sürüb dedi:

– Ay qoca, öz-özünə nə danışırısan? Olmaya, bir dərdin var?

Qoca dedi:

– Ey padşah, yaxşılara yaxşılıq etlə, pislərə öz pislilikləri kifayət edərsən.

Padşah bu sözü çox bəyəndi, dedi:

– Qoca, bu sözü sabah gəlib mənim yadıma salarsan.

Padşah yola düşüb getdi.

Sabah oldu, qoca durub getdi padşahın qapısına, padşah da qapıçılara tapşırırmışdı ki, bu sifətdə, bu libasda bir qoca gələcək, onu mənim yanıma buraxarsınız. Qapıçılar da qocanı içəri buraxdılar. Qoca girdi padşahın hüzuruna, dedi:

– Ey padşah, yaxşılara yaxşılıq elə, pislərə öz pislilikləri kifayət edər.
Padşah ona bir söz demədi. Qələmi aldı, bir kağıza bir neçə kəlmə qaraladı, möhürlədi, verdi qocaya, dedi:

– Aparıb verərsən burda yazılan şəxsə, sabah gələrsən, bu sözü mənim yadıma salarsan.

Qoca möhürlü kağızı aparıb çatdırırdı yazılan adama. Gördü ki, çox böyük adamdı. Kağızı açdı, oxudu, gördü, padşah yazıb ki: “Hərgah məni istəyirsən, bu qocaya bəxşiş verərsən”. Haman böyük adam qocaya çoxlu mal-dövlət verib yola saldı.

Bu qocanın da bir xasiyyəti vardı ki, əlinə nə düşsəydi, qabağına çıxan fəqirlərə paylardı. Bu verilən mal-dövləti oradaca payladı yetimə-yesirə. Sabah oldu, qoca kişi getdi padşahın hüzuruna, dedi:

– Ey padşah, yaxşılara yaxşılıq elə, pislərə öz pislilikləri kifayət edər.

Padşah genə qələmi götürdü. Bir kağıza bir neçə kəlmə qaraladı, möhürlədi, verdi qocaya, dedi:

– Apar ver adı yazılana, sabah genə gəl mənim yanıma, bu sözü mənim xatirimə sal.

Qoca kağızı götürüb apardı sahibinə, genə gördü ki, çox mötəbər adamdı. Bu adam kağızı açdı, gördü, yazılıbdır ki: “Hərgah mənim xatirimi istəyirsən, bu qocaya bəxşiş verərsən”.

Bu adam da dünənki adam kimi, qocaya çoxlu mal-dövlət bağışladı, razı edib saldı yola.

Qoca da öz adəti ilə bu mal-dövlətin hamısını payladı qabağına çıxan şil-kütə.

Bu tərəfdən sizə xəbər verim padşahın qapı vəzirindən. Bu vəzir çox nanəcib adam idi. Bir kişiyyə yaxşılıq olmasına razı olmazdı, peşəsi ondan bundan padşaha yalan xəbərçilik etmək idi. Elə ki gördü qocaya padşahın çox iltifatı var, xainliyi tutdu, bir hiylə eləmək fikrinə düşdü. Gəlib padşaha dedi:

– Haman qoca ki sənin hüzuruna gəlib-gedir, kənarda belə deyir ki, padşahın ağzından pis iy gəlir.

Elə ki padşah bu sözü eşitdi, çox qəzəbləndi, dedi:

– Hərgah bu sözü qoca demiş olsa, mən ona elə tənbeh elərəm ki, başqasına da ibrət olar. Amma qocadan belə nalayiq söz çıxmaz.

Vəzir dedi:

– Bu işi imtahan edərsən, hərgah doğru olmazsa, mənə cəza verərsən. Doğru olsa, qocaya cəza verərsən.

Padşah qəbul etdi.

İndi xəbər verim vəzirin hiyləsindən. Qocanın adəti idi, genə sabah tezdən padşahın hüzuruna gəlməyə üz qoydu. Vəzir onu yolda görüb dedi:

– Ay qoca, görürəm, sən yaxşı adamsan, padşahın da sənə hörməti var, nə olar ki, bizim də evimizə təşrif gətirib bir loxma çörəyimizi qəbul edəsən.

Qoca bu sözü qəbul edib getdi vəzirin evinə. Vəzir ona çoxlu sarımsaqlı xörəklər verdi. Sarımsağın qoxusundan ona yaxınlaşmaq olmurdu. Qoca xörəyi yeyib getdi padşahın hüzuruna. Padşah imtahan etmək üçün

qocanı yaxın gəlməyə çağırırdı. Qoca ağzından sarımsaq qoxusu gəldiyinə görə padşahdan kənar durmaq istədi. Padşah genə çağırırdı.

Qoca yaxınlaşdı, amma əli ilə ağzını örtüdü. Padşah bu hal ilə vəzirin sözünə inandı.

Padşahın bir xasiyyəti var idi ki, o əsla cəza üçün yazı yazmazdı, həmişə yaxşılığa əmr yazardı. Cəzanı katiblər yazardı. Amma bu dəfə çox qəzəbli olduğundan özü kağız götürdü, şəhər hakiminin üstünə yazdı:

– Bu kağızı gətirən adamı iki şaqqa edib şəhərin darvazasından asdırarsan və üstünə yazarsan ki, böhtan atan adamın cəzası budu.

Kağızı genə möhürlədi, verdi qocaya. Qoca çıxdı getdi. Vəzir baxdı gördü ki, qoca genə əlində kağız gəlir, belə güman etdi ki, bu kağızı da padşah bəxşiş üçün yazmışdır. Vəzir tamahkar bir adam idi, tamah ona güc verdi. Qocadan o kağızı almaq məqsədilə dedi:

– Ey qoca, padşahın sənə hörməti çoxdu, olar ki, o kağızı verəsən mənə, bəxşiş bu dəfə də mən alım?

Qoca dedi:

– Ey vəzir, mənə dünya malı lazım deyil, mən bu dövləti alıb acalavaqlara paylayıram. Budu, al kağızı, apar bəxşiş al.

Vəzir kağızı aldı, düşdü yola. Çatdı şəhər hakiminin yanına, padşahın kağızını ona verdi. Şəhər hakimi elə ki, möhürü açdı, kağızı oxudu, təəccüblə vəzirə baxdı. Vəzir çox şadlıq ilə bəxşiş gözləyirdi ki, tərsinə çıxdı, birdən hakim əmr elədi, vəziri tutub qolunu bağladılar. Vəzir halı belə görəndə ağlayıb dedi:

– Ey hakim, bu iş səhv olub, o adam mən deyiləm, başqa adamdı.

Padşahdan soruş, sonra məni öldürt. Hakim dedi:

– Mən padşahın əmrini poza bilmərəm, mənə borc deyil ki, padşahdan soruşam. Padşah yazıb ki, bu kağızı gətirən adamı iki şaqqa edib şəhər darvazasından asarsan. Mən də borcluyam əmri yerinə yetirəm.

Hakim əmr elədi vəziri iki şaqqa edib şəhərin darvazasından asdılar. Üstünə də yazdılar ki: “Böhtan deyən cəzası budu”.

İndi xəbər verək padşahdan. Padşah eşitdi ki, şəhərdə bir adam iki şaqqa edilibdir. Qoca yadına düşdü, çox qəmləndi. Tutduğu işdən peşman oldu. Sabah çox məyus oturmuşdu, bir də gördü ki, genə qoca girdi içəri, dedi:

– Ey padşah, yaxşılara yaxşılıq elə, pislərə öz pislilikləri kifayət edər.

Padşah çox təəccüb elədi, dedi:

– Ey qoca, bu necə əhvalatdı? Səni öldürməyiblərimi?

Qoca dedi:

– Məni niyə öldürsünlər, padşah sağ olsun?

Padşah dedi:

– Dünənki kağızı kimə verdin?

Qoca dedi:

– Dünən kağızı məndən qapı vəziriniz istədi. Mən də verdim ona ki, bəxşiş o alsın.

Padşah o saat başa düşdü ki, şaqqa vurulan vəzirdi. Padşah dedi:

– Bəs dünən səni mən çağırdım. Sən nə səbəbə mənim yanıma gəlmək istəmədin? Gələndə də əlinlə ağız-burnunu örtüdü?

Qoca əhvalatı ona nağıl eləyib dedi:

– O işə səbəb o idi ki, qapı vəzirini mənə qonaq edib çoxlu sarımsaq yedirtmişdi. Mənim ağzımdan sarımsaq qoxusu gəlirdi. Ona görə də əlimlə ağzımı örtürdüm ki, iy sizə getməsin.

Elə ki padşah əhvalatı tamam öyrəndi, bildi ki, bu işlər vəzirin hiyləsi imiş, qocanın günahı yox imiş. Qocaya öz xəzinəsindən çoxlu mal, dövlət bağışladı, dedi:

– Qoca, daha zəhmət çəkib mənim hüzuruma gəlmə, çünki daha sən dediyin sözlərin nəticəsini gördüm.

XEYİRXAH ODUNÇU

(Eston nağılı)

Bir gün bir odunçu meşəyə yollandı. Odunçu necə olar ki? Nahar çantası çiyində, baltası belində. Meşə də elə həmin meşə: ağaclar, yamyaşıl otlar yerində, cürbəcür quşları göyündə. Ətrindən, təmiz havasından bihuş olur, talasında dincəlirsən...

Qərək, bu odunçu o meşəyə gəldi. Sağa-sola boylanıb hər şeyi yerində gördü və sizcə, neylədi? Üz-göz turşutmayın, – odunçu neyləyəsidə, əlbəttə, odun qırasıdır!..

Demək, odunçu bir də baxdı ki, qarşısında bir tozağacı var. Elə baltasını yuxarı qaldırmaq istəyəndə tozağacı dil açıb dedi:

– Mənə rəhmin gəlsin. Cavanam, körpə balalarım var. Ölsəm, nə günə qalarlar?

Odunçu tozağacının dil açıb danışmağına məəttəl qaldı. Fikirləşdi ki, yəqin, bu, sehrli ağacdı, kəsərəm ziyan görürəm.

Odunçu tozağacına dəymədi. Yaxınlaşıb ondan bir az aralıdakı qızılağacı kəsmək istədi. Qızılağac gözünün yaşını axıda-axıda dedi:

– Mənim nə günahım var? Görürsən ki, südümlə kiçik meşə cücülərini bəsləyirəm. Onlar bir gün də ac yaşamazlar.

Odunçu qızılağacın da dil açıb danışmağına mat qaldı. Fikirləşdi ki, yəqin, sehrli meşəyə gəlib çıxıb.

Odunçu qızılağaca da dəymədi. Yaxınlıqdakı gilə ağacına üz tutdu. Elə baltasını qaldırmaq istəyəndə gilə ağacı yalvarmağa başladı:

– Təzəcə çiçək açmışam. Bu çiçəklərin həvəsinə quşlar budaqlarıma qonub nəgmə oxuyurlar. Məni kəssən, uçub gedəcəklər. Meşədəkilər bir də onların gözəl nəgmlərini eşitməyəcəklər.

Odunçu gilə ağacına da dəymədi. Yaxınlaşıb quşarmudu ağacını kəsmək istədi. Təhlükəni duyan quşarmudu ağacı haray-həşir qaldırdı:

– Dayan, əl saxla! Payızda, qışda quşlar mənim meyvələrimlə dolanırlar. Onları acından qırmaqımı istəyirsən?

Odunçu quşarmudu ağacına da dəymədi. Yaxınlaşıb, palıd ağacını kəsmək istədi. Palıd ağacı baltanı görən kimi qorxudan tir-tir əsdi:

– Mənə yazığın gəlsin. İndi-indi güclənirəm. Heç qozalarım yetişməyib. Onları məhv eləsən, palıd meşəsinin kökü kəsilər.

Bunu eşidən odunçu palıd ağacına da dəymədi. Yaxınlaşıb şam ağacını kəsmək istədi. Şam ağacı baltanı görəndə zülüm-zülüm ağladı:

– Mənə necə qıyırsan? İnsanlar bütün fəsillərdə yaşıllığımdan zövq alırlar.

Odunçu şam ağacına da dəymədi. Axırda bir daşın üstündə oturub öz-özünə dedi: “Pah, həyatda nə cür möcüzələr varmış. Sən demə, bütün ağaclar danışa bilirmiş. Hansını kəsmək istəyirəm, göz yaşı tökür, imdad diləyir. Mənim də ürəyim daşdan deyil ki... O saat yumşalıram. Amma evə əliboş da gedə bilmərəm. Arvad nə deyər?”

Elə bu vaxt meşənin qalınlığından əyninə qoz ağacının qabığından köynək, küknar qabığından kürk geymiş, başına göbələk papaq qoymuş saçsaqqalı ağ bir qoca çıxdı. Qoca odunçudan soruşdu:

– Nə olub? Niyə diltorsan?

Odunçu dedi:

– Diltxor olmayım, neyləyim? Gəldim ki, odun qırım, aparım bazarda satım, uşaqlara pal-paltar, azuqə alım. Ağacların hamısı dil açdı, rəhm dilədi. Heç birini kəsə bilmədim.

Qoca odunçunu xeyirxah nəzərlərlə süzüb dedi:

– Mən bu meşədəki canlıların atasıyam. Çox sağ ol ki, rəhmə gəlib övladlarıma dəyməmişən. Bunun əvəzində səni xoşbəxt edəyəm.

Sonra qoca odunçuya bir sehrli çubuq verib dedi:

– Bunu göz bəbəyin kimi qoru. Nə arzulasan, övladlarım yerinə yetirəcək. Amma gərək sən də kömək edəsən, işsiz-gücsüz durmayasan, yoxsa çubuğun sehri azalar...

Qoca bunu deyən kimi yox oldu. Odunçu sehrli çubuğu götürüb evə gəldi. Həyətdəki köhnə anbarı görəndə ürəyindən keçdi ki, onu təzələsin. Sehrli çubuğu qarışqa yuvasının üstündə üç dəfə fırladıb dedi:

– Mənə həyətdə təzə anbar tikin!

Qolunu çırmayıb özü də işə başladı. Bir də gördü ki, həyətdə təzə anbar tikilib. Sevindiyindən bilmədi neyləsin. Sən demə, qocanın söylədikləri doğru imiş...

Hə... O gündən odunçu artıq yemək dərdi çəkmədi – nə istədi, bir göz qırpımında soba bişirdi. Xətrindən şirin şey keçdi – arıların topladığı ətirli bal süfrədə hazır oldu. Hələ bu harasıdı – hörümçəklər parçasını toxudu, köstəbəklər yerini şumladı, qarışqalar payızda məhsulunu yığdı. Amma bir şey var ki, gərək işi özü başlaya, işdən əlini soyutmayaydı...

...Sehrli çubuğun sahibi həm çox, həm də firavan yaşadı, çünki heç vaxt artıqtamahlıq eləmədi, yaşamaq üçün nə lazımdırsa, onu arzuladı. O, ölümündən qabaq övladlarını başına yığdı, qocanın əmanətini – sehrli çubuğu onlara verib, vəsiyyət etdi ki, gözütox olun, həddinizi aşmayın, həmişə bir əliniz işdə olsun. Yoxsa çubuğun sehri azalar, xoşbəxtliyiniz bədbəxtliyə çevrilər...

2

VƏTƏN SEVGİSİ, QƏHRƏMANLIQ SƏHİFƏLƏRİ bölməsi üzrə

Mikayıl Rzaquluzadə

ŞAHİN
(ixtisarla)

Balaca Kamal nənəsinin nağıllarını çox xoşlardı. Hələ altı-yeddi yaşlarından Kamal hər gecə nənəsinə bir-iki nağıl söylətməmiş yatmazdı. Bu nağıllarda adamlar qəribə xalçalara minib göylərdə uçardılar; elə quşlar vardı ki, qəhrəmanları qanadlarına alıb yeddiillik yolu bir göz qırpımında gedərdi. Hələ bu nağıllardakı adamlar nə igid, nə qoçaq cavanlar idi!.. Onlar istədiklərinə çatmamış, dincəlmək bilmirdilər. Divlərlə, əjdahalarla pəncə-pəncəyə vuruşar, hər cür çətinliyə üstün gələrdilər...

Kamal belə nağılları çox sevərdi, yuxuda özünü həmin qəhrəmanlar kimi görərdi. O da zümrüd quşların qanadlarında uçar, divlər, əjdahalarla vuruşardı. Kamalgilin kəndi başı qarlı dağın ətəyində idi. O, saatlarla gözüünü qarlı dağların təpəsinə zilləyib tamaşa etməkdən doymazdı. Kamal buludsuz mavi göylərin dərinliyində süzüb hərlənən qaraquşlara həsrətlə xeyli baxar-baxar, öz-özünə deyərdi:

– Ah, nə olaydı, mənim də onlar kimi qanadlarım olaydı!.. Mən də göylərə qalxıb onlardan da ucada uçaydım!..

Gül fəslə yetişmişdi. Sərin bahar küləyi ətirli nəfəsi ilə, günəşə aşıq olan quşlar şirin nəğməsi ilə, rəngbərəng güllər, çiçəklər, kəpənəklər, əlvan bahar mənzərəsi ilə insanın qəlbinə oxşayır, ürəyini açırdı. Belə fərəhli bir bahar sabahı şəhər əhalisi şəhərin kənarına, göy çəmənliyə axışırdı. Bura yüz illərdən bəri baharda, bayramda şəhər camaatının gəzməyə, əylənməyə çıxdığı bir düzənlik idi. Bu düzəndə vaxtilə babalar da seyrə çıxar, burada

meydan qurulardı. İgidlər yarışar, gülüşər, cıdır düzəldər, çövkən oynardılar.

İndi də burada yarış vardı. Gənc məktəbli oğlanlar və qızlar yarışacaqdılar. Şəhərdə ilk dəfə olaraq bu bayramda təyyarə modelçiləri də iştirak edirdilər. Kamal da bu gənc modelçilər içində idi. Bu günü, bu dəqiqəni o, gənc qəlbinin bütün həyəcanı ilə çoxdan gözləyirdi. İşarə verildi və kiçik təyyarələr bir-birinin ardınca qərribə, rəngbərəng quşlar kimi havaya uçdu. Növbə Kamala yetişəndə o, əlindəki modelin pərvanəsini buraxdı, model canlı bir quş kimi çırpındı və uğuldayaraq Kamalın əlindən qopdu, fişəng kimi dik qalxıb, bütün başqa modellərdən xeyli ucadan uçuş istiqaməti aldı. Onun gövdəsində isə iri qırmızı hərflərlə “Şahin” sözü yazılmışdı. Hamının gözü onda idi.

Yarışın nəticələri elan ediləndə məlum oldu ki, Kamalın “Şahini” uca, iti və uzaq uçmaqda birinciliyi qazanmışdır. O gün Kamalın ömründə ən xoşbəxt günlərdən biri idi.

...Divardakı saatın zəngi vuranda Kamal bu dadlı xəyaldan ayılıb saata baxdı və öz xəyallarına gülümsəyə-gülümsəyə əlindəki modeli canlı bir quş kimi tumarladı və bir tərəfə qoyub radionu qurdu.

O, özünü itirən kimi oldu. Öz qulaqlarına, radiodan eşitdiyi dəhşətli sözlərə inanmaq istəmədi:

– Mühəribə!

Kamal yuxudamı, oyaqmı olduğunu təyin edə bilmədi. Bir an çaşıb qaldı. İndi Kamal nə edəcəyini deyil, necə edəcəyini düşünürdü, çünki o, nə edəcəyini yaxşı bilirdi. O bilirdi ki, indi vətəninə onun kimi sağlam, qüvvətli, çevik, polad biləkli, aslan ürəkli oğlanların edəcəyi bircə şey vardı:

– Cəbhəyə getmək!

Qara, qıvrım saçlarına tək-tək dən düşmüş, açıq alınlı, ciddi, lakin mehriban baxışlı komissar yenicə kurs qurtarıb hissəyə gəlmiş gənc təyyarəçiləri kabinəsinə yığmış, onlarla söhbət edirdi.

Komissar cavan təyyarəçiləri bir-bir dindirib, hər biri ilə bir ailə üzvü kimi gülə-gülə onun tərcümeyi-halındakı maraqlı hadisələr barəsində danışdı. Beləliklə, o, sabah havada yan-yana, çiyin-çiyinə düşmənlə vuruşacaq bu gəncləri bir-biri ilə yaxşı tanış etmək istəyirdi.

* * *

...Kamal havada keşik çəkir, təyyarə meydanı ətrafında böyük dairələr vurub hərlənir, sayıq nəzərləri ilə üfüqləri yoxlayırdı. Birdən başının üstündə, çox-çox ucada qara bir nöqtə gördü və tezəcə də gözdən itirdi. Hərlənib ucala-ucala onu axtarmağa başlayanda arxa tərəfindən ildırım sürəti ilə üstünə şığıyan bir təyyarə gördü və döyüşə hazırlaşdı. Bir an sonra Kamal artıq faşist quzğununun tükürpərdən vəhşi nəriltilisini

əşidir, üstündəki əcaib-qəraib kəllə, çarpazlaşmış sümük, ucları əyri xaç, boynu burulmuş, dimdiyi açıq qalmış qaraquş və bir çox həşərat şəkillərilə bəzənmiş qara qanadlarını, yöndəmsiz gövdəsini aydın görürdü.

Quduz düşməni ona sağalmaz yaralar vuran təyyarə meydanımızın yerini öyrənmək üçün neçə vaxtdan bəri bu qoca, təcrübəli, hiyləgər quzğunu buralara göndərirdi. Bu quzğun həyasız bir cürətlə ən alçaqdan uçur, təyyarə meydanımızdan bir əlamət bilmək üçün ona atəş açılmasını və ya vuruşmaq üçün təyyarələr qalxmasını istəyirdi. Buna müvəffəq ola bilməmişdisə də, hər halda bir şey duymuş olmalı idi ki, buralardan əl çəkmir, dönə-dönə gəlirdi. Faşist təyyarəsi zirehli olduğundan, ona adi güllə batmırdı. Təyyarəçi isə son dərəcə mahir idi. Baş gicəlləndirən bir sürətlə şığıyıb qarşısındakını çaşdırır, atəş açıb vurur, bir anda aradan çıxır, yox olurdu.

...Kamal təyyarəni döndərüb, faşist quzğunu ilə üz-üzə, göz-gözə gəlməyi qət etmişdi. O, qəti bir hərəkətlə sükanı çəkdi, gözlənilməz bir sürətlə havada ilgək vurub qanadları üzərində hərləndi və təyyarəsini düz faşistin təyyarəsinə tuşladı. İndi hər iki təyyarə elə sürətlə üz-üzə gəlirdi ki, ikisindən biri qaçmasa, hər ikisi xıncım-xıncım olacaqdı!

Faşist təyyarəçisi əliqanlı cəlladlara məxsus bir soyuqqanlılıqla, adəti üzrə, hələ atəş açmağa tələsmir, qarşısındakı düşməni ruhən məğlub edib qaçıрмаq və arxadan vurmaqla bu vuruşmadan ikiqat zövq almaq istəyirdi.

Aşağıdan baxanlar ildırım sürəti ilə bir-biri üzərinə şığıyan hər iki təyyarənin birdən alov və tüstü içində itdiyini gördülər. Hamının qəlbi həyəcanla çırpındı...Kamalin təyyarəsi fişəng kimi havaya qalxdı, qara faşist quzğunu isə alovlar içində hərlənə-hərlənə yerə enirdi. Bir az sonra ondan ağ bir nöqtə ayrıldı. Bu, paraşütlə enən faşist təyyarəçisi idi. Kamal paraşütün ətrafında dövrə vura-vura onu yerə qədər ötürdü. Orada – aşağıda bu çağırılmamış qonağın avtomatçılar tərəfindən “layiqlə” qarşılandığından arxayın olub, yenə sürətlə havaya qalxdı və keşik çəkməyə davam etdi...

* * *

Komissar gətirilən “qonağı” görəndə təəccüb etdi. Bu, qırx beş-əlli yaşlarında irigövdəli, dolğun, sallaq sifətli, qızarmış gözlərinin altı tuluq kimi şişmiş, sarı saçları kirpisayağı qısa vurulmuş bir faşist polkovniki idi. Gözlərində tələyə düşmüş canavar kimi aciz bir qəzəb parıltısı vardı. Acığından əlləri, dodaqları əsir, üzünün ayrı-ayrı əzələləri əsəbi halda titrəyirdi. Görünür, özünə və təyyarəsinə həddindən artıq güvəndiyindən ki, faşist polkovniki nə rütbəsini göstərən nişanlarını, nə də döşünün hər iki tərəfini dolduran orden və medal lentlərini uçuşdan əvvəl çıxarmamışdı.

Komissar qəsdən hələ dinmir, əsiri dindirmirdi. Faşist polkovniki bu sükuta dözə bilməyib axırda özü dilləndi:

– Aman Allah, aman Allah! Yox, yox... Mən bütün Avropa üfüqlərində uçmuşam. Yüzlərlə hava döyüşündə olmuşam. Onlarca təyyarə vurmuşam... Mənim qabağımda duran, hücumuma dözən olmayıb, təyyarəmə batan güllə hələ icad edilməyib. Yəqin, yeni bir gizli silahınız var... Bilmək istəyirəm, rəqibim kimdir, o gizli silah nədir?..

Komissar saatına baxıb, düyməni basdı. İçəri girən növbətçiyə Kamalı çağırmasını əmr etdi.

Kamal içəri girəndə komissar onu bağrına basıb alnından öpdü. Bu mənzərəyə “dəvə nalbəndə baxan kimi” mat qalan faşisti göstərüb:

– Vurduğun quzğuna bir bax! – dedi. Sonra faşistə müraciətlə:

– Rəqibiniz budur! – söyləyəndə faşist bığlarının yeri yenicə tərləmiş bu on səkkiz-on doqquz yaşlı oğlana küt-küt baxıb dilini-dodağını gəmir-məyə başladı. O, “ağzından süd qoxusu gələn bir uşağa” məğlub olduğunu görüb daha artıq hiddətlənmişdi.

Xəlil Rza Ulutürk

O SAHİLDƏ, BU SAHİLDƏ

Gurşad tökdü, tufan oldu,
Araz daşdı, ümman oldu.
Qayaları al qan oldu
O sahildə, bu sahildə!

Bir-birindən cida düşdük,
Dirigözlü oda düşdük.
Biz yadlara neyləmişdik?!
O sahildə, bu sahildə!

Ürək dustaq, Vətən məhbəs,
Hanı Babək, Cavanşir bəs?
Həyat bu cür qala bilməz
O sahildə, bu sahildə!

Nə həsrət, nə hicran olsun,
Vahid Azərbaycan olsun!
Qoy birləşsin, bir can olsun
O sahil də , bu sahil də!

Nəriman Həsənzadə

AZADLIQ HİMNİ

Hər millətin, hər torpağın,
Öz adı var, öz ünvanı.
Yağılara baş əyməyib,
Azərbaycan qəhrəmanı.
Vahid vətən himnimizdir,
Şəhidlərin axan qanı.
Nəsillərə yadigardır,
Zaman yazdı bu dastanı.

Üçrənglidir bayrağımız,
Qalxan bayraq enən deyil!
Mərd oğullar dar ayaqda
Öz andından dönən deyil!
O torpaq ki tapdalanır
Ayaq altda,
Vətən deyil!
O torpaqda bağ becərsən, –
Ot göyərüb bitən deyil!

Millətlərə hürriyyətədi,
İstiqlaldır şüarımız.
Azadlığı, səadəti,
Qorumaqdır qərarımız.
Azərbaycan – ana torpaq,
Qədim Odlar diyarımız.
Yaşadıqca Vətənimiz,
Ölsək, şəhid məzarımız!

3

MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR, HƏMİŞƏYAŞAR HİKMƏTLƏR bölməsi üzrə

Mehdi Hüseyn

KƏRƏM ƏFSANƏSİ

(ixtisarla)

Mən bu hekayədə bir igiddən danışacağam... Bu igidi el arasında Qaçaq Kərəm adı ilə tanıyırdılar.

Kərəm öz dəstəsi ilə bərabər dağlarda, dərələrdə yuva salmışdı. Onun qan düşməni İsrafil ağa da özü kimi qüvvətli, cəsur bir adam idi. Yalnız bir fərqləri vardı: Kərəm çar divanından qaçaq düşmüşdü, İsrafil ağa isə çar himayəsində yaşayırdı.

Günlərin birində, hələ obalar yaylaqda ikən Kərəm dəstəsini çəkib arvad-uşağını görməyə gəlmişdi. Dostları dəyələrə dağılışıb, paltarlarını çıxarmadan, aynalı tüfənglərini yanlarına qoyub yatmışdılar. Kərəm özü isə alaçıqda yorğan-döşək saldırıb uzanmışdı. Ağır və məşəqqətli yorğunluğunu unutmaq istəyirdi. Amma onun gözlərinə yuxu getmirdi. Düşməninə unuda bilmirdi.

Kərəm gecədən xeyli keçmiş qalxıb alaçıqdan eşiyə baxdı. Gəzindi. Ətrafı yoxladı. Bütün oba sanki əbədi yuxuya getmişdi. Adətən, sayıq yatan qapı itlərindən də səs-səmir gəlmirdi. Kərəm isə düşmənin hər dəqiqə qəfildən hücum edə biləcəyini düşünürdü. O, gəzinə-gəzinə obadan bir az kənarda hündür qayanın dalına girib keşik çəkən dostuna yanaşdı, qəsdən pıçıltı ilə soruşdu:

– Yatmısanmı, Mərdan?

Cavan qaçaq da yorğun idi, amma yatmamışdı:

– Xeyr, Kərəm dayı, – dedi, – əgər yuxu məni üstələsə, barmağımı kəsib duz basaram!..

– Duzun varmı?

– Var, Kərəm dayı, – deyə Mərdan çuxasının vəznəsini göstərdi.

Yaralı barmağa duz basmaq vəfalı dost nəzərində o qədər də fədakarlıq deyildi.

Kərəm Mərdana bir söz demədən yenə gəzindi, yenə ətrafı dinlədi. Bu sakit, səssiz aləmdə hər şey rahat idi, yalnız Kərəmin ürəyi rahat ola bilmirdi. Oba üzərini çən bürümüşdü, axşamüstü mavi göyün boşluğunda gözəl bir gəlin ədası ilə süzən ay indi hardasa gizlənmişdi.

Kərəm çox gəzib-dolandı, tez-tez çəndən siyrilib çıxan yollara çox nəzər saldı, amma heç bir ins-cins gözüne dəymədi. Kərəm yenə də sakit ola bilmədi. “Görünür, İsrafil ağa bizim gəlişimizdən xəbər tutmayıb, yoxsa, indiyəcən harda olsaydı, dəstəsini çəkib üstümüzə gələrdi”, – deyə düşündü və alaçığına qayıtdı. Qaranlıqdan arvadının səsinə eşitdi:

– Kərəm, gözümün nuru, gəl uzan, mən qalxıb keşiyini çəkərəm!

Vəfalı qadın köksünü ötürəndə kədər dolu bir ah çəkdi. O, yaşarmış gözlərini göyə dikib Allaha yalvardı:

– Ey böyük Tanrı, mənim balalarımə rəhmin gəlsin!

Kərəmin ürəyi poladdan möhkəm, ipəkdən yumşaq idi. Arvadının xeyir-duası onu da qəhərləndirdi:

– Qəm yemə, Gülsabah, – dedi, – yaman günün ömrü az olar.

Qadın dinmədi. Ərinin səsindeki qəm nidaları onun qüssəsini daha da artırdı. Kərəm uzandı. Tüfəngini yorğanının üstünə qoydu. Azca yatmaq və dünyanın dərдинi, kədərini unutmaq istədi.

Gecə o qədər uzun, saatlar, dəqiqələr o qədər ağır idi ki...

Nəhayət, Kərəmin gözləri qapandı. Şirin yuxu o mərd, o qüdrətli igidi də məğlub elədi...

...Kərəm nə qədər yatdığını bilmədi. O yalnız hava işıqlanmağa başlarkən oyandı. İndi artıq qorxu azalmışdı. İsrafil ağa gündüz hücum fikrinə düşə bilməzdi. Kərəm yerindən qalxaraq alaçığı tərk etdi. Obanın şimalında, dünən keşikçinin dayandığı qaya dibində pıq-pıqla qaynayan muncuqlu bulağa tərəf getdi. Hələ gənc yaşlarından sevdiyi bu gur çeşmə ən əziz xatirələri ilə bağlı idi. Kərəm tüfəngini qayaya söykədi, patrondaşını açıb daşın üstünə qoydu, çuxasının ətkələrini qatlayıb kəmərlərinə keçirdi, qollarını cırmadı. Buz kimi soyuq suda doyunca əl-üzünü yudu. Əgər bu dəmdə güzgülə baxsaydı, geniş alnındakı xəncər yerinin qaraşın saqqalına, uzunsov, qırxıq başına, qalın burma bıqlarına, nə isə daxili kədərlə yanan iri, tünd qara gözlərinə necə yaraşdığını duymamış olmazdı. At belinə qalxanda saçaqlı papağı və qara yapıncısı onu nəhəng bir qartala oxşadırdı. Amma indi, bulaq başında yuyunan vaxt Kərəmi sadə və sırayı kənd dəliqanlısından fərqləndirmək çətin idi.

O, yaylıqla əl-üzünü silib daş üstündə oturdu, istər-istəməz dərin düşüncələrə daldı. Özünün, ailəsinin, dostlarının taleyini fikirləşdi və namərd zamanəyə lənət oxudu. Kərəm bilirdi ki, onu arvad-uşağından, el-obasından didərgin salan da bu zamanədir. İsrafil ağa öldürsə də, həyat onun üzünə gülməyəcək. Kərəm gənclik illərində indiki kimi qaraqabaq deyildi. O gülər, oynar, zarafatlaşırdı. Qəhqəhə çəkəndə qənd kimi ağ dişləri görünər, dağ-dərədə əks-səda verən səsi köhlən atın kişnəməyini

xatırladırdı. “Yox, görünür, alnıma belə yazılıbmış, el-obadan uzaqda – qürbətdə ömrümü başa vurmaqdan qeyri çarəm yoxdur.” – deyə düşünərək patrondaşını çiynindən aşırı, tufəngini də götürüb obaya qayıtdı.

Alaçığa girmək istəyəndə qapıdan sağda, çətinin dibində gözüne bir patron sataşdı. Kərəm duruxdu və dərhal qeyri-ixtiyari patrondaşını yoxladı: “Bu, mənim deyil!” – deyə xəyalən yoldaşlarını danladı, böyük oğlunu göndərüb onların hamısını çağırırdı. Bütün dəstə yığışandan sonra əlindəki patronu yuxarı qaldırıb dostlarına göstərdi, töhmətli nəzərlə bir-bir onları süzərək hamı eşitsin deyə ucadan soruşdu:

– Bu, kimindir?

Qaçaqqlar tez-tələsik patrondaşlarını yoxladılar. Kərəm bir də soruşdu:

– Kimindir, hə?

Heç kəs patron itirməmişdi. Kərəmin rəngi kömür kimi qaraldı:

– Ay uşaqlar, – dedi, – bu gecə İsrafil ağa burdaymış... Məni vurmağa gəlibmiş... Ax, Mərdan, Mərdan... Bax, yaxşı göz-qulaqda olmamısan!

Mərdanın rəng-ruhu qaçdı, bir an belə onun gözüne yuxu getməmişdi.

Kərəm dedi:

– Məni o çox asanlıqla vura bilərmiş, amma istəməyib. Bilirsinizmi niyə?

Qaçaqqların gözlərində sanki eyni sual yazıldı: “Niyə ki?”

Kərəm öz sualına cavab vermədi. Onu dinləyənlər içərisində arvad-uşaq da vardı. Kərəm əmr elədi:

– Gedin, atlanın! Dağlara çəkilək. İsrafil ağa da, kazaklar da hər dəqiqə başımızın üstünü ala bilərlər...

Yoxsa, Kərəm qorxurdu? Əlbəttə, yox. O, bütün obanın gülləbaran olunmağını istəmirdi.

Qaçaqqlar atlanıb yola düşdülər. Bir az gedəndən sonra oba görünməz olanda Kərəm atının qantarğasını çəkdi, maral gözlü, ceyran yerişli kəhər aygır şahə qalxaraq yanakı dayandı, o biri atların yolunu kəsdi. On iki nəfərin gözü Kərəmə dikildi. Hamı diqqət kəsildi. Kərəm dedi:

– Ay uşaqlar!... İsrafil ağa gecə ikən obaya gəlibmiş. Ancaq məni vurmayıb. Bilirsinizmi nə səbəbə, hə? O, mənim düşmənim də olsa, əsl igiddir... Məni arvadımın yanında gördüyü üçün fikrindən daşınıb... Bu patronu da o atıb... Demək istəyib ki, səni öldürə bilərdim, amma arvadına bağışlayıram. Mən ona bir borclu!..

Dəstə yoluna düzəldi. Uzaq dağlara yol aldı...

...Ay keçdi, il dolandı, Kərəm İsrafil ağaya rast gəlmədi. Yaz günlərinin birində, obalar yaylağa köçməyə başlayanda, Kərəm öz dəstəsi ilə kəndə üz tutan zaman yolda qəfildən çar kazakları ilə qarşılaşdı. Qanlı vuruşma oldu. Qaçaqqlar yaxşı səngərlənə bilmədilər. Yoldaşlarından ikisi vuruldu. Kəndə girmək fikrindən əl çəkdilər, həlak olmuş yoldaşlarının meyitini götürüb yenə dağlara qalxdılar. Kərəmin də, dostlarının da göz

yaşları sel kimi axdı. Bundan sonra qaçaqlara batmaq çətin idi. Onların üstünə bir alay qoşun da yerisəydi, Kərəmin halına təfəvüt eləməzdi, çünki qaçaqlar arxalarını sıldırımli bir dağa söykəmişdilər, hücum keçən düşməni isə bircə-bircə biçib tökə bilərdilər. Amma Kərəm buralarda çox dayanmaq fikrində deyildi. Dəstənin azuqəsi qurtarmışdı. Ac-susuz qalmamaq üçün uzaq bir yerə çəkilib hökumət adamlarının nəzərindən yayınmalı idilər.

Dəstə yenə yaylaqlara üz tutdu. Kərəm ömründə bu qədər qəmgin və ümitsiz olmamışdı. Obalar arana köçürdülər. Dağların döşü ilə uzanan dar, əyri-üyrü yolları qoyun sürüləri tutmuşdu. Hər tərəfdə hay-haray qalxmışdı. Yanıqlı mahnı səsləri yamaclarda əks-səda verirdi. Kərəm də, yoldaşları da bədbin idilər.

Qürbət diyarlarda sərgərdan gəzməkdən artıq cana doymuşdular.

– Ən uzağı ölümdür!... – deyə obalarına dönmək, heç olmasa, arvad-uşaqları ilə son dəfə görüşmək istəyirdilər.

Birdən Kərəmin gözləmədiyi bir hadisə baş verdi. Dağ yolunda qan düşməni İsrafil ağaya rast gəldi. İsrafil ağanın obası dolama yolla dağdan enirdi. Göy mahuddan vəznəli çuxa geymiş, ceyrandan iti, maraldan göyçək səkil atına minmiş İsrafil ağa çiynində aynalı tufəng, özü kimi silahlı dostlarının əhatəsində köçün qabağınca gəlirdi. Kərəm onu lap uzaqdan tanıdı. Yoldaşlarına dönərək:

– Atndan düşün, daşa girin! – deyə ucadan səsləndi.

Qaçaqlar bir göz qırpımında onun əmrini yerinə yetirdilər, özləri də, atları da görünməz oldular. İsrafil ağa yaxınlaşırdı. O, at belində necə məğrur oturmuşdusa, Kərəmin ürəyində qibtə oyadacaq qədər qamətli və gözəl görünürdü. Kərəm intiqam saatının gəlib çatdığını düşündü, kinlə qarışıq bir sevinc duyaraq tufənglərini hazır tutmuş dostlarına müraciət elədi:

– Uşaqlar, mən deməyincə atmazsınız, ha!

İsrafil ağa qaçaqların düz bərabərinə çatanda Kərəmin əlləri yanına düşdü:

– Atmayın, uşaqlar!.. – dedi, amma özü nə üçünsə tufəngin çaxmağından barmağını çəkmədi.

İsrafil ağa nəyə isə gülürdü. Dostları da onun kimi şad və xürrəm idilər. Kərəm isə qəzəbindən titrəyir, belə bir fürsəti əldən verməyə məcbur olduğuna hirsələnirdi.

– Eyy, İsrafil!... – deyə qaçaq Kərəm boğuc və titrək bir nida ilə düşməninə səslədi, – mənəm. Borcumu verməyə gəlmişəm.

İsrafil ağa bir an, yalnız bircə an özünü itirən kimi oldu, ancaq tezəcə də tufənginə əl atdı. Lakin artıq gec idi. Tərkindəki oğlan uşağı onun hərəkətini ləngitmişdi.

– Mən borcumu ödədim!.. – deyə Kərəm bu dəfə artıq fərəhini boğa bilməyib dəli kimi qəhqəhə çəkdi, sanki onun at sayacağı kişnədiyi gənclik

illəri geriye qayıtdı – mən də səni körpənə bağışladım!... Sür atını, get.
Lənət bu fani dünyaya! Lənət bu zəmanəyə!...

İsrafil ağa əl saxladı. Yoldaşları da əl saxladılar. Hamısı Kərəmi tanı-
mışdı. Üzünü görməsələr də, tanımışdılar. Bir də ki güllə atmağın heç bir
faydası yox idi. Onsuz da hədəfi görmürdülər. Kərəm də, yoldaşları da
qaya dalında möhkəm səngərlənmişdilər.

Köç uzaqlaşdı. Kərəm, deyəsən, dərd-qəmini unutmuşdu. O, qeyri-
ixtiyari saçaqılı papağını gözünün üstünə endirdi, məlahətli və zil səsi ilə
bir-iki ağız bayatı dedi...

Hikmət Ziya

HÖCƏTLƏŞƏN BARMAQLAR

Bir əlin beş barmağı
Sözləşdilər sübh çağı.
Çeçələ barmaq dedi:
– Axı mənsiz Əl nədi? –
Mənəm görən hər işi,
Mənsiz keçməz bir işi!
Adsız barmaq deyindi:
– Bütün hünər mənimdi!
Mənəm onu yaşadan,
Əli ələ oxşadan!
Hirsləndi Orta barmaq:
– Sən kimsən?! Bir buna bax!
Hamınızdan uzunam,
Mənimlə ad qazanan
Əlin kölgəsində siz
Aralıqda gəzirsiz!..
Söz Şəhadət barmağı
Yaman tutdu, dırnağı
Qəzəbindən göyərdi,

Dedi: – Səni döyərdim,
Heyif ki, boyda məndən
Uzunsan bir qədər sən!
Əsl barmaq tək mənəm;
Ələ yol göstərənəm.
Mən sizə dərs verərəm,
Hər işi tək görərəm!
Baş barmaq gülümsədi,
Eyhamla belə dedi:
– Ah, barmaqlar, barmaqlar,
Höcət, şıltaq barmaqlar!..
Təklidə heç biriniz
İş görə bilməzsınız!
Baş barmaq olsam da mən,
Bir gün ayrılısam sizdən,
Yaramaram heç nəyə..
Öyünürsünüz niyə?!
Bir söyləyin beşlikdə,
Deyin görüm, təklidə
Nə yarada bilərsiz?
Bir ev tikə bilərsiz?
Ağac əkə bilərsiz?..
Baxın, dünyada nə var,
Hər əldəki barmaqlar
Onu birgə yaradıb,
Hər arzuya bir çatıb.
Beş barmaq bir olmasa,
Hər vaxt dilbir olmasa,
Nə yumruq, nə əl olar!
Baş barmağı dinləyib
Barmaqlar ondan belə
Höcətləşmədi daha
Heç zaman bir-birilə.

UŞAQ ALƏMİ, UŞAQ TALEYİ bölməsi üzrə

Abdulla Şaiq

MURAD
(hekayə)

Tiflis şəhərinin yaxınlığında Kolbasan adlı bir kənd var idi. Bu kəndin dörd bir yanı bağlıq, meşəlik yerlər idi. Elə ki bahar olurdu, ağaclar çiçəkləyir, təpələr, yamaclar yumşaq ot və çiçəklərlə döşənirdi; rəng-bərəng güllərin ətri kəndi bürüyürdü. Şəhər-axşam quşların gözəl nəغمəsinin arası kəsilmirdi. Bahar çağы bu kənd o qədər gözəl olurdu ki, insan baxmaqdan doymurdu.

Belə tərifi etdiyimiz kənddə Bilqeyis və Murad adında bacı-qardaş yaşayırdı. Bilqeyis olduqca mehriban və tərbiyəli bir qız idi. Hər gün bağçalarındakı tut ağacının altında palaz salardı; oyuncaq şeylərini də yığıb öz-özünə oynardı. Arabir qonşuları Səltənət də gələrdi. Hər ikisi birlikdə deyər, gülər, oynayırdılar; otaq bəzəyərdilər, bir-birinə qonaq gedib-gələrdilər. Ayaqsayma, gəlin-gəlin oynayırdılar. Arabir də atası aldığı “Uşaq gözlüyü” kitabının şəkillərinə tamaşa edərdi və oxuyardı. Günləri xoş və asudə keçərdi.

Amma Murad heç qapı-bacada tapılmazdı. Şəhərdən çıxar, bir də axşam evə qayıdardı. O gün olmazdı ki, Muradın üst-başı cırılmış evə qayıtmayırdı. Hər kəslə döyüşər, söyüşərdi. Ona görə də onu heç kəs sevməzdi. Hətta öz ata və anası da Muradı sevməzdi. Onun əlindən bacısı Bilqeyisin heç rahatlığı yox idi. Onun oyuncaqlarını dağıdır və sındırır, bəzən də özünü döyüb qaçardı. Ona görə Bilqeyis qardaşı Muradla heç oynamaz və ondan qorxardı.

Bilqeyis mehriban bir qız olduğu üçün qapılarındakı heyvanları və quşları da çox sevərdi. Heyvanlar və quşlar da əvəzində Bilqeyisi sevərdi və ondan qaçmazdılar. Çox vaxt olurdu ki, bağçada oynadığı zaman Mərmər pişik, Dəmir it, Məstan xoruz, toyuq-cücələr Bilqeyisin başına cəm olar və onun əlindəki çörək parçasını alıb yemək istərdilər. Bilqeyis isə çörəyi parça-parça edib bir az Məstan xoruza, bir az toyuq-cücələrə, bir az da it və pişiyə atardı. Hamısı soxulub yeməyə məşğul olardı. Bilqeyis

qara, iri gözlərini onlara dikib baxardı. Bir də görərdi ki, it öz çörəyini yeyib qurtardı, yavaş-yavaş ağzını pişiyin qismətinə uzadır, pişik də mırıldaya-mırıldaya çalışır ki, ağzındakı çörəyi yeyib qurtarsın, həm də pəncələri ilə yerdə qalan çörəyi bərk-bərk tutub, acıqlı-acıqlı itə baxır. İt yenə soxulur ki, pişiyin, ya xoruz-toyuğun çörəyini qapıb yesin; bu vaxt xoruz qaqqıldaya-qaqqıldaya itin üstünə atılırdı...

Bilqeyis bu tamaşadan doymazdı, gülə-gülə onların davasına baxardı.

Murad isə yoldaşlarını və bacısını incitdiyi kimi, heyvanları da incidərdi. Hələ qapılarındakı Dəmir köpəyə onun əlindən gün və dirilik yox idi. Qapı ağzında uzanıb yatarkən Murad əlindəki daş ilə itin harası gəldi, vurardı. Yazıq it quyruğunu böyrünə qısıb, vəngildəyə-vəngildəyə qaçar, yainki iri, qara ağzını açıb Murada hürərdi. Odur ki, Muradı heç sevməzdi. Onu harada görsə, qaçıb gizlənərdi. Mərmər pişik də Muradı sevməzdi. Onun kölgəsini uzaqdan görüncə, quyruğunu qısıb, tələsik özünü bir yerə soxub gizlənərdi; çünki həmişə Murad onun quyruğundan tutub dartardı. Murad pişiyin arxasınca düşdüyü zaman pişik əvvəlcə qaçar, Muradın ona yaxınlaşdığını görüncə birdən-birə dayanardı, belini dikləyib, dişlərini qıcayıb, “puf” eləyib Muradın üstünə atılırdı. Hətta bir neçə dəfə əllərini, üzünü cırmaqlayıb Muradı ağlaya-ağlaya evlərinə göndərmişdi.

Elə ki axşam olurdu, təpələrdən, yamaclardan naxır mələşə-mələşə kəndə gəlirdi. Murad əlinə çomağını alıb naxırın içinə girərdi, əlindəki çomaqla o inəyin, bu öküzün harası gəldi, vurardı. Murad bir dəfə bir qara inəyin arxasınca düşdü. İnek axırda tənəyə gəlib döndü və Muradı buynuzlarına götürüb yerə elə çırpdı ki, qurbağa kimi yerə sərildi. Murad tamam bir saat özünə gəlmədi. Ondan sonra Murad nə Dəmir köpəyə, nə Mərmər pişiyə, nə də inəklərə yaxın gedə bilirdi.

Bağçalarındakı yasəmən ağacı altında bir səbət içində toyuqlar yumurtlayırdı. Bir gün Murad bağçada gəzirdi. Çil toyuq yumurtlayıb çıxanda Murad gördü. Yavaş-yavaş gəlib yumurtaları cibinə doldurdu ki, aparsın. Məstan xoruz bunu uzaqdan görüb, uça-uça Muradın üstünü aldı. Murad çox qorxmışdu, bilmirdi ki, nə etsin. Axırda arxasında gizlətdiyi yumurtanı atıb qaçdı, xoruz əl çəkməyib, onun arxasınca düşdü. Muradın ayağı bir ağaca ilişib yıxıldı; cibindəki yumurtalar sındı, cibi və paltarı yumurtaya bulandı.

Murad qorxusundan evə gedə bilmirdi. Çünki paltarları başdan-ayağa yumurta sarısı idi. O, bağçada bir alma ağacının altında oturub nə edəcəyini düşünürdü. Gördü ki, Bilqeyis bağçaya çıxdı, “Məstan, Məstan!” deyə bağırırdı. Bağçanın o biri başından xoruz uça-uça gəldi. Bilqeyis xoruzun başına bir papaq tikmişdi. Mehriban qız o balaca əlləri ilə xoruzun papağını başına qoydu, lent ilə bağladı, sonra şirin dil ilə dedi ki:

– Məstan xoruzum, ceyran xoruzum, gör sənə nə gözəl papaq tikmişəm!

Deyəsən ki, xoruz da Bilqeyisin mehriban dilini anlayırdı; gözlərini Bilqeyisin üzünə dikib, dinməz-söyləməz dururdu. Bilqeyisin qəlbinə dəymək istəmirdi; çünki Bilqeyis onları çox sevirdi. Hətta sarı toyuq da cücələri ilə Bilqeyisin Məstan xoruza bağışladığı papağa diqqətlə baxırdı. Bilqeyis çox şad idi.

Murad gördü ki, xoruzun başı Bilqeyisə məşğuldur, cəld qaçıb yenə də yasəmən ağacının altına getdi, qorxa-qorxa ətrafa baxdı ki, görsün, bir kimsə varmı? Heç kəsi görmədi, yavaşca gəldi, yumurta səbətini arxasına aldı ki, qalxıb getsin.

Yaxında qazlar otlayırmış, Murad isə onları görməmişdi. Yumurtalarını səbətlə oğurlayıb, aparmaq istədiyini görən qazlar birdən-birə hər tərəfdən Muradın yolunu kəsdi. Murad qorxusundan heç bilmədi ki, nə etsin, çünki qazların hər biri Muradı bir tərəfə çəkirdi, xüsusən anaş qazdan çox qorxmışdu, çünki o çox acıqlı idi. Qorxurdu ki, sıçrayıb gözlərini çıxarsın. Axırda arxasından səbəti ağzı üstə yerə atdı, yumurtaların hamısı sındı. Murad bu dəfə əvvəlkindən də çox qorxmışdu. Yenə alma ağacının altında oturdu. Çox qəmgin idi. Fikir edirdi ki, evə getsə, anası onu döyər; çünki həm paltarı yumurtaya batmışdı, həm də səbətdəki yumurtaları sındırmışdı.

Murad alma ağacının altında qəmgin-qəmgin oturub öz-özünə fikir eləyirdi: “Nə üçün Bilqeyisi hamı sevir? Hamı ona məhəbbət yetirir? Amma mənə heç kəs sevmir? Nə üçün?..

İlyas Əfəndiyev

İZ İLƏ

Cəfərlə Nadir qış imtahanlarını verib bütün dərslərindən beş aldıqları üçün çox sevinirdilər. Onlar sözü bir yerə qoydular ki, aldıqları qiymətləri aparıb kolxoz fermasında olan atalarına göstərsinlər. Fermanın qış binaları kəndin on kilometrliyində Qayadaş meşəsinin yanında yerləşmişdi. Cəfərlə Nadir səhər tezdən çörəklərini yeyəndən sonra binəyə getdilər.

Axşamüstü çobanlar sürüləri örüşdən gətirdilər. Cəfərlə Nadir qış tətlinə buraxıldıqlarını atalarına söyləyib, dərslərindən aldıqları qiymətləri onlara göstərdilər. Çobanlar da çox sevinib uşaqları təriflədilər. Cəfərin atası Muradxan hərgünkü kimi bu gün də sürüləri yoxlamağa başladı, qoyunun hamısını yoxlayıb qurtarandan sonra məlum oldu ki, sürüdəki damazlıq merinoslardan biri yoxdur.

– Yəqin, gəzib meşədə qalıb. Mən bu gün sürünü Qayadaş meşəsinin yanındakı düzdə otarırdım. Gedim qaranlıq düşməmiş tapım, – deyər pərt olmuş çoban Qulu çomağını çiyinə alıb meşəyə tərəf getdi.

– Dayan, sənənlə bir adam da getsin, bəlkə, tək tapa bilmədin, – deyər baş çoban Muradxan arxadan onu səslədi.

– Ata, qoy biz də onunla gedək, – deyə Cəfər xahiş elədi.

Atası etiraz eləmədi:

– İstəyirsiniz, gedin.

Uşaqlar çoban Qulunun ardınca yüyürdülər. Onlar gəlib meşənin yanına çatanda çoban Qulu dedi:

– Uşaqlar, hamımız bir yerdə axtarsaq, tapa bilmərik. Siz o tərəfə gedin, mən də bu yana. Ancaq meşənin içərilərinə tərəf çox uzaqlaşmayın. İndi canavarların pis vaxtıdır, bir şey olsa, məni səsləyin.

Uşaqlar: – Yaxşı, – deyə meşəyə yüyürdülər. Birdən Cəfər diqqətlə yerə baxıb, nəm torpaq üzərində qoyun ayağının izlərini gördü.

– Bura bax, Nadir, – deyə o, izi göstərdi, – görürsənmi, aşağıdan gəlib bu tərəfə burulub.

Uşaqlar izi tutub getməyə başladılar. Bu vaxt lap yaxında bir şaqqıltı eşidildi. Qarağat kolları tərpəndi, uşaqlar bərk qorxub dayandılar. “Əgər canavardırsa, bu saat üstümüzə atılacaq”, – deyə Cəfər fikirləşdisə də, bu barədə yoldaşına heç bir söz demədi. Səhər atasına gətirdiyi kibritlərdən biri onun cibində idi. Canavarın oddan qorxduğunu xatırlayıb dərhal kibriti çıxarıb çəkdi. İşığı yuxarı qaldırıb şaqqıltı gələn yerə baxdı. Qarağat kolları arasında iri bir merinos dayanıb onlara baxırdı.

– Tapdıq! – deyə Cəfər sevinclə qışqırdı və irəliləyib merinosu kolların arasından çıxardı.

– Mən düşdüm qabağa, sən daldan sür! – Cəfər Nadirə tapsırıq verib qabağa keçdi. Lakin onlar nə qədər getdilərse, gəlib meşənin kənarına çıxmədılar. Cəfər zənn ilə gedirdi, çünki qaranlıqda heç bir cəhəti təyin etmək mümkün deyildi. Cəfər dayandı:

– Azmışıq, – dedi.

– Bəs nə edək? – deyə Nadir zəif səslə Cəfərdən soruşdu.

Cəfər hiss etdi ki, yoldaşı çox qorxur, buna görə də ona ürək-dirək vermək istədi:

– Nə olacaq, meşədə qalıb, səhər gedərik.

– Bu soyuqda, qaranlıqda meşədə qalmaq olar?

– Heç nə olmaz, bu saat sənin üçün bir ocaq qalayım ki, istisi yeddi ağacavursun!

O, kibrit çəkib ətrafı nəzərdən keçirdi. Yaxında hündür bir qaya var idi. Qayanın üst tərəfi tağ kimi irəli gəlidiyindən dibini qar o qədər tutmamışdı.

– Qoyunu sür ora, – deyə Cəfər əmr edib, özü ağacların qol-budağından xeyli sındıraraq qayanın dibində böyük bir ocaq qaladı. Lakin odunlar yaş olduğundan alışmırdı. Cəfər özünü sındırmamaq üçün papağının içinə qoyduğu kağızı çıxarıb, birtəhər ocağı alışdırdı. Alov qalxıb dörd tərəfi işıqlandırıldı.

– İndi gəl otur, qızıış, – deyə Cəfər gülümsünərək soyuqdan donmuş əllərini oda tutdu. Bir qədər qızıışandan sonra Nadir dedi:

– Gəl çıxaq ağacda oturaq. Canavarlar gəlib bizi parçalar.

– Özümüz ağaca çıxdıq, bəs merinos nə olsun?

– Onsuz da, əgər canavar gəlsə, biz nə edə bilərik?

– Ocağın yanında canavarlar bizə hücum etməzlər! – deyə Cəfər

arxayın və inandırıcı səslə cavab verdi. Yoldaşının sözü Nadiri qane etmədisə də, o dinmədi. Cəfər ağacların qol-budağından çoxlu sındırıb ocağın böyrünə yığdı.

– Bu gecə bizim silahımız bunlardır. Gərək səhərə qədər ocağı sönməyə qoymayaq.

Onlar arxalarını qayaya çevirib ocağın qırağında qızınırdılar. Cəfərin ürəyi sakit deyildi. O fikirləşirdi ki, əgər canavarlar onların burada olduğundan duyuq düşsələr, əl çəkməyəcəklər.

Nadir paltosunu başına çəkib ocağın qırağında uzandı, bir azdan onu yuxu apardı. Cəfər oturub gözlərini qaranlıq meşəyə zilləmişdi. Bu zaman irəlində dörd iri canavar göründü. Onlar on beş-iyirmi addımlıqda dayanıb uşaqlara və onların yanındakı kök merinosa baxırdılar. Cəfərin ürəyi bərk döyündü. Cəfər tez-tez ocağa odun qoyub onu daha bərk alovlandırırdı. Meşə dərin sükut içində idi. Heç nədən xəbəri olmayan Nadir şirin-şirin yatırdı. Birdən lap uzaqda güclə iki güllə səsi eşidildi. Canavarlar güllə kimi qaçıb gözdən itdilər. Cəfər ocaqdan alovlu bir kösöv götürüb yuxarı qaldıraraq havada yellədi.

– Biz buradayıq!.. Burada! – deyə səsi gəldikcə qışqırdı. Lakin meşədə onun səsinin əks-sədasından başqa heç nə eşidilmədi. Üç-dörd dəqiqə sükut içində keçdi. Birdən haradan isə uzaqdan səs eşidildi:

– Cəfər hey!..

– Ehey!.. – deyə Cəfər cavab verdi.

– Haradasınız?

– Burada, Yastı qayanın yanında!

Cəfər yüyürüb bərk yatmış Nadiri oyatdı. Nadir oyanıb atasıgili gördükdə əvvəlcə heç bir şey başa düşməyərək çaşıb qaldı. Deyəsən, ona elə gəlirdi ki, yuxu görür. Bir qədər dincəldikdən sonra onlar uzun bir məşəl qayırib binəyə yola düşdülər.

Bu əhvalatdan üç-dörd gün sonra iki məktəblinin fermanının itmiş damazlıq merinosa qoyununu qəhrəmanlıqla axtarib tapdıqları haqqında rayon qəzetində balaca bir məqalə çıxdı. Məqalə sahibi Cəfər ilə Nadiri çox tərifləyirdi. Ancaq məqaləni oxuyanda Nadir nə isə bir narahatlıq hiss etdi...

TƏBİƏTƏ VURĞUNLUQ, TƏBİƏTƏ QAYĞI bölməsi üzrə

Məmməd Araz

QARANQUŞ

Əsdi vədə yeli... yaz müjdəsilə,
Qondun eyvanıma yenə, qaranquş!
Mən sənin eşqinlə gəlirkən dilə,
Uçmağın dərd oldu mənə, qaranquş!

Bir zaman yuvanı uçurmuşam mən,
Bəlkə də, bəlkə də, o yadındadır.
Dilin yox dərd açıb söz söyləyəsən,
Dilin də, sözün də qanadındadır.

Bəzən əlində şiş, çiyində yaba
Uşaqlar yanıma yığıldı, ay quş!
On günə, bir aya tikdiyin yuva
Bircə an içində dağıldı, ay quş!

Yelləmi, selləmi keçdi ötən gün?
O, bəlkə, ötəri şimşək səsiydi.
Sənin öz yuvandan ayrı düşməyin
Mənimçün bir uşaq əyləncəsiydi.

Bəlkə, bu halımdan incidi dağ-daş,
Bunu öz vaxtında duya biləydim.
Bir günlük uşaqlıq günahımı kaş
Bütün ömrüm boyu yuya biləydim.

Bilmədim o günün ani nəşəsi
Mənə dərd olacaq ömrüm uzun.
Bəlkə, ev qayğısı, övlad nəfəsi
Olmasa, indi də duymazdım bunu.

Eh, xəyal nələri gətirir yada...
Yeni müjdən ola mənə, qaranquş!
Körpəlik gülüşüm qanadlarında
Bircə gün geriye dönə, qaranquş!

Vaxt olur, cansızdan can umur insan,
Adi təsəllidir bunlar da ancaq.
Uçan körpəliyim, uçulan yuvan
Onsuz da geriye qayıtmayacaq.

Gəl, yenə yuva qur doğma yerində,
Könlüm həsrətinlə dindi, qaranquş!
Ta uçma, çəkinmə məni görəndə,
Mən uşaq deyiləm indi, qaranquş!

Elçin Əfəndiyev

İKİ QIZ VƏ SƏRÇƏ

Maşınımda işdən evə qayıdırdım və tinlərdən birinin qabağında qırmızı işıq bizi saxladı. Qarşıdakı səki ilə bizə tərəf iki qız gəlirdi: özündən razı, həddən artıq dəblə geyinmiş, yerişləri, gülüşləri ilə aləmə meydan oxuyan iki qız.

Küçə ilə o tərəf-bu tərəfə gedib-gələn adamlar elə bil ki, bu qızlar üçün sıfır idi, elə bil ki, bu qızlar dağın zirvəsində, adamlar isə dərənin dibində idi və dünya açıq-aşkar bu qızların vecinə deyildi.

Bu vaxt qəribə bir hadisə baş verdi: bir sərçə hoppa-hoppa qızların qıçlarına dolaşa-dolaşa küçənin ortasına qondu və yerə düşmüş bir çörək qırıntısını acgözlüklə dimdikləməyə başladı. Qızlar əvvəlcə gülümsədilər, sonra səkidə ayaq saxlayıb təəccüblə əl-ayağa dolaşan o sərçəyə baxdılar.

Sarı işıq yandı və irəlidəki maşınlar yavaş-yavaş tərpənməyə başladı, sərçə isə küçənin ortasından uçmurdu.

Mən aləmə meydan oxuyan bu qızların rəng çəkilmiş, uzun kirpik yapışdırılmış gözlərində bir təlaş oxudum və əvvəlcə mənə elə gəldi ki, o uzun yalançı kirpiklərlə o təlaş hissi bir-birinə heç cürə uyuşmur.

Ac sərçə, yəqin, xəstə idi, ya zədəli idi, uça bilmirdi. Maşınlar yavaş-yavaş sürətini artırırdı. Şaşırıb qalmış o iki qız küçənin ortasında çörək

qırıntısını dimdikləyən o sərçəyə baxa-baxa bir-birinə tələsik nəsə deyirdi və mən onların nə dediyini eşitmirdim, amma bir şey tamam aydın idi ki, qızlar bərk həyəcanlanmışdı və o həyəcan daha o uzun yalançı kirpiklər üçün yad, yabançı bir şey deyildi. Onların həyəcanı mənə də sirayət etdi və mən də maşının pəncərəsindən boylanıb ətrafında maşınlar ötüşən o sərçəyə baxdım.

Yaşıl işıq yanmışdı. Qabaqdakı ağ maşın sərçənin lap yanından ötdü. Qızlardan biri cəld səkidən düşüb küçənin ortasında çörək qırıntısını təpişdirən o sərçəyə tərəf qaçdı və bir əlini maşınların qabağında yelləy-yelləy – yəni ki, bir dəqiqə gözləyin! – o biri əlini aşağı uzadıb sərçəni götürmək istədi və bu zaman... həmin ac sərçə “pır-r-r” eləyib qızın əlinin altından havaya qalxdı və sürətlə göyə baş vurub gözdən itdi.

Qız əvvəlcə məəttəl qaldı, sonra gülə-gülə rəfiqəsinin yanına qayıtdı və ikisi də yoluna davam etdi.

Bizim maşın da yerindən tərpəndi. Mən geri çevrilib arxa şüşədən bu iki qızın ardınca baxdım. Onlar gedirdi və bütün görkəmləri ilə, yerişləri, gülüşləri, o yalançı uzun kirpikləriylə yenə aləmə meydan oxuyurdu və heç kimin ağlına gəlməzdi ki, o gözlərdə o cürə sərçə nigarançılığı ola bilər və o qızlar eləcə həyəcanlana bilər...

İfadəli oxuda istifadə edilən

şərti işarələr

1		Qısa fasilə (bir sayına bərabər)	sətri
2		Orta fasilə (iki sayına bərabər)	sətri
3		Uzun fasilə (üç sayına bərabər)	sətri
4	—	Məntiqi vurğu	sətiraltı
5	↗	Tonun yüksəlməsi	sətirüstü
6	↘	Tonun alçalması	sətirüstü
7		Sözün uzadılması, yaxud cümlənin hissəsinin oxu tempinin aşağı salınması	sətiraltı
8	→	Tempin artırılması (oxunun sürətləndirilməsi)	sətiraltı
9	⤿	Yanaşı gələn sözlərin birnəfəsə deyilməklə oxunması	sətri
10	⤿	Misrada fikir tamamlanmayıb növbəti misraya köçürüləndə qoyulur	sətri

LÜĞƏT

A

Alaçıq – çubuqdan qurulub üstü keçə ilə örtülən köçəri mənzili, çadır
Alay – qoşun vahidi, polk
Amal – qayə, məqsəd, arzu, dilək
Aul – məntəqə, kənd
Aygır – erkək at
Azman – çox böyük, iri, əzəmətli
Azuqə – qida ehtiyatı, ərzaq ehtiyatı

B

Bac-xərac – vergi, rüsum
Bədbin – həyatda hər şeyi pis görən, hər şeyə ümitsiz baxan, gələcəyə inanmayan
Bəndə – qul, mömin insan, fağır adam
Bikar – işsiz, peşəsiz, məşğuliyyətsiz adam
Biruh – ruhsuz, huşsuz
Bəzirgan – tacir
Bilmərrə – tamamilə, büsbütün
Binə – köçərilərin mal-qara ilə köçüb kənddən kənarda yaylaqda məskən saldıqları yer, yurd
Biryolluq – birdəfəlik, həmişəlik, qəti olaraq
Bürünc – mis, sink, qalay xəlitəsindən ibarət metal

C

Calal – əzəmət, dəbdəbə, təmtəraq, büsat
Cəvahirat – qiymətli daşlar, daş-qaş
Cəllad – ölüm hökmünü icra edən adam
Cıqqqa – tacşəkilli, daş-qaşlı başlıq
Cida – ayrı, uzaq

Ç

Çapacaq – ot çapmaq üçün işlədilən kəsici alət, ot baltası
Çapar – atla bir yerə məktub, əmr, xəbər aparıb-gətirən şəxs, qasid
Çarıq – göndən tikilən ayaqqabı; keçmişdə kəndlilər istifadə edərdilər.
Çarvadar – yük heyvanı ilə muzdlu yük daşımaqla məşğul olan adam

Çətən – qargıdan, ağac çubuqlardan hörülmüş çəpər
Çınqıl – tikinti işlərində istifadə olunan daş qırıntısı, xırda daş
Çıraqban – işıqlı, nurlu
Çırpı – quru budaq, kol qırıntısı; çıl-çırpı
Çuxa – beli büzməli uzun kişi milli üst geyimi
Çuval – böyük kisə, xaral

D

Dağar – qaramal dərisindən hazırlanan torba
Dağarcıq – kiçik dağar; çox vaxt dəridən tikilən kiçik torba, çanta
Damad – kürəkən
Damazlıq – döl verməyə yarayan, döl vermək üçün saxlanılan; döllük, cins
Dənizgah – universitet
Daraq – silahın güllələrini yan-yanə qoymaq üçün qab, qutu
Daşqa – təkətlə arabə
Demokrat – demokratiyaya tərəfdarı
Dəbdəbə – təmtəraq, təntənə, cah-calal, büsat
Dəliqanlı – 1. Həddi-buluğa çatmış gənc, cavan oğlan; 2. İgid, cəsur, qoçaq
Dəlil-dəlayil – hər hansı bir şeyi sübut etmək üçün əsas; sübut, tutarlı dəlil
Dərviş-libas – dərviş geyimi, paltarı
Dəyə – qargıdan və s.-dən düzəldilmiş komacıq, alaçıq
Divan – məhkəmə, tribunal
Divanə – dəli
Divanxana – şərq ölkələrində padşah saraylarında rəsmi qəbul otağı
Dilbər – gözəl, könüloxşayan
Dilxor – çox pərt, əhvalı pozulmuş, qəmgin, kədərli, məyus
Dili-qafil – təəccüb, peşmançılıq, təəssüf bildirir
Dirilik – həyat, yaşayış
Dispetçer – nəqliyyatın hərəkətini, yaxud müəssisənin işinin gedişini bir mərkəzi məntəqədən idarə edən işçi
Dübarə – ikinci dəfə, təkrar

E

Edadi – şagirdləri ali məktəbə hazırlayan orta məktəbin adı
Eşik – bayır, dışarı, çöl
Eyham – ikimənalı, üstüörtülü söz və ya ifadə, istehza

Ə

Əda – naz, qəmzə, şivə

Ədavət – ürekdə saxlanılan düşmənçilik hissi, kin, küdurət, qərəz, qəzəb hissi

Əfzəl – daha artıq, daha qiymətli, daha üstün

Əmir – 1. Bir tayfanın və ya ölkənin başçısı; 2. Bəzi Şərq hökumətlərinin başçılarına və yüksək vəzifəli şəxslərə rəsmi olaraq verilən ad

Əmud – qədim döyüş silahı, polad toppuz

Ənam – bəxşiş, hədiyyə, mükafat

Ənginlik – genişlik, vüsət, ucu-bucağı olmayan, açıqlıq

Ərbab – ağa, sahib

Ərş – göy, asiman

Əyan-əşrəf – ölkənin yuxarı təbəqəsinə mənsub olan mötəbər və yaşlı adamlar; ən şərəfətli, ən əziz, çox hörmətli

Əzəmət – böyüklük, ululuq

F

Fağır-füqərə – cəmiyyətin aşağı, yoxsul təbəqələri, varlı olmayanlar, kasıblar, yoxsullar

Faxır (faxir) – gözəl, qiymətli, parlaq

Falaqqa – keçmişdə müqəssirləri cəzalandırmaq üçün tətbiq edilən alət və üsul

Fəda – ümumi bir iş, millət yolunda, məslək uğrunda təhlükəli işlərə qoşulub canından keçməyə hazır olan şəxs

Fədakarlıq – öz şəxsi mənafeyini ümumi işə və ya başqalarının işinə fəda etmə, həsr etmə, bu uğurda səy göstərmə

Fərraş – müxtəlif tapşırıqları yerinə yetirən xidmətçi

Fərş – döşənəcək, xalı, palaz, kilim

Fəsad – qarışıqlıq, nifaq, hərc-mərclik

Fəzilət – 1. Dəyər, qiymət, məziyyət; 2. İnsanda ağıl, kamal, mərifət, alicənablıq kimi sifətlər.

Firavan – çox, bol, çoxlu, varlı

G

Gəda – səviyyəsiz, ləyaqətsiz adam

Gərdiş – coşdurmaq, hərəkətə gətirmək, qızıışdırmaq

Gizir – aşağı rütbəli işçi, hərbi qulluqçu

Gödən – qarın

Gurşad – iri damcılı, şiddətli yağış

Güzar – həyat, ömür
Güzəran – dolanacaq, yaşayış, həyat

H

Haramzada – fırıldaqçı, kələkbaz, hiyləbaz, bic, yaramaz
Heybə – çiyindən, bəzən də atın tərəkindən aşırılan kiçik xurcun
Həngamə – qovğa, mərəkə, gurultu, gurultu-partırtı
Həris – bir şeyə həddindən artıq can atan, ona aludə olan, onun düşkünü olan, gözüdoymaz, düşkün
Həsir – yerə sərmək və s. üçün ağac liflərindən, küləşdən, qamışdan toxunan məmulat
Hıxlamaq – dəvəni yerə yatırtmaq, oturtmaq
Hikmət – müdrik söz, dərin fikir
Hicran – ayrılıq
Höcətləşmək – inadlarından əl çəkməyərək bir-biri ilə mübahisə etmək, höcət eləmək, bəhsləşmək, bir-birinə güzəştə getməmək

X

Xəlifə – bəzi müsəlman ölkələrində Məhəmməd Peyğəmbərin vəkili, bütün müsəlmanların başçısı, hamisi sayılan şəxsə verilən yüksək dini ünvan
Xəfif – 1. mülayim, yüngül, yumşaq; 2. zərif, incə
Xərac – vergi
Xislət – insanın təbiətinə məxsus sifət; xasiyyət, təbiət
Xudbin – ancaq özünü düşünən, öz mənafeyini hər şeydən yüksək tutan adam, egoist
Xurcun – içərisində şey qoymaq üçün, adətən, yük və minik heyvanlarının belindən aşırılan, palaz kimi toxunan, ya da cod parçadan tikilən ikigözlü iri heybə
Xurd-xəşil – əzik-əzik, xıncım-xıncım, sağ-salamat yer qalmamış, sınıq-sınıq

İ

İflic – orqanizmin hər hansı bir üzvünü və ya hissəsini normal fəaliyyətdən qoyan xəstəlik
İltifat – hörmət, ehtiram, gülər üz göstərmə, xoş münasibət; 1. lütf, lütfkarlıq, mərhəmət, etina
İmdad – kömək, yardım; darda qalmış bir adamın köməyinə yetişmə, dadına yetişmə
İns-cins – bəşər, insan, canlı mənasında

İntixab – seçmə; intixab olmaq – seçilmək
İstehkam – düşməndən qorunmaq məqsədi ilə düzəldilən səngər, sədd, qala, divar, müdafiə tikintiləri
İttifaq – əhvalat, hadisə, qəziyyə
İzzəti-calal – hörmət, təmtəraq

K

Kandar – qapı ağzı, astana
Karxana – fabrik, zavod, emalatxana
Karvan – bir-birinin ardınca sıra ilə hərəkət edən yüklü heyvan (əsasən, dəvə) dəstəsi
Kəsb – çalışıb qazanma və bunun nəticəsində əldə edilən qazanc, gəlir
Kəşkül – hind qozunun qabığından düzəldilmiş qab; dərvişlər gəzdirdilər.
Kolxoz – sosializm dövründə kollektiv təsərrüfat
Konqres – geniş miqyaslı beynəlxalq qurultay, müşavirə, yığıncaq;
Köhlən – harın bəslənmiş, yaxşı baxılmış
Kösöv – bir hissəsi yanıb qaralmış, yaxud yanıb sönməkdə olan odun parçası
Külüng – daş çıxarma və torpaq qazıma işlərində istifadə edilən bir ucu sivri, o biri ucu enli alət
Kündə – qaçmasın deyə dustağın ayaqlarına, əllərinə və ya boynuna vurulan ağır şey

Q

Qaldırım – səki
Qalxan – qədim müharibələrdə qılınc və s. zərbəsindən qorunmaq üçün əldə tutulan dairə və ya düzbucaqşəkilli sipər (ağac, metal, dəridən)
Qamət – boy, boy-buxun, qədd
Qandal – ağır cinayət işləmiş məhbusların əl və ayaqlarına keçirilən dəmir halqalı zəncir
Qanqal – yarpağı tikanlı alaq bitkisi
Qaravaş – qulluqçu qadın (qız)
Qart – qocalmış, qoca
Qatar – bir qayıq üzərinə düzülmüş güllə sırası, patrondaş
Qaynaq – bir şeyin qaynayıb çıxdığı yer, mənbə
Qeysər – Qədim Roma və Bizans hökmdarlarına verilən ad, padşah
Qeyzlənmək – hiddətlənmək, qəzəblənmək, bərk acığı tutmaq
Qədək – pambıqdan toxunma sadə və ucuz parça, tünd göy rəngə boyanmış bez
Qəhər – bir məhrumiyyət, haqsızlıq və ya üzüntüdən doğan hədsiz ruhi əzab və izzətsizlik

Qənşər – qarşı tərəf, ön tərəf; irəli, qabaq
Qəyyum – həddi-buluğa çatmamış uşaqlara və onların mal-mülkünə nəzarət edən adam
Qibtə – başqalarının üstünlüyünü, müvəffəqiyyətini, xoşbəxtliyini və başqa yaxşı cəhətlərini görüb, bunların özündə də olmasını arzulama, bunların həsrətini çəkmə
Qovğa – dava-dalaş, vuruşma, qalmaqal
Qran – bir riala bərabər İran gümüş pulu
Qubar – dərd, qəm, qüssə
Quruş – qəpik
Quzey – dağın, evin və s. gün düşməyən, günəş görməyən yeri, həmişə kölgəli yer
Qürur – iftixar, mənlilik hissi, təmkin

L

Lağım – yeraltı yol, yer altında qazılmış üstüörtülü xəndək
Loğma – Bir dəfədə ağıza qoyulan çörək parçası
Lütfkarlıq – xeyirxahlıq, mərhəmət göstərmə

M

Mahud – üz tərəfi keçə kimi basıq yun və ya yarımıyun parça
Mehtər – ata qulluq edən, atabaxan
Merinos – nazik, ağyunlu qoyun cinsi, habelə bu cinsdən olan qoyunun özü
Məhbəs – həbsxana
Məhkum – haqqında hər hansı bir cəza hökmü çıxarılmış adam
Məhşər – qiyamət, bərk sıxılmaq, sorğu-suala çəkilmək
Məlhəm – yaraya və ya ağrıyan yerlərə sürülən yağlı dərman
Məlul – məlallı, qəmgin, məyus, bezgin, usanmış
Məngənə – hər cür şeyi sıxıb saxlamaq üçün çilingər aləti
Məram – istək, arzu, dilək
Məsum – günahsız, heç bir günahı, qəbahəti olmayan
Məşəl – ətrafı işıqlandırmaq üçün ağac və s. başına sarınaraq, yaxud xüsusi bir alət içərisinə qoyularaq yandırılan neftli əsgə
Məşəqqətli – çox ağır, çox zəhmətli, çox əzablı, əziyyətli, sərt
Mətləb – məsələ, işin mahiyyəti, məğzi
Məyus – qəmli-qüssəli, bikef, pərişan, pərt
Məzlum – fəqir, yazıq, zavallı, dilsiz-ağızsız
Mötəbər – 1. Etibarlı, inanılan; 2. Hörmətli, sözükeçən, tanınmış, nüfuzlu, təmizliyinə etibar edilən

Mum – bal arılarının hazırladığı və şan düzəltmək üçün istifadə etdikləri maddə, bitki maddəsi
 Muzd – görülən iş müqabilində verilən əmək haqqı, zəhmət haqqı
 Müdam – daim, həmişə, aramsız, fasiləsiz
 Müdhiş – dəhşətli, dəhşət doğuran, vahiməli, dəhşətamiz, qorxunc
 Müntəzir – gözləyən;
 Müntəzir olmaq – intizarda qalmaq, nigarançılıqla gözləmək
 Müxənnət – alçaq, namərd, qorxaq
 Müxtəsər – yığcam, qısa
 Müjdə – muştuluq
 Müqəvvə – içi boşaldılıb qurudulmuş heyvan və ya quş gövdəsi
 Mülki – qeyri-hərbi, əsgəri olmayan
 Mürtəce – yenilik və tərəqqi uğrunda mübarizədə köhnəlik və vaxtı keçmiş şeyləri müdafiə edən, mədəni tərəqqinin əleyhinə gedən
 Müti – itaət edən, hər şeyə boyun əyən, tabe olan, itaətli
 Müyəssər olmaq – mümkün olmaq, əldə edilmək, nəsib olmaq

N

Naib – 1. Böyük bir şəxsin əvəz edən vəkil, canişin; 2. Yerli inzibati idarə rəisi, kənd icması başçısı
 Namə – məktub, kağız
 Navalça – yağış, qar suyunun axması üçün damların kənarına qoyulan boru
 Nəqş – rənglərin, cizgilərin, kölgələrin kombinasiyasından ibarət şəkil, çəki, bəzək
 Nəşə – kef, sevinc, ləzzət, zövq
 Nimdaş – bir qədər geyilmiş, işlənmiş, nisbətən köhnəlmiş, təzə olmayan
 Nisgil – yerinə yetməyən, ürəkdə qalan arzu; qüسسə, dərd
 Nizə – uzun ağaca keçirilmiş ucu şiş, deşici qədim silah

O

Ordugah – qoşunların yaşayış məntəqələrindən kənarda müvəqqəti mənzil saldıqları yer
 Oylaq – burada: düzənlik, geniş sahə

Ö

Örüş – mal-qara otarılan yer, geniş otlaq

P

Palaz – yundan və ya pambıqdan toxunma enli, uzun, qalın, xovsuz xalça növü

Pasiban – qoruyucu, qarovulçu, keşikçi, nəzarətçi
Patrondaş – tüfəng və tapança patronlarını qoymaq üçün yuvacıqları olan kəmər
Pəri – əsatirdə: cinlərin çox gözəl və cazibəli qadın şəklində təsəvvür olunan qismi;

R

Rəvac – irəli getmək, tərəqqi etmək, inkişaf etmək, irəliləmək

S

Sallaqxana – mal-heyvan kəsilmək üçün xüsusi bina, yer
Sarban – karvanı aparan, karvana başçılıq edən adam
Sədrəzəm – Osmanlı Türkiyəsində baş vəzir
Sənəm – gözəl, dilbər
Səngək – uzun, yastı çörək növü
Sərgərdan – yersiz-yurdsuz, işdən-gücdən avara
Sırma – qızıl kimi parıldayan incə gümüş tel
Sirayət – yoluxma, keçmə
Sövdəgər – parça alveri ilə məşğul olan adam, parça mağazası sahibi
Suluq – qoyunun ilk südündən hazırlanan pendirəoxşar ağartı
Sürpriz – gözlənilməz hədiyyə, yaxşılıq, xoş xəbər
Süvar olmaq – ata və ya başqa heyvana minmək

Ş

Şaşıрмаq – bir iş, bir hadisə və s. qarşısında özünü itirmək, çaşıb qalmaq, nə edəcəyini bilməmək
Şeşpər – qədim silah növü: altıdilli toppuz
Şeypur – əyri boru şəklində ağzıgen musiqi və ya signal aləti
Şəfa – xəstəlikdən qurtarma, sağalma, yaxşılaşma
Şəvə – qara
Şiş – kabab bişirmək üçün ucu iti dəmir və ya ağac çubuq
Şitil – sonradan çıxarılıb başqa yerdə əkilmək üçün parnikdə və ya xüsusi ləklərdə yetişdirilən bitki

T

Tag – qovun, qarpız, xiyar, pomidor və s. bostan bitkilərinin yerlə sürünən kolu
Taziyanə – qırmanc, qamçı

Təb – şeir demək, musiqi yazmaq, mahnı oxumaq meyli, ilham
 Təbil – iri nağara
 Terror – öz siyasi və sinfi düşmənlərinə qarşı onları cismən məhv etməyə qədər zorakı tədbirlər siyasəti
 Təfavüt – fərq
 Təhdid – qorxutma, hədələmə, hədə-qorxu
 Təlaş – həyəcan, iztirab, təşviş
 Təlqin – hər hansı bir fikri, hissi qəbul etdirmək üçün birinin iradəsinə, psixikasına təsiretmə, beyninə yeritmə
 Təzim eləmək – baş əymək
 Tənab – ip, örkən
 Təntimək – darıxmaq, hövsələsini itirmək, tələsməkdən canı sıxılmaq
 Təsəlli – bir acını az da olsa unutturacaq, dərdi, kədəri, qəmi yüngülləşdirəcək söz, nəsihət və ya yaxşılıq; ovundurma, təskinlik
 Təşrif – öz gəlişi ilə bir şəxsi və ya bir yeri şərəfləndirmə, buyurub gəlmə
 Təşviş – narahatlıq, təlaş, həyəcan
 Tətik – odlu silahların atəş açmaq üçün barmaqla geri çəkilən manivelası
 Təvəqqe – xahiş, dilək
 Təvəllüd – doğulma, anadanolma
 Təzim – baş əyərək salam vermə, baş endirmə
 Təhmət – danlama, danlayış, məzəmmət, danlaq
 Tuluq – içində yağ, maye və s. saxlamaq, nehrə çalxalamaq üçün qab kimi işlədilən bütöv qoyun və ya keçi dərisi

Ü

Üləma – alimlər
 Üzəngi – süvarinin ayağını dirəməsi üçün yəhərin iki tərəfindən asılı, altı düz dəmir halqalardan hər biri

V

Vahimə – xəyala gələn qorxulu şeylər, hövl, təşviş, narahatlıq
 Verst – 1,06 kilometrə bərabər uzunluq ölçüsü
 Vəcd – şövq, həvəs, sevinc
 Vədə – bir iş üçün qabaqcadan təyin olunan vaxt, müddət
 Vəngildəmək – vurulmaqdan və ya başqa bir səbəbdən itin yazıq-yazıq, ucadan səs çıxarması
 Vəznə – 1. Tərəzi, tərəzi daşı; 2. Barıt qabı
 Vücud – cisim, bədən

Vüqar – öz mənliyini yüksək tutma, təmkin, ağırlıq, ciddiyyət, başucalıq

Y

Yaba – ot, saman və başqa bu kimi şeyləri toplayıb atmaq, qaldırmaq üçün uzun saplı, iki və ya daha artıq dişi olan kənd təsərrüfatı aləti

Yabançı – özgə, yad, tanış olmayan

Yalman – atın boynunun üst hissəsi

Yanşaq – aşiq, ozan

Yapıncı – basılmış keçi yunundan (keçədən) hazırlanmış pləşaoxşar qolsuz, uzun, enli geyim

Yaylın – mal-qaranın otarılması

Yeknəsəq – 1. Eyni, bir-birinə oxşayan, eyni cür səslənən; 2. Usandırıcı, darıxdırıcı, cansıxıcı

Yüyən – atın başına keçirilən kəm və cilovdan ibarət ləvazimat

Z

Zəhin – insanda düşünmə, anlama və yaddaş qabiliyyəti; dərrakə, istedad

Zəndlə – diqqətlə

Ziyadə – çox, artıq

Qısa ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti

Bədii təsvir vasitəsi – əsərdə bədii dilin mühüm tərkib hissəsidir. Sözün məcazi mənası əsasında yarandığına görə məcazlar da adlanır. Epitet, təşbeh, metafora əsas bədii təsvir vasitələrindəndir.

Bənzətmə – bədii əsərdə bir əşyanın, hadisənin özündən daha qüvvətli əşyaya, hadisəyə oxşadılmasına deyilir. Bənzətmə əvəzinə ərəb sözü olan oxşatmaq, bənzətmək mənası verən təşbeh termini də işlədilir. Bənzətmədə çox zaman *kimi, tək, sanki, elə bil ki* bənzətmə qoşmalarından istifadə olunur. Məsələn: *Şaxtalı havada küçəyə çıxan uşağın əlləri buz kimi soyuq idi*. Burada bənzətmə dörd tərkib hissədən ibarətdir: Uşağın əlləri – bənzəyən, buz – bənzədilən, kimi – bənzətmə qoşması, soyuq – bənzətmə əlaməti.

Təşbeh bənzətmə qoşması olmadan – bənzəyən və bənzədilən vasitəsilə də yaradıla bilər: *əlləri buzdur*.

Boy – dastanın bir qolu, bitkin hissəsi.

Dialog – yunanca söhbət, müsahibə deməkdir. Bədii əsərdə iki və daha artıq şəxsin bir-biri ilə danışığıdır. Dialog əsərdəki hadisələrin mahiyyətinin, surətlərin daxili aləminin açılmasında mühüm rol oynayır.

Epitet – yunanca əlavə deməkdir. Bədii əsərdə sözün təsir gücünü artırmaq üçün ona artırılan məcazi mənalı təyinedici sözdür (sifətdir). Epitetə bədii təyin də deyilir. *Şirin çay* birləşməsində şirin sözü məcazi mənada işlənmədiyindən epitet deyil, *şirin söz* ifadəsində isə *şirin* məcazi mənalı söz olduğundan epitet sayılır.

Epizod – bədii əsərin bitkin bir parçasıdır.

Ədəbi qəhrəman – təsvir olunan hadisələrin mərkəzində duran və yazıçının irəli sürdüyü ideyanın əsas ifadəçisinə çevrilən surətə deyilir. Bədii əsərin qəhrəmanı müsbət olduğu kimi, mənfi də ola bilər.

Ədəbi növ və janrlar – bədii əsərlər üç ədəbi növə ayrılır: epik, lirik və dramatik növ. Epik əsərlərdə təhkiyə, təsvir, lirik əsərlərdə tərənnüm, dramatik əsərlərdə göstərmə əsas, aparıcı əlamətlərdir. Hər bir ədəbi növün müxtəlif şəkilləri vardır ki, onlara ədəbi **janrlar** deyilir. Məsələn, epik əsərlərin əfsanə, nağıl, dastan, təmsil, hekayə, lirik əsərlərin bayatı, qoşma, gəraylı, dramatik növün isə dram, komediya, faciə janrları vardır.

Mövzu yazıçının bədii əsərdə diqqət mərkəzinə çəkdiyi əsas həyatı məsələlər, səciyyəvi hadisələrdir. Mövzu əsərin ideyası ilə sıx əlaqəlidir.

İdeya – seçilmiş mövzu, təsvir edilən surətlər, hadisələr vasitəsilə yazıçının oxucuya çatdırmaq istədiyi başlıca fikir, müəllif niyyətidir.

İllüstrasiya – bədii əsərin mətni ilə əlaqədar olan və bu mətnin izahına kömək edən şəkil. Ədəbi əsərlərdə, xüsusən uşaq ədəbiyyatında, dərsliklərdə illüstrasiyadan geniş istifadə olunur.

Peyzaj – fransız sözü olub, ölkə, məkan, yer deməkdir. Ədəbiyyatda təbiət təsviri anlamında işlədilir. Təbiət təsviri qəhrəmanların xarakterinin, hadisələrin, müəllif fikrinin başa düşülməsində mühüm rol oynayır, anlaşılmasına kömək edir.

Portret – bədii əsərdə surətlərin zahiri görünüşünün təsviri. Bədii əsərdə portret insan surətlərinin canlı verilməsinə, onların xarakterinin daha yaxşı açılmasına kömək edir.

Surət (obraz) – bədii əsərdə yazıçının yaratdığı obrazdır. Bədii əsərdə insan surətləri ilə yanaşı, təbiət, heyvan, əşya surəti də yaradıla bilər.

Təbiət surəti – əsərdə təbiət mənzərəsinin təsvirinə deyilir. Təbiət mənzərəsinin təsviri peyzaj da adlanır.

Təhkiyə – epik əsərlərdə (əfsanə, nağıl, dastan, təmsil, hekayə) hadisə oxucuya təhkiyə (danışmaq, söyləmək, nağıl etmək) yolu ilə çatdırılır. Əsərdəki hadisələr ya müəllifin, ya da qəhrəmanın dilindən nağıl edilə bilər.

Tərənnüm – bədii əsərdə hadisələrin, qəhrəmanın hərəkətlərinin, təbiət gözəlliklərinin yaratdığı xoş hislərin, müsbət arzu və istəklərin obrazlı, ahəngdar ifadəsidir.

Təsvir – bədii əsərdə hadisənin, qəhrəmanın, əşyanın, təbiət mənzərəsinin əlamətlərinin sözlə ifadəsidir.

AŞAĞIDAKI KİTABLARI OXUMAĞI MƏSLƏHƏT GÖRÜRÜK

(əsərlər müəllimin tövsiyəsi ilə seçilə bilər)

1. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. Tərtib edəni Q.Namazov. 3 cildə. I cild. Bakı: Öndər, 2004.
2. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. Tərtib edəni Q.Namazov. 3 cildə. II cild. Bakı: Öndər, 2004.
3. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. Tərtib edəni Q.Namazov. 3 cildə. III cild. Bakı: Öndər, 2004.
4. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Antologiya. Tərtib edəni B.Abdulla. Bakı: İki kitabda. Birinci kitab. Bakı: “XXI–Yeni Nəşrlər Evi” nəş., 2001.
5. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Antologiya. Tərtib edəni B.Abdulla. İki kitabda. İkinci kitab. Bakı: XXI–YNE, 2001.
6. Azərbaycan nağılları. Bakı: Şərq-Qərb, 2005.
7. Azərbaycan nağılları. Tərtib edəni B.Abdulla. Bakı: Çarşıoğlu, 2004.
8. Atalar sözü. Bakı: Öndər, 2004.
9. Dədə Qorqud dastanları. Uşaqlar üçün işləyəni Şamil Cəmşid. Bakı: Maarif, 1980.
10. LUIS KEROLL. Alisa möcüzələr ölkəsində; Redyard Kiplinq, Mauqli; JOZE QOMES. Ferreyra, Cəsur Joanın qəribə macəraları. Bakı: Öndər, 2005.
11. Rzaquluzadə Mikayıl. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2006.
12. Seton-Tompson Ernest. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2006.
13. Tven Mark. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2009.
14. www.lit.az
15. www.kitabxana.net
16. www.edebiyat.info
17. www.anl.az

BURAXILIŞ MƏLUMATI

Ədəbiyyat – 7
Ümumtəhsil məktəblərinin 7-ci sinfi üçün
Ədəbiyyat fənni üzrə dərslik

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər:	Soltan Hüseyn oğlu Əliyev Bilal Ağabala oğlu Həsənov Aynur Cəfər qızı Mustafayeva Sədaqət Qurban qızı Məmmədova
Dil redaktoru	Kəmalə Cəfərli
Nəşriyyat redaktoru	Kəmalə Abbasova
Bədii redaktor	Taleh Məlikov
Texniki redaktor	Zeynal İsayev
Dizayner	Taleh Məlikov
Rəssamlar	Məzahir Hüseynov, Elmir Məmmədov
Korrektor	Aqşin Məsimov

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:
2018-097

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2018

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 9,3. Fiziki çap vərəqi 13. Səhifə sayı 208.
Kağız formatı 70×100¹/₁₆. Ofset kağızı. Məktəb qarnituru. Ofset çapı.
Tiraj 127414. Pulsuz. Bakı – 2018

“Bakı” nəşriyyatı
Bakı Az1001, H.Seyidbəyli küç. 30

Pulsuz

Əziz məktəbli !

Bu dərslik sənə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir. O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sənə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, sən də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacaqsan ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşın ondan sən kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sənə təhsildə uğurlar arzulayırıq!